УДК 821.512.142–1
ББК 84 (2Р-Балк)
К 903

Р е д к о л л е г и я:

**Зумакъулланы Т. М., Тёппеланы А. М.,
Толгъурланы З. Х., Къулийланы Ж. Къ.,
Созайланы А. С., Биттирланы Т. Ш.,
Додуланы А. Т.**

ISBN 978-5-7680-2244-0 (Т. 3)
ISBN 978-5-7680-2141-2

© «Эльбрус» китап басма, 2009

* * *

Энтта да къууандым жангы
Жылгъа сау жетгениме,
Юйюмде чырагъым жанып,
Ишими этгениме,
Энтта да январь къары
Акълыгъын кёргениме,
Энтта да, къыш жолда арып,
Юйюме келгениме,
Бу жангы жылгъа сау жетген
Бар да ахлуларыма,
Огъурлу ишлерин этген
Адамланы барына,
Хоншуларым да барысы
Жангы жылгъа сау жетип,
Желни кюйсюзю, къарасы
Юйлерин бузмай кетип,
Жангы жыл алай келгенин
Энтта кёрдюм, къууандым,
Сабий оюну, кюлгени
Чыракъ болду да, жанды.

Барды гыржыным, чагъырым,
Бар сирнегим, тютюнюм,
Жеримде къар да акъырын
Жауады. Ол да – тюнюм.

Быллай кюнле тюшюм болгъан
Заманланы да кёрдюм.
Къан къатыш къар жауууп жолгъа,
Ол да кетди, эриди.

Энтта да къууандым жангы
Жылгъа сау жетгениме,
Жашаргъа бюгюн да жаным
Бютюн къаст этгенине.

1970

* * *

Танг, мен бу дунияда бек сюйген кезиу!
Насыплы сени кёрген эки кёзюм.
Танг жарыкъда баргъан ёгюз мюйюзле,
Танг жарытхан акъ таула, жашил тюзле,
Танг жарытхан юй, танг жарытхан кырдык.
Черек барады, баргъан кибик жырда.
Танг жарытхан таш, танг жарытхан терек
Манга къууанч бергендиле кёп кере.
Танг жарытхан арбаз, жол, бахча, сабан.
Танг атды – дунияда бек иги сагъат!
Танг – бу дунияда мен бек сюйген кезиу.
Танг жарытхан юйюм, умутум, сёзюм.

1970

* * *

Ол акъылман не батыр болмагъанлыкъгъа,
Сюйдюм мен адамгъа хурмет этилирин.
Жалан акъылманмы тёздю къыйынлыкъгъа?
Жаланда батырмы сюйдю туугъан жерин?

Акъылманнга, батыргъа да – махтау, ыспас!
Алай хар урунгган адам да хурметге
Тийишлиди – мал кютген, сабан сюрген жаз,
Уллу, гитче иш болса да – ишин этген.

Кесича Прометейди хар бир адам,
Жашайды, кёп къыйынлыкъны бюге, тёзе,
Барады, жолда ауур ташланы ата,
Мирзеую, кёгет тереги къыйын ёсе.

Ол акъылман не батыр болмагъанлыкъгъа,
Хурметге тийишлиди ишлеген адам.
Ыспас сизге, таш, агъач жоннган, мал бакъгъан! –
Сизсиз батыр, акъылман жокъ бу дунияда.

1970

* * *

Адам кёп машина чыгъарды,
Къаяла ёшюнлерин жарды,
Чыкъды космос бийиклерине,
Эси, кючю чексиз кёрюне,
Жерде, кёкде жангы жол салды.
Алай адам адамлай къалды –
Жарсыуу эм къууанчы бла,
Чыдамы эм ачыуу бла,
Кюлгени, кёз жашлары бла,
Тойлары, сагъышлары бла,
Бу жерге сюймеклиги бла,
Ёлгеннге кюймеклиги бла,
Туугъаннга уа къууанчы бла,
Хар жомагъы, жубанчы бла –
Адам адамлай къалып къалды,
Иги кюнлерин сакълай алдан.
Анга къанатлы жырлагъаны,
Кёгюрчюнню мурулдагъаны,
Ай жарыгъы, жауун жаугъаны,
Башында жулдузну жаннганы,
От жылыуу, кюнню тийгени,
Ышаргъаны да сюйгенини,
Ётмек татыуу, суу татыуу,
Тау бийиклиги, танг атыуу,
Сабийчигини ышаргъаны,
Агъачда суу жарыкъ баргъаны,
Гыржын этгени да ананы,
Аны бети, къолу, ауазы,
Къар акълыгъы, кырдык кёклюгю,
Дунияда ариулукъ кёплюгю
Анга бурун кибик багъалы –
Жерни акъ дуппуру, кёк талы.
Адам адамлай къалып къалды,
Бек иги умутлары алда,
Ётмек сыйлылыгъы адам бла,
Суу тазалыгъы аны бла,
Жер ариулугъу адам бла,
Жер сыйлылыгъы аны бла.

1970

* * *

Мен кёп затлагъа къууандым,
Жарсыдым кёп затлагъа,
Акъ атлагъа да жер салдым,
Миндим къара атлагъа.

Неди да? – Къарангы кече
Болмай, жарыкъ танг болмаз,
Къышда къар жаугъаны ючюн
Жаз кырдык чыкъмай къалмаз.

Дунияда акъ, къара – бары
Жашауду жаны саугъа,
Ол ыразы бола барыр
Гыржыннга бла суугъа.

Бу дунияны кёре баргъан
Инсан къалмаз асыусуз.
Акъ, къара да кёрмей къалгъан –
Жалан олду насыпсыз.

1970

* * *

Жазым чагъып тургъанында,
Умутларым да чагъып,
Кюнюм батмай къалгъанында,
Башымдан жарыкъ чыгъып, –

Мен къууанчымы, жырымы
Къызлагъа берген эдим,
Хазыр да бола жанымы
Берирге, юлюш этип.

Къызла – дуния ариулугъу
Болгъанларын да кёрдюм,
Сора къайгъы ауурлугъу
Март къарыча эриди.

Энди, саргъалып терегим,
Къышым жуукъ болгъанда,
Арыгъан атча, жюрегим
Солуу излей къалгъанда,

Дагъыда къууанама мен
Жер жарыгъы къызлагъа,
Алгъыш эте барама мен
Ариу жер жулдузлагъа.

Энтта береме алагъа
Сейирими, жырымы,
Энтта береме алагъа
Сабыр кёз жашларымы.

Челекле бла суу алып
Келгенча, жер къууанчын
Алып келедиле ала,
Жарсыу туманын чачып.

Дунияда къызла барда – жер
Къууанчсыз болуп къалмаз,
Жырчы алагъа жыр этер,
Шатлыкъ шаудан таркъаймаз.

1970

* * *

Пушкинни майданына келип,
Олтурама аны къатында.
Аны да аямады ёлюм,
Алай уллу жарыкъ – атында!

Аны женгил атлап баргъаны
Къалды Кавказны жолларында,
Акъ тауларыма къарагъаны,
Къарагъаны жулдузларыма.

Аны ючюн да мен ыразы
Болдум къадаргъа – бир бирлерин
Кёрюп, бир бирини ауазын
Эште къалдыла андан бери.

Сынында тургъан назмуларын
Акъырын окъуйма былайда.
Мен узакъ жерледен да, арып,
Келген эдим бери бир жайда.

Келген эдим – къайда да мени
Бла тургъанын жюрегини
Жарыгъы – кесине айтыргъа,
Былайда анга баш урургъа.

Шош окъуйма, мен тереклени
Тынчлыкъларын бузаргъа къоркъуп.
Билеме заманны терклигин,
Заман кеси китабын окъур.

Мен шош окъуйма, булутланы
Тынчлыкъларын бузмаз ючюннге.
Ёмюрлюк къууады атларын
Кюндюз эмда кече ичинде.

Бюгюн да сизни бирге къошдум,
Къууанчны, ачыуну да ёню,
Жашил жазны бла акъ къышны,
Эртте чыгъып, кеч батхан кюнюм.

1970

* * *

Энтта тиширыуну кёлюне тийдим!
Жер окъун этген болур манга айып.
Чыракъла да мутхуз болдула юйде,
Бюгюн мутхуз болду кырдыклы жайым.

Энтта тиширыуну кёлюне тийдим,
Мени тиширыу тапханын унутуп.
Не тели болдум, не эссизлик этдим!
Мутхуз болду юйюмде жарыкъ отум.

Тиширыудан аламат жокъ деп, алай
Жазып, сора мен аны уа кем къалай
Этдим? Кесим кесими ангыларгъа
Къолумдан келмей, тирелеме жаргъа!

Къалай тийдим тиширыуну кёлюне?
О жашау, не кёп тюрлю боласа сен,
Менден эслиле да бирде телиле
Бола, тереклери да къынгыр ёсе!

Тиширыугъа кемлик берген сагъатым –
Ол бек къара сагъатларымдан бири,
Жарыкъ атыучу тангым мудах атып,
Кесим къууанч угъай, азаплыкъ кёрюп

Турама – терслигинги кесинг билген
Сагъатдан бек не къыйнайды жанынгы?
Ол сагъатда аллынгда жарыкъ жаннган
Отха угъай, къарайса суукъ кюлге.

1970

* * *

Тенглерим ачыуландыргъанларында,
Ала мени жангыз къойгъанларында,
Жел ургъанча болду юйюмде отдан,
Сора кече жангызлай былай айтдым:

«Бар сёз нёгерлерим да ташласала,
Мен сени бла ушакъ этерме, танг,
Ингирлик, мен санга берирме салам,
Мен сени бла ушакъ этерме, тау.

Бар сёз нёгерлерим кетселе, ташлап,
Мени кеслеринден кем этип ала,
Кече, сени бла ушакъны башлай,
Сёлеширме мен жулдузларынг бла.

Бар сёз нёгерлерим ташлап кетселе,
Ушакъ этерме жауун бла, будай
Башла бла. Къыш кюнлери жетселе,
Акъ болгъанында мен сюйюучю Адай,

Ушакъ этерме жаугъан къар, терекле
Бла. Жайда – гюл бла, кырдык бла,
Ушакъ этерме мен таза черекле,
Кече харбызлагъа жатхан чыкъ бла.

Ким кетсе да, жер а манга тынгылар,
Ким ташласа да, ол мени ташламаз,
Ол мени, тапхан анамча, ангылар,
Бир заманда да жангызлайын къоймаз».

Жокъ, мен саулукъдан, адамласыз къалмам,
Манга суу, адам ёню да – багъалы.
Билдим – адамласыз жашаргъа болмам.
Тил билсе, таш да айтыр эди алай.

Ташха да къыйынды жангызлай жатхан,
Керексиз жатхан, салынмайын юйге,
Тыпыр таш болуп, жылынмайын отха,
Къаргъа батхан, кюннге керексиз кюйген.

Ташха жетгенинде устаны къолу,
Омакъ этеди къолай къалаланы,
Уллу шахарланы къууаты болуп,
Ёмюрле тургъан аллай къалаланы.

1970

* * *

Кюлмегиз гитче шахарчыкълагъа сиз,
Алада да жашау жашаулай къала,
Алагъа да саргъала келеди кюз,
Жазгъа, къышха жолугъадыла ала.

Алада да ойнайдыла сабийле,
Орамда барадыла субай къызла,
Ахшамда гыржын бише тургъан юйле
Башларында жанадыла жулдузла.

Сиз бош кюлмегиз гитче шахарлагъа,
Ала, белгили болмагъанларына
Жарсымайын, къарайдыла къарлагъа,
Булутла акъырын баргъанларына.

Алада да терекле ариу чагъа,
Тойла да этиледиле алада,
Тангнга татлы, ачы тюш кёрюп чыгъа
Жашагъанла ол гитче шахарлада.

Гитче шахарлагъа да кече келе,
Хар жердеча, алада танг да ата,
Анала гитче сабийлерин бёлей,
Башларындан а кюн чыгъа эм бата.

Сиз бош кюлмегиз гитче шахарлагъа,
Алада жауун жауады, шыбырдай,
Кюлмегиз алада жашагъанлагъа,
Жашау жашауду хар жерде, шахарда.

1970

* * *

Ол суратчы тиширыуладан башха
Этмеди бир жанны, затны суратын,
Не сюйюп къараса да жазгъа, къышха,
Не бек сюйсе да жерини сыфатын.

Тиширыуланы суратларын алай
Этди, алайсыз мирзеу битмей къаллыкъ
Кибик, болмазлыкъча берекет-къолай,
Бишмей къаллыкъча харбызла, хууанла,

Тау агъармазлыкъча, жулдузла жарыкъ
Жанмазлыкъча, чакъмазлыкъча шапталла,
Чапхан ат да жыгъылырыкъча, арып,
Таркъайып къаллыкъча къара шауданла.

Тиширыуну суратын алай этди,
Ол суратда кёре саулай дуньяны,
Тиширыуну бети – жашауну бети
Болду анга, насыплы эте аны.

Тиширыу бетин – кёзюн, къолларын, –
Сейир эте, ол суратха тюшюрдю,
Саулайын дунья ариулугъун барын
Ол тиширыуну сыфатында кёрдю.

Тиширыула, анга ачыу сынатып,
Алдасала, къыйнасала да аны,
Ол, бар кёлкъалдыланы кери этип,
Суратларын этди тиширыуланы.

Тиширыуну ариулугъуна жесир
Болгъанлайын, ётюп кетди ёмюрю.
Жерге къыш келгенликге, терек ёсер,
Багъалылай къалыр терекге жери.

Кёкден элия келгенликге бирде,
Бизге кёк жандырады жулдузланы.
Суратчы иги ангылады аны,
Тиширыулагъа махтау бере жерде.

Суратчы насыбын алай сынады.
Тиширыуну ариулугъун кёрмеген,
Аны аламатлыгъын да билмеген
Кишилени сокъурлагъа санады.

1970

* * *

Сюеме Кавказны бла сени,
Ариулугъугъуз – насыбым.
Къанатлы къалайындан да жерни
Ашыкъгъанча уясына, –

Ашыкъдым Кавказгъа бла санга
Хар къайдан, хар бир шахардан,
«Манга экисинден уллу саугъа
Жокъду!» – деп жаным шыбырдай.

Чыгъаса Кавказны тангларына,
Тауда булутлача – азат,
Къарайса Кавказны тауларына,
Кесинг – алача, аламат.

Бетингде – бийик къарла жарыгъы,
Къолларынг гюл ийис эте,
Къалай игиди санга къарагъан,
«Ариуса, не ариуса!» – дей.

Сен, акъ тау тёппелерича, манга
Кёрюнюп турдунг тюшюмде.
Уллу саугъады санга къууаннган,–
Насыплы бола, тюшюндюм.

Дунияда сенлайла болгъанлары
Ючюн махтадым дунияны,
Анда акъ таула агъаргъанлары
Ючюн махтагъанча аны.

Атынгы айтсам, «Кавказ» дегенде
Кибик, аузум кюнден тола,
Алай жашай келеме хар кюнде,
Насыплылагъа тенг бола.

Тиширыуну ариулугъу нечик
Аламат болгъанын манга
Эртте билдирдинг.
Мен аны ючюн
Жесирме ариулугъунга.

Сюеме Кавказны бла сени.
Атларыгъызны бир этдим,
Сыфатыгъызны бир этип сизни,
Алай келеди хар эрттен.

1970

* * *

Мени Шекспирге, Гётеге да тенг
Этмез къадар. Алай жазмай жашаргъа
Болалмадым. Сюйсенг – манга тели де,
Назму этдим тереклеге, ташлагъа.

Ма бу жашы ёлген ана жиляуун
Этмей болмагъанча, сабаны иги
Битгенде, кезиуюнде жаууп жаун,
Къууанмайын болмагъанча жюреги

Сабанчыны, мен да жазмайын алай
Болалмадым. Назму шаудандан къандым,
Атам жоргъа атына къууанганлай,
Мен, мажал сёз тапханымда, къууандым.

Назму этгеним мен туугъан таулагъа –
Болду бу дунияда татлы насыбым.
Назму этдим ингирлеге, танглагъа,
Манга къуллукъ эте сёзню асылы.

Кесим бу жерни къаясы, тереги
Болгъан кибик, дайым алай жашадым,
Чёплеу башха ушагъанча жюрегим,
Жашаууму алай бла ашырдым.

Мени Шекспирге, Гётеге да тенг
Этмесин къадар. Мен ишими этдим.
Таулу сёз мени къул, патчах да эте,
Кесиме башха сый излемей кетдим.

1970

* * *

Биреуню акъылманнга санадыла,
Ол билмеген бир зат да жокъ сундула,

Ол файгъамбаргъа тенгди деп турдула,
Хоншулары оноу эт деп бардыла.

«Къалай базынайым оноу этерге, –
Деди ол, – сизден акъыллыма дерге?

Кесин къалгъан халкъдан акъыллы суннган
Кетмез жеригизде да атар суугъа».

1970

* * *

Къаллай къууанчды – кёзлеринги ачып,
Эрттенликде кырдыкны неда къарны
Кёрсенг! Билдим: бу дунияны къууанчы
Болмаса – зат жокъ жанланы барына.

Къаллай къууанчды – кёзлеринги ачып,
Арбазны, юйле башларын да кёрсенг,
Жашил бахчала башында барыучу
Акъ булутлагъа кетгени да эсинг.

Къаллай насыпды – дуния жарыгъына
Къараргъа амалынг болуп тургъанынг,
Санга сыйлы затланы да барына,
Анангы бетинеча, къарагъанынг.

Бу дунияда жокъ гитче зат, гитче иш,
Къамажакъны кёргенинг окъун – къууанч,
Жаны саугъа хар зат да – татлы юлюш,
Бу дуниягъа кёзлеринги иги ач.

Хар чёпге, сенгирчкеге алай къара,
Кырдыкга, чапыракъ кёгергенине,
Акъ булутчукъну сабыр кетип бара
Тургъанына, къыш, жаз да келгенине.

Къаллай къууанчды – кёзлеринги ачып,
Эрттенликде бу дунияны кёргенинг!
Насыбыбыз – бу жашауну къууанчы,
Чексиз байлыгъыбыз – аны бергени.

1970

* * *

Дунияда хар аягъынг басхан жерге
Хурмет эте, алай атла.
Ёмюрге
Турсун аллай хурмет адамла бла, –
Жер болмаса – юйсюз болурла ала.
Жерди бизге ётмек, ариулукъ берген,
Ёлсек да, къалабыз жер бла бирге.
О, бу жерде жатадыла батырла –
Жел бла эришип чапхан атлыла.
Ма бу жерде жатадыла устала –
Жашагъанла, ташлагъа да жан сала,
Жыр этгенле бла жомакъ этгенле,
Сабан сюргенле бла мал кютгенле,
Аланы барын ёсдюрген анала,
Барыбызгъа да кюч берген анала,
Ариулукълары жырда къалгъан къызла,
Усталаны насыбы болгъан къызла.

Аны билип, жерни хар къарышына
Хурмет эт, хар чёбюне, хар ташына,
Хар атлагъан жеринге хурмет эт сен,
Бу баргъан жерингде жатханча кесинг!

1970

* * *

Уллу шахарда орамда
Адам кёп. Бири ары,
Бири бери кете мында,
Ашыгъадыла бары.

Мен аланы жангыз бирин
Танымай ёсгенликге,
Жангыз бири, мени кёрюп,
Салам бермегенликге, –

Хар бирини сакълап тургъан
Сюйген ахлусу болур,
Хар бири да жылынырргъа
От къатына олтурур.

Кимини сюйген анасы,
Кимини болуп наны,
Кимини ийнакъ баласы
Ырахат этер жанын.

Уллу дунияда хар кимни
Барды жылыныр жери,
Буз болуп къалмазча кюню,
Жюрегин шат этери.

Алайсыз бу кёп адамдан
Бири да жашаялмаз.
Адам тюнгюлмейди андан,
Болады жашаргъа баз.

1970

КЪЫШ

Къыш, манга кёп кере келдинг,
Агъардынг сен сабанда,
Жомакъла келтирдинг элде,
Мен гитчечик заманда.

Агъардынг арбазыбызда,
Юйюбюзню башында,
Суугъа кесинг салгъан бузда,
Чегемни ауушунда.

Татлы тюшлени келтирдинг
Элде акъ кечеледе,
Татлы сагъышла этдирдинг
Сен манга къыш чилледе.

Сабийликден акълыгъынгы
Сюйгенлейин къалдым мен,
Кеченг да жарыкълыгъына
Кёп ыразы болдум мен.

Быйыл да келдинг жангыдан,
Биягъылай – акълыгъынг.
Энтта да отум жагъылды,
Санга кете акъылым.

Бу къыш мени ахыр къышым
Эсе да, жюрегимде –
Тазалыгъынга алгъышым, –
Агъараса жеримде.

1970

КЪЫШ КЕЛДИ

Къыш келди.
Хар элде
Кюнле – акъ,
Юйле – акъ.

Къар, жау, жау,
От, жан, жан!

Таула – акъ,
Баула – акъ,
Къолла – акъ,
Жолла – акъ.

Къар, жау, жау,
От, жан, жан!

Арбаз – акъ,
Хар зат – акъ,
Школ – акъ,
Онг, сол – акъ.

Къар, жау, жау,
От, жан, жан!

Къыш келди.
Хар элде
Къар жауду,
От жанды.

Къар жау, жау,
От, жан, жан!

1970

УМУТ ЖЫРЧЫГЪЫ

Къайгъы кетер,
Къууанч жетер,
Къоркъма сен.

Кырдык чыгъар,
Терек чагъар,
Къоркъма сен.

Жауун жауар,
Жулдуз жанар,
Къоркъма сен.

Гюл къызарыр,
Къыз ышарыр,
Къоркъма сен.

Кёгерир жер,
Сабан битер,
Къоркъма сен.

Сабий ёсер,
Харбыз бишер,
Къоркъма сен.

Кёк кюкюрер,
Кюн да тиер,
Къоркъма сен.

Жарсыу кетер,
Къууанч жетер,
Къоркъма сен.

1970

* * *

Ракетле кетелле кёкге,
Киши кёрмей тургъан бийикге,
Къанатлыла жырлайла жерде,
Суула шууулдайдыла жерде.
Бешикле тебиретилген жер,
Акъ къыш, жашил жаз да келген жер,
Будайла баш къуса тургъан жер,
Сабийчикле ойнай баргъан жер,
Тенгизле кенги кёгерген жер,
Бизге мирзеу, суу да берген жер!
Самолётла кетелле кёкге,
Булутла башына – бийикге,
Терекле чагъадыла жерде,
Кырдыкла чыгъадыла жерде.
Жаш къызла ариу ышаргъан жер,
Гюлле агъаргъан, къызаргъан жер,
Къара жаун шууулдагъан жер,
Чапыракъла шыбырдагъан жер,
Тангла келген, ахшамла келген,
Ай да тийген шахаргъа, элге,
Сабий кюнлерибиз да озгъан,
Аналарыбыз от тамызгъан
Бизни ёмюрлюк юйюбюз – жер,
Бизни кечебиз, кюнюбюз – жер,
Сенсиз бизге бийиклик да жокъ,
Сенсиз бизге игилик да жокъ.
Бизге кюн да ма сенде тийди,
Бар иги иш сенде этилди,
Сабий сенде ышарды, кюлдю,
Самолёт сенден кётюрюлдю.
Сенсиз бизге иш, жашау да жокъ,
Сенсиз бизге тенгиз, тау да жокъ.
Гыржыныбыз, суубуз да сен,
Ана болдунг барыбызгъа сен.

1970

* * *

Манга жашауну душманлары:
«Сен жашауну кёрюп болмазча
Этербиз, – дедиле, – сен арып,
Бу дуниягъа махтау салмазча».

«Угъай, – дедим мен, – жашау
манга
Сыйлы болур, ана сютюча,
Салам бере ахшамгъа, тангнга,
Жашауну махтарма, кюннюча!»

Айтдыла жашауну жаулары:
«Сен бу жерге налат берирча
Этербиз, аны жауунлары,
Къарлары да бошдула дерча».

«Угъай, – дедим, – дайым манга
жер
Сыйлылай къалыр, жангы тангча,
Билсем да боллугъун манга кёр,
Сыйлылай къалыр жер, анамча!»

Айтдыла жашауну жаулары:
«Адамгъа къарарса бёрюча,
Алай этербиз – сен жанланы
Барына бёрюдюле дерча».

«Угъай, – дедим, – мен сизни кёрюп
Болмам, усталаны сюерме,
Мен, кетгинчиннге жерге кирип,
Жау ким, шуёх кимин билирме».

Жашауну душманлары, мени
Марап, кёп атханларында да,
Сау къалдым, чыдай кёп кюнлени,
Не аман айтханларында да.

Кёп тенглеримча, къаным къарны
Къызартып да жатдым, къобалмай,
Ачыудан да жилядым, сарнап,
Андан башха амалым къалмай.

Къыш келиучюсю кибик, къартлыкъ
Энди арбазыма киргенди,
Кючюм жокъ башхаладан артыкъ,
Алай мени бла биргеди

Бюгюн да сюймеклигим жерге,
Жашаугъа, ишчи адамгъа да,
Къалгъанды мени бла бирге
Сюймеклигим тюзге, таугъа да.

Энтта да махтайма аланы,
Кийире назмугъа, жыргъа да,
Энтта жесириме дунияны,
Алгъышым эсге, гыржыннга да!

1970

* * *

Бу дуниягъа жиляй келдим,
Жиляй кетерме мындан:
Энди аны иги билдим –
Зат къалмаз къарангыдан

Башха, мен мындан бир кетсем,
Къалмаз не кюн жарыгъы,
Не жулдуз жарыгъы – ёлсем,
Къараялмам жауунна.

Бу дунияда къууанч берген
Хар зат – манга багъалы,
Урлукъ салыннганы жерге,
Чакъгъаны жазны талы.

Дунияны къууанчын сюйдюм,
Жер сюйгенча жауунну,
Къууан деп, от жанды юйде,
Кёкде уа – жулдуз жанды.

Тиширыуну ариулугъун
Дуния къууан деп берди,
Ол ариулукъ уллулугъун,
Жернича, сыйлы кёрдюм.

Аланы барын къууана
Кёрдюм, насыплы бола,
Жер, таза суууннгдан къана,
Болгъанма сени баланг.

Бу дуниядан сора затым
Жокъ. Иги билдим аны.
Терк ёчюлме, жаннган отум,
Тур энтта манга жаныр!

Кюнюм жылы бу дунияда,
Тургъан юйюм да – жылы.
Айырылгъанда аладан,
Айырылырма, жиляй!..

1970

* * *

– Санга бек уллу саугъа неди?
– Бу дуния.
– Бек уллу байлыгъынг а неди?
– Бу дуния.
– Санга акъылманлыкъ недеди?
– Ишде.
– Санга бек сыйлыла кимдиле?
– Устала.
– Бек уллу палах а неди?
– Жеримсиз къалгъан.
– Бек уллу къууанчынг а неди?
– Жашагъан.
– Бек къыйын зат а?
– Жашаудан айырылгъан.

1970

КЪЫЗГЪА

Сен жазгъы кюнде бараса,
Махтайма жангы жазны,
Сен акъ таулагъа къарайса,
Махтайма акъ тауланы.

Сен жайгъы кюнде бараса,
Махтайма жашил жайны,
Гокка ханслагъа къарайса,
Махтайма мен аланы.

Кюз арты кюнде бараса,
Махтайма мен кюз артын,
Сен сабанлагъа къарайса,
Махтайма сабанланы.

Сен къышхы кюнде бараса,
Махтайма къарлы къышны,
Шош тереклеге къарайса,
Махтайма тереклени.

Сен бу жашауда бараса,
Махтайма бу жашауну,
Сен бу дунияда тураса,
Махтайма бу дунияны!..

1970

* * *

Башындан сары жар оюлду,
Баргъан суучугъ’а къайгъылы болду,
Ташларын жар эншге учурду,
Суучугъ’а ынчхады, къычырды:
«Сюеме тазалай турургъа,
Аллым тыйылмайын барыргъа!
Сюеме тазалай къалыргъа,
Тюненеча, жарыкъ болургъа!
Къызла ичерикдиле менден,
Бахчадан къайта келгенде,
Сабийле да ичерле менден,
Ала наныкъ жыйып келгенде.
Сюеме тазалай къалыргъа,
Жолоучуланы къандырыргъа,
Кёкню да, айны да кёрюрге,
Сабийлеге къууанч берирге.
Сюеме тазалай къалыргъа,
Черегиме жарыкъ барыргъа!»
Суула дайым да жарыкъ, таза
Болур эдиле, кюнле оза, –
Палахла болмасала эди,
Жарла оюлмасала эди!

1970

* * *

Суу барады, башында кёкге,
Акъ тау бла жашил терекге,
Жангы кырдыкга къууанады,
Анга сыйлы – кюн, ауана да.
Жашил жерде барады черек,
Жолу узакъ, жагъалары бек.
Черек ёлгенлеге жиляйды,
Саулагъа уа жарыкъ жырлайды.
Ёмюрлюк бла суу баргъаны
Билмейдиле да арыгъанны,
Тау саула ючюн агъарады,
Суу да саула ючюн барады.
Суу къууанады жерге, кёкге,
Жагъасында чакъгъан терекге.
Биз да череклеге ушайбыз:
Биз да саула ючюн жашайбыз.

1970

* * *

Эрик терекни акъ чакъгъаны,
Энтта жангыдан насып бердинг.
Энтта жазны жарыкъ чагъына
Къууандым бу ёмюрлюк жерде.

Эрик терек акъ чакъгъан жерге
Сейирим, алгъышым да мени,
Таула, терекле бла бирге
Махтайма мен бу жашил жерни.

Башымда – шаудан тюрсюнлю кёк,
Жерде – акъ чакъгъан эрик терек.
Алагъа мен тилек этдим кёп,
Жаз насыплы этип кёп кере.

Быйыл да ма эрик терек акъ
Чакъды. Сора жерде къууанч сау.
Эрик терек, дайым алай чакъ! –
Жер къууанчсыз къалмаз, сен чакъсанг.

1970

* * *

Бал чибин жашайды ёлетден бери,
Ишлей, жашау ачы болмаз ючюннге.
Жашау дайым да турмады бал берип,
Балы ючюн сау бол де бал чибиннге.

Бал чибин, балын жыя, талмай уча,
Ыразыды жайгъа, гюллеге, кюннге.
Билесе – ачыны болгъанын ачы,
Балы ючюн сау бол де бал чибиннге.

1970

* * *

Жаз келди да, тереклени кёгертип,
Жашаубуз энтта болду жангы, кенг,
Жаз келди да, анга къууандыкъ кертме
Терек бла сабан, къозу бла мен.

Энтта, жаш кюнлеримде кибик, къандым,
Жазны къууанчын, суу ичгенча, ичип,
Буруннгулу адам кибик, къууандым
Жазны бир зат тыялмагъаны ючюн,

Жазны тыялмагъаны ючюн бир зат,
Шапталы, баллиси да ариу чагъып,
Суула буз бугъоуладан болуп азат,
Таза болгъаны ючюн кёк чууагъы.

Минг жыл мындан бурун кибик, къанатлы
Жырлайды энтта да, жазгъа къууанып.
Манга да жашау, аппамача,– татлы,
Энтта жаз жангыдан билдирди аны.

Жаз келди да, шатлыкъ келди хар жаннга,
Ийнандым дуния эски болмазына,
Жаз келди да, энтта жер, жыр да – жангы.
Ишлейме, энтта кючюме базына.

1970

* * *

Жаун, тау башларындан шуулдап жетип,
Сора эллеге, сабанлагъа да энип,
Жибитеди атамы эски арбазын,
Аны уугъа кетиучю ташлы жол ызын,
Анам саулугъунда бахча этген жерин,
Юйюбюзню башын, элни тереклерин.
Жаун, тау башлары бла ушакъ этип,
Аланы ёмюрлюк къарларын жибитип,
Талалагъа, тахталагъа эннгенинде,
Дунияны жангыдан-жангы этгенинде,
Мени жашаум, сёзюм да жангы бола,
Энтта да ушакъ этеме жаун бла,
Дуниягъа берекет берген жаун бла,
Буруннгу нартла да кёрген жаун бла.
Жаун ёмюрде эски болмазын билип,
Сюеме жауунну дайым жангы тилин.

1970

* * *

Суу нечик терк барады тау тарында!
Жылларыбыз да, кем къалмайын андан,
Барадыла, не женгил барадыла! –
Ёмюрлюк тенгизине агъадыла.

Хар жан арымазгъа этсе да мурат,
Къанатлы да арыйды, арыйды ат.
Черекге, ёмюрлюкге арыу жокъду,
Жашау бардан дайым алай боллукъду.

Кёк бла тенгиз, таула бла черек
Турадыла, ёмюрлюклерин кёре.
Аланы ёмюрлюклерин сюеме,
Жашаууму къысхалыгъын билеме.

Алай болса да, дефтерими ачып,
Жазама, бар арсарлыгъым да къача,
Манга тыйгъыч жокъча, ёлюм да жокъча,
Мен тау тенгли, тенгиз тенгли турлукъча.

1970

* * *

Жауун тынч жауады танг аласында,
Татлы къалкъый, тынгылайма жаууннга.
Хораз къычырады танг аласында,
Жукъу арамда тынгылайма анга.

Мен эртте элде тургъанымда кибик,
Мен сабий жашчыкъ болгъанымда кибик,
Жауунну жаугъаны – энтта да жангы,
Хораз къычыргъаны – энтта да жангы.

Жаланда бу жашил жерни юсюнде
Жауады жауун, къычырады хораз.
Жауун ёнюн, хораз ёнюн да сюйдюм,
Ала бла бирге келди манга жаз.

1970

* * *

Таула дайым къарайдыла узакъ жары,
Сау дунияны кёрюрге сюйгенча бары.
Черекле да узакъ жары кетедиле,
Тенгизни кёрюрге сюйюп жетедиле.

Дунияда кесича турады хар не,
Хар ким да жетеди жеталлыкъ жерине.
Мен жашайма, баш ура таугъа, суугъа да,
Узакъ жары къарау, итиниу, санга да.

1970

* * *

Терек да аламатды, жулдуз да аламатды,
Жашил жай тангы атханда, чабып баргъан ат да.
Жерде терекге, кёкде жулдузлагъа къарадым,
Ауузлугъун чайнагъан атха минип да бардым.
Гюл да аламатды, будай баш да аламатды,
Къышхы кюн от жагъада, печьде жаннган от да.
Гюлге да, будай башха да къарадым хар жылдан,
От жагъада, печьде жаннган отха да жылындым.
Тиширыу аламатды, ариулукъ аламатды,
Бу дунияда жаннга къууанч берген хар бир зат да.
Тиширыуланы сюйдюм, ариулукъну да кёрдюм,
Ала насыбым болуп турдула жашил жерде.
Не кёп къузгъун къычырса да, жашау аламатды.
Анга беребиз махтауну да, этебиз ант да.

1970

ЖОЛДА АЙТЫЛГЪАН НАЗМУ

Сынадым эсе да ачыу, жара,
Насыплыма – дунияда жашадым,
Танг жарыгъы бла кече ара
Къалмагъандыла менден ташада.

Къыйынлыкъны, ачыуну хорладым,
Тас этмей сюймеклигими жерге,
Манга кюйсюз къаплан хырылдады, –
Къутулдум адамла бла бирге.

Не болса да, насыбым бар эди,
Мен кёп сейир жерлени да кёрдюм,
Мирзеуге, жулдузгъа назму этип,
Отха да, суугъа да махтау бердим.

Алгъыш этдим хар баргъан жериме, –
Къайда да ётмек, суу бирча – сыйлы,
Салам бере кирдим юйлерине,
Къайда да адам тургъан юй – жылы.

Хар къайда да сабийле бир кибик
Ойнайдыла, бирча жиляй ала,
Сабийлеге къууана бир кибик,
Бирча къайгъы да эте анала.

Хар жерни усталарына алгъыш
Этдим – хар къайда да адамны къол
Къыйыны сыйлы, хар жерде да къыш,
Жаз да сейир, сейирди хар бир жол.

Не болса да, насыбым бар эди,
Къууанч, бушуу гыржынын да татдым,
Кече булутла башымдан ётюп,
Манга къууанчха танг жарыкъ атды.

Не болса да, насыбым бар эди,
Элия, мени жоймайын, озду,
Къыйын кюн чыдаргъа кючюм жетип,
Жашадым, китапларымы жаздым.

Ма энди аллымда китапларым.
Алада – акъ таула, будай башла.
Къалгъан кюнюмде да ахыр арып,
Сёзлерим учуп чыгъарла, къушла

Учханча, мени китапларымдан,
Кюч бере, жашлыкъда беклигими
Манга къайтара, тауларымда
Къошула терекле кёклюгюне.

Не болса да, насыбым бар эди –
Мен жашадым, дунияны да кёрдюм,
Къыйынлыкълагъа да чыдап ётюп,
Жерге сюймеклик жырымы этдим.

1970

* * *

Кахетияда бир кече ёмюрге
Эсимде къалып къалды ай бийикден
Къарагъаны, жюзюмле бишген жерге
Сукъланнганча, булутсуз бийик кёкден.

Ай, къызыл, сары къатыш болуп, алай
Тура эди, чумла эм будай башла
Тюрсюнлю болгъан Кахетияда ай,
Ол жарытхан кырдык, жюзюмле, ташла.

Кахетияны башындан къарагъан
Сентябрь кечесини къызыл айы
Шош жарыгъын тёгюп кече арагъа,
Терекле да, анга къарап, шошайып.

Кёгет ийис этген кече арасы,
Таза кёк да ырахат къарай жерге.
Леонидзе да, Чиковани да сау
Эдиле, къууанч эте эдик бирге!..

1970

* * *

Акъылманды – мирзеу битдирген,
Башкес – сабанланы кюйдюрген.
Ненча башкес гунч болуп кетди,
Сабан а быйыл да мол битди!..
Акъылманды – терек битдирген,
Башкес – баштанланы кюйдюрген.
Кёп башкес топуракъ болдула,
Терекле быйыл да чакъдыла.
Акъылманды – сабий ёсдюрген,
Башкес – сабийлени ёлтюрген.
Ненча башкес кюл болуп кетди,
Сабийле энтта, оюн эте,
Чабышадыла хар арбазда,
Тийре тола сабий ауаздан.

1970

* * *

Чегем ташыча, бек болургъа
Сюйдюм, Жылгы суууча – таза,
Чинарча, чомартлай турургъа,
Болургъа, булутлача, – азат.

Жулдуз кибик, жарыкъ жанаргъа
Сюйдюм мен, жол кибик – чыдамлы,
Кырдык кибик, халал болургъа,
Ёчюлюп къалгъынчы чырагъым.

Мен алай болалмадым эсе,
Кеч, таш, суу, жол! Кеч, жулдуз, манга!
Терек ёсалгъаныча ёсер,
Жашауду оноучу хар жаннга.

1970

* * *

Бата баргъан кюн тауланы башларын
Къызгъыл эте, алтын суу ичиргенде,
Къаяланы тынгылагъан ташлары
Аны бизни бла бирге кёргенде, –

Нечик игиди таулагъа къарагъан!
Андан сейир сурат табылмаз санга.
Пелиуан чагъыр тёкгенча къарлагъа,
Акъ къырла къызыл-ала болгъан сагъат!

Ахшам къарангысы келир да, ингир
Кетер, тёппелеге къарангы жатар.
Ары дери сакъ къара да, иги кёр
Къызгъыл, саргъыл да болгъанын тауда къар.

Ахшам келир да, ол айырылыуну
Сагъаты болур, ингир бизни ташлар,
Кече къалкъый, сакъларла кюн жылыуну
Акъ тюелеча солугъан тау башла.

Бусагъатда уа, пелиуан чагъырны
Тёкгенча, къызаргъандыла тёппеле,
Кече келир да, бауур салыр къарны
Юсюне. Бешик жыр айтырла желле.

Ары дери кёрюп къал тау башларын,
Аланы ингирлик кюню къызартып
Тургъанында. Ол да кетер ташагъа, –
Унутма – кече келирин, кюн батып!..

1970

ЖАЙ КЮН

1

Жашил терекни тюбюнде
Олтурама. Кюн – жарыкъ.
Таула уа – бу исси кюнде
Тохтагъан кибик, арып,

Агъаралла аллымда.
Ала жиберген суууну
Таушун эштеме къолдан,
Ауазынча жашауну.

Жашил терек башында – кёк,
Кенг тенгизде жуунуп
Чыкъгъан кибик, тазады бек.
Бирде – ол тенгиз сунуп,

Къарап жашил чапыракъла
Ичи бла мен кёкге,
Фикирлерим, жаз чыпчыкъла
Кибик, кете бийикге.

Тынчлыкъ бла тазалыкъны
Къайытаралла манга,
Таукелликни, азатлыкъны
Къайытаралла манга

Таула, суу, жашил терекле,
Кёк бла кырдык, гюлле.
Булутла – акъ тюркмен бёркле
Кибик бу жайгъы кюнде.

Жашил терекни тюбюнден
Къарайма таза кёкге,
Къанатлыланы ёнюнде
Ырахат жайгъа тилекге

Тынгылай, олтурама мен,
«Сау болсун жашил терек!» –
Деп шыбырдай турама мен,
Жайны къууатын кёре.

2

Тиширыу, гюллю нартюхлени
Биширип, келтиргенди бери,
Сабий кюнлеримдеча, мени
Къууандырды, нартюхле берип.

Гюллю нартюхлени, кырдыкда
Олтуруп терек ауанада,
Ашайбыз биз, аш жокъ кибик, тап,
Сау дунияда татлы аладан.

Бериучюсюнлей анам мени,
Тиширыу, нартюхле биширип,
Берди, озуп кетген кюнлени
Жангыдан эсиме тюшюрюп.

Энтта да жайны чомартлыгъын,
Къууана, кёрдюк биз жангыдан,
Элпек жерни аламатлыгъын
Сюйдюм энтта кеси жанымдан.

Ашайбыз, кырдыкда олтуруп,
Жангыдан жетген нартюхлени,
Жюреклерибизни толтуруп
Жарыкълыгъы июльда кюнлени.

Бизге деп – бийик, чууакъды кёк,
Къанатлыла бизге деп – жырлай,
Бизге деп – жашил болду терек,
Черек да – бизге деп шууулдай.

3

Биз харбызны кесдик да, сабийле
Кибик, къууандыкъ къызыллыгъына,
Дунияны къууатына сюйюне,
Къууандыкъ харбыз шатыклыгъына.

Къууандыкъ кырдыкны кёклюгюне,
Терекни салкъын ауанасына,
Бек битген нартюх бийиклигине,
Кесибизни къарт болмазлыкъ суна.

Бизге харбыз шатыклыгъы – насып,
Жерни жылытхан кюн жарыкълыгъы,
Суугъа эннген булут ауанасы,
Тау тёппеледе къарны акълыгъы.

Харбызны кесип, сабийле кибик,
Суукъ шатыклыгъына къууандыкъ,
Дуния къууанчы – къырлача, бийик.
Бу жай кюн аны бек ангыладыкъ.

Жер! Харбызынгы къызыллыгъына
Биз энтта сабийлеча къууандыкъ,
Чомартлыгъынгы уллулугъуна
Ёмюрге ыразы болуп къалдыкъ.

4

Сабийге ол кюсеген, термилген
Иллеуню берген кибик, манга бу
Жай кюнню къызгъанмагъанлай берген
Жашау, азатлыгъы ючюннге буу

Ыразы кибик, ыразыма мен
Санга – энтта да насыплы этдинг.
Жашаргъа, ишлерге базама мен,
Манга жап-жангыдан къанат битип.

Жууннган суум, къарагъан кёгюм,
Ауанасында жатхан терегим,
Юсюнде олтургъан жылы ташым
Ючюн да санга, жашау, жюрегим

Ыразылыгъын энтта да айтды.
Жер менден аямады кёгетин,
Жарыкъ тангым жер юсюнде атды,
Мени насыплылагъа тенг этип.

Мен кесими санамам жарлыгъа, –
Бу жай кюн да болду уллу саугъа.
Сыйлы жер! Мен санга бераллыгъым –
Жаланда сюймеклигимди санга.

1970

МАШУКЪ ТАУНУ КЪАТЫНДА ИНГИР

Жулдуз жулдуз бла сёлешеди.

М. Ю. Лермонтов

1

Энтта ингир Машукъну тийресине
Келди, Лермонтов кёргенинде кибик,
Жолланы, тереклени да юсюне
Ахшам бауурланды. Акъ къырла бийик

Болсала да, женуп жанында ала
Аз эслене башладыла. Тауланы
Къарларында къызыл маталлы бола
Тургъан кюн жарыгъы ташлап аланы.

Мында башха ингир да эсибизде –
Жаун жоюлгъан поэтни юсюне
Жаугъаны, бу таулагъа жетип тюзден...
Россей кёгю поэтни кёзюне

Кёрюннгенча, жумулмайын кёзлери,
Алай жатды ол Машукъну къатында.
Жаун а, тохтамайын андан бери
Жаугъанча, эштебиз экибиз мында

Аны шуулдагъанын жашил, чуакъ
Бу май ингиринде – къургъакъ кырдыкда.
Тапанча атылгъан таушу чыгъа,
Шёндю да биреу жыгъылгъанча атдан!..

2

Игиле да жоюлдула, палахла
Келдиле, кетген да этдиле кери,
Гунч болдула мында атылгъан окъла,
Энтта да май ахшамы келди бери.

Ахшам келди, жулдузларын жандырып
Кёпню кёрген Машукъ тауну башында.
Бу жазгъы ингирде чёгеме, арып,
Машукъну Лермонтов чёкген ташына.

Энтта ингир келгенди бери, жетип,
Булутла бир бирлерине тюбеше,
Сора Машукъ таудан Бештаугъа ёте,
Энтта жулдуз жулдуз бла сёлеше.

Кёкде жулдуз – къууанч, жерде – сен къууанч,
Мен жулдузгъа да, санга да баш урдум,
Манга жуукъ келгенлигине да къач,
Сизни кёрюп, насыплы болуп турдум.

Сени ариулугъунг, жулдуз жарыгъы
Жюрегими жарытдыла жангыдан,
Жыл саным аз болуп, кетип арыгъан,
Энтта жангы жарыкъ жанды жанымда.

3

Ариулугъунг – манга мардасыз саугъа,
Кёкге – жулдузла, жерге уа – будайла
Кибик. Сейир этип къарайма санга!
Бу дунияда болгъан эселе байла, –

Бюгюн мен да болдум аладан бири:
Тиширыуну ариулугъундан уллу
Байлыкъ къайда? Ёлмез жарыгъын берип,
Алай жашатады ол адам улун.

Бу бетге, бу кёзлеге, бу къоллагъа
Къарап, унутдум кёп къайгъыларымы,
Терсликлерин кечдим тиширыулагъа,
Берген ачыуларын кечдим барына.

Сен баргъан жолунг да санга къууаннган,
Сен кирген кырдык да ыразы болгъан,
Сен кирген суу бек таза болуп къалгъан,
Сен къарагъан жулдуз бек жарыкъ жаннган, –

Аны сен чёкген таш да ангылагъан
Кибик кёрюннгенлей турады манга.
Мен да нёгер болдум энди алагъа,
Баш ура бу сейир ариулугъунга.

4

Машукъ турады таза кёкге къарап,
Энтта жулдуз сёлеше жулдуз бла.
Мен а сени бла сёлеше, бара,
Жюрегим, жулдуз кибик, жарыкъ бола.

Ариулукъ жашайды, тауланы бютюн
Бийик, гюллени артыкъ ариу эте.
Ол мени жангыдан насыплы этди,
Бюгюн мен болгъанча Лермонтовха тенг.

Сабанчы кюзде мирзеу ючюн жерге
Алгъыш этгени кибик, мен да санга
Ариулугъунг ючюн алгъыш этерге
Деп, этдим бу назмуларымы саугъа.

Мени кечем энип келеди таудан,
Чыран бузланы суукълугъун алып.
Машукъ къатында ингир – жаным саудан
Мени насыбым болгъанлайын къалыр.

Кёкде жулдуз – къууанч, сен – къууанч
жерде.
Жулдузгъа да, санга да къарап турдум.
Ариулугъунгу къызгъанмадынг, бердинг,
Мен жулдузгъа да, санга да баш урдум.

5

Бараса, Машукъну башына къарай,
Бараса, баргъанча хорлагъан тюзлюк,
Чачынгы Кавказны кёк жели тарай,
Бараса, баргъанча кеси игилик.

Ариулукъ – дунияда жашагъанлагъа
Уллу ырысхыды. Бюгюн сен аны
Энтта жангыдан ангылатдынг манга,
Сен жангыдан жангы этдинг дунияны.

Дуния манга энтта да болду жангы,
Таула да манга жангыдан агъарып,
Жулдузла да манга жангыдан жанып,
Мен ёмюрде да къалмазлыкъча арып.

Шахарынг шошайып, аны башында
Жулдузла, Лермонтовха кибик, жана,
Сен тургъан жерни чёбюне, ташына
Алгъыш этеди бюгюн мени жаным.

Энтта жулдуз сёлеше жулдуз бла,
Жулдузлагъа, санга да къарап турдум,
Мени жюрегим таулагъа тенг бола,
Жулдузлагъа да, санга да баш урдум.

1970

* * *

Ингир келди. Кёк чинар бутакълары
Ичинде жауун энтта да шыбырдай,
Мен къайытмазда тенглени жырларын
Эштгенча... Жауун, ашыкъма, шуулда!

Ингир, энтта сени кёрдюм, таныдым, –
Азмы жолугъа келдик ёмюрде,
Жауунунга мен азмы тынгыладым?!
Сени сабан, кырдык ичинде кёрдюм.

Энди кёрмез тенглерим бла бирге
Ненча къарагъан эдим, ахшам, санга!
Биз биченликден къарагъанда ёрге,
Жулдузланы жандырдынг, этдинг саугъа.

Ингир келди. Тенглерими жырлары,
Жауунча, жашил бутакъла ичинде,
Къайытып келгенча кетген жылларым,
Жауларым сукълана аны ючюннге...

Ингир, иги билеме тюрсюнюнгю,
Акъ къар, къара жауун бла да келдинг,
Кёп эштдим татлы, ачы да тилинги,
Санга тюбей жолда, шахарда, элде.

Ингир келди, келди мени ингирим,
Къарлы тау къабыргъаларындан энип,
Къоллагъа да, арбазлагъа да кирип,
Келди манга ингирим, излеп мени.

Мен бюгюн да таудан къайытдым, арып,
Къарадым ташлы жоллада ёрлеге,
Манга келмез тенглерими жырлары
Бла ингир да, жауун да биргеме.

Ингирим келгенди жаууну бла,
Арып къалмайын тау аузунда, жолда.
Келмез тенглеримча, сёз нёгер бола,
Ашыкъма, жауун, ашыкъма, шууулда!

Ингирим, ашыкъма мени ташларгъа,
Ашыкъма, кече келир кезиуюнде,
Бауурун салыр жоллагъа, ташлагъа.
Ашыкъма, ингир, терк тайма кёзюмден!

1970

ТЕРЕКЛЕГЕ БЕШИК
ЖЫР

Къар жабып тургъан терекле,
Манга агъаргъан терекле,
Кече келди манга, сизге,
Танг да атар, келир бизге.

Къалкъыгъыз, бийик терекле,
Чыракъла кибик терекле.

Къанатлыланы юйлери
Болдугъуз ёлетден бери,
Жерни ийнагъы – терекле,
Къышла къыйнагъан терекле,

Къалкъыгъыз, суукъгъа тёзе,
Энтта кёгерир тёш, ёзен!

Жангы къар жаугъан терекле,
Ауур къар жапхан терекле,
Тюшлеринде жазны кёрген,
Къанатлы ёнлерин эштген

Терекле, этигиз къалкъыу,
Жай энтта берирсиз салкъын.

Кёп къышла кёрген терекле,
Мен махтау берген терекле,
Энтта да ауанагъызда
Сабийле ойнарла жазда.

Къалкъыгъыз, энтта жаз келир,
Сизге жашиллик да берир.

Чыдамны билген терекле,
Адамлача ёлген терекле,
Жазгъа сау тюбейик бирге,
Жашил жерге махтау бере!

Къалкъыгъыз, жашил танг атар,
Энтта бизни кюн жылытыр!

1970

* * *

Бу дуниягъа жаланлайын келдим,
Кетген да жаланлай этерме андан,
Мен бери бир зат да келтирмей келдим,
Бир зат да алмай, кетерме мен мындан.

Мында къалырла жаун, тау, жулдузла,
Иги, аман ишим эм айтхан сёзюм,
Башхаланы къууандырырла къызла,
Гюл чакъгъан кезиу, кёгет бишген кезиу.

Аны ангылап, мени бла сёлеш,
Жаун акъ таула бла сёлешгени
Кибик, анга тынгылай къая, сырт, тёш.
Сабыр ауазынг къууандырсын мени.

Шош жел терекле бла сёлешгени
Кибик, сёлеш мени бла ингирде.
Кырдык къууанчлары болду тёшлени,
Сен мени къууанчым болдунг бу жерде.

Баргъан суу кырдык бла сёлешгени
Кибик, мени бла сёлеш, къууандыр,
Мен тас этгинчи ёрлени, эншлени,
Энтта жюрегимде жулдузну жандыр.

Жаун будай башла бла сёлешген
Кибик, сёлеш мени бла ингирде,
Гюлле да чакъгъан, кёгетле да бишген
Кезиу мени бла тургъанда жерде.

1970

МАКЕДОНИЯДА СКОПЛЕ ШАХАРДА ЭТИЛГЕН НАЗМУ

Кече жолда душман жетген жолоучу
Къычыргъаныча, сени хапарынгы
Эштдим мен, ол Кавказгъа жетип, учуп,
Ол хапарынг ауур жараларынгы
Юсюнден эди. Къайда тепсе да жер,
Бар таула, шахарла да титирерле,
Бир къая ауса, бирси жарсыу этер,
Бир юй кюйсе, бары тютюн этерле.
Сени палахынгы тутдум кёлюмде,
Къайдагъы жарсыу да – жарсыуду манга,
Эл кюйсе узакъда мени элимден,
Кёзюмю къысалмай чыгъама тангнга.

Турдум унутмай сени палахынгы,
Скопле, жер тебип, ойгъан шахар,
Билдим ауурлугъун жараларынгы,
Палах жетеди, жетген кибик буз, къар.

Хата кимге келирин киши билмез,
Эшигинги ачхынчы дери жели.
Билебиз палахны тюрсюнюн а биз,
Жояма деген эди, бизге келип!..

Энди, Скопле, мен сени кёрдюм,
Ауур жара тапларынга къарадым,
Жангы юйлеринге да салам бердим,
Чыгъып танг атханда, кече арада.

Арбазлада ойнагъан сабийлени,
Сау къалгъан тереклеринги да кёрдюм,
«Энди бир да кёрме къара кюнлени!» –
Дей, арбазларынга да алай кирдим.

Мен оюлгъан юйлени кюллерини
Ачылыгъын иги билеме кесим:
Туугъан жерими къара кюнлерини
Къайгъысын энтта да тутады эсим.

Мен бюгюн да андан къууандым сени
Энтта да сау болгъанынга, жангырып,
Эрттенликде жангы юйле юсюне
Кюн тийгенине да къууанды жаным.

Мен Македонияны тауларына
Къарадым, кеси тауларыма кибик,
«Хата келмесин тауланы барына!» –
Деп. Таула къайда да турсунла бийик!

1970

* * *

Мен жашадым. Жерни, кёкню да кёрдюм,
Гыржын ашап, суу да, чагъыр да ичдим,
Отха да, жулдузгъа да махтау бердим,
Хауле да болдум, арыдым, кёп ишлеп.

Бу дунияда жашагъан хар бир жаннга
Кибик, ахыр кюнюм келгенде мени,
Термиле, къарарма да ахыр тангнга,
Сыйлы топурагъы болурма жерни.

Ким сюелсе да, темир къая болуп,
Хакъды боллукъну болмайын къалмазы.
Тауусулгъанда жер юсюнде жолум,
Жауунну тауушу болур ауазым.

Мен урлукъ мирзеуча кирирме жерге,
Терек болуп, чыгъарма. Ауанамда
Сабийле ойнай тюберле ингирге,
Кетерле, кюн тауладан аугъанында.

Болурма къылкъы, жюзюм, чёплеу башы,
Саула да мени жангыдан кёрюрле.
Мен, жерни сыйлы топурагъы, ташы
Болуп, болурма ёлюмсюз, ёмюрлюк.

Сора нек къоркъама? Мен ёмюрлюкге
Къошулсам, алтын чапыракъла агъа,
Мен, чум терек болуп, къарарма кёкге,
Болурма жерни сыйлы топурагъы.

1970

* * *

Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула, –
Бахча битдирген, сабан сюрген,
Таш, агъач жоннган, ийнек саугъан,
Отну, жулдузланы да сюйген!
Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула!
Сизни ючюн танг жарыкъ ата,
Сизни ючюннге бара суула,
Къууанч, насып кёрсюн деп адам.
Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула!
Сизни ючюн бишедиле бар
Кёгетле, бола сизге саугъа –
Кырдыкла, жулдузла, жаун, къар.
Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула!
Терекле сизни ючюн чагъа,
Акъ булутла да бере салам,
Кюн, ай да сизни ючюн чыгъа.

Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула!
Сизге деп кёгере тенгизле,
Сизни ючюн агъара таула,
Келе бар жазла, жайла, кюзле.

Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула!
Жашау, бишген кёгетча, татлы,
Сизге деп жырлайды къанатлы,
Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула!

1970

* * *

Жангы дефтеринги ачдынг. Биринчи
Бети, биринчи къар кибик, акъ, таза.
Сен, энтта къууанч шаудандан ичип,
Эштесе анангы татлы ауазын.

Жангы дефтерни бетлери, анангы
Сютюча, – акъ, бетлилик, намыс кибик,
Сен бир да жолукъмагъанча аманнга,
Дайым чуакъ болгъанча башынгда кёк, –

Алай башлайса жангы дефтеринги,
Ойларынг да, умутларынг да – жангы,
Сен толу билгенча не этеринги,
Юйде чырагъынг бютюн жарыкъ жанып.

Арбазынга кирген жаун келтирди
Мылы жашиллигин биченликлени,
Жауунну тауушу юйюнге кирди,
Жаз деп, аныча, жангы тизгинлени.

Башласанг жангы китабынгы жаза,
Жашауунг да башланады жангыдан,
Хар тизгининг болсун деп керти, таза,
Бетлик да андан турады жанынгда.

Дефтер бетле акълыгъы, кеси бетинг
Бла бирге къаласа, башха шагъат
Жокъ – юйдегинг, сабийлеринг да кетип,
Такъыйкъаланы сабыр санай сагъат.

Угъай, шагъат жокъду деп этме умут:
Жашау бла Поэзия биргенге!
Санга, Лев Толстойгъача, жана от,
Ол да шагъат аманынга, игинге.

Дефтер бетлери, анангы сютюнлей,
Керти сёзлей – акъ. Алагъа сен къара
Сёз жазма. Таула – акъ, къызыл – тюртюле.
Аланы кёр. Болма сокъур не къырау!..

1971

* * *

Жашагъан тынчды деп санга
Айтмагъанма бир заманда,
Жашауду бек уллу саугъа, –
Дедим. Энтта таймам андан.

Энди, ахшамыма къарап
Тургъанда да, айтырым ол.
Жуукъ келди кече арам,
Артда къалып кёп тюрлю жол.

Тынч болмагъанын жашагъан
Ангылагъан эдим – анам
Ишлегенинде, ташлагъа
Саркъа терлегени аны.

Ангыламагъанлай баргъан
Гыржын къыйын табылгъанын,
Ийнан, болмаз ангыларгъа
Жашау деген не болгъанын.

Жашау тынчды демей санга,
Жашаргъа керекди, – дедим, –
Къыйынлыкъ кёзден къан сыгъа
Турса да, жолну тар этип.

Аны бютюн ангыладым,
Гыржыным ачы болгъанда,
Юйрендим акъыллыладан,
Къышхыда юйсюз къалгъанда.

Терекни, гюлню да санга
Терсликлери жокъду, – дедим, –
Жашау керек жаны саугъа, –
Билген ишин иги этип.

Энтта да айтама алай,
Ахшамыма салам бере,
Кёп боранда къалып саулай,
Кёгерген терекни кёре.

1971

АХШАМ

Ахшам, мен билип турдум келиринги,
Кечге къалмазынгы да биле эдим,
Манга ачы оюмла бериринги,
Марап тургъан кечеми жуукъ этип.

Къарайма мен санга. Сыфатынг, бетинг
Биле эдим бу кюйлю боллукъларын.
Биченликде бара, куртладан ёте,
Билдим – кечеме тюберими, арып.

Ахшамым, бир терслигинг жокъ аллымда:
Салып келгенсе келир кезиуюнгде,
Кеч келирме дей турмагъанса, алдап,
Алдаусузлукъ сыфатынгда, кёзюнгде.

Тангымда, эрттенимде, кюнтюшюмде
Эталгъанымы эте, жашай келдим,
Ахшам келирине эртте тюшюндюм,
Тюберибизге шахарда не элде.

Эрттеними, кюнтюшюмю балына
Къууандым, берликлерин да бердиле.
Неди да! – кёргенлерича аланы,
Эки кёзюм энди сени кёрдюле.

Ала берген къууанчым болду татлы,
Балларын ашадым, ичдим сууларын.
Энди, ахшам, ачы тузунгдан татдым, –
Къадарлары алайды бар сауланы.

Ётюрюк не асыу? – Эрттенлигиме,
Кюнтюшюме да термилеме, ийнан:
О, заман аны къарт этгенлигине,
Эрттенлигин унутургъа болмаз жан!..

Сени башынг бла къарап, кечени
Кёреме. Мен ары кирсем, кёрмем зат!
Ахшам, бу къайгъымы да къой кечирип:
Сюе эдим болургъа андан азат!

Алай жокъ азат болур амал андан,
Кечем келир, кёралмам тереклени,
Таула акълыгъын кёралмам туманда:
Кече барысындан айырыр мени!..

Ахшам, сен келгенликге, орамланы,
Тауланы башларын да кёреме мен,
Жолланы, бахчаланы, сабанланы,
Юйлени, ташланы да кёреме мен.

Андан сюеме турургъа кёбюрек,
Ахшам, сени бла, терк жетмей кечем,
О, балта кесер деп къоркъады терек! –
Чамланма кечеден къоркъгъаным ючюн.

Билеме боллукъну болуп къалырын,
Бизге келир затны келмей къалмазын,
Терек ауса, жер да мудах болурун,
Кече да байрагъын жаймай къоймазын.

Бир терслигинг жокъ – кезиуюнде келдинг,
Жалгъаны жокъ, керти бетинги кёрдюм,
Ызынгдан кечем келлигин да билдим,
Шошайгъан терегинг тюбюне кирдим.

Ахшамым, келгенсе. Бер берлигинги,
Мен да сенде кёрлюгюмю кёрейим.
Сен да кёр мени бла кёрлюгюнгю,
Мен да санга берлигими берейим.

Биз алай айырылырбыз бир бирден,
Аман айтмай, бир бирге бермей налат, –
Олду мен билген эслилик ёмюрде.
Арып жыгъылгъынчыннга чабады ат!..

1971

* * *

А-а, къыйынлыкъ – эски нёгерим,
Сен энтта да юйюме кирдинг!
Тансыкъ болупму келдинг бери?
Шагъырей сыфатынгы кёрдюм.

Азды деп биргеме болгъанынг,
Энтта манга анданмы келдинг?
Мюйюзю тюшгенде бугъаны,
Жайлыкъда, къышлыкъда не элде, –

Жангыз мюйюзю бла да ол,
Чалыланы кётюрюп ата,
Жашайды... Келдинг манга кёп жол,
Жашил терегими ууата,

Таза суууму бокълай, татлы
Жукъуму буза келдинг, чача.
Сен, кечеги къара къанатлы
Болуп, мени юйюмде уча

Тургъанлыгъынга, бой бермезге
Эртте окъун этген эдим ант.
Зат кёрюнмегенде да кёзге, –
Кече тарда да чабады ат.

Не уа мен къарт, къарыусуз болуп,
Тынып, апчып къалгъанмы сундунг?
Къартайгъан къадыр да, суу толу
Келгенде да, ётеди суудан.

Кертиди, мен жашайма, къартлыкъ
Арбазыма киргенин кёре,
Алай жашау – алгъындан татлы,
Татлы болду манга кёп кере.

А-а, къыйынлыкъ – эски танышым!
Энтта кирип келдинг юйюме.
Чал болгъанлыгъына да башым,
Билекликлени къолдан иймем!..

1971

* * *

Хар инсан жашауунда
Кюн да, туман да кёрюр,
Къуруп да къалыр шаудан,
Танг да, ахшам да келир.

Кёлсюз да, кёллю да бар
Адам жашагъан жерде,
Бушуу да, ёлюм да бар, –
Алай болур ёмюрде.

Къуу болуу, къартлыкъ да бар
Терек гюл чакъгъан жерде.
Жер къалыр, кетсе да къар, –
Алай болур ёмюрде.

Хар жан да суудан къанар
Ачыу, ёлюм бар жерде,
Хар сау жазгъа къууаныр, –
Алай болур ёмюрде.

Къарт болмай бир жан къалмаз
Сабанла чакъгъан жерде,
Жашау а эски болмаз, –
Алай къалыр ёмюрде.

1971

* * *

«Ёлмесенг да, къарт болурса», –
Деп айтмагъанды тели.
Ах, сен не мудах ураса,
Къартлыкъны къара жели!..

1971

* * *

Мени жаш кюнюм кетгенча,
Сени жаш кюнюнг да кетер,
Мени ахшамым жетгенча,
Сени ахшамынг да жетер.

Алай, мени къатымдача,
Сени къатынгда да ёсер
Жаш уста. Санга, мангача,
Ол жашха да кёгет бишер.

Анга да чагъар, бизгеча,
Шаптал, эрик, ышарыр къыз,
Кырдык да чыгъар, бизгеча,
Танг да атар, жанар жулдуз.

Биз бирге алай хорларбыз
Къартлыкъны бла ёлюмню, –
Жашлыкъ барда – биз да барбыз,
Ийнан жашлыгъына жерни!..

1971

* * *

Сен сёлеше биле эдинг
Сабанла, булутла бла,
Жауун бла ушакъ этдинг,
Терекни тилин ангылап.

Андан къалгъанды сёзюнгде
Булутланы акълыкълары,
Сабан сарылыгъы тюзде,
Жулдузланы жарыкълары.

1971

* * *

Терекле къалгъанча чапыракъсыз,
Къалабыз ахлусуз, тенгсиз,
Къар да, жауун да жауа аласыз,
Эсгеребиз аланы биз.

Биз къалгъанча, бизсиз да къалырла,
Бизге термиле, ахлула,
Биз сагъыннган кибик, сагъынырла
Бизни да жауун кюн ала.

Къар жаугъан кюн эсгере турурла
Бизни сюйгенле, биз кетсек,
Бизгеча, алагъа агъарырла
Эрик терекле, жаз келсе...

1971

* * *

Бетховен этгенча, къыйынлыгъынгдан,
Бушуунгдан да от чакъдыра, жаша,
Иги умут алдап къойгъанлыгъына,
Умутун юзмей баргъанлагъа уша.

Жаланда алай жаша жер юсюнде, –
Ол болады жашауда акъылманлыкъ,
Тыякъгъача тыян сен юлгюсюне
Кишиликни – олду асыу болаллыкъ.

1971

* * *

Не кёп жара сынагъанса, жер!
Дагъыда битеди сабанынг,
Тереклеринг акъ, жашил бола,
Бахчаларынгы да жокъ саны.

Адам, не кёп жара сынадынг!
Дагъыда жырладынг, тепсединг,
Жарангы къолунг бла къысып:
«Къоркъма, хомух, жашарбыз!» – дединг.

1971

* * *

Билеме мен саусузну жангызлыгъын,
Кеси къалгъанча саулай дунияда.
Къуу турукъгъа да кёрюнеди алай, –
Барысы да къуругъанча терекле.

Топла ургъан ташха кёрюнюп турур
Бары да жаралы болгъанча ташла,
Башындан жар оюлуп, басхан шаудан
Жерни юсюнде суу къалмагъан сунар.

О, саусузну жангызлыгъы! Сен къалай
Къыйын боласа, не узунду кеченг!
Тангынг да, ахшамынг да бир сыфатлы,
Ётмегинг да, суунг да бирча ачы!..

1971

* * *

Жашау толуду къайгъыдан.
Биченчи уа кёк талада
Гебен этеди жангыдан,
Аппам этгенча таулада.

Бичен, минг жыл мындан алгъын
Кибик, ариу ийис эте,
Ауана – бурунча, салкъын,
Булутла – алгъынча ёте.

Кёк да, минг жыл мындан алгъын
Кибик, къарап жашил жерге,
Суу жагъа – бурунча, салкъын,
Къууанып турады жёге.

Жашау энтта къайгъыладан
Толуду. Биченчи гебен
Этеди агъач талада,
«Жашаргъа керекди!» – деген

Кибик анга кырдык, терек,
Биченден ура сют ийис...
«Жокъду ишден сыйлы тёре», –
Дей, келедиле жаз, жай, кюз.

Дунияда жокъча бир окъ,
Отлайдыла ёгюз, ийнек.
Агъач – жашил, булутла – акъ,
Бурун кибик – чууакъды кёк.

Акъ таула, жашил биченлик.
Жер бар къайгъыладан азат
Болгъанча, талада элли
Гебен этеди, ырахат...

1971

* * *

Ахшам, арыгъан ёгюз кибик,
Келди арбазгъа, къарангысы,
Юйле башындан ётюп, бийик
Нарат тереклени арасы
Бла суугъа кирди. Шыбырдай,
Терек хапар айта терекге,
Акъырын-акъырын шуулдай,
Къарайдыла наратла кёкге.
– Нени юсюнденди аланы
Хапарлары бир бирлерине?
– Жоюлмазындан дунияны,
Дайым сау турлугъундан жерни.
Ала айтадыла бир бирге
Бизден сора да кёп ингирде
Турлукъларын бу жашил жерде…

Ахшам, арыгъан къонгур ёгюз
Кибик, арбазгъа сабыр кирди,
Жерге къонгур сыфатын берди.
Анга хапар айтады тенгиз...

1971

КЮН ТИЙГЕН КЪАЯЛА

Танг атды. Къаялагъа кюн тийди.
Бийик Чегемимде чыкъдым юйден.
Кюн тийген къаяла!

Къуругъунчуннга кырдыкны чыгъы,
Ийнек, эшек да отларгъа чыгъып,
Кюн тийген къаяла!

Уста алтын суу ичирген кибик
Болуп, Чегемде хар бир къая тик,
Кюн тийген къаяла!

Сакъ жауун жетип, терк ётюп кетди,
Сора къаяларыма кюн тийди.
Кюн тийген къаяла!

Илкъарги, Башиллик къаялары –
Мен тансыкъ болгъанда кибик, – сары.
Кюн тийген къаяла!

Кюн тёгюлген къаяларым бийик,
Анам харип да къарарыкъ кибик.
Кюн тийген къаяла!

Бир тиширыу келеди, суу алып,
Бирси арбаз сыйпайды, къадалып.
Кюн тийген къаяла!

Мени анам да, ма алай эте,
Сизге къарай, къайытмазгъа кетди.
Кюн тийген къаяла!

Къарт киши ашыкъмай намаз эте,
Агъаргъан таулагъа буруп бетин.
Кюн тийген къаяла!

Сабийле школдан чыгъып келе,
Къаялагъа къарай, ойнай-кюле.
Кюн тийген къаяла!

Сабийлигим, сизге къарагъанлай,
Мында къалып къалгъанды ма алай,
Кюн тийген къаяла!

1971

* * *

Угъай, аллай намыс тийишли
Сёздю сёзюм дерге базынмам:
Бек насыплы сёзню юлюшю
Берилди бир жолда назмума.

Ёлюр ауруудан болуп онгсуз,
Белгили алим жата эди.
Ол, мени назмуму окъусун
Деп, юйдегисинден тиледи.

Саусуз назмума тынгылады,
Таулада айтылгъан сёзюме.
Аны эштип, сын болуп къалдым.
Махтауум тюйюлдю кесиме,

Махтауум – ёлюрню аллында
Назмугъа эс бургъан адамгъа.
Бу таулу назмум бла андан
Бюгюн баш урама мен анга!

Аны эштгенде, титиредим:
Бир инсаннга да сёзюм алай
Керек боллукъду демей келдим,
Турсам да сёзге ийнаннганлай.

Ёлюрю аллында бир жаннга,
Сёзюм, асыу болалдынг эсе,
Махтау, сёгюу да неди санга?
Энди бош айтылдым деме сен!

Чегемли сёзюм, ненча уллу
Назму айтылды жер юсюнде!
Болсада, биреу онгсуз болуп
Тургъанда, сен тюшдюнг эсине.

Ыразы бол къадарыбызгъа,
Бизге жокъ андан уллу ыспас,
Ол жарыкъ берир жаныбызгъа,
Жашарыкъ эсек да кёп не аз.

Къыш жылытхан отха баш ургъан
Кибик, баш урама къыйынлы
Эрине назмуму окъугъан
Тиширыугъа – хурметим уллу.

Жюрегим, халаллыкъны сакъла,
Ол бла иш – бизден къаллыгъы.
Хурметим – бек къыйын сагъатда
Китабымы ачхан къоллагъа.

Жаша – адам адамгъа асыу,
Тыянчыкъ да болгъаны жерде!
Дайым алай айтханлай бар, суу,
От, алай айта, жан ёмюрде!

1971

* * *

Мен тюшюмде кёрдюм къапланны,
Жугъур эди, жана кёзлери,
Ол, жерге сойланып, къапланып,
Секирирге юсюме – бери
Хазыр болуп тургъанын кёрдюм,
Шкокну тартдым, ол чарлады!
Къапланладан сора бу жерде –
Тюзде, агъачлада, жарлада –
Жан къалмагъанча болуп алай,
Эштилмейин адам ауазы,
Дунияда кесим къалгъанлай,
Амалсыз болуп, эсим азып,
Къычырыкъ этдим да, уяндым!..
Танг атып, жырлай къанатлыла,
Къууандым мен, нечик къууандым:
Арбазланы сыйпай къатынла,
Быстырла къуруй, бахчалада
Чыкъ жылтырай, терекле да шош.
Къалай къууандым мен, чал адам,
Насыплы сабий жашха ушаш!

Сау болугъуз, танг, къанатлыла,
Сиз, арбаз сыйпагъан къатынла!
Къутулуп къапландан – ёлюмден,
Энтта да биргегизгеме мен!..

1971

* * *

Жауун, сабанла кюйгенден,
Бахчала кюйгенден сора,
Жер, кырдык, чапыракъ сары
Болгъанда, жауду, тюбюнден
Шуулдап жетди ол кече,
Кеч болуп келген хапарлай.
О, жерни башындан нечик
Къыйматсыз жауады, къалай
Ушайды санга, айтылмаз
Жеринде бош айтылгъан сёз!
Бир жан эштмей къалгъан ауаз,
Мирзеусюзлейин келген кюз!..

1971

* * *

Жулдузлагъа къарап турама. Ала
Жанадыла, бир заманда аланы
Юсюнден жазылмагъанча назмула,
Жанадыла башларында тауланы,

Жанадыла, сау жерни алимлери
Аланы къыйматларын ангыларгъа
Кюрешмегенча ёмюрледен бери,
Биринчи чыгъып, къарагъанча къаргъа.

Бюгече да жулдузла жана алай
Акъ Къазбекни башында, манга – кетген,
Келлик заманладан хапар айтханлай,
Жарыкъ къарайдыла энтта да кёкден.

Бир китапха да атлары кирмеген
Кибик, жол башында жаннган жулдузла,
Бюгюннге дери бир инсан кёрмеген
Кибик, энтта жаппа-жангы жулдузла!

Бахчаны, будай сабанны башында,
Азат баргъан черек сууну башында,
Арбазла бла жолланы башында,
Жашил чинарлы къолланы башында

Жулдузла, бюгече да ариу жана,
Бурунча, умут бередиле жаннга,
Кёп жолоучула ышаннган жулдузла,
Дайым, къууанч кибик, жангы жулдузла!..

1971

АРБАЗДАГЪЫ ТЕРЕКГЕ АЙТАМА

Къыш, жай балконуму аллында
Арбаздагъы терек, мен сени
Кёрюрге юйрендим. Кёп жылны
Ишими этдим, санга къарай,
Кёп татлы сагъышымы этдим.
Кёрдюм сени танг жарыгъында,
«Танг ахшы болсун!» – дедим санга,
Сен да: «Танг ахшы болсун!» – дединг.

Кюндюз ауанангда сабийле
Ойнагъанларына къарадым,
Гумулжукла тамырларынгы
Юсюнде жюклерин элтдиле.
Ингирде, ахшамда экибиз
Ётген кюнню сагъышын этдик.

Арбазны къыш акъ этгенинде,
Къаргъа да биз бирге къарадыкъ,
Жибий тургъанынгы да кёрдюм,
Мен да жибий келдим биргенге.

Сени ай, жулдузла жарытхан
Кечеледе да кёрюп турдум,
«Тынч кечели бол!» – дедим санга,
Сен да: «Тынч кечели бол!» – дединг.
Чакъгъан кюнлеринги да кёрдюм,
Кесинг къуууанганча, къууандым,
Акъгъанда уа чапыракъларынг,
Мен да кесингча болдум мудах.

Алай жашайбыз кёп жылланы,
Саубуз, бирге кёребиз жерни,
Биз бирге жылына, къууана,
Жарсый, иги умут да эте.
Юйреннгенме сени кёрюрге,
Тереземи аллында терек,
Бир жары кетсем, санга тансыкъ
Болама. Къайтып келгенде,

Чинг алгъа да кёреме сени,
Салам да береме бек алгъа.
Анам да олтурду тюбюнгде.
Сабийле, къартла, гумулжукла,
Къанатлыла, жаз къамажакъла,
Ай, жулдузла, булутла, юйле –
Барыбыз да сюебиз сени,
Къаргъа, жауннга да ырахат
Къарагъан арбаздагъы терек!..

1971

* * *

Кесими тюшюмде кёрдюм:
Мен, жашчыкъ, Чегем аузунда,
Жалан аякъ бара ёрде,
Жыр айта жол узунуна.

Чиммакъ тёппеле, кюн тийген
Къаяла, кёкню чууагъы,
Башиллик тауну бийиги,
Чегетде терекле чагъып,

Къууанч болуп манга бары,
Той баргъандача хоншуда,
Къанатлыланы жырлары
Суу тауушуна къошула.

Алай барама таулада,
Алыкъа бир жангылычым,
Гюняхым да жокъ, талада
Гюлча, таза кёлюм – ачыкъ.

Чегетде терек тюбюнде
Кырдыкда жылтырайды чыкъ.
Барама, жылына кюнде,
Билмей сокъураныу, ачыу.

Мен алыкъа бир кишиге
Ачы сёз айтханым да жокъ,
Къара къайгъыны юшюген
Картошун татханым да жокъ,

Билмейме мен харамлыкъны,
Бир къара иш этгеним жокъ,
Бетсизликни, къоркъакълыкъны
Кёпюрюнден ётгеним жокъ,

Кюйген тюп болгъан эллени
Алыкъа кёргеним да жокъ,
Аланы кёрлюгюм мени
Эсиме келгени да жокъ,

Алыкъа керох не шкок
Биреуге атханым да жокъ,
Манга да атылмады окъ,
Бушуу сёз айтханым да жокъ!..

Барама – къырлача, таза,
Бир къайгъым жокъ, кюнюм жарыкъ,
Хар аман ишден да азат,
Тауларымча – таза жаным!..

Къычырама мен тюшюмде:
– Менмеми ол? Менмеми ол?
Жууап эштмейме кишиден,
Тынгылайдыла тау, таш, жол…

1971

АУРУГЪАНДА ЖАЗЫЛГЪАН НАЗМУЛА

1

Жалан мен тюйюлме ауруп
Къыйналгъан, ёлюмден къоркъгъан,
Билип азаплыкъ ауурун,
Термиле къарагъан къаргъа.

Алай къыйынлыкъ кесинге
Жетсе, сенден сора киши
Къыйналмагъанча – эсинге
Алай келип, алай тюшюп,

Къабаса эринлеринги,
Тёзерге къаты къаст эте,
Жокълай жарыкъ кюнлеринги,
Ала кёз аллынгдан ёте.

Чыдамайын жокъ амалынг,
Жашау берилгенча, тёзюм
Берилгенди санга. Халынг
Къыйын болуп, эки кёзюнг

Къандан толгъанда да, чыдам
Турады сени биргенге:
Татлыны бёле ачыдан,
Нёгерди азап кёргеннге.

Манга айып этмегиз сиз,
Хау, къоркъама мен ёлюмден.
Сиз андан къоркъмай эсегиз,
Бек сукъланама сизге мен!

Жатсам да, къоркъа ёлюмден,
Жетишмейин батырлыгъым,
Чыдамгъа махтау – кёлюмде,
Кишиликни сау турлугъун

Ангыладым, хар инсаннга
Ишин этдире, кюч бере.
Къууанч! Тансыкъ болдум санга,
Ауруу къыйынлыгъын кёре!

2

Жаланда урушда угъай,
Кюн сайын эте къазауат,
Жангы жаралагъа багъа,
Жашайбыз, болалмай азат

Къыйынлыкъладан, ауруудан, –
Алайды жашауну халы.
Бирде – бушуунг ауурдан,
Тураса унугъуп, талып,

Бирде – юйюнге, жанынга
Турур кюн жап-жарыкъ тийип,
Къууанчны чырагъы жана, –
Алайды жашауну кюйю.

Энтта да къазауат эте
Турама мен ауруу бла,
Кечем, кюнюм къыйын ёте,
Дунияда жангыз къала;

Мен нечик къыйналгъанымы
Бир жан да кёрмеген кибик,
Мен амалсыз болгъанымы
Киши да билмеген кибик!..

Къоркъама тау бийиклигин
Энди кёрмей къалырма деп,
Сыртла, биченлик кёклюгюн
Кёралмазча болурма деп.

Къаргъа, жаууннга термиле,
Жатама, къоркъа, аласыз
Къалама деп, бетим терлеп,
Болуп къарыусуз, амалсыз!..

Къоркъдум дуния жарыгъын
Тас этипми къояма деп,
Къазауат этген, арыгъан
Мени ауруу жоярмы деп.

Жулдузла, терекле, сизни
Сюйдюм, болушугъуз манга, –
Мен энтта кёрюрча кюзню,
Жазны да, къарарча тангнга!

Ёлюм бла къазауатда
Къаты, къыйын – мен айтхан дау:
Анга бир хорлатсам, артда
Манга бирда болмаз хорлау!

Къазауатдама къыш кече,
Ёлюм бла къазауатда.
Жашау! Бек сюйгеним ючюн,
Энтта чыгъар мени отдан!

Къутхара келдинг кёп кере,
Энтта да бир къутхар мени, –
Жашаргъа сюеме, кёре
Акъ тауланы, жашил жерни!

3

Юсюме къая оюлуп,
Дуниямы къара этип,
Кёк, жулдузла да думп болуп,
Ахыр сагъатым да жетип

Къалдымы деп, аза эсим,
Тургъанымлайын, балконну
Эшигинден кёкню кёрсем,
Ырахатлыгъын да аны,

Башлайма къууана – жашау
Энтта биргемеди мени!
Энтта да агъарады тау,
Энтта кёреме юйлени!

Не заманда да къараргъа
Сюйген терегими кёрюп,
Ийнандым – ауруу, къарангы
Кетерле деп энтта кери!

Эштдим хораз къычыргъанын, –
Энтта да жашау биргеме!
Ожакъдан тютюн чыкъгъанын
Кёреме – жашау биргеме!

Сабийле, арбазда ойнай,
Дауур этгенлерин эштдим,
Кече уа жарыгъы айны
Кёрюндю манга эшикден.

Быргъыдан сууну саркъгъанын
Эштеме – жашау биргеме.
Биреуню къобуз сокъгъанын
Эштеме – жашау биргеме!

Арбазда эски бурууну
Кёреме – жашау биргеме,
Эштеме жангы дуруну
Ийисин – жашау биргеме!..

4

Ауруп, сау болгъаннга жашау
Кёрюнеди артыкъ татлы,
Насыплы тюшюнге ушап,
Жангыдан битип къанатла,

Таула бютюн акъ кёрюне,
Терекле да – жашилирек,
Сен туугъан, ёсген жерингде
Къууанч да болуп кёбюрек,

Кёбюрек болгъанча иги
Адам, халаллыкъ, чомартлыкъ,
Кюн бла ай да юйюнгю
Жарытханча энди артыкъ.

Бютюн таза болуп хауа,
Ётмек, кёгет – татыулуракъ,
Шатыгыракъ – харбыз, хууан,
Суу – тазаракъ, къар – агъыракъ.

Тиширыуланы бетлери,
Ауазлары – ариууракъ,
Сен ауруп къопхандан бери –
Жулдузла да – жарыгъыракъ

Болуп, энди бир къыйынлыкъ
Кёрмезлик кибик, насыплы
Боласа, жокъча бир къанлынг,
Санга жарыкъ жырлай суула, –

Жашау кёрюнеди татлы,
Ёмюрде болмагъан кибик,
Адамла – артыкъ къууатлы,
Таула да – артыкъ акъ, бийик,

Кырдык да – артыкъ багъалы,
Арбаз, терек, жол да алай,
Сёз да артыкъ сыйлы болуп,
Кесинг – жангыдан туугъанлай!..

1972

ЖУКЪЛАЙДЫЛА САБИЙЛЕ

1

Кече. Жукълап сабийле.
Танг атар, уянырла,
Кюн тийип, эски юйле
Жангы болуп турурла.

Сабийчикле чыгъарла,
Чуукъ кёкню кёрюрле,
Къууанырла, чабарла,
Манга салам берирле.

Сора чабып кетерле
Гюлю кёп биченликге,
Ала зауукъ этерле,
Къууана жерге, кёкге.

Жукълайдыла сабийле,
Тюшлеринде да ёсе.
Жай кече, аны биле,
Шошлугъунгу сакъла сен!..

2

Жукълайдыла сабийле.
Танг атар, уянырла,
Къар акъ этер да, юйле
Жангы болуп турурла.

Сабийлеге саулай жер –
Дайым да жаппа-жангы:
Къар да биринчи тюшер,
От да биринчи жанар.

Сабийле уянырла,
Кёрюрле акъ эрттенни,
Хар зат жангы болурла,
Къар чиммакъ этип жерни.

Жукълайдыла сабийле,
Тюшлеринде да ёсе.
Къыш кече, аны биле,
Шошлугъунгу сакъла сен!..

1972

* * *

Гитче да, уллу да болдум,
Алай акълыгъы да къарны
Манга тазалайын къалды,
Айырта акъны, къараны.

Акъыллы, тели да болдум,
Алай кырдык жашиллиги
Манга жангылайын къалды,
Аман кюнню эте иги.

Насыплы, жазыкъ да болдум,
Алай терекле чакъгъанда,
Алай жулдузла чыкъгъанда,
Сейир эте, бардым жолда.

Бай болдум, жарлы да болдум,
Алай тиширыуну бети
Къууанчым болгъанлай къалды,
Ариулугъу да бай этди.

Тюз да болдум, терс да болдум,
Сюйген а тюзлюкню этдим,
Жашамадым урлап, алдап,
Ишлерге кюреше келдим.

1972

* * *

Манга жашауну тиширыу бергенди,
Таза сютюн тиширыу ичиргенди.
Андан санайма кесимден уллугъа
Аны, ол – анады адам улугъа.

Тиширыула мёлекле тюйюлдюле
Деп жарсыма – алайлай игидиле.
Тиширыуну ариу бети, кёзлери
Турурла бизге къууанч, насып берип.

Мен мёлеклени ёмюрде кёрмедим,
Уппа этмедим, салам да бермедим;
Быстырларымы жуумагъанды мёлек,
Жапсармагъанды, тикмегенди кёлек;

Жарсыууму мёлеклеге айтмадым,
Жарыкъ тангым ала бла атмады,
Аш да ашамагъанма къолларындан,
Окъ тийип, жатмагъанма алларында,

Жараларыма да бакъмагъандыла,
Жапсарыу сёзюн да айтмагъандыла,
Къыйын кюнюмде болмадыла асыу,
Ала бермедиле манга аш не суу.

Тиширыу бергенди къууанчымы да,
Манга зауугъуму, ачыууму да,
Гюняхлы тиширыу, жерде жашагъан,
Жолда арыса, олтургъан ташлагъа,
Гыржын этген, быстыр жуугъан тиширыу,
Оракъ оргъан, кёгет жыйгъан тиширыу.

Жарыкъ кюнде аны бла жырладым,
Къара кюн аны аллында жилядым.
Ол манга къыйынлыкъ берген эсе да,
Мен аны терслигин кёрген эсем да,
Тиширыу дайым да уллуду менден,
Алай айта кетерме мен хар кюнде.

Не болса да, жетмез анга бир зат да,
Бизге жаннган чыракъ, жылытхан отду.
Тиширыуду – уллу къууанч, билеме,
Анга аман айтмай жашап келеме, –
Ансыз жашауум боллукъду къарангы,
Бар жазгъаным да – махтау болду анга.

Ол барда – кюн суукъ боллукъ тюйюлдю,
Ол бу дунияда бек ариу гюлдю.
Ол барда – кюнюм жылы, кечем жарыкъ,
Анга махтауду – жюрегими жыры.

1972

* * *

Кече бек къарангы.
Терекни тюбюнде,
Жап-жашил кырдыкда,
Жанады чыракъ къурт,
Жанады чыракъ къурт.
Ол тёгерекдеги
Къарангыны жарыкъ
Эталмагъанлыкъгъа,
Кече арасында
Жанады чыракъ къурт,
Жанады чыракъ къурт,
Аны жаннганына
Терекле къууана,
Кырдыкла къууана.
Бек къарангы кече
Окъун дунияда
Бир жаннган затсызлай
Къалып къалмаз жашау.
Бу къарангы кече
Терекни тюбюнде
Жанады чыракъ къурт,
Жанады чыракъ къурт.
Мен да, аны кибик,
Къарангыда жанып,
Аз болса да, жарыкъ
Берирге къаст этдим.

Жана-жана келип,
Барама ёчюле.
Алай мен керексиз
Жаннган эдим демем.
Къарангы болгъанда,
Терекни тюбюнде
Жанады чыракъ къурт,
Жанады чыракъ къурт!

1972

* * *

Сабийлигимден бери юйрендим
Кёрюп турургъа къарангы кече
Тау агъаргъанын,
Сабийлигимден бери юйрендим
Танг аласында кёрюп турургъа
Тауну акълыгъын.
Ёлгенле да сау
Тургъанча, алай
Агъарады тау,
Кече ичинде,
Танг аласында
Агъарады тау.
Къууанч сагъатда,
Бушуу сагъатда
Агъарады тау.
Аны бир палах
Эталмай къара,
Кечеде, кюнде
Агъарады тау!..

1972

«КАВКАЗ» ДЕГЕН ПОЕЗДДА ЖАЗЫЛГЪАН НАЗМУ

Поезд, сен бараса кюндюз, кече,
Арымагъанлай, таркъаймай кючюнг,
Бараса танг алада, ахшамда,
Ай, бурунча, чыгъады башынгдан.
Жолну, сени да жарытады ай,
Алгъын арбаланы жарытханлай,
Жарытады тюзлени, сыртланы,
Бурун жалкъаларынча атланы.
Аппаларыбызны атларыны
Тийип бу тюзде жалкъаларына,
Бюгюн сени жарытханча – алай
Жарытып тургъанды ёмюрлюк ай.
Аланы атлары къайры элте
Эдиле кече, жауун жибите?
Акъ таулагъамы кете эдиле?
Ёмюрлегеми элте эдиле?
Къайдадыла барысы да ала?
Кюйдюрген эдиле ненча къала!..
О, садакъ окъларыны тюбюнде
Кишнеген атла уруш кюнюнде!..

Поезд, къар да агъартады сени,
Поезд, кюн да жарытады сени,
Сакъ жауун да жибитеди сени,
Бараса кечелени, кюнлени.
Алгъады барыуунг, таймай, алгъа,
Ай тийсе да, кюн тийсе да жолгъа.
Къайры элтесе кече, кюн мени
Ичинде агъачланы, тюзлени?
Таулагъамы жетдирирсе мени?
Ёмюрлегеми элтесе мени?

Жууап жокъ. Кече келеди тюзге,
Жангыдан танг да атады бизге.
Тюшюмде таула бла ёмюрле,
Бирге къатыш бола да, кёрюне,
Аулакъла, аталарыбыз чапхан,

Дуппурла, аталарыбыз жатхан,
Тынгылап, башларындан ай чыгъа,
Сабанла да, терекле да чагъа...
Поезд, таулагъамы элтесе сен?
Не ёмюрлегеми жетерсе сен?..

1972

* * *

Ёлдюле эки къызыбыз,
Аланы киши жеринде
Кёмдюм. Ёчюлдюле эки
Чырагъым, табылмай амал
Жангыдан жандырыр кибик!..
Ах, кюйген эки жулдузум,
Ёчюлген эки чырагъым!
Бирине Зара атагъан
Эдим, бирине – Сафият.
Не аз турдула аланы
Атлары биргелерине!..

Къалай кюйсюз эдинг, эки
Чырагъымы ёчюлтген жел!..
Нечик къарыусуз эдиле
Ала ол желни аллында!
Къутхаралмадым аланы –
Мен да – алача, амалсыз!

Къыш ахшам. Жанады чыракъ.
Мен а, ол ёчюлген эки
Чырагъым эсиме тюшюп,
Ала кёрюне кёзюме, –
Энтта да тургъанча жана,
Жангызлай, ахшамгъа къарап
Олтурама мен, биргеме
Жаланда эски жарсыуум...
«Унутулады хар бир не», –
Дединг, эсли. Ол тюз не терс
Болгъанын билалмай къалдым!..
Мен жангызлай къыш ахшамгъа
Къарайма. Узакъда мени
Эки ёчюлген чырагъым
Жана тургъанча кёрюне!..

1972

* * *

– Аламатды жер,
Аламатды кёк,
Тенгиз кенглиги.
Аламатдыла жулдузла, гюлле,
Ала ёмюрде туруп турурла.
– Аланы кимге къоярбыз мында?
– Жашарыкълагъа.
– Биз а къалырбызмы
Думп-гунч болуп?
– Бардыла сабийлерибиз бизни,
Аланы да барды сабийлери.
Ма алай бла, къоркъма сен, хорлап
Къоярбыз, хорлап,
Думп болууну биз!

Къоркъмайын къара
Сен жулдузлагъа,
Къаргъа, гюллеге,
Тангнга, ахшамгъа!..

1972

* * *

Юйюмю ташлап да кетдим,
Кёпюрсюз сууладан ётдюм.
Ол ачыу энтта биргеме,
Тынч жашагъан эдим демем!..
Мен ангыладым: адамгъа
Юйсюз къалгъан – къанатлыгъа
Кёксюз къалгъанчады. Билдим:
Мирзеу да битмейди кюлде!..
Адамны кесини кюйю,
Адамны кесини юйю,
Кесини тауу, череги,
Кесини къары, тереги
Болургъа керекди. Аны
Эртте иги сезди жаным...

Энтта къайытдым юйюме,
Жерге, кёкге да сюйюне.
Кюн жылытады юйюмю,
Ай жарытады юйюмю,

Атхан танг кире юйюме,
Ахшамым кире юйюме,
Тауларым къарай юйюме,
Кёгюм да къарай юйюме,
Аллында терекле чагъа,
Къатында гюлле да чыгъа!
Дуниягъа сюймеклигим
Кеси юйюмден башланды.

Жокъ, сюймем юйсюз къалыргъа,
Ансыз жер жокъ жылыныргъа.
Ансыз ырахатлыкъ да жокъ,
Къууанч, къууатлылыкъ да жокъ!..

1972

* * *

«Ашыкъгъан суу тенгизге жетмез!» – деген
Эдиле Чегемимде эллилерим.
Мен а ашыгъып келдим кёпден бери,
Ашыкъсам, кючюм тенг боллукъча деуге.

Мен, билмейин къайры ашыкъгъанымы,
Ашыкъдым усхарда, тюшде, ингирде,
Ашыгъып, къытдырдым ашыкъларымы
Сабийликде, суугъа ашыгъып кирдим.

Къайры ашыкъдым? Кимни, нени къуудум?
Эрттеним, кюнтюшюм къалдыла артда,
Жашил кырдыгым болду сары къаудан,
Ингириме жолугъуп, тюшдюм атдан...

Мен ашыкъгъан кибик, ашыгъып келген
Ингирим кёзюме къарайды мени.
«Ашыкъгъан суу тенгизге жетмез!» – деген
Ёнлерин эштеме чегемлилени...

1972

* * *

Танг атар, ахшам да келир. Ырахат
Къара алагъа, тауладан да ал дерс.
Кече жолдан къоркъмай баргъаныча ат,
Биз да къоркъмазгъа юйренсек – болмаз терс.

Булутла жол башы бла ётерле,
Алагъа ырахат къараргъа юйрен,
Кёкге тынч къарагъанча ташлы ёрле,
Къышха ырахат къарагъанча юйле.

Къар жауар, жаун да жауар. Алагъа
Ырахат къара, аталарыбыздан
Юйрен. Кёк сабыр къарайды таулагъа,
Ала жаратылгъанлы. Къоркъма буздан!

Шибля жанар, ырхы да келир. Сен
Юйрен алагъа къоркъмайын къараргъа.
Къыш къыямасы жерибизге келсе,
Терекле таукел къарайдыла къаргъа.

«Кёллюню кёлю – терен»,– деген сёз бар.
Юйренейик биз алай айтханладан,
Алай жашагъанладан, буз неда къар
Тыялмай, арбаларын тартханладан.

Мен сукъланама – жаланда, къыйынлыкъ
Келгенде, анга тюбей билгенлеге,
Къан ырхы келсе да, эрлейин къалып,
Ёлгенде да – адамча ёлгенлеге,

Къадар ачы ётмегин бергенликге,
Жашауну алгъын кибик сюйгенлеге,
Къанлары къыш къаргъа тёгюлгенликге,
Жазгъыда сабанларын сюргенлеге.

Ырахатлыкъ, эслилик! Сизге ие
Болуу нечик къыйын болгъанын кёрдюм,
Тереклеча, сабыр болургъа сюе
Келсем да, ырахатлыкъ тапмай келдим.

Дагъыда айтама кеси жаныма:
– Жерге, кёкге сабыр къараргъа юйрен,
Ырахат къара сен къаргъа, жауннга,
Алагъа къыш, жай къарагъанча юйле.

Ах, неди манга таза, сары алтын!
Беклик, таукеллик – мени кюсегеним.
Жашау, таукеллейин, беклей да къалдыр,
Ахшамыма тюбегенимде, мени!

Ахшамгъа, кечеге сабыр къараргъа
Юйрет сен, жашау – акъылман устазым.
Сен берген жолумда таукел барыргъа
Деп чыкъгъан эдим, аз кючюме базып.

Ма кюн тийди. Жаным, анга да къууан,
Ма аллыбызда шаудан. Сууундан къан.
Танг атады. Жаным, къууан сен тангнга.
Къыз ышарады. Жаным, къууан анга!

Ай тийгенди. Жаным, сен айгъа къууан,
Чагъыр къуюлгъанды, сен чагъырдан къан.
Жашау сюеди беклени, эрлени,
Сен аладан юйрен, жюрегим мени!..

1972

* * *

Сабан сюрюрбюз, жангы баразаны
Жангы жауун жибитсин, кюн жылытсын.
Олду акъылманлыгъы дунияны,
Будай башларын жарыта, танг атсын.

Булутланы мылы ауаналары
Жашил биченликлеге сабыр жата, –
Кюн, сабан сюрген ёгюз кибик, арып,
Бийикледе къарны къызарта, батар.

Кюн батар, сора жулдузла чыгъарла,
Тынч къарай арбазла, юйле башындан;
Шапталла, жабышмакъла тынч чагъарла,
Ай да тиер Чегемни ауушуна.

Сабан сюрюрбюз, биширирбиз ётмек,
Биз кюннге жылынырбыз, жулдузлагъа
Къарарбыз, чууагъын да аямаз кёк,
Жай къууанырбыз бишген харбызлагъа.

Жашарбыз, дунияны къууанчына,
Бар огъурлу затына эте алгъыш,
Хар жаз сайын келирле къарылгъачла,
Жашиллигин берир жай, акълыгъын – къыш.

Дунияны бар ариулугъу саулай,
Атамы мюлкюнлей, манга берилди, –
Сабанлагъа баш къусдургъан жауунла,
Алтын тамгъалы чабакъларым кёлде!..

1972

* * *

Ташны ёмюрлюк суукълугъун жылытды
Кюн, къууандырды сары чёплеу башланы,
Кюн тауну да, гумулжукну да жылытды,
Жылтыратды къарларын да ауушланы.

Тау да, къумурсха да, мен да санга алгъыш
Этебиз, Кюн. Сен саулукъдан, юшютмез къыш!..

1972

* * *

Кюн кетди. Алай биргеме
Къалды жарыгъы аны,
Къалдыла мени биргеме
Жылылыгъы, жаууну,

Сабийлени оюнлары,
Кюн тийген агъач ичи,
Къанатлыланы жырлары.
Бош къоркъутады кече!..

1972

* * *

Чинаргъа къысарма да жыягъымы,
Бир сёз да айтмай, къарарма терекге,
Жашиллиги сабыр эте жанымы,
Ол мени бла бирге къарар кёкге,

Бирге кёрюрбюз акъсыл булутланы,
Ала ырахат кете баргъанларын,
Салкъын жайлыкъда бууурул атланы
Кёргенча эркин отлай тургъанларын.

Терекге къысарма да жыягъымы,
Ол мени сёзсюз, хапарсыз ангылар,
Ырахатлыкъ, къууанч бере жаныма,
Ангыларла кырдык, таш, къырлада къар.

Сууну тауушу да ырахат этер,
Жулдузла жарыгъы, къанатлы жыры,
Аланы кёргенде, кёп къайгъым кетер,
Суукъ кюнюм да болгъан кибик жылы.

Бу жер – мени жылы юйюм, бешигим,
Ишими, жукъуму да татлылыгъы.
Ансыз ётмек, насып да жокъ кишиге,
Олду бизни тенг этген атлылагъа.

Ашагъан ётмегим, ичген чагъырым,
Жазым, кюзюм, къышым, къыз ышаргъаны,
Ишим, тюшюм, умутларым, жарыгъын
Берген жулдузум, тауушу шорханы –

Бары да турдула мында биргеме,
Къышны акълыгъы, жашиллиги жазны.
Ол азмыды? Жокъ, жарлы эдим демем:
Бу жерде жашадым, къууандым, жаздым!..

1972

* * *

«Къар жауады» деген сёзге бир тынгыла, –
Умутларынг, алгъын кибик, акъ болурла,
«Жаун жауады» деген сёзге тынгыла, –
Кюнлеринг энтта жангы болуп къалырла.

«Танг атады» деген сёзге бир тынгыла,
Юйюнг, бетинг да, жюрегинг да жарырла.
«Кёк чуакъды» деген сёзге бир тынгыла, –
Олсагъат башынгда жулдузла жанарла.

«Ётмек бишеди» деген сёзге тынгыла, –
Жангыдан ырахатлыкъ келир жанынга,
«От жанады» деген сёзге бир тынгыла, –
Саулай дуния жылы болур жангыдан.

«Кырдык чыгъады» деген сёзге тынгыла, –
Сезерсе жангы, жылы сют татыуун сен,
«Терек чагъады» деген сёзге тынгыла, –
Кёрюнюр энтта ананг тургъанча эсен.

«Ай тийгенди» деген сёзге бир тынгыла, –
Бар дуниягъа къайтыр ырахатлыкъ.
«Тау агъарады» деген сёзге тынгыла,–
Ол этер фикирлеринги бийик, татлы!..

1972

* * *

Саусузла юйюне эрттенлик келди –
Ёлюм бла къазауат баргъан юйге.
Саусузлагъа не хычыуун кёрюндю,
Барысы да болуп къалгъанча иги, –

Дагъыда бир эрттенликни кёрдюле,
Кечени ауурлугъундан къутулуп,
Ала жангы кюннге салам бердиле,
Жюреклери иги умутдан толуп.

Ала: «Эрттен ахшы болсун!» – дедиле
Бир бирлерине, энтта тангнга саулай
Чыкъгъанларына къууанып, кёрдюле
Тереклени, шууулдап баргъан суула

Кёрюндюле кёзлерине жангыдан,
Биченликлени жангы кырдыклары,
Ауругъанла энтта жибий жауунда,
Сау сюекли болуп къалгъанча бары.

Кюн да жарыкъ тийди терезелеге,
Азаплы саусузлагъа умут берип,
Жарагъа, ачыугъа да тёзгенлеге
Танг атды. Кёкню, булутланы кёрюп, –

Ала энтта ийнандыла жашаугъа,
Терезеден кёрдюле къар акълыгъын.
Умут – акъ къанатлыды жаны саугъа,
Къара кюнде кёлсюзлюкден сакълагъан.

Больница уа ушайды окоплагъа,
Кече, кюн да сюнгю урушха кире,
Жашаргъа тюшеди ауругъанлагъа,
Бири жыгъылса, сермешеди бири.

Не алгъа барыу, неда артха къачыу
Болмагъанланы кёреме мен мында,
Аланыча, мени да къара ачыу
Сермеп тутады жагъамдан-бойнумдан.

Уллу шахаргъа келди къыш эрттенлик,
Жангы кюн да тийди терезелеге,
Ол ёлюмден къутхарлыкъ дарман кибик
Кёрюндю ауруулагъа тёзгенлеге.

Сау бол, жашау, энтта къыйынлылагъа
Бергенинг ючюн жангы эрттенликни,
Энтта кёргюзтгенинг ючюн алагъа
Къарны, тереклени, арбазны, кёкню!

1972
Москва, саусузла юйю

* * *

Эштемисе? Ма, кукук къычырады!
Къабыргъада жашил чинарла – бийик.
Кукукну тауушу алай чыгъады,
Узакъ ёмюрледен эштилген кибик.

Терекле да, кырдыкла да, суула да,
Жангыдан насыплы болуп, тынгылап,
Ёмюрде биринчи эштген сунама
Агъачда кукук къычыргъанын ала.

Мен да санга ахшамда жетерикча,
От чакъдыра атымы туякълары,
Садакъ окъладан къутулуп, келликча
Санга, къыйын жараларымдан арып,

Сени кёргенлейин, унутурукъча
Окъланы, къыйынлыкъланы барысын,
Жангыдан, бир хата кёрмей турлукъча,
Бетинге, кёзлеринге да къарасам.

Жаралы болуп, чабып келирме да,
Аллынгда жыгъылырма талгъан атдан,
Кёзюмю ачып, сени кёрюрме да,
Ачыгъаным, жарам да къалыр артда.

О, сен нечик таза сёзле айтаса,
Тюшюмде кёргенча, ариуду бетинг!
Эки къолунгу манга узатаса,
Къайгъымы чача, жарамы сау эте!

Бусагъатда ма алай кёрюнеди,
Бу мен кукукга тынгылап тургъанда,
Жолла, талала, ташла да, ёрле да,
Терекле да жаз кёкге къарагъанда.

Кукук къычыргъанында къайытады
Энтта да жерге шошлукъ, ырахатлыкъ,
Жокъ болгъан кибик бар къаугъа, хата да,
Чабадыла къууанч ийген акъ атла!..

1972

ЖАННАГЪА

Сен – жаш жылларымы жарыгъы,
Манга хар къайда да кёрюннген,
Ауругъан, къыйналгъан, арыгъан
Сагъатымда энтта кюч берген.

Жатама мен уллу шахарда,
Ауруу къаты алып жагъамдан.
Алай, дунияда сен барда,
Юйюкмем, тюнгюлмем жанымдан.

Жауун жауады. Не узакъда
Эсем да, мен кёреме сени –
Хар манга къыйын болгъан чакъда
Сен, келип, юсюме сюеле.

Къар жауады. Бу суукъ чакъда,
Термиле Чегемни жазына,
Бу къыйынлыкъ келген сагъатда
Атанг эштеди ауазынгы!

Санга насып бералмай къалгъан
Эсем да, халаллыкъны бердим.
Кимди толусунлай билалгъан
Насып не болгъанын ёмюрде?

Сен – балли терегимсе мени,
Хар жаз сайын да ариу чакъгъан,
Сен – тап-таза гюлюмсе мени,
Жаз сайын къууандыра чыкъгъан.

Сен – мени жанымы жарыгъы,
Жулдузум, кирмединг булутха,
Къууанчымса, миндирген жоргъа,
Чегемге да элтирик атха.

Балам, халаллыгъынг жылытды,
Суукъ болгъан чакъда кюнлерим,
Ахшамымы да сен жарытдынг,
Жюрегинги жарыгъын берип.

Къыйынлыкъда ангылайбыз биз
Ахлуну, сабийни къыйматын.
Сенсе дуния жарыгъым, кёз
Жарыгъым, къыш жылытхан отум.

1972

* * *

Юй кюйюп, кёмюр болса да, кюлюню
Башындагъы кёк турады чууакълай,
Шахар бузулса да, дуния кюню
Кюнлей къалыр, таула къалырла акълай.

Уруш сабанланы кюйдюргенликге,
Башларында жулдузла жанарла, сакъ,
Жер тебип, ол элни жокъ этгенликге,
Чууакълайын къалыр башында чууакъ.

Биреу ёлгенликге, бирси юй ишлер,
Ай башхаланы жолларына тиер,
Анга бишген алма – жашына бишер,
Ол сюрген сабан башхалагъа битер.

Кёк нечик чууакъды, жулдузла нечик
Жарыкъдыла, болгъанлыкъгъа юйсюзле!..
Бир бирни ашыра кюн бла кече,
Ёлюмсюз зат да къалыр ёлюмсюзлей.

Жулдузла жанарла, мирзеу да битер,
Хар суу – къуругъунчу, арымай барыр,
Хар жолу тауусулгъан кете-кете,
Ёмюрлюк – ёмюрлюклей къалып къалыр.

1972

РАСУЛ ГАМЗАТОВХА ЖАЗЫЛГЪАН КЪАГЪЫТ

Тенглерибизге сакъ болургъа
Керекбиз – тюзсе, Расул, сен, –
Къарап къалабыз къара къаргъа,
Тенгибиз – ийнагъыбыз ёлсе.

Шкокланы быргъыларында
Жукълап тургъанларында окъла,
Суула жарыкъ баргъанларында,
Турдукъ биз, тенг тенгни ийнакълап.

Уянып, шкок быргъыладан
Окъла, сызгъырышып, чыкъгъанда,
Жер арый къанлы ырхыладан,
Баллиле къан къатыш чакъгъанда,

Къутхаралмадыкъ кёп тенглени,
Къан жугъу башларын къучакълай,
Кюллерине кюйген эллени
Къарагъанында жаралы ай.

Къарда юслерине къапландыкъ
Къатыбызда жыгъылгъанланы,
Ала кюл болдула, биз къалдыкъ,
Бардыкъ топла бузгъан жолланы.

Бир терслик болмаса да бизде,
Терсге санайбыз кесибизни,
Унуталмай ёмюрюбюзде –
Жетмей къалгъанын кючюбюзню.

Кюйсюзлюкню къурч жели жетип,
Алып кетди кёп уланланы,
Къутхаралмадыкъ биз аланы,
Бизден кючлю кюч оноу этди!

Заман тюзлени терс этгенде,
Тынгылап турдукъ, тилсиз болдукъ,
Аланы жел алып кетгенде,
Амалсыз болуп, къарап къалдыкъ!..

Ах, нечик къыйынды сакълагъан
Тенглени, Расул! Алай биз
Дайым саулукъ тилей саулагъа,
Ётер бу къысха ёмюрюбюз.

Ах, къалай аздыла тенглерин,
Не болса да, сакълай билгенле,
Отха тюшгенинде бирлери,
Ызындан отха секиргенле!..

Жашайма, алагъа сукълана,
Эште кишиликни ауазын.
Тенгин хаталадан сакълагъан
Болду мени иги устазым!..

Ах, Расул, къыйынды нечик
Къара кюн тенгинги къутхаргъан,
Окъдан да къоркъмай, аны ючюн,
Чынтты эрле баргъанча, баргъан!

1972

* * *

Кёп ауруп жатып, къайытдым юйюме,
Бек къууандым саулай къайытханыма,
Къарадым Чегемде чыкъгъан кюнюме,
Ол, къарланы къызарта, батханына.

Юйюмде жукъум, тюшюм да – татлыракъ,
Кёрдюм татлы жукълагъан сабийлени,
Башларын кече жаууп чыкъгъан къар акъ
Этип тургъан хоншудагъы юйлени.

Жюрегими, ишими да жарытхан
Тиширыуну бетин энтта да кёрдюм,
Къарадым да мен туугъан, ёсген журтха,
Жарсыуларымы къары да эриди.

Арбазыма, орамыма да тансыкъ
Болуп келип, барын жангыдан кёрдюм,
Жай кюн манга бериучю ауанасын –
Арбазда терекге да салам бердим.

Салам бердим арбазгъа, босагъагъа,
Балконума тийген ай жарыгъына.
Татлы – сен юйюнге сау келген сагъат,
Салам бердим тийрелени барына.

Энтта алай татлыдыла ойларым
Бу сабийле сакълап тургъан юйюмде.
Къайытханда, узакълада айланып,
Къайгъым, ёртен отха тюшгенча, кюйдю.

Энтта жарытды юйюмю чырагъы
Бетлерин бу ачылгъан дефтерими.
Кёрдюм энтта ай тийгенин чыраннга,
Тауларына, жолларына жерими.

Юйге сау къайытханланы къууанчын
Жангыдан ангылап кече арада,
Тереземи къар таула таба ачып,
Ары жаш кюнлеримдеча къарадым!..

1972

* * *

Мында менден алгъын жашап кетгенле,
Таулагъа менден алгъын къарагъанла,
Жомакъланы, жырланы да этгенле,
Бу жоллада менден алгъын баргъанла,

Сизден сора да бу жерде адамла
Жашарларын, ишлерлерин билдигиз,
Сизге бир айып этмез кибик ала,
Сабан сюрдюгюз, урушда ёлдюгюз.

Таула акълыгъына, бийиклигине,
Тиширыу бетине бла жулдузгъа,
Гюлню, терекни да игилигине,
Танг жарыгъына, кырдыкга, харбызгъа

Менден эсе алгъа сейир этдигиз,
Бу жерни жолларын алгъа салдыгъыз,
Хар элге, жерге ат берип кетдигиз,
Барыгъыз да устазларым болдугъуз.

Къырлада къар – жюрек тазалыгъыгъыз,
Къаяла беклиги да – беклигигиз,
Акъ таула да – сизни азатлыгъыгъыз,
Аланы барын бизге къойдугъуз сиз.

Чатлада туманла – къайгъыларыгъыз,
Жулдузла уа – иги умутларыгъыз.
Жарыкъ отла уа – сизни тойларыгъыз.
Энтта тынмай чапханча атларыгъыз –

Алай кёрюнеди манга: бар иги
Ишигиз къалды бизни биргебизге,
Сиз этген да, биз этген да, биригип,
Хазна, байлыкъ болдула жерибизге.

Андан айтама ёчюлмедиле деп
Сиз тамызгъан от, сиз жандыргъан чыракъ,
Мирзеу битеди бу сиз сюрген жерде,
Жулдузла – бурунча, жарыкъ, таула – акъ.

1972

* * *

Булутла башында барады самолёт,
Жер къалгъанды бизден узакъда, узакъда,
Анда уа сабан битеди, жанады от,
Сабийлеринг анда турадыла сакълап.

Сен, имбашыма башынгы салып, жукълап
Къалгъанса, ата юйюнгде сабийликде
Жукълагъанча, хата келмей бир жуукъгъа,
Жашаунг дайым толгъанча игиликден.

Алай ырахат жукълайса, имбашыма
Салып башынгы, бар къаугъа сенден кери,
Къайгъы этмей сен сабийинге – жашынга,
Дайым жылы, жарыкъ болгъанча кюнлеринг.

Булутла башында не татлыды жукъунг,
Нечик ырахатдыла бетинг, къашларынг!
Жарсыгъанынг болмайын бир затха-жукъгъа,
Тюшюнгде учадыла къууанч къушлары.

Тюшюнгде кёресе жазны, тереклени
Жашиллигин, бетинги ай жарытханын,
Санга ашыгъып, терк келгеними мени,
Жаш кюнлерибизде танг жарыкъ атханын.

Самолёт бара булутладан бийикде,
Сен ырахат жукълайса узакъда жерден,
Жер тюшлерин кёресе; бюгече кёкде
Не кёрдюк эсек да, барын да жер берди.

Анда сакълайдыла юйюнг, сабийлеринг,
Кюн жылыуу, ай жарыгъы, сабийликде
Кибик. Жукъламагъанча эрттеден бери,
Нечик татлы жукълайса сен бу бийикде!..

1972

* * *

Къыз ышарады. Саулай жерни
Ариулугъу – ол ышарыуда,
Акълыгъы аны тишлерини!
Тазалыгъы – Чегемде шаудан.

Жашауда ол ышарыу барда,
Къууанч жокъду деп ким айталыр? –
Ол барда, гюлле чыгъа къарда,
Жарыкъ жыр, жомакъ да айтылыр.

Жашауну къарангы кюню кёп
Болду эсе да, къыз ышарса,
Чууакъча кёрюне бизге кёк,
Жерде уа – жарала бола сау.

Къыз ышарады – ачла да токъ,
Сау болуп къалгъанча саусузла,
Къыз ышарады – къартлыкъ да жокъ,
Амал тапханча амалсызла!..

Къыз ышарады, – атылмай окъ,
Дунияда – шошлукъ, мамырлыкъ,
Битмейин къалгъан терек да жокъ,
Киши сынамайды артыкълыкъ.

Къыз ышарады – жашау жарыкъ,
Отда кюйген кибик къайгъыла,
Жокъду тургъан, жунчуудан арып,
Гюлден толуп къысыр къаяла.

Къыз ышарады – сауду къууанч,
Бир къылыч жара салмай анга,
Мол тирлиги бла келип къач,
Жер къууанчлы чыгъа хар тангнга.

1972

ЧЕГЕМЛИ САБАНЧЫГЪА СЫН

Тюнюнг да – иш, тюшюнг да – иш, –
Мирзеу жаумайды кёкден.
Къайда санга алтын, кюмюш? –
Чегемни ташы кёпден –
Он кере кёп болду ишинг.
Алай тюнгюлмединг сен,
Санга айып этмез киши, –
Мытырлыкъ билмединг сен.
Тюнюнг – сабан, тюшюнг – сабан,
Тангынг да эртте атды,
Ахшам а кеч келди санга,
«Солурма, – дединг, – артда!»
Аппанг атанга, ол санга
Ишни осуят этип
Кетдиле. Малгъа, сабаннга –
Барына кючюнг жетди.
Къадалып, жеринги сюрдюнг,
Аз болса да, кёп суна,
Сабийлеринги ёсдюрдюнг,
Къайгъыра барысына.
Сен жеринге, сюеме деп,
Мен этгенча, этмей ант,
Ишлеп турдунг ёмюрюнгде, –
Ант этмей, барады ат.
Эринмейин, сен жерингде
Ишлединг, намаз этдинг,
Къан тёкмединг ёмюрюнгде,
Терни уа сен кёп тёкдюнг.
«Артда солурма», – дей, алай,
Ишинги къаты этдинг,
Сабандан келе тургъанлай,
Къартлыкъ ызынгдан жетди.
Анга да тюбединг сабыр,
Тюбегенча ишинге, –
Хар не кеси жолун салыр, –
Тарыкъмадынг кишиге.
Ташлы жолну, суу жагъаны
Ёлюм да салып келди,
Сен, дауурсуз жашагъанынг
Кибик, дауурсуз ёлдюнг.

Берлигин берди да жашау,
Сен кёрлюгюнгю кёрдюнг,
Агъара тургъанынлай тау,
Сюрген жеринге кирдинг.
«Артда солурма», – дей, келдинг,
Жанынг саудан, солургъа
Кюн болмай, ишлединг элде,
Теринг жерни сугъара.

Ауар ыфчыгынгдан аудунг,
Ёлдюнг, – солур кюн жетди.
Санга сын болсун деп тауда,
Мен бу назмуну этдим.
Этдим аны сен айтыучу
Сёзледен, агъара тау,
Чегемде санга атыучу
Тангла манга да ата...

1972

* * *

Сабан сюредиле, къууанады жер:
Къылкъылары кёгере, сабан битер.

Оракъ орадыла, къууанады жер:
Тылпыу эте, хар юйде ётмек бишер.

Къар сабыр жауады, къууанады жер:
Къар эрир, сабанны тирликли этер.

Кюн жарыкъ тиеди, къууанады жер:
Кёгет, жемиш да быйыл иги бишер.

Сакъ жауун жауады, къууанады жер:
Бичен эркин болур, кёгет мол битер.

Болгъан байлыгъын адамлагъа берип,
Кеси къурлай къалып къалгъанын кёрюп

Тургъанлайын да, ырахат къалгъан жер,
Кючюне, чомартлыгъына не жетер?

1972

* * *

От жанмагъан юйде гыржын этилмез,
Кёп билеме деп къычыргъан – зат билмез,

Сабан къычырмайды бек битеме деп,
Жугъутур да – къаядан ётеме деп.

Жулдуз къычырмаз жарыкъ жанама деп,
Жауун къычырмаз иги жауама деп.

Терек къычырмаз кёгет береме деп,
Къуш да къычырмаз жютю кёреме деп.

Биз билмеген зат да жокъду дегенле –
Ёмюрде да къуру тургъан гёгенле!..

1972

* * *

Тарыкъма, жаланда санга
Къыйын сунма ёмюрде,
Жашау бирде – берир саугъа,
Къара таш берир – бирде,

Ол бир кюн кёгюзтюр бетин,
Экинчи кюн – аркъасын.
Адетдеча, ал саугъасын,
Берген ташын да кётюр.

Тарыкъма. Жаланда санга
Угъай, – жулдузгъа, ташха
Окъун барды къыйын сагъат,
Келеди къартха, жашха.

Жашау сюймейди тарыгъа
Тургъан сёзню – ангыла,
Тюшсе жарсыргъа, арыргъа,
Тереклеча тынгыла.

Къууанч сёзю, таукел сёзю
Болду энди тансыгъым.
Таулула бердиле бизге
Аны, къаядан сыгъып.

Юйрен ол сабанчыладан,
Ол ташчыладан юйрен,
Тюнгюлмей барыучуладан,
Агъашчыладан юйрен.

Тарыкъма. Жерни кёмюрю,
Къызыл гюлю да – бизни
Болгъанларын билип, кёрюп,
Этейик ишибизни.

Саусузла юйюнде жатып,
Къыйналып тургъанымда,
Узакълада къалып журтум,
Суукъ жел ургъанында,

Бу сёзлени бир къыш кече
Кеси кесиме айтдым,
Бар тарыгъыу сёзюм ючюн
Тобагъа да къайытдым.

Къая да жол берир хайтха,
Таукел – кёпюрсюз ётер.
Мен дайым тарыгъып айтхан
Сёзлени кеч манга, жер!..

1972
Москва, саусузла юйю

* * *

Сени, адам къыйналгъаны,
Не кёп кёрдюм ёмюрюмде,
Сен – акъ къарны къаралгъаны
Кюйген юйле кёмюрюнден!

Адам инжилгени – кюйген
Сабанны, терекни кюлю.
Аны ачылыгъын билип,
Жиляу этдим кюйген юйге.

Чагъа тургъан чинарны къар
Кече да тюшюмде кёре,
«Жаз а шаптал терек чагъар!» –
Дей, къыш жилядым кёп кере.

Адам инжилгени – ачы,
Ол – кюйген къылкъыла кюлю.
Аны ачылыгъын билип,
Сюйдюм жашауну къууанчын.

1972
Москва, саусузла юйю

ТАУЛАГЪА АХШАМ КЕЛДИ

Ахшам таулагъа, арыгъан
Буу кибик, жатды акъырын,
Жатды сыртха, жолгъа, таргъа,
Къарамдыл да этди барын.

Таула уа – сагъышлы, бийик,
Дунияны, ёмюрлени
Оноуларын этген кибик,
Къайгъысын да саулай жерни.

Ол бийиклик, ол уллулукъ
Этеклеринде уа – элле.
«Болду боллукъ, болур боллукъ», –
Дегенлей тургъанча, юйле –

Ырахат. Терезеледен
Кёрюнеди чыракъ жарыкъ.
Тауладан неда тюзледен
Жолоучула келе, арып.

Огъары – ёхтем акъ таула,
Тюбюнде уа – кырдык чыгъа,
Кёгере къабыргъа, тала,
Алма терекле да чагъа.

Жангы сюрюлген бахчала
Топурагъы – къара, мылы,
Тар орамчыкъла, чалыла,
Арбазла, хунала – жылы.

Отлап къайытхан ийнекле,
Геммешле, къойла, эчкиле,
Жюкден арыгъан эшекле,
Юйге ашыгъып, терк келе.

Таула – ёмюрлеча, бийик,
Сейир жомакълагъа ушап.
Тюбюнде – хар жерде кибик,
Жашаулай къалады жашау:

Адамла бир бирлерине
Ариу да, аман да айта,
Къууана жаз кюнлерине,
Арбазларына чыкъ жата,

Къыйынлыкъ, тынчлыкъ да кёре,
Той эте, жиляу да эте,
Юйлеге жарыкъ кюн кире,
Къара кюн да – келе, кете, –

Жашаулай къалады жашау
Акъ тауланы этегинде,
Хар жерде жашаугъа ушап,
Жайгъы, къышхы кёк тюбюнде.

Жангы жууулгъан быстырла,
Гыржын, картош бишген юйле,
Бар ишге, сёзге устала.
Къартла – къарт, сабий – сабийле.

1972

* * *

Адамла, жоймагъыз шошлукъну: анда
Тууду акъыллыны жарыкъ фикири,
Арбазлагъа ай тийип тургъанында,
Туманла, боранла да кетип кери.

Шошлукъну сюеди кюз арты, аны
Мол битген сабанлары орулгъанда,
Шошлукъну сюеди къыш, бар жолланы,
Арбазланы къар акъ этип тургъанда.

Шошлукъну сюеди жаз, тереклери,
Къыш мен тюшюмде кёргенча, чакъгъанда,
Улакъгъа да, манга да къууанч берип,
Кырдыклары, гюллери да чыкъгъанда.

Шошлукъну сюеди мол бахчалагъа
Ийнакъ, кёгети, хууаны бишген жай,
Шошлукъну сюеди жолоучулагъа
Ёмюрде жол нёгер бола келген ай.

Аны сюеди сабийи жукълагъан
Ана, баласы жукълагъан къанатлы,
От жагъалагъа бла ожакълагъа
Шошлукъ, манга татлы болгъанча, татлы.

Шошлукъну сюедиле жете тургъан
Будайла, бише тургъан алма, харбыз,
Шошлукъ керек жангы сютге, дуругъа,
Аны сюеди бишген ётмек, арбаз.

Шошлукъну ёлтюрмегиз! Тереклени
Шошлугъу керекди бар да саулагъа,
Шошлукъларын къарны, биченликлени
Жашау берди адамлагъа саугъагъа.

1972

* * *

Георгий Свиридовха

Биз музыкагъа тынгылагъанда,
Эски дуния болду жап-жангы,
Мирзеу бек алгъа битип сабанда,
Чыракъ да биринчи жолу жанды.

Алыкъа сау жерни юсюнде окъ
Атылмай, киши жоюлмай жолда,
Биринчи жолу къычырып тауукъ,
Гёген да суудан биринчи толду.

Кёрмегенлей бир къара булутну,
Таула бары агъарып турдула,
Адам биринчи тамызып отну,
Тирмен ташы биринчи бурула.

Дуния, музыка бирча жангы,
Танг, бир къайгъы да болмайын, ата,
Жарыкъ хар бир жашагъанны жаны,
Палах да – артда, азап да – артда!..

Биз музыкагъа тынгылагъанда,
Сау дуния жангыдан жаш болду,
Бизге аллай жарыкъ чыракъ жанды,
Бир хата сакъламагъанча алда!..

1972

* * *

Насыплыды жырлагъан адам, –
Хорлап ачыуну, къайгъыланы,
Бар къыйынлыкъгъа этала дау,
Кюте жаланда акъ къойланы.

Адам жырлагъан кезиуюнде,
Андан къачып, букъду кёлсюзлюк,
Толмагъан умут жыр сёзюнде
Жангыдан жашнай, гюлле кибик.

Адам жырлайды да, бокъланнган
Суу таза болады жангыдан,
Иссилик жетип, кюйюп къалгъан
Биченлик кёгерип жауундан.

Адам жырлай тебирегенде,
Унутады барын аманны.
Жилягъанланы кёп кёргенден,
Бек сюйдюм жырлагъан адамны.

1972

ТЕНГИЗ

1

Биз тургъан юй – наратланы ичинде.
Шош тереклени ары жанларында –
Тенгиз. Эштеме хар кечеде, кюнде,
Танг аласында, жауун жаугъанында

Тенгизни тауушун. Сеземе, анга
Тынгылай, ёмюрге таркъаймаз кючню.
Тенгиз, минг жылла бурун кибик, тангнга
Тюбейди, кёреди кюнню, кечени.

Тенгизни, наратланы да башында
Кёк бирди, бир кюн тиеди алагъа,
Бир кибик акъ къар жауады къышхыда,
Ол, акъ къанатлы болуп, жагъалагъа

Къоннганында. Алай дайым наратла
Тенгизге бек сукъланнганча кёрюнюп
Турадыла: тенгиз кюймейди отда,
Чеги да жокъду аны ёмюрюню!..

Тенгиз гюрюлдей, сары юзмезлени
Не кюн къыздыра, не жауун жибите,
Булутла уа – тенгизни бла мени
Башыбызда, ёмюрле кибик, ёте.

2

Тенгизни юсюнден бар ёмюрюнде
Тургъанча айтылмагъанлайын бир зат, –
Аны адам биринчи кёргенинде
Кибик, тенгиз кенги бюгюн да – азат,

Аны бу буруннгулу азатлыгъы,
Бу дементили кючю къалып саулай,
Артда къоя жолланы узакълыгъын,
Тенгизге, бурун кибик, жете суула,

Сууда жюзген, аны башында учхан
Акъ къанатлыла да жайгъа къууана,
Сансыз ёмюрледе ёлмей ычхыннган
Кибик, ала жылы юзмезге къона,

Тамам менлей къууанадыла кёкге,
Тенгизге, акъ булутлагъа, юзмезге, –
Жагъадан бирге къарайбыз бийикге,
Кюн жылыуу, терекле – къууанч бизге.

Адам аны биринчи кёргенинде
Кибик, тенгизге уа танг алай ата,
Айны жарыгъы да аны кенгинде
Алай саргъала, кюн да алай бата.

3

Мен, олтуруп тенгизни жагъасында,
Жылы юзмезде, чексиз суу кенгине
Къарайма терекни ауанасындан,
Манга акъ, къара толкъунла кёрюне.

Мында иги ангылайма къыйматын
Ырахатлыкъны. Алай мен ёмюрде
Кёргеним, сынагъаным, хар къууатлы,
Къууатсызы да, кюн тюшде, ингирде

Эсиме тюшедиле да, мен эсеп
Этмегенлейин болалмайма, тенгиз
Бла, терекле бла жангыз кесим
Ушакъ этеме мен, шуёхларым, сиз

Эсиме тюше да, ахлуларымы
Эсгере, олтурама жай юзмезде,
Къайытмазлыкъ кюнлерими барына
Къол булгъайма. Мен алагъа да тёздюм!..

Жайны кюню жылытды, суу – салкъынын,
Терекле да ауаналарын бере,
Артда уа ахшам бауурун салгъанын
Кёреме, тенгизге къарап, кёп кере...

4

Энтта да ахшам шошлукъ бла бирге
Келгенди, тенгиз да къарангы бола
Башлагъанды. Энтта да аны кёрген –
Зауукъду. Билмейди ол арый, тала, –

Ишлейди ол кюндюз, ишлейди кече.
Ахшамда да терекле бла бирге
Къарайма мен тенгизге. Аны кючюн
Ангылар таула бийиклигин кёрген.

Энтта наратла да, мен да тенгизге
Бла ахшамгъа тынч къарап, тынгылап
Турабыз, эштилгенча бюгюн бизге
Буруннгуну ауазы да тынгылы.

Кюрешеме, жыйып саулай эсими,
Деменгиликни кючюн ангыларгъа,
Бир заманда да тенгизни юсюнден
Китапла зат да айтмагъанча манга.

Дайым багъалы – жашау кеси берген
Саугъа. Бузгъа да, бораннга да тёзген
Терекле да, мен да жангыдан бирге
Къарайбыз ахшамгъа бла тенгизге.

5

Кёк кюкюреди да, элия урду,
Кечеги жел да къанатларын кере,
Тенгиз кече кючлю гюрюлдеп турду.
Сау къалды терезе аллында терек!

Элия, жагъада жангызлай тургъан
Наратха тиймегенлей, ётюп кетди.
Тереклени да кюйсюз боран къыргъан
Кечелени кёбюсюн кёре келдик!..

Мен андан къууандым, танг атханында,
Жангыз тургъан нарат саулугъун кёрюп,
Къарайма аны кюн жарытханына.
Салам, боранда саулай къалгъан терек!

Ауанангда да чёгербиз кёп кере
Къартла да, сабийле да, мен да бирге,
Къууанып къарайса чууакъгъа – ёрге,
Танг ахшы болсун, саулай къалгъан терек!

Къутулмакълыкъ элиядан, борандан –
Экибизге да багъа жетмез саугъа.
Ауарса деп къоркъдум кече арада,
Сау къалгъан терек, узакъ ёмюр санга!

6

Жуууну п, чыгъып келесе тенгизден,
Бетинг, имбашларынг, чачынг да мылы,
Жарыкълыкъ, насып да – эки кёзюнгде.
Кюн исси. Суу салкъын. Юзмез да – жылы.

Сен тенгизден чыгъаса, аякъларынг,
Къолларынг да, эринлеринг да жибип,
Бусагъатда тенгиз, кёк, булут – бары
Санга къарап, сюйюнюп тургъан кибик.

Тенгизден чыгъып келесе да, санга
Къарайма, бар къайгъымы да унутуп,
Бир заманда да кетмегенча суугъа
Мени бар иги муратым, умутум.

Тенгизден чыгъып келесе, ышара
Таза кёк бла толкъунлагъа, манга.
Угъай, болмагъанды ёмюрде жарам,
Жангы насыбымды – санга къууанныган!

Сен суудан чыгъып келесе. Жылланы
Ауур жюгюн ташлап, къарайма санга.
О, мен сени кюнюнге жылыннганым!
Тенгиз да, кёк да, сен да – манга саугъа.

7

Бата баргъан кюн тенгизни юсюне,
Къызыл гебен ызыча, жолну салды.
Олсагъатдан тюшдю мени эсиме
Чумланы къызыллыкълары Акъ-Сууда.

Жомакъда алмача кюн, батып бара,
Ол тенгизге салгъан къызгъыл жолунда
Бир тиширыу къызаргъан кюннге къарап
Турады, сабийчиги да къолунда.

Мыдых кибик, къызыл кюн, суугъа кирип,
Кече да къаллыкъча кёрюне бизге,
Август айны шошайгъан ингири,
Къонгур геммеш кибик, кирди тенгизге.

Кюнню тенгизге салгъан къызгъыл жолу –
Тауда чумла кёп акъгъан къойчу жоллай.
Мени ойларым бары къызгъыл болуп,
Кийикчиде бишген къызыл дугъумлай.

Тиширыуну къымыжа имбашлары,
Ариу аркъасы, чачы да къызарып,
Къарагъанлай турады узакъ жары,
Адамла анга къарайдыла бары.

8

Деу тенгиз гюрюлдейди. Акъ толкъунла
Тауланы башында къарла, булутла
Кибик, келе бир бирлерин талкъалай,
Чабып келгенча акъ эмилик атла.

Тенгизге къарайма да, ол гюрюлдей
Тургъан жерде бир заманлада будай
Сабанла кёгере, саргъала кюнде,
Кечеледе ырахат жарыта ай, –

Тургъан кибик, алай кёрюндю манга.
Ким биледи, энтта да бир заманда
Сабанла саргъала чыгъарла тангнга
Бу тенгиз гюрюлдеген жерде – мында.

Биз жашайбыз къайгъылары кёп жерде,
Таугъа, суугъа, мирзеуге да къууана,
Акъ къанатлыла учуп келе бирде,
Бирде уа къара къанатлыла къона

Арбазлагъа. Ол тюшеди эсиме,
Бу тенгиз шуууулдай тургъанда бизге.
Насыбымды – сууну ёлмезлигине
Ийнанып, билгеним ёлмезин мирзеу.

9

Тенгиз, мен сенден эсе тереклени
Бек сюеме. Кечирип къой сен аны!
Сюеме анам бахча этген жерни,
Атам малын кютюп тургъан тауланы.

Ташла тынгылагъан, жауунла жаугъан,
Суула шууулдагъан, будайла ёсген
Жерни сау турлугъу – дайым да жангы
Къууанч болуп жашагъанлагъа – бизге.

Да, тереклени аудурады боран,
Кюл болуп къаладыла, отда кюйюп,
Кёкге да бизнича термиле къарап,
Ёлюп кетерле, сабанчыла кибик.

Тенгиз, мен бек сюеме сенден эсе
Юйде отну, оюнун сабийлени,
Къатларында бийик терекле ёсе,
Бахчалары бите тургъан юйлени.

Алай сени кючюнгю да бек сюйдюм,
Азатлай тургъанынгы ёмюрлени.
Палах алай кёпдю жерни юсюнде,
О, ёлмезлигинге ийнандыр мени!..

10

Сабийлигимден бери сюе келдим
Акъ тауланы, анда ташлы жолланы,
Чёплеу башы сары болгъанын элде,
Жолгъа, арбазгъа жаугъан жауунланы.

Жоюлмайын турлукъларына ала
Таулада сабийлигимде ийнандым,
Къойчула, сабанчыла, анам бла
Бирге бир къайгъы да билмей айландым.

Кёп зат да кёрдюм, кёп оюм да этдим
Мен жашауну, ёлюмню да юсюнден,
Кёпюрледен акъ атха минип ётдюм,
Къара атха миндим кече ичинде.

Оюм кёп этсем да, билгеним а – аз.
Кюрешеме сени да ангыларгъа,
Тенгиз – бурун замандан келген ауаз,
Базынаса ёлюмню да хорларгъа.

Хиросиманы ачыуу да – менде.
Тенгиз, сен ийнандыр – отлары дауну
Кюл эталмазлыкъларына бир кюнде
Ма сени, жерни, мирзеуню, жашауну!..

1972

* * *

– Бек татлы зат неди?
– Къууанч.
– Бек къара зат неди?
– Бушуу.
– Бек ауур жюк неди?
– Къартлыкъ.
– Бек амал жокъ неди?
– Ёлюм!..

1972

* * *

Къолдан келгенча, ишими
Этдим. Келсем да абына,
Тартып алмадым кишини
Аузундан гыржын къабынын.

Сабийлерими ёсдюрдюм,
Саулукъларына къууана,
Ахлуларымы да сюйдюм,
Юйретгени кибик анам.

Хоншуларыма, къолумдан
Келгенча, иги болургъа
Кюрешдим – амал болгъанда,
Барысын къууандырыргъа.

Аман хапар келтирирге
Сюймегенме бир кишиге,
Тап тюшсе, хата этерге,
Чырмау болургъа ишине.

Керексиз къыйынлыкъ кёрюп,
Сюймедим биреу юшюрюн.
Жокъду бир менсинир жерим –
Этдим эталгъан ишими.

Мен бир уллу зат этдим деп,
Сёзюмю айтмайма андан,
Харам иш этмей келдим деп,
Айтама мен, къууаннгандан.

Этдим эталгъан затымы,
Ётмегим болмаз деп харам.
Ахшамда жаннган отума
Турама ырахат къарап...

1972

* * *

Эри къарт, юй бийчеси да къарт. Ала
Жашайдыла, бир бирге асыу бола.

Чыгъарла да, арбазда олтурурла,
Тенг тереклерине къарап турурла.

«Эсингдемиди?» – деп башлай сёзлерин,
Жокъларла къайытып келмез кюнлерин.

Къарарла буруулагъа, тёгерекге,
Юйлени башында ырахат кёкге.

Тынгылап турурла да, сора бири:
«Эсингдемиди?» – дер да, сёзге кирир.

Жокъланы кёбю тюшер эслерине,
Кёп къайытмаз кёрюнюр кёзлерине.

Кюннге жылына турурла, олтуруп,
Бурунларына кырдык ийис уруп.

Туруп, юйге тебирей, булутлагъа
Къарарла – эрттегили умутлагъа.

Турадыла къолдан келгенча жашап,
Бир бирге къоркъа, бир бирге болуша...

1972

* * *

Билгеним аз. Алай оюм кёп этдим,
Сабанчы, иги битген жыл сабаны,
Насыплыча, насыплы эте келди
Оюмум. Аны зауукъгъа санадым.

Жыяу къалгъанымда, оюмум атлы
Этди да, чапдырды къарангы кече,
Ачы ашым да болгъан кибик татлы,
Турдум таукелликни сууундан ичип.

Билгеним аз. Алай кёп этдим эсеп,
Оюм, фикирим да зауукъ этдире,
Къара кюн да – терек акъ чагъа, ёсе,
Оюм этдим, кюнле татлы ётдюле.

Ётмек татыуун билгенча, фикирни
Татыуун да билдим, ол кёп къутхарды,
Фикирни оту жаннган юйге кирдим,
Зурнугуму жыртхыч къушла тутханда.

Аз билсем да, оюм этгеним – насып.
Бал чибинни гюлсюз жашаялмазы
Кибик, жашаялмам, фикирсиз къалсам,
Оюм эте, оздула къышым, жазым.

1972

* * *

Белгили болмам деп къоркъма, белгилиликден
Къоркъ сен – ол тюрлендирир жулдузунгу кёкде,
Къыйын аны кёпюрюнден ырахат ётген,
Аны жюгюн кётюрюп, менсинмейин, элтген,
Къыйын болур анга тийишли багъа бичген,
Суунгу да, алгъынча, махтанмайын ичген,
Сакъларгъа да жарыгъын сабий кюнлеринги,
Жашиллигин кырдыгыны туугъан жеринги,
Тенглей къалыргъа да тенглеринги барына,
Алгъынча къараргъа да жеринги къарына,
Аны сабанчыларына, малчыларына,
Сен биргелерине ёсгенлени барына,
Анангы да сени бёлеген къолларына...
Къыйынды белгилиликни юйюнде тургъан,
Аны бийиклеге элтген жолунда баргъан,
Тап, алтын къанатлы тюшгенинде да къолгъа,
Бузулмай, менсинмей, алгъынчалайын къалгъан –
Олду белгилиликге керти да тийишли,
Ол эсирик болмаз, алгъынча жашар, ишлер.
Белгили болмам деп къоркъма, белгилиликден
Къоркъ: къыйын болады кёпге тургъан бийикде!

1972

* * *

Къууанч, бушуу да ажашмай келирле,
Юйюнге, эркинлик сормай, кирирле,
Жокъду ала ачалмай къаллыкъ эшик,
Жол саладыла, къаяланы тешип.
Аланы экисини да бетлерин
Кёрюрге юйрендим эрттеден бери,
Экисини да аякъ тауушларын
Иги билеме. Тохтамазла, арып.

Къууанч, сени жулдузлу байрагъынгы
Сюеме. Кёбюрек кёрюн сен манга!
Къууанч, сен – бу жерни бек ариу къызы,
Къууанч – бу кёкню бек жарыкъ жулдузу,
Сен энтта манга жангы гюлюнгю бер,
Жарыкъ байрагъынгы да башымда кер,
Чакъгъан чум бутакъчыгъынгы бер манга
Энтта да, алгъынча! Чыгъама тангнга,
Сени кюсей, сени тюшюмде кёре,
Жашил чинар агъачларынга кире.
Къууанч, сен – бу жерни бек ариу къызы,
Къууанч – бу кёкню бек жарыкъ жулдузу!

1972

РАСУЛ ГАМЗАТОВХА

Къыш. Тереклеге къар жауа.
Мен саусузла юйюнде.
Орамланы акъ къар жаба
Мени къара кюнюмде.

Энтта да жаныйды ёлюм,
Жангызлыкъды нёгерим.
Азаплыкъны ачы жели
Урады тангнга дери!..

Москваны орамларын
Къар жангыдан акъ эте,
Мен, къайгъыларымдан арып,
Эсим таулагъа кете,

Жатама. Къалкъый башласам,
Таула кире тюшюме,
Мен Чегемде баргъанча сау,
Сукъланмай бир кишиге...

Расул! Энтта да манга
Къыйын сагъатым келди.
Тюбей келсем да аманнга,
Игиге,– энтта билдим

Мен жангыдан къыйынлыкъгъа
Чыдагъанланы кючюн.
Къан къатыш жаугъан кибик къар,
Къыйырсызча – къыш кече, –

Алай кёрюннгенде, чыдай
Билгенлеге сукъландым,
«Къууанч келир да, ачыудан
Къутхарыр!» – деп, сакъладым.

Расул! Къара кюнюмде
Сёзюнг манга терк жетди,
Уя этди да кёлюмде,
Жаныма жарыкъ берди.

Жокъду къууанчдан иги зат,
Ол – жарыгъыды тангны,–
Келгенинде аман сагъат,
Ангылайбыз биз аны.

«Энтта да бир тиширыуну
Къучакъларма мен!» – деген,
«Энтта да жарыкъ чагъырны
Бир тартырма мен!» – деген

Тизгинлеринги жангыдан
Къатлайма къыйын кюнде,
Жашлыкъ келгенча жаныма,
Жокъча къарыулу менден,

Къыш кюн саусузла юйюнде
Жатмай, мен тауларымда
Баргъан кибик жаш кюнюмде,
Хапарсыз аурууладан!

Расул! Тап сёзюнг сени
Манга таукеллик берди,
Акълыгъын тау тёппелени
Кавказымдан келтирди,

Жылтырадыла тауланы
Тап-таза шауданлары,
Шуулдадыла аланы
Мен сюйген жауунлары,

Тауда танг жангыдан ата,
Мол сабанланы кёрдюм,
Акъ къарларын жылтырата,
Кавказ манга кюч берди.

Энтта биз барабыз бирге,
Къууана тауда тангнга.
Сен къууанчны, чагъыр берген
Кибик, бересе манга!..

1972
Москва, саусузла юйю

ЛАТВИЯДА ЖАЗЫЛГЪАН НАЗМУЛА

1

Латвия! Мен бетинги башха халда
Кёрген эдим. Ташла да кюйген кюнле!
Кёп нёгерим жоюлуп, мен сау къалдым,
Кёрдюм юйле бурулгъанларын кюлге.

Мен урушну биринчи кюнлеринде
Мында къазауат этдим, бу наратла,
Адамлача ынчхай, кюйгенлеринде,
Юйсюз-кюнсюз болуп сабийле, къартла.

Бизге суу да кюйген кибик кёрюндю,
Кёпюрлеринг чыр-чыр эте кюйгенде,
Жулдузларынг къара кийип кёгюнгде,
Окъла сабийлеринге да тийгенде.

Ол жыл аламат битген сабанларынг
Кюл бола, къаныбыз жууду жолланы.
...Бюгюн мында айланама, ол бары
Кёрюне узакълыгъындан жылланы.

Юйле, кырдыкла, терекле, сабанла
Биргелерине кюйген кёп тенглерим!
Къууанып уянама, ала саулай
Тургъанча – мен тюшюмде алай кёрюп.

2

Жалан аякълай жюрюйме юзмезде,
Энди къан ызы жокъ къургъакъ жагъада.
Бу юзмез да, биз тёзген кибик, тёздю,
Анга къан къатышлы жауун жаугъанда.

Ким биледи тамбла не кёрлюгюн,
Ичген сууу боллугъун кир не таза,
Жашау анга неллай ётмек берлигин,
Не халда келликлерин къышы, жазы?

Энди манга узакъладан кёрюннген
Кюнледе билалмадым жетерими
Бюгюннге, жылынырымы да кюннге,
Сау къалып, бу назмуну этерими...

Ачы тютюнню жутдум, билмейин не
Боллугъун манга, борчуму толтурдум,
Бар тенглеримча, анамы бетине
Кибик, бу жерге, жарсый, къарап турдум.

Бу жерни кюйгени, къара къайгъысы
Къыйнады, кесим тургъанлыкъгъа отда,
Ёлмедим, умутну акъ къанатлысы
Башымда учду, жангы танг да атды.

3

Сау къалгъан жуукъларымача, къарап
Турама сизге, Риганы саулай
Къалгъан юйлери, орамлада бара,
Къалаланы, храмланы да санай.

Ол жыл бу кёкге бек алгъа къарагъан
Сабийледен сау къалгъанларын кёре,
Эсиме тюше жыгъылгъанла къаргъа,
Жашау, санга алгъыш этдим жюз кере!

Энди мамыр танг атады тюнюмде.
Наратла, кюн тийгенде юсюгюзге,
Кёрюп сизни таза кёкню тюбюнде,
Эрттен сайын да къууанама сизге;

Къууанама саулай тургъаныгъызгъа,
Топ да, от да жоймай къалгъан терекле,
Сабанлагъа тынч къарагъаныгъызгъа,
Бюгюн манга нёгер болгъан терекле.

Къууанама мол битген сабанлагъа,
Жерге ауана ийген булутлагъа,
Кёкню тазалыгъын кёрген суулагъа,
Тынч отлагъан ийнеклеге, атлагъа.

4

Кырдыкны кюн жылытды. Жалан аякъ
Барама, кюннге, кырдыкга къууана,
Дунияда хар зат да болгъанча акъ,
Жаным да, къанатлы сууданча, къана

Жер жылылыгъындан, ырахатлыкъдан,
Кёк чууагъындан, тирлик жетгининден,
Къанатлы бюгюн, къоркъмай отдан, окъдан,
Башымда азат жырлай ётгининден.

Наратланы кюн ырахат жарытып,
Ол эски танышлагъа салам бердим.
Жолланы, гюллени да жай жылытып,
Мен ырахат жашагъанча ёмюрде!..

Кырдыкда барама жалан аякълай,
Манга деп таза болгъанча жайгъы кёк,
Гумулжукну, кёхтюйню да ийнакълай,
Барама. Кюн тийген наратла – бийик.

Кюннге жылына бу жангы назмула,
Жылыннган кибик кёгюрчюнле, гюлле,
Барама, болуп жангыдан насыплы,
Эсимде тургъанлыкъгъа башха кюнле!..

5

Субай къыз Инара, мени биргеме
Олтураса тенгизни жагъасында.
Сен суугъа жарыкъ, таукел да киргенде,
Акъ толкъунла да юсюнге басына,

Башха къызла тюшедиле эсиме! –
Къан жугъу болуп жалан аякълары,
Жар оюлуп хар бирини юсюне,
Жол узагъындан, ачыудан да арып,

Даугавпилс кёпюрюнден ётген къачхын
Къызла, палах хайран этген кёзлери!
Аланы къара кюнледе ачыгъан
Жюрегим унутмады андан бери!

Энтта, поезд ётгенде кёпюрледен,
Ол къызла кёрюнедиле кёзюме,
Жилягъанлары келе ол кюнледен,
Жарсыйма, палах келгенча кесиме.

Ма андан къарайма санга, сюйюнюп,
Дубулты наратлары шош тургъанда,
Андан сыйлыды манга жылы кюнюнг,
Инара, биз юзмезде олтургъанда...

6

Латыш тили, сени тютюн ичинде
Къан тёгюлген кюнледе эштген эдим.
Бу жылы кюн эштип, сени ючюн мен,
Кесим ючюн да мында къууанч этдим.

Мени тилимича, сени да марап,
Атдыла душманла кюйсюз окъларын,
Аны кёрдю къарангы кече ара.
Жюрютесе ауур жара тапларын.

Сёзлеринг, наратланы башларына
Жел къакъса, шыбырдагъанча эштиле,
Къанатлыларынгы тауушларына
Ушап, ала мени сейир этдире.

Мен ангыламагъан тилими эштген
Окъун татлыды манга, тилеклерин
Анам сени сёзлеринг бла этген
Кибик, болсунла дей бар хата кери.

О, тилле да ёледиле, терекле
Кибик! Латыш тили, сау тургъанынга
Къууандым. Ёмюрде да къал сен беклей,
Бой берме къара боран ургъанында!..

7

Латвия! Келмегенме безирерге,
Кёп зат эсгере, къарадым бетинге, –
Бар ётген зат кирип кетмейди жерге,
Эсгериу тереги болады – ётген.

Тенглерим топуракъ болгъан жерингде
Будайларынг бите, жылтырайды чыкъ.
Акъ, къара къанатлыла жюрегимде
Уя этдиле – татлы бла ачы.

Иги билеме ётмекни къыйматын.
Сау бол манга берген ётмегинг ючюн,
Тенгизинг шуулдап, тангынг да атып,
Бюгюн мени ийнакъ этгенинг ючюн,

Юйюнгю жылыуу, булутларынгы,
Тереклеринги да ауаналары,
Кёк кёзлери ючюннге къызларынгы,
Халаллыкълары ючюн аналаны!

Латвия! Санга, анамы бетине
Кибик, къарадым да, сёлешдим анам
Блача: къаным сингнгенди жеринге.
Къанындан сыйлы не зат табар адам!..

8

Къыйынлыкъда биргеме турду умут,
Энтта да кёрдюм Латвияны жерин,
Бир терслик да ёчюлталмай къалгъан от –
Умутум ташламады, келдим бери.

Дунияда бек акъ къанатлы – умут, –
Не къыйынлыкъ келгенде да, сау къалыр,
Жер юсюнде жокъ андан жюрюшлю ат,
Аны тыялмаз бир хайранны къолу.

Умут – дунияда бек акъ къанатлы,
Къыйынлылагъа таймайын къанат къакъ!
Бир зат жокъ сенден жарыкъ, жылы, татлы,
Къара ётмегибизни этесе акъ.

Жерими да, Латвияны да иги
Умутлары – манга бирча багъалы,
Сюеме хар жолоучу жетсе юйге,
Бар чырмау, къыйынлыкъ да артда къалып.

Умут, сен ийнандыр бу жерге къаным,
Не жашымы къаны тёгюлмезине,
Сен бюгюн ийнандыр латыш ананы
Жашы да, сер окъ тийип, ёлмезине!..

1959–1972

* * *

Сабийлени къууандыргъандан
Иги ишинг жокъ ёмюрюнгде –
Исси кюн суудан къандыргъандан,
Неда ариу китап бергенден,

Арбазгъа экинди киргенде,
Сабийлеге жомакъ айтхандан,
Саугъа, хапар да келтиргенден,
Бир жары барып къайытханда,

Алагъа ариу сёз айтхандан,
Не харбызны кесип бергенден,
Арбазгъа жангы къар жатханда,
Ала бла бирге кёргенден,

Тейри къылычы кёрюннгенде,
Сабийле бла къарагъандан,
Тала, дуппур да кёгергенде,
Сабийчикле бла баргъандан –

Иги зат жокъ. Алача киши
Къууанмаз малгъа, жаныуаргъа,
Алагъа кёгет артыкъ бишер,
От да сюер иги жанаргъа,

Суу да алагъа артыкъ таза,
Кырдык артыкъ жашил алагъа,
Тенгиз, булут да артыкъ азат,
Ат да артыкъ терк барыр алгъа.

Къууандырдынг эсе бир жангыз
Сабийни, бош ётмеди кюнюнг,
Санга къышхыда чыкъды жанкъоз,
Къыртчинде юшюмеди гюлюнг.

Сабийлеге иги болгъандан
Ахшы иш тапмазса кесинге.
Билдим: сабийле къууаннгандан
Жарыкъ зат жокъду жер юсюнде.

1972

* * *

«Аз жашап, кёп кёрдюк», – деучю эдиле
Чегемде эллилерим, ол эсимде.
Ала бары кёрлюклерин кёрдюле
Мирзеуюнден ташы кёп жер юсюнде.

Ол сёзню эштгенимде, сабий эдим,
Кюн тёгюлюп Чегемимде къырлагъа.
Ол сёзню ангыламай, эсеп этип,
Ышара эдим бийикде къарлагъа.

Энди мени да барды эркинлигим:
«Аз жашап, кёп кёрдюм», – дерге ёмюрде.
Да, заман бырнак этип, эркелетип
Тургъаны да болду, ол манга берди

Бал да, туз да, бирсилеге бергени
Кибик. Насыбым – жашадым бу жерде.
Башхаладан артыкъ тюйюл кёргеним,
Алай болса да, аз жашап, кёп кёрдюм!..

1972

* * *

Жер нечик жылыды, гюлле къызара,
Жашчыкъ да жашил бутакъгъа узала.

Жюгюн элтип баргъан гумулжук, санга,
Жашчыкъгъа, манга да жаз – жангы саугъа.

1972

* * *

Дунияны оту бизни жылыталмаз,
Саулай жерни сууу къандырыргъа болмаз, –

Кёрюнмесе тиширыуну ышаргъаны,
О, тиширыуну насыпха ушагъаны!

1972

* * *

Тиширыу ариулугъу – бек жарыкъ чыракъ,
Суу жокъ андан таза, тау да жокъ андан акъ.

Ол – таш жаратылгъанлы да жаннган чыракъ,
Аны кёрсенг, хар къыйынлыкъ да – тынчыракъ.

1972

* * *

Тиширыу ариулугъусуз – жаз келмей
Къалгъанча болур эди, кёз зат кёрмей,

Къалгъанча жангыз бир сабан да битмей,
Киши чыракъ жандырмай, от да этмей.

1972

* * *

Бек ариу тиширыу – сени сюйгенингди,
Меджнун кеси да ма алай дегенди.

Ол а сюймекликни къыйматын билгенди.
Дунияда бек ариу – кесинг сюйгенди.

1972

* * *

Ачыу, къайгъы кетерле, къууанч келир,
Юйю кюйген да жангы юйге кирир.

Буз урса да, ол да, эрир да, кетер.
Не болса да, жаны сау жашау этер.

1972

* * *

Тау кечелени, кюнлени да кёрюр,
Ол булутха да, туманнга да кирир,

Кёп боран да келир, кёп жел да урур,
Тау а ырахат агъаргъанлай турур.

1972

* * *

Акъ къыш кетип, жашил кырдык чыкъгъанда,
Къанатлыла, жазгъа жырлай, учханда,

Аладан кем къууанмайды, жылынып,
Жырлай билмеген кёхтюй таш жанында.

1972

* * *

Ташла дайым тынгылайдыла, жолча.
Юзмезге да ёлюм жокъ, ташха жокъча, –

Алай къуллукъ этедиле бизге да, –
Жокъ алагъа къоркъуу, умут юзген да.

1972

* * *

Адам бар къыйынлыкъгъа да чыдаялды,
Сабанын да сюрдю, биченин да чалды.

Аны алай кючлю, алай бек да этип
Турду анасыны сыйлы, таза сютю.

1972

* * *

Тиширыу, сен менден – эр кишиден – эсе
Кючлюсе, чыдамынг иги, хата келсе.

Хар къыйынлыкъда да бексе менден эсе.
Ма андан болгъанса манга ана да сен.

1972

* * *

Тиширыу, жюрегинг мени жюрегимден –
Таза, жылы. Нюр чырагъыса жеримде.

Сёзюм ётюрюкден, кёзбаудан да азат:
Бир зат да жокъду ана сютюнден таза.

1972

* * *

Игиликни унутхан – анасыны
Сютюн унутханчады баласына.

Ауанасы ючюннге да терекге
Ыразы бол, сен суу ичген черекге.

1972

* * *

Манга бир зат да болмаз деген телиди, –
Къыйынлыкъ, тап, патчахлагъа да келеди.

Эсли махтанмайды, къууанч кёргенде да,
Беклигин тас этмез, палах келгенде да.

1972

* * *

«Менден эсли жокъду», – демез акъыллы,
Бирсиледен башха болмайын къалыр.

Батыр: «Менден батыр жокъ», – деп къычырмаз,
Эсирик болмаз, къарыусузну урмаз.

1972

* * *

Игилик – адамла аны кёрсюнле,
Махтасынла да, ыспас да этсинле

Деп этилмегенин сездим кёп кере,
Сабанчыланы, малчыланы кёре.

1972

* * *

«Игилик этдим деп къычыргъан – аманлыкъ
Этген кибикди», – деп къойгъанды акъыллы.

Игилик этдим деп къычыргъан – мен иги
Адамма деп, халкъгъа алай айтхан кибик.

1972

* * *

Апрель жылы кюню, кырдыгы бла
Келди энтта, тюн да, тюш да жангы бола.

Арбаздагъы терек энтта – жашил, бийик,
Къууанады саулугъуна, мени кибик.

1972

* * *

Сен кёпню кёргенликге, сенден аз кёрген
Болур бирде сенден эсе кёп билирге.

Барды да «Жаш болса да – башды» деген сёз.
Кёпню кёрдюк деп, артыкъ махтанмайыкъ биз.

1972

* * *

Ёлгенни жиляуун этген – ма кесини
Жиляуун да этеди, тюшюп эсине

Анга да аллай къара кюню келлиги,
Ол да, атасы ёлген кибик, ёллюгю.

1972

* * *

Хар жангы тёлю, жангыдан ангыларгъа
Сюйюп хар нени, билгенича барыргъа

Къаст этеди, – жокъду анга бир хазыр зат,
Анга дери этилмегенча жыр не от.

1972

* * *

Гумулжукла, кётюрюп ауур жюклерин,
Терекни тюбюнде ёте ары-бери,

Къарап турама – ишлейдиле бюгюнлю,
Алайсыз жашау болмазын иги билип.

1972

* * *

Жалгъан акъылман айтыр: «Мен хар затны да
Ангыладым – жашауну да, заманны да!»

Ол хар не да анга белгили сунады,
Алай хар эл къойну кесича сояды.

1972

* * *

«Биреуню бёркюн алсанг, сен бёркюнге сакъ
Бол!» – деди эсли. Ол сёзню жолу – узакъ.

Нек болмайды да, бёркюн алмай кишини,
Сабанынгы сюрсенг, къаласанг тишинги?!.

1972

* * *

Кёп билеме деп, къууанады тели,
Кесин кишиге тенг этмези келип.

Аз билеме деп, жарсыйды акъыллы,
Къалгъанлагъа тенг болгъанлайын къалып.

1972

* * *

Жюз жылла айтыла тургъан акъыллы
Сёзлеге сейир этеме. Айтханла

Аланы хакъ алмагъанлай айтдыла,
Сауланы жюреклерин жарытдыла.

1972

* * *

«Тилсизликден – ачы сёз иги», – деди
Эсли. Ол аны жашауда тюз кёрдю.

Иги сёзню айтхан топуракъ болду.
Алай эси уа саула бла къалды.

1972

* * *

Бир нарт сёз айтхан – уллу поэт эди,
Аны сёзюн мен кесиме дерс этдим.

Не кёп жазсам да, бетими тер басып,
Мен – ол нарт сёзню айтханны сохтасы.

1972

* * *

Кёрчю, кёбю жокъ болду мен билгенледен,
Мен биргелерине келе келгенледен!

Узакъ жары чыракъ бара мени кёзюм,
Сакълайма, къачан келеди деп кезиуюм!..

1972

* * *

Жулдузла, тауланы башында жанасыз,
Сиз окъуна, бир-бир бата, аз боласыз.

Биз, жерден къарайбыз да, аны кёребиз,
Биз да, сизни кибик, бир-бир ёчюлебиз.

1972

* * *

Мен гитче заманымда кёрюп тургъан,
Анам бла тюбюгюзде олтургъан

Терекле, энди не аз болдугъуз сиз,
Къыш жуукъ келсе, къуру болады тюз…

1972

* * *

Тенгиз эски болмагъанча, адамлыкъ
Эски болмаз, дайым жангылай къалып,

Бизден сора да Къазбекча агъарыр,
Череги да, таркъаймагъанлай, барыр.

1972

* * *

Терек аугъанлыкъгъа, агъач жокъ болмайды,
Алай бир терек да жарсыусуз аумайды.

Аугъан терекге уа болмазла жарсымай
Сау къалгъанлары, титиреп барысы да.

1972

* * *

Хар ким да сюеди сууну тазасын,
Барды билмеген да аны багъасын:

Башхалагъа керек болмагъан сунуп,
Кеси къанса, бокълайды таза сууну.

1972

* * *

– Телиге адетди махтагъан кесин,
Бек уллугъа санап фахмусун, эсин.

–Аны киши махтамайды, не этсин?
Ма андан махтайды ол, жарлы, кесин.

1972

* * *

Ёлгенле ёлгенликлерине уа, саула
Жашаргъа керекдиле, бите сабанла.

Бир алма терек, турукъ болуп, кесилсе,
Кюн жылыта, ай жарыта, битер бирси.

1972

* * *

Огъурлулукъ, бетлилик да жокъ болсала,
Думп болгъанча болур дуниядан суула.

Ол кюн, Прометей, отунг да жангыдан
Жукъланыр, жер толур жаланда жанлыдан.

1972

* * *

Къанатлы да туралмайды уясыз,
Мен да туралмам юйюмсюз, тауласыз.

Тауда эштеме анамы ауазын,
Кёреме бетин, къайытханча жазым.

1972

* * *

Юйсюз да къалдым, къанай жараларым,
Ёлеме деп да жатдым, ауруп, арып.

Не болса да, жашау къыйматсызды деп
Айтмадым, энтта айтмам ёмюрюмде!

1972

* * *

Къыйын кюн манга шуёхум болушур,
Ташха олтурурма, жолда арысам,
Ач болсам, ётмек бурху берир хоншум,
Манга адамла къарарла, аурусам.

Суукъ да болдум, тийре къардан тола,
От тамыздым да, къалмадым мен юшюп,
Кёп хатадан къутхардыла адамла,
Ёлюмден а къутхаралмаз бир киши!..

1972

* * *

Бир башкес келди да, жашынгы
Ёлтюрдю, ана, сен жилядынг,
Бушуу къары тюшдю башынга,
Ахтына, ашырдынг жылланы.

Бирси башкес келди да, жойду
Жашынгы, сызгъыра жилянла.
Тюшюнг болуп – тепсеучюнг тойда,
Ана, сен кёп, не кёп жилядынг!..

Дагъыда сен жашланы тапдынг,
Жаз сайын да этдинг бахчангы,
Кюнюнг мурккуда, ишде батды,
Умутунгу тереги чагъа.

Юйюнгю душманла кюйдюрюп,
Кюлюне къарап да, жилядынг,
Ол кюлге жалан аякъ кирип,
Бардынг ызы бла жилянны.

Дагъыда, жашларынгы сютюнг
Эр этди, барына да кючюнг
Жетди, биз барыбыз да ёсдюк,
Сени таза сютюнгю ичип.

1972

* * *

Таугъа бешик жыр этген эдим,
Жукъла деп, арыгъан сабанчы
Кибик, булутну жастыкъ этип,
Къара туманланы да чачып.

Тереклеге бешик жыр этдим,
Акъ кече, жашил кече ала
Къалкъыгъанларын кёре келдим,
Мен, алача, ырахат бола.

Тенгиз, санга уа жокъду тынчлыкъ,
Бешик жыр керек тюйюл санга:
Уллулукъ бла тынгысызлыкъ –
Ёмюрде да болдула саугъанг.

Ачылыгъын билип суунгу,
Ёгюз, геммеш ичмезле, келип.
Таркъаяса, дейдиле санга,
Тенгизгедамы барды ёлюм?!.

1972

* * *

Жашы анасындан, анасы жашындан
Айырылырла, жолукъмазча бир бирге,
Бир амал болмаз дунияны башында
Алагъа бир бирини бетин кёрюрге.

Алагъа бир кюч, бир акъыл да болушмаз
Бир бирлерини кёзлерине къараргъа.
Не татлыды алагъа бирге келген жаз,
Аланы бирге къарагъанлары къаргъа!..

Бир бирден айырылып къалыу ёмюрге, –
Жокъду дунияда сенден ачы хапар!
«Болмазсыз сиз мени таймайын кёрюрге!» –
Дей, жауады бюгюн да арбазлагъа къар.

Таула, сиз а эсге да алмайсыз аны,
Ырахат къарайсыз къышха, жазгъа, кюзге.
О, ёмюрге бир бирден айырылгъанны
Ачыуун дайым къоясыз, таула, бизге!..

1972

* * *

О, таула! Сизни
Бийиклигигиз,
Агъаргъаныгъыз
Ахшам келгенде,
Кече арада,
Танг атханында!..

О, таула! Сизден
Айырылырыкъ
Сагъатым мени,
Къара сагъатым,
Ачы сагъатым.
Ах, таула, таула!..

1972

* * *

Таула, сизден айырылыргъа,
Сизни кёрмегенлей къалыргъа
Ким сюйгенди да – думп болургъа,
Къараялмазча сизде къаргъа?

Ах, таула!

Келгенинде да сизге кече,
Къалай бийиксиз, акъсыз нечик!
Сизни кёралмаз кечем жетсе,
Манга къалмаз кёк, жулдуз, эсеп.

Ах, таула!

1972

* * *

Тереклени кесерле,
Кюйдюрюрле къыш отда.
Юзмез а турур былай –
Кесилмез, кюйдюрюлмез.

Юзмезге жокъду ёлюм.

Ненча адам аягъы
Басып, ётюп кетдиле,
Юзмез а къалып къалды,
Къалгъанларыча ташла.

Юзмезге жокъду ёлюм.

Саны жокъ ёмюрледе
Жаун жауду, тохтады,
Къар да жауду, эриди,
Юзмез а къалды былай.

Юзмезге жокъду ёлюм.

Энтта чексиз жылланы
Кюн жылытыр, ай тиер,
Танг да атар жангыдан,
Юзмез да турур былай.

Юзмезге жокъду ёлюм!..

1972

* * *

Угъай, таш, мен санга аман
Айтхан болмам бир заманда,
Юсюнге чёкгенди анам,
Арып жолну узагъында.

Ол да тамамды мен санга
Ыразы болур ючюннге.
Ташлагъа ай тийген сагъат
Мен ёсген таула ичинде!

Таш, жерими къаты ташы,
Ёлюмсюзлюгюнгю сюйдюм.
Бир таулу эллини жашы,
Мен туудум, ёсдюм таш юйде.

Жерими ташы, мен ачы
Кюнюмде сени къучакълап
Турдум, хорламаз деп ачыу,
Къыйынлыкъла келген чакъда.

Сени тынгылагъанынгы,
Кючюнгю сюйдюм ёмюрге,
Дайым чыдап тургъанынгы,
Буз, къан жаугъанда да жерге.

Айтмагъанма санга аман,
Жерими ёлмезлик ташы, –
Юсюнгде олтурду анам,
Бахчачыгъын къазып бошап.

1972

* * *

Алай къыйын болады бирде, –
Жюрегим ташдан эсе ауур,
Сынайбыз барыбыз ёмюрде
Ачыу, къайгъы, къыйынлыкъ, ауруу.

Кеси кесиме къуруп къалгъан
Терек кибик кёрюннгенимде,
«Тауусулупму къалды алгъа
Элтирик жолум?» – дегенимде,

Жерим, кёрюп акъ тауларынгы,
Ырахат болама жангыдан,
Журтум, кёрюп жангы къарынгы,
Къарап тынч жаугъан жауунунга,

Жангыдан Чегемде отуннга
Барыучу жашчыкъ болгъан кибик,
Ырахат къарайма отума,
Юйюмю жарытып игилик.

Ах, жерим, акъ чакъгъан эригинг,
Къызгъыл болуп тургъан шапталынг –
Аланы кёргенимлей, ёрге,
Жаш кюнлеримдеча, чапдыла

Тауланы акъ атлары, – суула
Энтта, алгъынча, жарыкъ жырлай,
Жаз жарыкъ сыбызгъысын согъа,
Бёрюледен къутула журла!..

1972

* * *

Иссиде терек ауанасын
Ташха иеди, чомарт бола,
Таш билгенча аны багъасын,
Бир бирге тюшюннгенча ала.

Терек, къызгъан ташха ауананг
Аз хычыуун болмаз иссиде.
Таш айтды, дейме, манга аны,
Мен олтургъанымда юсюнде.

Боран жетсе, кётюре къарны,
Билмей не болгъанын эриген,
Терек чыдайды, ташха къарап,
Кёл эте аны бла бирге.

Терек ташдан юлгю алгъанын,
Анга ыразы да болгъанын
Айтды, болгъай, манга бир кюнде,
Мен олтургъанымда тюбюнде...

1972

* * *

Сабан агъач – жерге,
Къама уа – жюрекге, –
Ёмюрден ёмюрге
Келди алай бола,
Жер сюрген, къан тёкген
Адет болуп къала.
Сабан агъач – жерге,
Къама уа – жюрекге.
Хау, жюрекге!..

1973

* * *

Ахлу, тенг да кёп думп бола, арыдым.
Турдум терекча, чынгыл башындагъы.
Мен кючлю тюйюл эсем да барындан,
Мени да жыгъама деп ашыкъгъанын
Кёреме боран. Ташла манга: «Чыда!» –
Дейдиле. «Тёз!» – дейди сууну ауазы.
Ахшам жулдузум а энтта да чыгъар,
Келир жерни жашил терекли жазы!..

1973

* * *

Эски бахчада, бир терек
Къоймайын, къырдыла барын.
Алай алгъынча къалды жер,
Къалды тюрленмегенлей кёк.

Гунч болдула къарт терекле,
Къызланы ариу къоллары
Кёгетлерин юзе келген
Терекле отун болдула.

Энди алагъа чагъыу жокъ,
Кюн, танг, ахшам, жаун да жокъ,
Къанатлы жокъ, ай жарыкъ жокъ.
Ах, къартлыкъ, ачыды жырынг!

Терекле къыш жазны тюшде
Кёре, сакъладыла алай!
Жаз кюн аланы къырдыла.
Ах, къартлыкъ, къарангы жолунг!..

1973

* * *

Жаланда къар акълыгъын, чумла
Къызыллыгъын кёрсем да, бек бай
Болур эдим. Нечик учдула
Къанатлыла, нечик тийди ай!

Сени уа кёзлеринг, къолларынг,
Ышаргъанынг, бу акъ тишлеринг!
Эриди жылларымы къары,
Унутдум кёп ачы тюшлени.

Жазым къанатлыларын ийди,
Тау да манга агъарды кече,
Ариу тиширыуланы сюйдюм,
Дуния, аламатса нечик!

1973

* * *

Тауланы сюйдюм – алада
Туугъан эди жарлы анам,
Бахчасын этди таулада,
Ол иги битсе, къууана.

Бет сыфаты, тынч ауазы
Бу таулада къалып аны,
Тюшюме киреди жазым,
Саулай тургъан кибик анам.

Атамы тою да мында
Барды – бу мен туугъан юйде.
Мен тауланы сюйдюм андан,
Анамы бетинча сюйдюм.

Къаяла ие ауана,
Башында жулдузла жана,
Таулада жатады анам,
Къалай сюймейим тауланы?

1973

ЧЕГЕМ ТЮЗЮНДЕ БАРГЪАН АТЛЫГЪА АЙТАМА

Чегем тюзюнде чёплеу башлары –
Сары. Аллында – таула акълыгъы.
Ахшам бауурун сала башлагъан
Чинарла – жашил. Сени сакълагъан

Юйюнге, ахлулагъа ашыгъып,
Бараса, мындан бурун жюз жылла
Баргъанча атлы, тауну башында
Булутла да бурунча жыйыла.

Аппанг да, чыдай заман бузуна,
Ёрлегенди Чегемде ёрледен.
Бюгюн къарап турама ызынгдан,
Сен келгенча узакъ ёмюрледен.

Ёмюрле бораны, окъла, желле
Жыгъалмай, сен келген кибик алай,
Оюлгъан къалала, кюйген элле
Тюрсюню кёз юсюнгде къалгъанлай, –

Бараса бу ингирде да юйге,
Сени сакълагъан сабийлеринге.
Аны татыуун билеме иги,
Саулай къайытханла юйлерине,

Жолда сау къалып, аталарыны
Багъалы юйлерине киргенле,
Къайгъы арытхан аналарыны
Бетлерин от жарыкъда кёргенле!..

Хау, мен да иги билеме аны,
Манга да сызгъыра келгенди окъ,
Мени да кёп кюн сакълады анам,
Энди уа сакъларча анам да жокъ!

О, къалай женгил барады атынг,
Жылы тер уруп сауурусуна!
Мында сенича баргъанды атам,
Жашы да кесича барлыкъ суна!..

Машина ётеди жанынг бла,
Бурун баргъанынлай барады ат,
Юйюрю тургъанлыкъгъа аз бола,
Алаша – алгъынча, ариу, азат!

Сабийлигим къарагъанды сыртдан
Бу тюзде атлыны баргъанына.
Ол ёмюрде жокъ болмазлыкъ суна,
Къарайма жамычы къаралгъанына.

Экиндиде Чегемни тюзюнде,
Атлы, санга къарайма, къууана,
Кёре тургъанча сени тюшюмде,
Не кесими сакълагъанча анам.

О, не ариуду атны баргъаны,
Манга не татлыды аны кёрген!
Ат, билмей талгъанны, арыгъанны,
Чабарыкъча ёмюрден ёмюрге.

О, Чегем тюзюнде баргъан атлы!
Келесе мени сабий кюнюмден,
Сени кёрген – манга татлы, татлы,
Жангы жомакъ эштгенча юйюмде!..

1973

* * *

Жулдузланы, буруннгулу жолоучу
Кибик, сюйдюм, жесир да болдум жерге,
Къарылгъачла башымда жарыкъ учуп,
Жазгъа къууандым ала бла бирге.

Буруннгулу жолоучу ичген кибик,
Ичдим, къапланып суу юсюне жолда,
Къырла манга, ол адамгъача, – бийик,
Отха да къыш мен аныча жылындым.

Жулдузла, ай жарыгъы, къанатлыла,
Таула, терекле, кенглиги тенгизни,
Ойнагъан сабийле, чапхан атлыла,
Бу жерде нёгеригиз болдум сизни.

Мен, жарсыуну билген адам, къууанчны
Къыйматын билирге иги юйрендим.
Да, токъ билмейди, дегендиле, ачны,
Аз зат болмайды адам юйюрюнде!..

Терсликни да огъурсуз бетин кёрдюм,
Жашау кёп кюнде насыплы да этди,
Энтта къатлайма: ол кёп саугъа берди,
Андан тарыкъсам, айып болур эди!

Игини къыйматын билмеген – кеси
Къыйматсыз. Жашау, андан сакъла мени!
Гюлюнг, кёгетинг да манга деп ёсюп,
Толу кёргенме ариулугъун жерни!..

1973

* * *

Тау ёледи, машинала кемире,
Къанатлылары аз къайыта анга,
Дыккы болгъан агъачы аз кёрюне,
Ауур сагъыш эте чыгъады тангнга.

Къабыргъаларында агъач кёп эди,
Кече, кюн да толгъанлай къанатлыдан,
Аны уллу ауанасына жетип,
Исси кюн солугъандыла атлыла.

Нечик жырлай эдиле къанатлыла,
Тауну жашил агъачына къууана!
Анга тангла нечик жарыкъ атдыла,
Башындагъы кёк къалай сюйдю аны!

Къар нечик сюйюп жата эди тауну
Тереклерине кече арасында.
Акъ булут да къалай къууанып ауду,
Ол да агъач дайым чагъарыкъ сунду.

Тау, кёк бла ырахат ушакъ эте,
Жазгъа, къышха да тюбеди ырахат,
Аны башы бла ёмюрле ёте,
Этегинде отладыла ёгюз, ат.

Энди агъачы, кеси да жоюла,
Кёкге мудах къарайды жаралы тау,
Жарсый къарайды кюзюне, жайына,
Кюн да башындан, анга жарсый, бата.

Тау, къайры кетдиле къанатлыларынг,
Ала не жерледе жырлай болурла?
Арымаучу тау, къалай къалдынг арып?
Къыш кече санга бёрюле улурла.

Машинала кемирген тау башында
Бурун атыучусунлай атады танг,
Айырыла жашил жаздан, акъ къышдан,
Батырла ёлген кибик, ёледи тау!

Турду бир тау да ёлмез деп ёмюрде
Тауланы бекликлерин кёрген атам.
Мен а тау жоюла тургъанын кёрдюм,
О, къарыусуз анамча, ёледи тау!..

1973

ТЕНГИМИ БЕТИ

Аркадий Кулешовха

1

Сюеме тенгим бла сёлеширге,
Жауа тургъанда, апрель, жауунунг.
Энтта жай келир, кёгетле бишерле,
Башларында мамыр жулдузла жана.

Сюеме сени бла сёлеширге
Сабийлеринг жукълагъан шахарынгда.
Энтта олтурабыз экибиз бирге,
Къутулуп къыйынлыкъланы барындан.

Олтурабыз, бир бирни бетин кёре,
Эште бир бирибизни да ауазын.
Биз сюйгенледен кёбю келмез бери,
Ол тенглерибизни энди жокъ жазы...

Шуёхунгу бетиди – бек иги бет,
Аны кёзюне къарагъанынг – насып.
Энтта жазны кёргенинге алгъыш эт,
Жаз – къууанчны, умутланы анасы.

Жаз келди, къанатлыла къууандыла,
Бизге – иги, чыпчыкълагъа да – иги.
Ала энтта тереклеге къондула,
Бийик болду хар бирини да кёгю.

Ол мени, мен аны бетине къарап,
Сюеме тенгим бла сёлеширге,
Тенги бла бирге кёрген ауара
Женгилирек болады хар кишиге.

2

Тенгле бир-бир бетин кёрюп турсала, –
Игиди. Таш да жарсыр, къатындагъы
Ташны чачсала, жеркни аудурсала,
Къалтырар чинарны да хар бутагъы.

Ариуду, кюл болуп, жангыдан туугъан
Шахарынг, жарыкълыгъына къууанныган,
Бизге сыйлыды шуёхубуз тургъан
Юй – ол эрттеден белгилиди манга.

Сен да, терегинден тюшген чапыракъ
Кибик, юйсюз къалгъан эдинг бир кюнде,
Чачларыбыз кезиусюз болгъанда акъ,
Сылхыр душман юйюбюзге киргенде.

Сен юйсюз къалгъанынгда, ауазынгы
Мен да эштген эдим къара тютюнде,
Къан тамгъанда жангы къарда ызынга,
Ким сау къалырын биз билмеген кюнде.

Да, юйсюз къалгъанны уа къыйынлыгъын
Иги билеме, къарагъанны къаннга,
Къайгъым ушап къарангы къуюлагъа,
Юйюме термиле, кёп чыкъдым тангнга!..

Ма андан къууанама шахарынга,
Мен ашагъан, ичген жылы юйюнге.
Жангыдан келген жазны кюню тийген
Арбазынга, жауун тынч жаугъанына.

Бу шахарда тереклеча ёсдюле
Сабийлеринг, китапларынгы жаздынг.
Къыш да, къар да, къан да – мени эсимде,
Алай энтта кёрдюк келгенин жазны!..

3

Сёлеширбиз, тютюн тарта, ырахат,
Биз Янка Купаланы орамында,
Бизни эсиртмез, жарытыр аракъы,
Жауунда терекле жибий тургъанда.

Москвада кибик, этейик ушакъ,
Булутла юйле башында баргъанда,
Ала, жолда талгъан атлагъа ушап,
Тохтап, эншге – шахаргъа къарагъанда.

Айтайыкъ биз назмуланы хакъындан,
Эллиле мирзеуню бла биченни
Хапарын айтханча. Сени къатынгда
Артыкъ татлы ашагъаным, ичгеним.

Насыпсызла жашайдыла шуёхсуз,
Тенгсизлей къалгъан – юйсюз къалгъаннга тенг,
Хайт деген тенг барда – къалмабыз отсуз,
Ол суукъ кюнюбюзню жылы этер.

Сени сёзюнг да болгъанды байлыгъым,
Акъ кеменги кёреме бек узакъдан.
Эки къолуму къыйынлыкъ байлагъан
Кюнюмде къолунгу манга узатдынг.

Тенгинги бетин кёргенинг бек иги,
Аны бла сёлешген, тынгылагъан,
Керти тенг деген сёзню бийиклигин,
Мирзеуню къыйматынча, ангылагъан.

4

Мен бери келгенме – манга тенгимсиз
Суукъду дуния. Къалгъанда жангыз,
Болабыз эл къалгъан кибик тирменсиз,
Къарыусуз бола, болгъаныча жанкъоз.

Таш да сюе болмаз жангыз къалыргъа,
Терек да сюймейди турургъа жангыз,
Жангызлай къыйын тёзген бузгъа, къаргъа,
Тенгсиз къалсакъ – жангыз болур жаныбыз.

Сени сабийлеринг жукълап тургъанда
Шахарынгда, мени да сабийлерим
Таулада шахарымда жукълагъанда,
Жукълагъанда, татлы тюшлерин кёрюп,

Ёз сабийлерибизге, дунияны
Бар сабийлерине да насып тилей,
Олтурабыз энтта. Поэтни жаны
Ёмюрде турур: «Къууанч кёп болсун!» – дей.

Къалырбыз кертилей биз ол адетге.
Устазларыбыз къалгъанлары кибик,
Къыйынлыкъ бла тюбей бетден-бетге,
Поэзия болады таза, бийик.

Олтурайыкъ, тартайыкъ биз – гюняхлы
Адамла. Ачы да, татлы да кёрдюк,
Поэзия тазалыгъы, акъылы,
Биз бюгюле башласакъ да, кюч берди.

5

Биз ырахат къарайбыз жерибизге,
Аны бетин жоймадыкъ деп, ийнанып.
Ариулукъ, аш-суу да ол берди бизге,
Кючюбюз жетгенича – сюйдюк аны.

Алайсыз жерни ётмегин татаргъа,
Анга жыр этерге къайда эркинлик,
Кырдыгында да ырахат жатаргъа,
Сабанчысы, малчысы жатхан кибик?

Жерни ётмегинден бла сууундан
Айырылып поэзия болмазын,
Ишлеген адамланы асыуундан
Айырылса, жыр жырлайын къалмазын

Билебиз да. Анала жюрегинлей,
Къууанчдан, ачыудан да бирча толгъан
Жюреги поэтни, туугъан жеринлей,
Таппа-таза, ийнакъ – сабийлеринлей.

Энтта ырахат къарайма бетинге,
Жокъ шуёхунгу бетинден къууатлы,
Тыяннган тыягъынг болады тенгинг,
Аны бла аш-суу да – артыкъ татлы.

Бизге жерибиз ётмек, суу да берди,
Аланы тазалыкълары – антыбыз,
Тенгни бетинден иги бет жокъ, кёрдюм,
Бирге жана чырагъыбыз, отубуз...

1973

* * *

Бек эски жыр – зурнукла учханлары.
Алып кетип барасыз узакъ жары

Жюрегими, турнала, бийикледе,
Бу жашау сизге берген бийликледе.

Турнала ауазы, тауда аязла –
Узакъ кюнлеримден келген ауазла!

Сабийлигим кетгенди биргегизге,
Андан къарайма термилип мен сизге,

Узакъгъа бара арыгъан зурнукла,
Жарлы анам да къарагъан зурнукла!

Анамы ауазын эштгенча, алай
Кёрюнюп, тынгылайма, сын болгъанлай.

Сиз, Чегемими башы бла ёте,
Атам сизге къарады, ындыр эте.

Барасыз бюгюн да, ариу тизилип,
Унутама мен жазымы, кюзюмю.

Умутлулукъ, умутсузлукъ да – сизде.
Узаймагъыз, думп да болмагъыз кёзден!

Мен кёкденми эштеме ёнюгюзню?
Не ёмюрледенми эштеме сизни?

Бек эски жыр – зурнукла учханлары,
Эштип турдула Чегемни чаллары.

Бек жангы жыр – зурнукла учханлары.
Ала алып кетдиле узакъ жары

Жюрегими, анамы атын айта.
Жашау, аланы артха сау къайтар!..

1973

* * *

Тюйюлме мен бек кючлюледен,
Ая, палах, сен мени ая!
Тюйюлме мен бек кюйсюзледен,
Узакъ жолда къойма сен жыяу!

Мен – бир таулу малчыны жашы,
Бир инсанма, назмула такъгъан,
Келдим, ишими эте, жашай,
Сёзге ышана, ышанмай окъгъа.

Бир кишини да ёлтюрюрге
Юйретмедим неда тонаргъа,
Къууандым эрттеннге, ингирге,
Тиширыугъа, сабаннга, къаргъа.

Тюйюлме мен бек батырладан,
Ая, элия, ая мени!
Тийме сен, жойма бу тарлада!
Сюеме мен гюллерин жерни.

Тюйюлме бек гюняхлыладан,
О, къар юзюлгени, бол кери, –
Терк айырма сен ахлуладан!
Сюеме жерни тереклерин.

1973

* * *

Элде жашла, къызла да тепсей
Тургъанлайын: «Къарс, къарс, къарс!» – дей,

Жашланы кёзлери жулдузла
Кибик жана, къубула къызла,

Жаула элге уруп кирдиле,
Той тохтады, юйле кюйдюле,

Тепсеуню окъ тешди, жюрекни
Тешгенча, мудах этип кёкню.

...Тепсеу ёлмеди – анга ёлюм
Жокъ, ол – халкъны жюреги, кёлю.

Элде от жангыдан этилди,
Тепсеу да жангыдан тепселди.

Кюч жокъ жулдузну ёлтюрюрге,
Тепсеу да – аны бла бирге.

1973

* * *

– Ах, сылхыр башым, кёп телилик
Этдик, акъыл жетмей, экибиз!
Не кёп къынгыр жолланы келдик,
Кирмез суубузгъа кирдик биз!

– Анда мен терс угъай, жюрегинг
Терсди, мени санама терсге:
Ол айтхандан чыкъмай жюрюдюнг,
Мен айтханны алмадынг эсге.

– Ах, хайран жюрегим, нек этдик
Биз ол къадар телиликлени?
Сылхырла кёпюрюнден ётдюк,
Кётюрюп тийишсиз жюклени.

– Бош тырман этесе, кюнлеринг
Къайытып келселе жанынга,
Телиликлеринги бирлерин
Къоймай этер эдинг жангыдан!..

1973

* * *

– Жашау! Адамны поэт нек этдинг,
Къоймай мал кютюп, сабан сюрюрге?

– Мени къыйын сууларымдан ётюп,
Акъгъа – акъ, къарагъа – къара дерге.

– Анга сен нек бердинг сёзню кючюн,
Жукъусуз эте кече ичинде?

– Ол аманыма – аман дер ючюн,
Игиме уа – иги дер ючюннге.

– Жашау, кёзбау керекмиди санга,
Аны излеймисе поэтден сен?

– Жокъ, тюз халымы айтханыд – саугъа,
Поэт – поэтди, ма алай этсе.

– Кючю жеталмаса уа ол затха?
Ол сени инсанынгды, оноу эт!

– Да, къоркъгъан жыгъылырма деп
атха
Минмез. Аллайны этмедим поэт!..

1973

* * *

Мен не игилик этдим?
Жерге, терекге, къаргъа
Назмула айта келдим,
Тангнга, кече арагъа,

Къара суугъа, акъ таугъа,
Ётмек бла жауунга
Башласам назму тагъа,
Кюнлерим бола жангы.

Мал кютмейме не сабан
Сюрмейме. Мен ашагъан
Ашны харамгъа санап
Турмагъанына шагъат

Болса жер, башха ыспас
Излемем. Мени иги
Ишим болгъанлыкъгъа аз,
Кюй демедим бир юйге.

Жер манга: «Сен ашагъан
Гыржынынг – халал», – деди,
Тау, къарай ауушлагъа,
Манга саламын берди.

Суу: «Тазалыгъым санга
Халалды», – деди. Жаун,
Къар, терекле, таш, сабан:
«Узакъ болсун жашауунг!» –

Дедиле да, къууандым,
Ашым-суум да – татлы,
Арбазыма да къонду
Бюгюн алтын къанатлы.

1973

* * *

Къанатлыны ёлтюрген, атып,
Атханча азатлыкъны кесин,
Мурдар аты болду да атынг,
Къууанчны душманы болдунг сен.

Ол, балаларына ашыгъып,
Азыкъ табып, элтип баргъанлай,
Атдынг, урдунг, агъачдан чыгъып,
Къанлы душманынгы ургъанлай.

Ол а кёкню, азат учханын,
Балаларын да сюе эди,
Татлы къалкъый, тангнга чыкъгъанын,
Жашил терекни да юй этип.

Ёз анангы жюрегин марап,
Алай шкок атханнга терге,
Балаларына учуп бара
Тургъан къанатлыны ёлтюрген!

Сен аны атмадынг, ач болуп,
Не къоруулар ючюн кесинги,
Анга шкок тартханда къолунг,
Безиреу эди сен кюсеген.

Юйюнге киргенингде, арып,
Игилик этгенча, къууанып,
Сылхыр, къолларынгда къызарыр
Сен жойгъан къанатлыны къаны!

Не дерле санга сабийлеринг?
Къанатлы балаланы ашсыз
Къойдунг, къара этдинг кюнлерин,
Ёксюз этип, къойдунг анасыз.

Сен ургъан къанатлыны ачы
Къычырыгъы! Ол къычырды: «Сен
Кесинг сынагъын быллай ачыу,
Жилярынг болмайын къал, ёлсенг!»

Атдынг да, бош безирей, алай,
Ёлтюрдюнг азат къанатлыны,
Юйюне жете баргъанынлай,
Жойгъанча жолдагъы атлыны!

1973

* * *

Аталарыбызны урушдан
Чыгъаргъан, чалгъыгъа да элтген
Ат, окъданча къутулуп къышдан,
Жазгъа, жылы кюннге сау жетген!

Энтта кюн жылытды сыртынгы,
Жалкъангы. Кёзлеринг чуакъдан
Толуп, къарай жашил журтунга,
Отлайса, жухунг жибий чыкъдан.

Аталарыбызны тойлагъа
Элтген, къуугъуннга да чапдыргъан,
Жалпакълада азат айланнган,
Къара суудан ичген чатлада –

Ат! Энтта чабып баргъанынга,
Ариулугъунгу кёргениме,
Дайым хыйласыз къалгъанынга,
Суугъа алгъынча киргенинге

Бюгюн да къууана къарадым,
Акълыгъынача Чегемде тау.
Сен, къутула юзюлген къардан,
Жашауну кёп сыртларындан ау!

Башынгда къанатлыла уча,
Бар, хорлатма жол узунуна,
Ат! Гунч болма, отла, кишне, чап,
Жокълукъ жеталмасын ызынгдан!..

1973

ОМАР ХАЙЯМГЪА АЙТАМА

Хайям, ачы сёзлю акъылман, санга
Сёзюмю айтыргъа келди эсиме.
Айтханынг манга да болгъанды саугъа,
Заман къуму жатып къалмай юсюне.

Къалай узакъдан эштеме ёнюнгю!
Шаптал энтта, сен кёргендеча, чакъды.
Ангыладым ачылыгъын ёлюмню,
Татыуун билгеним кибик чагъырны.

Азды билгеним. Алай къыш акълыгъын,
Жазны жашиллигин билеме иги,
Билеме жашауну да татлылыгъын,
Билгенимча Къазбекни бийиклигин.

Тиширыуну ариулугъуна жетген
Зат жогъун ангылап ётдюм, акъылман,
Къарадым да ай жарытхан бетине,
Сенича жесир да этди, акъылман.

Омар Хайям, мен да тюз ангыладым
Кезиуюнде къыш келмейин къалмазын,
Мен да, сен билген кибик, билип къалдым
Жашаудан сора бир зат да болмазын.

Сен сакълагъанынгча, мен да къышымы
Сакълайма, саргъалгъан сыртлагъа къарай,
Жыл сайын да чачыма чал къошула,
Кюнлерим бир бири ызындан къорай.

Жюз жылладан сора сени жарсыуунг,
Келип, мени жарсыуума къошулду,
Бирде ачы чагъыр, бирде сууукъ суу
Болгъанын мен да билеме къошунда.

Сен эсге тюше, олтурама, чагъыр
Иче, жашауум къысхалыгъын билип,
Манга шаптал, санга чакъгъанча, чагъып,
Манга кече, санга келгенча, келир.

Омар Хайям, ичгенде – нёгерибиз,
Нечик узакъдан эштеме ёнюнгю!
Билебиз жашауну татлылыгъын биз,
Ачылыгъын да билебиз ёлюмню.

Жаз башы, сен кёргенде кибик, жарыкъ,
Къанатлыла учадыла чууакъда,
Сакълай жылы жауунну да жауарын,
Балли, санга чагъыучусунлай, чакъды!

Омар Хайям, эркин этчи – биргенге
Бу жазгъы кюн жашау ючюн ичерге!
Зат жетмез чакъгъан шапталны кёргеннге,
Хайям, бирден алгъыш этейик жерге!

1973

* * *

Къая тынгылайды жол башында,
Тохтап, солуп тургъан кибик кеме,
Жашил кырдыкда, жолну жанында
Тай анасыны жуккасын эме.

Къайтып келгенча кетген жылла,
Кёреме къарт аппамы къолларын,
Ол, узакъдан келе келип, жолда
Атын бошлап, тохтагъанча, арып.

Тай эме анасыны жуккасын,
Жюз-жюз жылла мындан бурун кибик,
Бурунча шуууулдай, барады суу,
Бурунча къарайды таулагъа кёк.

1973

* * *

Хар жолдан, санга къыйын
Болгъанда, манга келе
Тур, къаралмазча, къыйы
От тютюнюнлей, кёлюнг.

Къыйын кюнде жангызлыкъ –
Къалгъанчады къыш отсуз,
Нёгерсизлик – жазыкълыкъ,
Тыянчсыз къалгъан – онгсуз.

Терекле да, жел урса,
Тыянырла бир бирге,
Жаны саугъа керек сау, –
Алай къалыр ёмюрге.

Юйлени боран буза,
Кёп затла сынадыкъ биз.
«Ийнек аягъы бузоу
Ёлтюрмез», – деп барды сёз.

Биреу кётюралмазлыкъ
Ташны экеу кётюрюр,
Экеуге юралмазлыкъ
Ит да – жангызгъа юрюр.

Суукъ кюн, экеу болсакъ,
Игирек жылытыр от,
Мурсадан кюймез мурса,
Атны да къашыйды ат...

1973

* * *

Ёлюмден къутхармазла китапларым, –
Ёлюмсюзлюк тилемедим аладан.
Алада къалыр жылларымы къары,
Манга жаныучу жулдузла таулада.

Мени къыйнала, къууана да жазгъан
Китапларым – мен къарагъан жауунла,
Тюзде башым бла къычыра озгъан
Къанатлыла, мени арытхан жолла.

Ёлюмден къутхармазла китапларым,
Ёлмей къалырма деп, жазмадым андан,
Ташчы андан жонмады ташны, арып,
Отунчу андан талмады отунда,

Сабанчы да андан сюрмеди сабан,
Малчы да андан кютмеди малларын.
Ёлюмден къутхармазла китапларым.
Болсун, ыразыма, ишим, мен санга!..

1973

* * *

Къууанчым, жарсыуум – эсгериулерим,
Сиз отха жылыныгъыз – суукъду къыш.
Мен къайытдым ата юйюме – бери,
Уясына арып къайытханча къуш.

Къаргъа къарайма, эсгере кёп затны,
Ахыр къышым келе жуукъдан-жуукъ.
Бирге чёгебиз жылыуунда отну,
Жылыныгъыз, болгъан болурсуз суукъ,

Мен сынай келген къууанч бла ачыу!
О, бары да кетер деген сёз керти
Кёре эдим! Энди, чал болуп чачым,
Къышым дуппурдан къарагъанын кёрдюм.

Къыш келгенди, акъ болуп арбаз, орам,
Къар юйлени акъ этген кече ара.
Къууанч, ачыу, сизге шагъырейме мен,
Отха жылыныгъыз мени биргеме.

1973

МЕН СЮЙГЕН ТИШИРЫУЛАГЪА

Мен сюйген тиширыула, сизни
Бюгюн да эсиме тюшюрдюм,
Бирге къошуп жаз бла кюзню,
Бир этип тюнюмю, тюшюмю.

Болдугъуз мени байрамларым,
Суукъ кюнюмю жылы этип,
Сизге келгенде жарсып, арып,
Талгъаным да, къайгъым да кетди.

О, ай жарытхан бетлеригиз,
Сакъ къучакълагъан къолларыгъыз,
Гюл ийисли эринлеригиз,
Жулдуз маталлы атларыгъыз!

Къар агъартхан жагъаларыгъыз,
Къышха къарагъан кёзлеригиз,
Жауун жибитген чачларыгъыз!..
Манга асыу болгъан эдигиз.

Бирге къарадыкъ жазгъа, къышха,
Сабийле таугъа къарагъанлай,
Тырманыгъызны да алгъышха
Тенг этип, эсгереме алай.

Насып къысха болса да – насып,
Жашайма, сизге алгъыш эте.
Къысха жашауну уа багъасын
Ангылагъан эдим мен эртте!..

Мен сюйген тиширыула – жарыкъ
Байрамларым, таза гюллерим,
Манга тюшмегенча бир жара,
Сиз насыплы этген кюнлерим!

Мен сюйген тиширыула, мени
Жокъду сизге бир тырман сёзюм,
Гюллеге дауу жокъча жерни.
Насыбымы билеме кесим.

Мен сюйген тиширыула, «Кече
Ахшы болсун!» – дейме мен сизге,
Жаш кюнюмю сууундан иче,
«Танг ахшы болсун!» – дейме сизге.

1973

* * *

Чырагъым, кезиуюнг келсе, ёчюлюп
Къалырса. Алай кёп жылланы жандынг,
Ётдюле кырдыклы, къарлы кечеле,
Чинарла жибий тургъанда жауунда.

Дефтерими акъ бетлерин жарытдынг,
Кеси бетими, анамы да бетин,
Тынч кечемде, къыйын кечемде жандынг,
Сени жарыгъынгда ишими этдим.

Мен сюйген тиширыуланы бетлерин
Жарытдынг, фикирлерими да мени,
Боранла, желле, къарла да ётдюле,
Ёчюлмединг, ашырдыкъ кёп кюнлени.

Ёчюлсенг а къарда неда жауунда,
Не этерсе? Ол да – жашау жоругъу.
Сен жанарыкъ чагъынгда жарыкъ жандынг,
Бар этген ишимде – сени жарыгъынг.

Чырагъым, юйреннгенме жарыгъынга.
Не татлыды кёргеним жаннганынгы!
Бой бердик жашауну хар жоругъуна,
Келтирдинг хар кюнюмю жангылыгъын.

Чырагъым, анам жандыргъан чырагъым!
Жашайма мен, кюнлерим алай ёте,
Келмегенча анамы ахыр чагъы,
Энтта сен жарытып тургъанча бетин.

Сени жарыгъынгы адамла бла
Тенг эте, кюреше келдим жашаргъа.
Черек да кюз артында гитче бола,
Къыш буз болуп къалады суху шорха.

Энтта къыш кече. Акъ орамла, жолла,
Къар, анам саулугъунда кибик, жауа.
Чырагъым, жаннганынг ючюн кёп жылла
Ыразыма, ыразыма жашаугъа.

Ишибизни этдик, жанарынг чакълы
Жандынг, къара боранла келе, оза.
Эртте ёчюлсенг, мен, ташны къучакълап,
Амалсыз болуп, эталмаз эдим зат.

Сен жарытхан кечелерим тюйюл аз,
Насып бердинг, желде жаннганлай къала.
Сен ёчюлсенг, жангыдан жандыралмаз
Энди мен кёрмезлик анамы къолу!..

Чырагъым, кёп жылла жаннган чырагъым!
Бек татлы – сен жарытхан фикирлерим.
Къуу болмагъанлайын турлукъду, чагъып,
Терегим да, сен жукъланнгынчы дери.

Жылла ёте, жанып турду чырагъым,
Дефтерими акъ бетлерин жарыта,
Кече бауур салгъанында чыраннга,
Тизгинлерим акъ дефтериме жата.

1973

* * *

Санга жарыкъ жырладым,
Кече ётдюм жарладан.

Санга жырымы айтдым,
Танг, санга ушап, атды.

«Жулдузум!» – дедим санга,
Ышардынг – ол да саугъа.

Санга «Ариуум!» – дедим,
Ол сёз гюл ийис этди.

«Насыбым!» – дедим санга,
Жаз сыбызгъысын согъа.

Болдунг чакъгъан эригим,
Къууанчымы тереги.

Санга жарыкъ жырладым,
Къутулдум жараладан!..

1973

* * *

Къазбек алай жуукъдады бюгече,
Къарлары, насып берликча, агъара.
Сен а къайдаса бу жулдуз кёп кече?
Жарыкъмыса? Не кёпмюдю ауаранг?

Тауну жуукъ болгъаны уа – ёмюрлюк
Кеси къатыбызда кибик сезиле,
Мен да анга тенг болуп къалгъан кибик,
Жулдузла жарыгъы кире сёзюме.

Ол жулдузланы жарыгъы киргенлей,
Киреди сёзюме сени бетинги,
Атынгы къууаты. Жарыкъ бергенлей
Турады бюгече Къазбекни тиги.

Къазбек бюгече жуукъдады алай,
Лермонтовха, атама да агъаргъан.
Анга бешик жыры болуп тургъанлай,
Къарайдыла жулдузла тауда къаргъа.

Кече. Жуукъда болгъанын уллу тау
Сезгенлей турама. Кече да кетер,
Лермонтовха атханыча, атып танг,
Къазбекни да тёппесине кюн тиер.

«Тиширыу, тау да, танг да – манга насып», –
Дей, ашырмагъанма мен аз кюнлени.
Таулагъа келгенди кече арасы,
«Къайда болур?» – дей, эсгереме сени!..

1973

* * *

Не аз эсенг да, кёп жашарса менден,
Халкъым, сени жолунг да болур узун,
От жанар, ётмек да бишер юйюнгде,
Бурунча къычырса да къара къузгъун.

Манга багъалыды ишинг, умутунг,
Къыш кече кёрген жаз бетли тюшлеринг,
Беклигинги ёчюлмей къалгъан оту,
Бахчаларынгда жемишле бишгени.

Жырынг, жомагъынг ючюн сау бол дедим,
Къыйынлыкъда тыяндым эрлигинге,
Эталгъанымы этдим, биле келдим
Менден сора да кёп кюн кёрлюгюнгю.

Ол асыу болду къысха жашауумда,
Сенсе манга тил да, ётмек да берген,
Сенден юлгю алдым мен оуда-шауда,
Жыгъылсам, кюч берип, кётюрдюнг ёрге.

Сени менден сора да кёп жашарынг
Къысха кюнлерими этеди узун:
Жангы сёзлерин айтырла жашларынг,
Менден кёп уста болуп, мени озуп.

Анга ийнанып, этеме ишими,
Менсиниусюз сёзюм – жериме саугъа.
Сен барда – не суукъда да юшюмем,
Къор болайым, чыдамлы халкъым, санга!..

1973

* * *

Махтауну, ёлюмсюзлюкню юсюнден
Къайгъы этме, тынч ишле, сабанчылай,
Бар игилигинг да къалыр кесингде.
Акъылманла ишлегендиле алай.

Тиширыу ариулугъун, тереклени
Жашиллигин сюйюп, тангнга, жауннга
Къууанып, сюйюп тарда суу терклигин,
Жаша, къыш, жаз къууанч бере жанынга.

Артыкъ кюрешме белгили болургъа,
Къара башынгда жаннган жулдузлагъа,
Сюйюн гюллеге, кече жаугъан къаргъа,
Таза жырларынгы да эт къызлагъа.

Ётмекни, сууну да сыйларын билип,
Жашил дуниягъа жырларынгы эт,
Ангыла тауну, сабанны да тилин,
Хар ётген жолунга алгъыш эте ёт.

Махтау излеп, бош къыйнама кесинги,
Жашагъанынг ючюннге бол ыразы.
Бу къылыкъ ёмюрде да болмаз эски –
Махтау, сый излемей, ишлерге базын!

Устазларыбыз да алай этдиле,
Андады аланы уллулукълары.
Акъылманла бизге къоюп кетдиле
Эслери жарытхан затланы барын.

Атым айтылсын деп къыйналма артыкъ,
Жерни ариулугъуна, ётмегине
Керти бол. Махтау келсе, келир артда,
Багъа да табылыр бар этгенинге...

1973

БИЙИК ТЕРЕКЛЕ

Бийик терекле, къарап
Башларында чууакъгъа,
Жокъча бирда ауара.
Ала жангыдан чакъгъан

Кезиу – насыплы кезиу,
Дуния энтта жангы.
Къыш суууугъуна тёздюк,
Энди жылы хар жаннга.

Иги умутла кибик
Тургъан субай терекле,
Таза башларында кёк,
Жарыкъ кёп тёгерекде.

Кече тынч жарытып ай,
Эрттенликде кюн тийген,
Къыш – акъ, жашил бола жай,
Сабийле, мен да сюйген,

Сюйген бар къанатлыла
Бийик терекле, жерни
Болдугъуз къууатлыгъы,
Сизни кёре жюрюдюм.

Кёк – таза, таула уа – акъ,
Терекле – жашил, бийик,
Ала бир бирни къонакъ
Этип чакъыргъан кибик.

1973

* * *

Манга игилик этерге сюе эсенг,
Бешик жыр жырла манга, бешик жыр жырла,
Тебиретгенча тауда бешигими сен,
Бары алда кибик мен жашарыкъ жылла.

Жюрегим таза болурун сюе эсенг,
Эски бешик жырны жырла бюгюн манга,
Юйюбюз аллында чинар, чагъа, ёсе,
Алай чыкъгъанча энтта жаз сайын тангнга.

Бешик жырны жырла, анам тебирете
Тургъан кечелерим манга кёрюнюрле,
Ол кюнлерим, энтта мени жарыкъ эте,
Буула суу ичерге келгенча, келирле.

Юйюбюзню аллында чакъгъан чинарны
Жангыдан кёрюрме, кенг ауанасында
Тургъанча бешигим, тёппеледе къарны
Алгъынча кёрюрме кече арасында.

Бешик жырны жырла, чинарла чакъгъаны,
Анамы къууанчы, умуту да анда
Къалып, Чегемде жангы кырдык чыкъгъаны,
Жылгыны тауушу юйюбюз аллында.

Ингирим татлы болурун сюе эсенг,
Бешик жыр жырла манга, бешик жыр жырла,
Тургъанча тауда жашил чинарла ёсе,
Мен да анам тамызгъан отха жылына, –

Алай кёрюнюр бу къар жаугъан ингирде,
Башымы чал этмейин къойгъанча жылла,
Мен энтта ёрлерикча саны жокъ ёрден,
Бешик жыр жырла манга, бешик жыр жырла!..

1973

* * *

Тургъанса кёзюмде, кёлюмде,
Санга жесир болду сезимим.
Ахыр, къара кюнюм келгенде,
Сен жум, ханым, эки кёзюмю.

Бир кюн, къолумдан тюшюп къалам,
Къалмаз не эсим, не сезимим.
Ол кюн бу гырхы къолунг бла
Жум, ханым, сен эки кёзюмю!..

1973

* * *

А. Твардовскийни эсгерип

Энди мен анга телефон
Бла да сёлешалмам, –
Энди анга жокъ телефон,
Энди адреси да жокъ.

Аны ауазын да эштмем,
Анга ауаз да, сёз да жокъ.
Мен а алыкъына кёрюп
Турама чиммакъ тауланы…

1973

* * *

Ол машинаны жюрютген
Адам эди. Кюн ортада
Ёлдю, арбазда сабийле
Ойнай тургъанлай жазгъыда.

Аны юйюню башында
Кёк ол кюн бек чуякъ эди,
Кюн жылытхан арбаздагъы
Терекле да – жашил, жашил!..

1973

* * *

– Къайсы къолладыла бек огъурлу?
– Бешик тебиретген къолла.

– Къайсы къолладыла бек ариула?
– Бешик тебиретген къолла.

– Кимни бетиди бек огъурлу бет?
– Ананы бети.

– Кимни бети болур бек ариу бет?
– Ананы бети.

1973

* * *

Къанатлыгъа – уясы,
Терекге – башында кёк,
Адамгъа – ата юйю,
Анасы, аны бети
Керекдиле. Ёмюрден
Ахыргъа алай къалыр.
Узакъда да къыш кече
Андан кёрюнесиз сиз
Тюшюмде, ата юйюм,
Ёлген анамы бети!..

1973

* * *

– Дунияда бек иги неди?
– Къууанч.
– Бек женгил жетген зат а неди?
– Къууанч.
– Бек женгил кетген зат а неди?
– Къууанч.
О, бек женгил учхан къанатлы –
Къууанч!
О, гюл да, терек да чакъдыргъан
Къууанч!

1973

* * *

Санга дери да минг жылланы ётмек
Ашадыла адамла, мирзеу эски
Болмады, эски болмагъаныча кёк,
Жангылай къалып къалды терек ёсген.

Уят-бет деген да ма алай къалды,
Ол эски боллукъду деп этме умут,
Къылычны да тот басды, ол ууалды,
Уят саулай къалды, къалгъаныча от.

Уятсыз этилген жыр да жыр болмаз,
Уят дайым да жангылайын къалыр.
Хар жыл сайын, жангы болуп, келир жаз,
Черек дайым, жайгъа къууана, барыр.

Ала тургъанча турур дайым уят,
Элия кюйдюрмез, юшюмез къарда,
Турур, тургъанлары кибик мирзеу, от,
Поэзия жокъ болмаз, уят барда!..

1973

ТЕРЕКЛЕ БЛА ЮЗМЕЗ

Терекле юзмезге сукълана
Болурламы? – Аны элия
Кюйдюрмез, боран да сындырмаз,
Ол ёмюрде турур алайлай.

Терекле юзмезге сукълана
Болурламы? – Аны ёмюрде
Балта да, быхчы да кесмезле,
Къышхыда да кюймез ол отда...

1973

* * *

Тенгизге да жалан кюч бла ёмюрлюк
Берилип къалмайын, къайгъы да берилген
Эсе уа? Болады бир кюнде кёп тюрлю,
Толкъунла – бир чёге, бир секире ёрге.

Бизни ашыбыз ачы болады бирде,
Жаратылгъанлы ачы сууу тенгизни,
Бир сабийни къандырмады ол ёмюрде,
Не бир атны, бир геммешни, бир ёгюзню.

Тенгизни сууу жаратылгъанлы ачы,
Кюн, жауун тюрлендиралмадыла аны.
Тенгизге да белгили эсе уа ачыу?
Кёргенме анга тийгенин элияны!..

1973

* * *

Бизге къууанч, бушуу да келедиле,
Тенгиз толкъун а турады, шууулдай, –
Анга къыйынлыкъ, жарсыу да недиле?
Тенгиз тенгизлей къалыр минг-минг жылда.

Къалмазыча чинарсыз, наратсыз да,
Жер тенгизсиз да, шаудансыз да къалмаз,
Мен къалгъанма, къалгъанма анасыз да,
Тенгиз толкъуну уа анасыз къалмаз.

Бизге келедиле бушуу да, той да,
Толкъун а – кёргенинде кибик Гомер.
Ёлюмсюзлюгюнгю кесинге къой да,
Толкъун, манга уа таукеллигинги бер.

Бизге къартлыкъ, ауруу да келедиле,
Тенгизни толкъуну уа оюн эте;
Тенгиз да, толкъуну да биледиле:
Башларындан къыйырсыз заман ётер.

Ичеме мен чагъырын да, суун да,
Тенгизсиз, шаудансыз да къалмаз деп жер.
Кесинге къалсын къайгъысызлыгъынг да,
Толкъун, сен ёлюмден къоркъмаунгу бер!..

1973

* * *

Озгъан кюнден жарсымай айырылыргъа
Юйренейим деп мен дайым да къаст этдим,
Кючюм жетмей аллай акъылман болургъа,
Хар озгъан кюнюм, мени жарсыта, кетди.

Хар ингирден да мен алай айырылдым,
Кюнню жылыуундан, айны жарыгъындан,
Хар эрттенден да мен алай айырылдым,
Январь къарындан, майны жауунундан.

Элимден жарсымай кетерге къаст этдим,
Берилмеди манга аллай акъылманлыкъ,
Юйюмден хар кетгенимде, жарсый кетдим,
Сакъламаса да жолда хата, аманлыкъ.

Манга багъалы затладан бир къайгъысыз
Айырылыргъа юйреналмайын къалдым,
Къара булутла бизни къойгъанда айсыз,
Ах, жарсымазгъа да келалмады къолдан!..

1973

* * *

Жайгъа сау жетдик, гюллерин
Кырдыгын, терегин кёрдюк,
Ай жарыгъы, къууанч берип,
Терезебизден да кирди.

Январьгъа да ма былай
Сау жетерге умутубуз,
Алгъын жылтырагъанынлай,
Жылтырар деп энтта да буз.

Юйлени агъарта, жаугъан
Къарны энтта кёрюрбюз деп,
Энтта да от жарыкъ жаннган
Юйге къыш кюн кирирбиз деп.

Биз январьда уа – майны
Жашиллигин кёрюрбюз дей,
Ашырырбыз къарлы айны,
Олтура от жаннган юйде...

1973

* * *

Жашау, энтта бир аламат
Кюнню манга этдинг саугъа, –
Бергенингча атама ат.
Жюрегимде – ыспас санга.

Сен бу кюнню жылылыгъын,
Тенгизни кенглигин бердинг,
Къарагъан кибик жыллагъа
Тау башындан, – алай кёрдюм

Энтта хар нени жангыдан,
Бола насыплылагъа тенг,
Турама тенгиз жагъада,
Кюнюм, бу тенгиз кибик, кенг.

Къууандым тенгизге, кёкге,
Кюн исси этген юзмезге,
Ырахат тургъан терекге,
Ала бары – саугъа бизге.

Бюгюн мен алай бай болдум –
Кюн, тенгиз, кёк да аламат,
Жашар кюнюм кёпча алда,
Мен насыплыма, ырахат!..

1973

* * *

Терк, жарыкъ тепсеу –
От жылытды къыш.
О, эски тепсеу,
Болмазса эски!

Терк, жарыкъ тепсеу –
Къыш къанатлыла
Жырлагъан кибик
Къар жаугъан кече.

1973

ЖУКЪУСУЗ КЕЧЕ
ЖАЗЫЛГЪАН НАЗМУ

Тау, жукъу кирмейди кёзюме,
Сен а татлы жукълаймыса, тау?
Жокъду менде сени тёзюмюнг,
Сакълайма – атамыды деп танг!

Манга сени ырахатлыгъынг
Нечик керек эди бу кече!
Уллу саугъам болду акълыгъынг,
Махтадым бийиклигинг ючюн.

Акълыгъынгы этгенча саугъа,
Тау, ырахатлыгъынгы да эт,
Мен жерлешме, хоншума санга,
Сен мени бек болургъа юйрет.

Тау, турамыса мамыр жукълап?
Жукъу кирмей мени кёзюме,
Къыйналама, кёплени жокълай,
Кёпдю тюшер затла эсиме...

Болгъанны, боллукъну юсюнден
Сагъыш этеме. Не амалым?
Адам тау тюйюлдю, эсинде
Кёп татлы, ачы зат да къалып,

Сагъыш, эсеп эте, кечеси,
Кюню да ётедиле алай,
Жашау къайгъы суун ичирсе,
Ол сабыр нечик болсун таулай?

Тау, кече, сен да – бирча уллу.
Мен а – инсан, кёпдю сагъышым,
Ойларымы жесири болуп,
Алай ётеди жазым, къышым.

Тау, бюгече хоншум болгъанынг
Жангыдан жапсарады мени,
Кече ичинде агъаргъанынг
Къайгъыдан къутхарады мени.

Жаным чыдар, бир амал табар
Бу сен агъаргъан жеримде, тау.
Тынч кечели бол, мамыр агъар,
Экибизге бирге атар танг!..

1973

* * *

Ыз къоймайын, бир зат да бола болмаз тас,
Чайка да къояды тенгизге къанатын,
Къатланмазча эштиледи хар бир ауаз,
Хар ким, хар не кесича жюрюте атын.

Керексизге жашадым деп да къоркъма сен,
Анга буюрулгъаныча жанды отунг,
Терек, ёлюмсюзлюк излемейин, ёсер,
Чайка да къояды тенгизге къанатын.

Эсли бол, сукъланма къыйматсыз махтаугъа,
Юйрен ташчыдан, малчыдан, сабанчыдан,
Къыйын кюн, къарап ырахат тургъан таугъа,
Андан юйрене, къыйынлыкълагъа чыда.

Бар этгенинг бош деп келмесин эсинге,
Кёрчю, гумулжук ишлейди нечик къаты!
Аны санама бош затха не эскиге,
Чайка да къояды тенгизге къанатын...

1973

ЭДУАРДАС МЕЖЕЛАЙТИСГЕ

Эдуардас, къарап тенгизге,
Сени эсгердим, ойларым – акъ.
Хар жыл ётгени сайын, бизге
Шуёхлукъ ётмеги – татлыракъ.

Жылла ётген сайын – тенглерим
Азыракъ бола, жашайма мен,
Чапыракъларын къач желлери
Элтген терекге ушайма мен.

Къолларынг сабанчы къоллагъа
Ушап тургъанларын да кёрдюм,
Сёзлеринг будай къылкъылагъа
Ушаш экибиз сюйген жерде.

Ассалам алейкум юйюнге,
Кёгюнг бла тереклеринге,
Ётмегинг бла чагъырынга,
Ахлуларынгы да барына!

Ассалам алейкум юйюнге,
Сюймеклигинге, сабийинге,
Къаламынг бла къагъытынга,
Ичген суунг бла отунга!

Ассалам алейкум тангынга,
Уруш салгъан жара табынга,
Китапларынга, фикиринге,
Усхарынг бла ингиринге!

Ассалам алейкум кюнюнге,
Умутларынг бла гюлюнге,
Тенгизинге, жулдузларынга,
Жангы къардагъы ызларынга!

Салам алейкум шахарынга,
Сууларынгы шорхаларына,
Орамынг бла арбазынга,
Мен тынгылаучу ауазынга!

Салам алейкум тенглеринге,
Мирзеу битдирген эллеринге,
Этилирик назмуларынга,
Окъуучуларынгы барына!

Эдуардас, салам алейкум,
Хар тангынг къууанч бла атсын!
Илхамынга салам алейкум!
Сени сюйген Чегемли Къайсын.

1973

* * *

Манга жулдузла да жандыла,
Танг жарыды, къар да агъарды,
Чегемде жауунла жаудула,
Суу, атамача жырлай, барды.

Ариулугъу кёп жер юсюнде
Сени кёзлеринги да кёрдюм,
Бетинге, къолунга сюйюндюм,
Туман кетди, буз да эриди.

Кюннге, жулдузгъа тенгсе демем,
Жер юсюнде, мени къатымда
Жашагъан тиширыу. Кёрдюм мен:
От жокъ жылы сени отунгдан.

Мёлексе деп да айтмам санга,
Быстыр жуугъан, гыржын да этген
Тиширыу, болуп сыйлы саугъам,
Къыйынлыкъ къарларын эритген,

От этген, сабийле ёсдюрген,
Къыйынлыкълагъа чыдай билген,
Бушуу келгенинде – кётюрген,
Къууанч кюнде – къууана келген.

Мени къууанчларымдан бири
Болуп, жашаууму жарытдынг,
Узакъда да тюшюме кирип
Турдунг, тургъаны кибик журтум.

О, тиширыугъа тенг къууанч аз,
Деп эртте айтдыла эслиле.
Тиширыу оу дерге болмам баз,
Кёп зауукъ кюн берди кесиме.

1973

БИР ЖАНГЫЛЫГЪЫ ДА ЖОКЪ НАЗМУ

Р. Кафриэлянца

Кавказ десек, къууанч деген кибик
Кёрюнеди хар заманда бизге,
Агъаргъан тауланы башлары – тик,
Къайдан да ашыкъдыкъ юйюбюзге.

Сакъ жауун жауады, чинарланы
Жашил бутакъларына шыбырдай,
Къушла учхан кибик, чыранланы,
Къырланы да башында шуууулдай.

Аналарыбыз тебиретдиле
Бешиклерибизни бу таулада,
Юйюбюзню башындан ётдюле
Акъ булутла да ма бу тарлада.

Кавказ десек, къарангы кюнюбюз
Окъун жарыкъ болгъанча кёрюне,
Къайдан да бери ашыгъабыз биз,
Бери – бу бийик жерни тёрюне.

Таула кече бир бирине жомакъ
Айтханча – бизге алай кёрюне,
Ёзенле – жашил, тау башлары – акъ,
Суула хапар айта бир бирине.

Сени, мени да кёзлерибизде,
Къайда болсакъ да, турады Кавказ,
Суу да артыкъ татлы жерибизде,
Кавказсыз бизге кюн жарыгъы аз.

Не татлыды аны сыйлы аты,
Акъ эригин, къызыл гюлюн кёрген!
Танглары ёлетден бери ата,
Турадыла бизни бла бирге.

Чумланы къызыллыкълары – мени
Жюрегими таза къаны кибик,
Жулдузла башларындан юйлени
Жанадыла, кёк да – таза, бийик.

Жюрютеме мен ол сюймекликни,
Къулла бугъоуларын жюрютгенлей,
Бу жерни, аны башында кёкню
Кесиме ёмюр насып этгенлей.

Тап, жюрегими тешсе да къама,
Анда Кавказны атын тешалмаз,
Къаным турса да ташлагъа тама,
Жаным бу тауладан айырылмаз.

Кавказ десек, къууанч келген кибик
Кёрюндю къара кюнде да бизге.
Кавказ десек, жюрегибиз – бийик,
Туугъанча биз ёмюрде ёлмезге!..

1973

КИШТИК
БАЛАЧЫКЪ

Сен, орамгъа атылып,
Кирир жерсизлей къалдынг,
Киши келмей къатынга,
Ач да, суукъ да болдунг.

Кече жауун жибитди,
Тангынг амандан атды,
Огъурсуз жел да, жетип,
Къайгъырмай, къалтыратды.

Къарыусуз киштик бала,
Къара къыйынлыкъ кёрдюнг,
Анасыз, ашсыз къалып,
Жарсыдынг да, эридинг.

Ах, къалсын сени жауунг
Болмайын кирир жери!
Бет этмезле къар, жауун,
Юшютюр къышны жели.

Къолан киштик балачыкъ,
Кел къойнума, кел бери.
Жатхан жеринг да – балчыкъ,
Сен – жарлыладан бири!

Кеталмам, сени къоюп,
Кел, юйюме элтейим,
Энди жылынып, тоюп,
Тынч къалкъырча этейим.

Жауун жауар, сен къургъакъ
Юйде турурса жатып,
Къоркъмай къарарса къаргъа,
Юйюмде от жылытып.

Жылы сют ичерсе сен,
Унутуп ачлыгъынгы,
Къоркъма, турурса ёсе,
Сыларма башчыгъынгы.

Келирле жаз бла кюз,
Къыш да сакъларбыз жазны.
Бек жылыды юйюбюз,
Этерме санга назму.

1973

* * *

Къайытмаздагъыланы эсингде тут,
Игиди – хурмет этгенинг алагъа,
Жарлыдыла – алагъа жанмайды от,
Къараялмайдыла жауунга, таулагъа!

Жолу къысхалыгъын биле тургъанлай,
Адамны эрлиги болады бийик.
Ёлген усталагъа хурмет эт, алай
Саулагъа бек керек болур игилик.

1973

* * *

Тереклеге, жулдузлагъа къараргъа
Сюеме: аланы биргеме алып
Кеталмам. Артыкъ къууанып къаргъа,
Ол акъырын жаугъанда, мен кечге къалып.

1973

* * *

Сени ауазынг манга – бутакълары
Азайгъан терекге къанатлы жыры
Кибикди. Ишден, къайгъыдан да арып
Турсам да, жашауум болады жарыкъ,

Эштгенимлейин ариу ауазынгы,–
Ол, сабийле тюшю кибик, тап-таза.
Сени кёрсем, кёп жашаргъа базына,
Башым бла кюз булутларым оза.

Мен, секирип, эмилик атха минип,
Чабып кетген жаш болгъанча жангыдан,
Жылланы ауурлугъу ташлап мени,
Бар ауурлукъла да тайып жанымдан.

Холамны башы бла эркин оза
Туруучу къанатлыланы ёнлери
Кибик кёрюне сюйдюмлю ауазынг
Манга, къууанч да, таукеллик да берип.

Жауун тауушу Акъ къая башында
Бюгюн, къар жаугъан кюн, тюшдю эсиме,
Мени сен къутхараллыкъча къышымдан,
Татлы оюмларым – сени юсюнгден.

Энтта да турады Дыхтау агъара,
Бизни аппаларыбыз кёрген Дыхтау,
Сабий ойларынг кибик, акъды къары,
Сени сыфатынгча, ариу ата танг.

Тишлеринг, Дыхтауну къарларыча, акъ,
Ауазынг да, ананга сюймеклигинг
Кибик, таза. Аны эштгеним – зауукъ,
Ол бютюн кёк эте кырдык кёклюгюн.

Узакъ шахарда, кёзлерими къысып,
Турама эште татлы ауазынгы,
Сени юсюнгден оюмум да – насып,
Сен къайтарлыкъча жарыкъ жазымы.

Тиширыу аламатлыгъындан уллу
Зат да, аламатлыкъ да жогъун билдим,
Не тюз махтады аны адам улу
Жырларында хар ёмюрде, хар тилде!..

1973

* * *

Агъачла болуп сары,
Сабанла орулдула,
Желле да суууръуракъ,
Мудахыракъ урдула.

Ала терк кирип ётген
Нартюх да, будай да жокъ,
Тёшню, тюзню кёгертген,
Харбыз бишген жай да жокъ.

Бахчала да къазылып,
Кёгетле да жыйылып,
Быттым этген къозула
Кибик – булут жыйыны.

Кюз артында кёрюндю –
Жер солугъанча, арып,
Таугъа, тюзге да келди
Къышны, къарны хапары.

1973

МОСКВАДА
КЪЫШ КЮН
ЖАЗЫЛГЪАН НАЗМУ

Энтта да Москвадама. Къар жауа,
Узакъ кюнлеримде жаугъаны кибик,
Эски, жангы юйле башларын жаба,
Чегемде юйлени жапханы кибик.

Кремльни къалалары акъ бола,
Къызыл майданны энтта къар акъ эте,
Энтта да ушакъ этеме къар бла,
Жаш кюнлерим да кёз аллымдан ёте.

Москва, анам кибик болгъан эдинг,
Аныча сылагъан эдинг башымдан,
Анам къышхы Чегемде, къайгъы этип,
Тансыкъ болуп тургъанында жашына.

Манга сейир китапланы ачдынг сен,
Къыйырсыз дуниягъа кёз ачдырдынг:
– Кёп бил, къууан, ишле, жаша сау-эсен! –
Деп, къанатлыланы жарыкъ учурдунг.

Ол кюнледе орамларынг эсимде,
Энтта жангыдан барама алада.
Бюгюн жюрек сёзюм – сени юсюнгден,
Мен аны алып келгенме тауладан.

Манга огъурлу, чомарт болгъан эдинг,
Москва – жаш кюнлерими къууанчы,
Бырнак этмейин, кесинге жаш этдинг.
Узакъ кюнлерими китабын ачып,

Окъуйма энтта бу къар жаугъан кюнде,
Устазларымы, тенглерими эсге
Тюшюре, толу ийнанып – ёмюрде
Игиликни болмазлыгъына эски.

Кёрмез устазларымы, тенглерими
Атларын къатлайма мен, хурмет эте,
Бу къар жаугъан кюн, къыссам кёзлерими,
Аллымдан шаула да, сау болуп, ёте.

Энтта тазады бу къар кюн сагъышым,
Акъ къагъытха ыразыды къаламым,
Мен окъугъан китаплагъа – алгъышым,
Мен сюйген тиширыулагъа – саламым!

Москва, ал ыразылыгъымы сен,
Анамача айтама бу сёзлени.
Кёп чынгылладан да ётюп сау-эсен,
Къууандым энтта кёргениме сени!..

1973

* * *

Кир мени юйюме, кир,
Сенсиз – манга юй да жокъ,
Сенсиз – манга тау да жокъ,
Кир мени юйюме, кир.

Кир мени юйюме, кир,
Сенсиз манга ётмек жокъ,
Танг жарыгъы, суу да жокъ,
Кир мени юйюме, кир.

Кир мени юйюме, кир,
Сенсиз – манга жай – суукъ,
Юйюм, жырым да – ачы,
Кир мени юйюме, кир.

Келесе не къууатлы,
Къарайса не жумушакъ!
Сенсиз тюшюм да – ачы.
Кир мени юйюме, кир!..

1973

САБЫР НАЗМУЛА

1

«Боран келир, буз жауар», –
Деди эсли чегемли.
Гюллени жауун жууа,
Бал жыйдыла чибинле.

Къуруп къалмайын бирге,
Турдула суула, кёлле.
Дайым ийнанып жерге,
Сабанын сюрдю элли.

Терекле, кюн жылытып,
Къар жабып да турдула,
Алагъа туман жатды,
Боранла да урдула,

Алай ала ырахат
Къалдыла, таула кибик,
Аланы жоймай бир зат,
Турлукъча, къалмай кюйюп.

Ёмюрде арымазлыкъ
Кибик, ат алай чапды,
Суу, бирда буз басмазлыкъ
Кибик, барады чатда.

2

Устазлыкъгъа не хазна
Жараялырма, алай
Кёрдюм чакъгъанын къозну,
Къышны, къарны къууалай.

Тынч болуп, къыйын болуп
Турса да, оюм этдим,
Къара булут, акъ булут
Жолну башындан ёте.

Ийнан, огъурлу бала,
От дайым жанарына,
Биченлик жашил бола,
Жауун да жауарына,

Адам кёп иги ишин
Ёмюрде этерине,
Кёгет, жемиш да бишип,
Сабан да битерине,

Адамда адамлыкъны
Бир зат ёлтюрмезине,
Билмесек да боллукъну,
Къыяма кюн келмезине.

3

Ахыр кюн келмезине
Биз тургъан дуниягъа,
Мирзеуню ёлмезине,
Сау къалып кюн тыягъы,

Ийнан, хайт де, берме бой
Къарыусуз кёлсюзлюкге!
Жыр этилир, барыр той,
Арбазла къарай кёкге.

Умут, ийнаныу да тас
Болсала уа, ишими
Этерге болалмай баз,
Жюрегими юшюрюн

Мен эртте ангыладым,
Болмасам да акъылман,
Айырмады аладан
Не иги, неда аман.

Ийнан, огъурлу бала,
Жылыуу не жарыгъы
Бар затлагъа, – бир палах
Болмазлыкъ иги жыргъа.

4

Бар хатала да оза,
Тургъанларыча къырла,
Жулдузла кибик, азат,
Ёлюмсюз да къалырла

Жылыуу, жарыгъы бар
Затла жашауда бары.
Туман келир, буз жауар,
Къара жел кетер, арып.

Элиягъа, бораннга
Юйрен сабыр къараргъа.
Жугъутур, тар ыраннга
Кирип, тёзеди къаргъа.

Кючюнг болгъанда да аз,
Кёлсюзлюкден бол азат.
Болсам да осал устаз,
Кёргенме бир талай зат.

Андан айтама санга
Бу сабыр назмуланы.
Келгенде суукъ сагъат,
Эсге тюшюр жазланы!..

5

Эсге тюшюр тауланы
Бийик, акъ болгъанларын,
Не болса да, аланы
Ырахат къалгъанларын.

Къуруу бар, ёлюм да кёп,
Болады суукъ, жылы.
«Жыгъылдым, жыгъылдым!» – деп
Баргъан а – терк жыгъылыр.

Дайым юйрен бекликге,
Болма къурт ашар жёге,
Кёл эт, къара да кёкге,
Кёл эт, къара да жерге.

Не да айт, не зат да де,
Бекликден иги уа жокъ, –
Ол турду жер юсюнде,
Жоялмай асмакъ не окъ.

Бассала да башынгдан,
Башынгы кётюр ёрге,
Тыян беклик ташына,
Ийнан мирзеуге, жерге.

6

Огъурлу бала, сени
Юйрете сабырлыкъгъа,
Кесим анга сюйюне,
Къарайма жауун сокъгъан

Таулагъа, тереклеге.
«Сабыр тюбю – сары алтын»
Деген сёз да кёплеге
Болушду, асыу болду.

Къаугъа кёп жашауда сен
Юйрен болургъа сабыр:
Терек къышха бир тёзсе,
Жаз терен тамыр салыр.

Къыйын кюн сабыр бола,
Ырахатлыкъ дерсин ал,
Тюбей къынгырла бла,
Тереклеча, тюзлей къал.

Болмаз жашау дайым бал,
Ачы кюн къаты сюел,
Къаугъа чыкъса, сабыр бол,
Жаша, бекликни сюе!

1973

ХАЙТ ДЕМЕКЛИКНИ ЖЫРЧЫГЪЫ

«Хайт де!» – деген сёз, билдик, –
Тыяннган тыягъыбыз,
Анга тыяна келдик,
Учханда аягъыбыз.

Хайт де, къоркъма, алгъа бар,
Келсе да къайгъы, хата!
Кёз ачдырмаса да къар,
Таудан аугъанды атанг.

«Хайт де!» – деген сёз иги,
Саркъгъанда да къаныбыз,
Берди эрлик бийигин,
Къан къатыш жауса да буз.

Хайт де, хомух, къоркъма сен,
Кёрюрбюз биз кёрлюкню!
Тургъан къадарда эсен,
Тас этмейик эрликни!

«Хайт де!» деген сёз – алтын,
Тыяннган тыягъыбыз.
Ол эслиледен къалды,
Болду тартхан жыябыз.

Ол кёллюледен къалды,
Намысны билгенледен,
Эрлик сауутун къолдан
Иймейин келгенледен.

Хайт де, хомух, сен хайт де!
Алайсыз жокъду жашау.
Ишлерин таукел эте
Жашагъанлагъа уша!..

1973

* * *

Терк, жарыкъ тепсеу –
Отдан этилген
Кибик къызланы
Тап жыйрыкълары.

Терк, жарыкъ тепсеу –
Бар таулуланы
Жюреклерини
Азатлыкълары,

Ол менден алгъын
Жашагъанланы
Термилгенлери,
Азатлыкъ, санга!

Терк, жарыкъ тепсеу,
Санга да, отха,
Жулдузгъа кибик,
Жокъду эскилик!..

1973

* * *

Жерге ийнанама, анам Аллахха
Ийнаннганыча, мен – жерни жесири:
Къууанчымда, къалгъанда да палахха,
Жер турду, манга, анамча, кюч берип.

Ийнанама мирзеуге, тереклеге,
Кырдыкга, тазалыгъына да сууну,
Къууанч берди бу кёкню бийиклиги.
Аны дайым да кёрюп турлукъ сунуп,

Къарады сабийлигим таза кёкге,
Анамы этегинден тутуп, жолда
Бара. Кече къарасам бу бийикге,
Жулдуз жыйын, къой сюрюулей, жайылды.

Ингирде жашил терек шыбырдаса,
Эштеме кёрмез анамы ауазын,
Танг атханда уа, къанатлы жырласа,
Жангыдан къайытып келеди жазым.

Жер юсюнде мен нени ангыладым? –
Хар терек, булут, шаудан – сыйлы чексиз.
Айырылгъынчыннга дери аладан,
Не зат сынасакъ да, насыплыбыз биз.

Ийнанама кюннге, ташха, жулдузгъа,
Таугъа, суугъа, инсанны жюрегине,
Суу алып келген, журча, субай къызгъа,
Манга ётмек, суу да берген жериме.

1973

* * *

Энтта жашауум болду жарыкъ:
Тенгизден чыгъаса, жууунуп,
Жазны, тангны кёрген жумарукъ
Кибик, къууанды энтта жаным.

Аякъ тюбюнгде – юзмез жылы,
Кёз аллынгда – наратла бийик,
Кюн тийген, ол жылытхан жолунг,
Башынгда – булутсуз уллу кёк.

Биз да къошулдукъ ёмюрлюкге,
Унутдукъ къысхалыгъын жашау,
Къарайбыз биз, тенгизге, кёкге,
Ырахат наратлагъа ушап.

Энтта да кюн тийди жаныма:
Чыгъаса, жууунуп, тенгизден,
Мен насыпны сездим жангыдан,
Азат баргъан атча жай тюзде.

1973

* * *

Не иги эди тёзгеним хар неге,
Къалмагъаным къыйын жолда жыгъылып,
Ма бюгюн да кюнюм болгъаны жылы,
Узакъ отдача кёрюне кёп жылым,

Бу жай кюнню, наратланы кёргеним,
Сабийле юзмезде ойнагъанларын,
Бу тенгизни суууна да киргеним,
Башымда акъ булутла баргъанлары!

Аны ючюн ыразылыкъ биргеме
Къарайды кёкге, киреди тенгизге.
Мен керексизге жашагъанма демем,
Энтта бу сейир кюн берилди бизге!

Алай болмай къалыргъа уа не къадар
Амал бар эди, мени гунч этерге!
Аны билип, жаугъанда жауун не къар,
Къууанып къарайма мен кёкге, жерге...

1973

* * *

Нек жашадым? Кимге не хайыр бердим?
Жаланда мен болмам ма алай соргъан.
Жашадым, татлы да, ачы да кёрдюм,
Къарадым акъгъа, къарагъа, сарыгъа.

Бил, билме неге деп жашагъанынгы,
Жашау бизге – бир багъа жетмез саугъа,
Тургъанда да кюн жарытып жанынгы,
Къалгъанда да кёз жашларынгы сыгъа.

Мен жашагъаным да бирлеге керек
Болгъанды – анама, сабийлериме,
Иссиде ауана бергенча терек,
Къууанч бердим мен да сюйгенлериме.

Дуния фикири, поэзиясы
Менсиз да жашарларын иги билдим,
Алай мени сёзюм да болду асыу
Бирлеге. Аны ючюн ишлей келдим.

Мени сюйген тиширыула кёзюме,
Эрни кёзюнеча, къарап, насыплы
Болдула, терслигиме да тёздюле
Ала, мен да Лермонтовха тенг суна.

Сора мен да алагъа керек эдим,
Мен акъылман, батыр болмагъанлыкъгъа,
Ишими къолумдан келгенча этдим,
Эс бурмай гитчеликге, уллулукъгъа.

Бир киши да жашамайды керексиз,
Хар инсан этеди кесини ишин.
Нек жашадыкъ? – деп сора эсек да биз,
Дуниягъа бош келмейди бир киши.

1973

* * *

Сабийле ёседиле да, насыплы
Болсала, мен къабырда да ырахат
Жатарма, жырлагъанча манга суула,
Дагъыда чапханча тюбюмдеги ат.

Ёсюп, иги болсала сабийлерим,
Чегемлиле манга ыспас этерле,
Кюйсюз болсала, къабырымы кёрюп:
– Жер тюбюнде да тынчлыкъ кёрме! – дерле.

Туралмам, бу къайгъымы этип сансыз,
Жашау манга да бере келгенди дерс.
Сабийлерим болсала уа насыпсыз,
О, къалай терс болурма мен, къалай терс!

Бердим алагъа дуния жарыгъын,
Хар этгенлерине да мен жууаплы,
Тюрт болсала къарыусузгъа, жарлыгъа,
Сауда, шауда да мен болурма жарлы!..

1973

* * *

Жай кече. Кёзюме кирмейди жукъу,
Бир уллу терслигим бар кибик мени.
Къычырады жукъусурагъан уку,
Жулдуз жанмай, ай жарытмай юйлени.

Не болса да, къайытыр ырахатлыкъ:
Кёреме терекле шош тургъанларын,
Узакъда жаннганларын къойчу отла,
Ёгюзле да солугъанларын, арып.

Эштеме къарангыда суу тауушун,
Кёп турмайын тауукъла къычырырла,
Танг жарытыр да Холамны ауушун,
Къанатлыла уяладан чыгъарла.

Тереклени башларына кюн тийип,
Къылкъылагъа алтын тюрсюнюн берир,
Жылынырла тау, таш, бахча, тала, тёр,
Кёзюм энтта жер ариулугъун кёрюр!..

1973

* * *

Этгенме кёп ахлуларымы жиляуун,
Алай билдим: ёмюрде да жауар жауун,

Сабан битер, аш бишер, ачла тоярла,
Сабийле терек ауанада ойнарла,

Тенгиз гюрюлдер, сыбызгъы да согъулур,
Иш талдыргъан адам да менича солур.

Ол бары да менсиз болур. Сора манга
Не хайыр? – Чегемим менсиз къарар тангнга.

Мен – инсанма, менден сора да адамла
Жашарларын сюеме, насыплы бола.

Къайытмаздан къайытмам, кетсем атланып.
Болса да, махтайма ёлмезлик затланы!..

1973

* * *

Ёлюмсюзлюкге этмей артыкъ къайгъы,
Унутулурбуз деп да къоркъмай артыкъ,
Кюннге жылынайыкъ, къарайыкъ айгъа,
Къоркъмайын думп болурбуз деп да артда.

Алай этейик биз къолдан келгенни,
Къоркъмайын озарла деп да къалгъанла:
Файгъамбар да кетди, этип билгенин,
Жокъду ишден уллу бир акъылманлыкъ.

Дуния бизге саугъагъа берилди,
Махтау аны жулдузуна, къарына!
Кёрдюк жазны, къышны шахарда, элде,
Кюнюбюз болгъан эсе да акъ, къара,

Жашау – жашауду, андан сора жокъ зат.
Этейик ишибизни, аны билип,
Тели эсирикликден болуп азат.
О, бек татлы тил да – жашауну тили!..

1973

* * *

Тенгизге, тереклеге да ай тийди.
Алагъа къарайма мен, чыгъып юйден.

Турама, бу ёмюрлюкге къошулуп,
Ол да, терк кетер затла да – хоншула.

Не игиди мени чыдай келгеним,
Сау къалып, бу кечени да кёргеним!..

1973

* * *

Арыгъан сабанчыгъа солуу берлик
Ингир, энтта мени алгъышым санга!
Арыгъан хуначыгъа сенде кёрлюк
Тынчлыгъы – тангнга дери болур саугъа.

Ийнек желини сютден толуп келир,
Ол солур, къызгъан сютюнден къутулуп,
Арыгъан отунчу да тынчлыкъ кёрюр,
Солур картош бахчадан келген тулукъ,

Сабийле юйге къайытырла, ойнап,
Къарт ынна да ырахат ичер шайын,
Жалкъасына тийип жарыгъы айны,
Отундан келген эшек да тынчайыр.

Кеси, ахлулары, маллары да сау
Къалып, сени кёрген къууанмай болмаз,
Ингир! Кюн, бир палах да келмей, озса,
Ол ингирликге аз дерге жарамаз.

Иш, жол арытханлагъа тынчлыкъ берген
Ингир, энтта мени алгъышым санга:
Энтта бир ырахат ингирни кёрген –
Арыгъан ёгюзге, манга да саугъа.

1973

* * *

О, къалай кюрешдим сабыр болургъа,
Бар къайгъылагъа ырахат тюберге!
Болалмадым мен ырахат къалыргъа:
Боран бюкген терекле бла бирге

Мен да бюгюлдюм, алача титирей,
Жилягъан сабий бла да жилядым,
Кёкюрегими къара желге тиреп,
Къалгъанлача жарсый, ётдюм жылладан.

Акъылман юйюн ишлерге кюрешдим,
Алай ол юйюм оюлду юзмезде:
Хар къайгъы да жюрегими тынч тешди,
Къыйынлыкъларыма да кючден тёздюм.

Мен эртте кёрдюм жашау къыйынлыгъын,
Дайым сабырлыкъгъа термиле келдим.
Жаланда бу болду акъылманлыгъым:
Къайгъысызлайын жашау жогъун билдим.

1973

* * *

Тереземи аллында къынгыр болгъан
Эки нарат, энтта кючлю жел жетди.
Чыдагъыз, чыдагъаныгъызча алгъын
Боран келген, элия ургъан жерде!

Къанатлыла тюйюлсюз, учуп кёкге
Кеталмазсыз, жерде болугъуз къаты!
Энтта ырахат къарарсыз бийикге,
Саулагъа атыучу танг сизге атып.

Жел кючлю урады, бюгюлесиз сиз,
Турама, сакъласын дей сизни къадар.
Бек турургъа юйрене келгенсиз сиз,
Чыдагъыз энтта! Ырахат танг атар!..

Сиз аусагъыз, ахлуларым ёлгеннге
Тенг болур. Болмагъыз, наратла, хыра!
Чыдам керек дуниягъа келгеннге,
Чыдагъыз – боранны да бар ахыры!..

1973

* * *

Насыпны, насыпсызлыкъны юсюнден
Айтдыкъ, кюреше ангыларгъа барын.
Хар бир жарыкъ кюнюм къалды эсимде,
Холамны жауууну, Бахсанны къары.

Сюйген адамларымы бетлерине
Къарар амал барда – болмам насыпсыз,
Къыш кюнюм аланы биргелерине
Ёте эсе, къалмам жылыусуз, отсуз.

Ала бла кёп жылланы къыдырдым,
Чыдадым, тургъанында да жер тебе.
Мен сюйгенле саулай тургъан къадарда,
Насыпсызма не къарыусузма демем.

1973

* * *

Январь акълыгъы, май жашиллиги,
Келдим, сиз берген ариулукъну кёре,
Жангы къаргъа, жангы кырдыкга кире,
Ангыладым: жокъ жашагъандан иги.

Бир осал иш этгенимде, уялдым
Январьны, майны тазалыгъындан,
Алагъа сейир этип, кёп сын болдум,
Жарсыдым закийлигим азлыгъына.

Январь акълыгъы, май жашиллиги
Болгъан дуния – бар саулагъа хазна.
Жер ариулугъу, адам кишилиги,
Хар кюнюм, сизге жесир болуп, озду.

Январьны акъ, майны жашил кюню,
Къууандырдыгъыз мени да кёп кере,
О, бу жерде ётген кюнлерим мени,
Къыш акълыгъын, жаз жашиллигин кёре!

1973

ЧЕГЕМДЕ ЭТИЛГЕН ТЁРТ ЖЫРЧЫКЪ

1

Энтта да жаз келир,
Жерибиз кёгерир,
Кырдыкла чыгъарла,
Терекле чагъарла.

Сюрюлюп сабанла,
Ийнекле сауула,
Чагъып талла, къозла,
Ойнарла къозула.

Кёгерирле тёшле,
Тоярла геммешле,
Суула азат бара,
Къырла уа агъара.

Къууанырбыз жазгъа,
Сау тургъаныбызгъа,
Жер жашиллигине,
Тангына, гюлюне,

Къанатлы жырына,
Ай тийген жолуна.
Келир жерни жазы.
Ол да – бизге насып.

2

Энтта да жай келир,
Кёгетлерин берир,
Жетерле сабанла,
Къууанырла саула.

Къургъакъсып чалыла,
Сабийле чабарла,
Ойнарла, жуууна,
Жибирле жаууннга.

Эрип чыран бузла,
Бишерле харбызла,
Жетерле чаллыкъла,
Къызара наныкъла.

Къууанырбыз жайгъа,
Жемишге, будайгъа,
Кюннге, ауанагъа,
Семирген маллагъа.

Жылы кюнле ёте,
Ишибизни эте,
Жашил тангла ата,
Сакъларбыз кюз артын.

3

Кюз арты да келир,
Тирлик, бичен берир,
Отунла жыйылып,
Къыш болурча жылы.

Нартюхню, будайны,
Картош бла майны,
Нашаны, турманы,
Бадражанланы –

Жыйып хар барысын,
Соханын, алмасын,
Болмай уллу кёллю,
Къышны сакълар элим,

Сары кюз артына
Алгъышла айтыла,
Аны чомартлыгъы –
Белгили къартлагъа.

Ала, кёп зат кёрюп,
Жашай кёпден бери,
Олтура ныгъышда,
Сакъларла акъ къышны.

4

Къарлы къыш да келир,
Гитче сабий кёрюр
Аны акъ болгъанын,
Эштир улугъанын

Къар къатышлы жели,
Таудан энип келип.
Сабийчик, биринчи
Кёр – къыш акъды нечик!

Арбазла акъ болуп,
Хоразла акъ болуп,
Юйле да акъ болуп,
Тийре да акъ болуп.

Иги умут бла,
Анга тансыкъ бола,
Жангыдан биз жазны
Сакъларбыз! – деп жаздым.

Къышны къарын кёре,
Арбазланы кюрей,
Сакъларбыз биз жазны,
Чагъар кюнюн къозну!..

1973

ЖЕНГИЛ ЖЫРЧЫКЪ

Женгил жырчыкъ, –
Жарыкъ суучукъ, –
Жаз танг атып,
Кюн жарытып,
Тураса сен.
Бол сау-эсен!
Женгил жырчыкъ –
Жашил чумчукъ,
Жюр биргеме,
Талдым демем!
Женгил жырчыкъ –
Субай журчукъ,
Жаз ийнагъы,
Тал бутагъы.
Женгил жырчыкъ –
Азат чыпчыкъ,
Кир юйюме,
Талдым демем!..

1973

ТАУКЕЛЛИК ЖЫРЧЫГЪЫ

Кёк кюкюрер,
От да чагъар,
Агъач кюер,
Ит да чабар.

Тюнгюлме, бар!

Боран урур,
Терек ауар,
Бёрю улур,
Оюлур жар.

Тюнгюлме, бар!

Курт да болур,
Жолну жабар,
Буз да урур,
Таш да жанар.

Тюнгюлме, бар!

Окъ атылыр,
Жауунг марар,
Сёз айтылыр,
Ит да къабар.

Бар, къоркъма, бар!

Арырса сен
Жангыз кесинг,
Къар да жауар,
Ачыр жаранг.

Тюнгюлме, бар!

Сен арыдынг
Эсенг да, бар!
Жашау барда –
Амал да бар.

Тюнгюлме, бар!

1973

БАБАЛАНЫ ИБРАХИМГЕ

Болушалды эсе санга,
Не аз болса да, сёзюм,
Ол кесиме болду саугъа,
Къууандым, аны сезип.

Бирле сёзюмю этсинле,
Бирда алмам эсиме,
«Бизге болушду», – деселе
Сеничала сёзюме.

Билеме, барды изарлыкъ
Адам жашагъан жерде.
Не десенг да, изар жарлы:
Такъыр жолну жюрюдю.

Изарлыгъы – ол факъырны
Тыяныучу тыягъы.
Анга амал жокъ фахмуну
Чапхан атын тыяргъа!

Изаргъа фахму анасы
Бермеди таза сютюн.
Эште жашауну ауазын,
Фахмулуланы сюйдюм.

Сени сёзюнг иги, жангы
Болгъанына къууандым,
Отунгу кесингча жагъып,
Суудан кесингча къандынг.

Къангасындан бир кишини
Ашамай къалгъан-къулгъан,
Хантны кесингча биширип,
Алдынг юйюнгде къолгъа.

Фахму дайым болур жангы,
Къатламаз башха ённю;
Кесингча къарап жаууннга,
Кесингча кёрдюнг кюнню.

Мен да сени андан сюйдюм,
Фахму дегенинг – байрам.
Халал – ананг берген сютю,
Халал – сен ичген айран!

Фахмунг бийиклигин кёрген –
Къууанчым болду мени,
Таулу жырны айтдыкъ бирге
Тёрюнде кёп кюнлени.

Санга къууандым кёп кюнде,
Тюз жолну бараса деп.
Не иги жазсанг да менден,
Къоркъмадым озарса деп.

Ким кимни да озсун, жалан
Поэзиябыз ёссюн,
Аны оту иги жана,
Ол бийикликге жетсин.

Сени кибикле саулукъдан,
Тау тилни от жагъасы
Кязим жакъгъан отну сакълар,
Къалмаз суукъ къар басып.

1973

КИТАБЫМЫ
АЯГЪЫНА ЖАЗЫУ

Мен жерни ахшамы, кесими
Ахшамым бла этдим ушакъ,
Бар кёргеним тюше эсиме,
Кечикген жолоучугъа ушап.

Энтта таулагъа, сабанлагъа,
Тереклеге, жауунга, къаргъа,
Кырдыкга, ташлагъа, суулагъа,
Жашил тала бла акъ къыргъа –

Биринчи кёргенча, къарадым,
Ахлуларымы бетлерине,
Жулдузлагъа кече арада,
Чегемими кёгетлерине.

Аланы барына бек ахыр
Жол къарагъанча да къарадым,
Бахсанны къарында бек ахыр
Жолу баргъан кибик да бардым.

Хар кюнюмю уллу саугъагъа
Санап, жашаугъа сау бол дедим,
Иги тилек эте саулагъа,
Къыш, жай да юйлерине кирдим.

Къанмадым мен, жерни жесири,
Сууундан, чагъырындан аны,
Турады тюшгенлей эсиме
Энди мен кёралмазлыкъ анам!..

Къанмадым жер ариулугъундан,
Жашиллигинден, акълыгъындан,
Толгъан айны уллулугъундан,
Жулдузланы жарыкълыгъындан.

О, тиширыуну ариу бети!
Жашадым, жесир болуп санга,
Не этейим мен, ажым этип?
Жокъду жашлыкъдан иги саугъа!

Менден игилеге келгени
Кибик, келгенди манга ингир.
Сенден къачар онгум жокъ мени,
Тангым киргенча, юйюме кир.

Ах, не табар кёлкъалды болгъан?
Ахшам келирин эртте билдим.
Болжалындан артха не алгъа
Угъай, ол кезиуюнде келди.

Ахшамым арбазыма келген
Сагъатда да кёре жерими,
Бу ахыр китап болмаз деген
Умутда, жапдым дефтерими!..

1973

* * *

Кюн тийди да, къырпакъ бек терк эриди,
Жылындыла шахарны орамлары,
Тереклени къаралгъанларын кёрдюм,
Алай эсимдеди акъ болгъанлары!..

Къырпакъ чёкген эди хар бир терекге,
Къыш туман келип кече арасында.
Не жылы, не аламат эсе да кюн,
Акъ къырпакъ думп болгъанына жарсыдым.

1974

КЪЫПЧАКЪ АЙЫ

1

Башындан къыпчакъ айы чыгъып,
Энтта да аулакъны жарытды.
Садакъ жараларым ачыгъан
Кибик, мылы кырдыкда жатдым.

Къыпчакъ аулагъыны башында
Айгъа къарадым, сагъыш эте:
Аугъанла уруш ауушундан
Не къойдула жер юсюнде? – деп.

Аппаларым, сабан сюрюп, сиз
Жыйдыгъызмы мирзеуюгюзню?
Айтдыгъызмы кёпге жашар сёз,
Дуния эштдими ол сёзню?

Салдыгъызмы къалала, юйле,
Усталаны къууанчын сынап?
Не уа, ишлегенлеге кюле,
Къан тёкгенни насыпха санап,

Къара боран киргенча кире,
Кёп шахар гунч этдигизми сиз,
Аланы кюйдюре кёп кере,
Сабийлени да къоя юйсюз?

Къыпчакъ айы аулакъ башында,
Жарала къаныча, къызарып,
Жерни кырдыгына, ташына
Къарайды, тургъан кибик арып.

Къанлы урушха киргенлени
Къайгъылары келе эсиме,
Къучакълайма кырдыгын жерни,
Садакъ окъ тийгенча кесиме.

Къыпчакъ айы, жараларымы
Жарытаса кече арада,
Къан жибите жулаларымы,
Мен, термиле, санга къарадым!..

Къызгъыл къыпчакъ айы башымда,
Кёреме кенг къыпчакъ ёзенин,
Къылыч, ат аякъ тауушундан
Жукъу да кирмейди кёзюме!..

2

Ай да къызарып,
Къыпчакъ къызлары
Тепсейдиле терк,
Тепсейдиле бек.

Жашил чатырла,
Солуй батырла.
Къыпчакъ къызлары –
Субайла бары.

Къыннга сугъулгъан,
Къандан солугъан,
Жютю къылычла.
Тепсеген къызла.

Жылы, жылы жай.
Жарыкъ тийген ай.
Солуй батырла,
Жашил чатырла.

Къыпчакъ къызлары –
Узунчач бары.
Тепсейле жарыкъ,
Тохтамай, арып.

Жай кече. Аулакъ.
Хан чатыры акъ.
Жашил кырдык. Жай.
Къан тюрсюнлю ай.

3

Тепсеген къызланы араларында
Мени буруннгулу ыннам да болуп,
Ариу эдиле эсе уа барындан
Аны бети, кёзлери, эки къолу?

Аны ол сыфаты бла сютюню
Тазалыгъы мени анама кёчген
Эселе уа? – Болалмабыз сюдюле
Ол затха, жеталмабыз аллай кючге.

Ол ыннамы къаны да – санларымда,
Аны таза сютю да – сёзлеримде:
Ёлгенледен къалырла сауларына
Хар ёлмезлик затлары жерлеринде.

Ол ыннамы тили – китапларымда.
Терсмиди бюгюн аны тергегеним?
Бириме сау тургъан бутакъларындан
Кёп, кёп бутагъы болгъан терегини.

Жилягъан болур эди кёп батыргъа,
Манга къалды къыйынлыкъгъа тёзгени,
Къатлайма ёлмей, эски болмай тургъан
Буруннгулу ыннам айтхан сёзлени.

Къыпчакъ аулагъы. Жылы кече ара.
Жулдузла, къойла кибик, быттым эте.
Кёреме, къызгъыл къыпчакъ айгъа къарап,
Буруннгулу ыннамы ариу бетин!..

4

Ариуум! Мен урушха кетдим,
Жолуму жарытыр жюрегинг.
Саулай къайытыр умут этип
Турама, жокъ деп сенден иги.

Урушха да: «Жаным!» – дей, кирдим,
Сен къутхарлыкъча садакъ окъдан,
Къалкъыгъанлай, тюшюмде кёрдюм
Сени къан тёгюлген аулакъда.

Ырмах болуп, кырдыкга жатып,
Эсге тюшюрдюм кёзлеринги.
Энтта сюймеклигинг жарытыр
Кечеми уруш тюзлеринде.

Тебиредик уруш этерге,
Къан тёгюле бу кюн чууакъда.
Мен кёреме ариу бетинги
Къылычла сууурулгъан чакъда.

Батыр жашла обала бола,
Уруш этген – эрттеден адет.
Сау къайытмасам, анам бла
Бирге мени жилярууму эт!..

5

О, батыр аппаларым, ёлюмню
Тюкге да санамай жашагъанла,
Ат белинде ашыра хар кюнню,
Кючлю къапланлагъа ушагъанла!

Таза сууланы къан жугъу этип,
Аны эсге да алмай, ётдюгюз,
Кёрмедигиз сабаныгъыз битип,
Кюйсюз къылычха къуллукъ этдигиз.

Ат аякъ тауушугъуз кёп жерни
Титирете, кече-кюн бардыгъыз,
Жилягъанларына сабийлени,
Эримегенлейин, къарадыгъыз.

Шахарлагъа, боран кибик, кире,
Насыпха санап, мюлк да тапдыгъыз,
Кюн сайын ёлюмню бетин кёре,
Уруш аллахына табындыгъыз.

Бар юммет алай эте келдиле,
Бек сюйдюле бир бирни къырыргъа,
Шахарла, элле да кюйдюрдюле,
Урходукларын учура къаргъа.

Болдугъуз ол юмметледен бири,
Тюз да, терс да тюйюл бирсиледен,
Бирсилеча, урушлагъа кирип,
Юйрендигиз къанлы дерслеринден!

Къарыулу да, батыр да эдигиз,
Дайым эрле кибик жоюлдугъуз,
Анча заманны уруш этдигиз,
Туудукъларыгъызгъа не къойдугъуз?

Сиз алагъа этген кибик, сизге
Къуллукъ этдиле къылыч бла окъ.
Не зат билдигиз аладан ёзге?
Бизде Спиноза, Шекспир да жокъ!..

Тилибизни уа къойдугъуз бизге,
Ол – уллу хазнады, аны билдик,
Ол – заман, къылыч да жоймай, тёзген
Тилди. Мен да жазама ол тилде.

Жашаууму тамыры эдигиз,
Сизге тийишсиз кирни жагъалмам.
Жазыу, китап къоялмай кетдигиз.
Кечиригиз, ол тюйюлдю жалгъан.

Тютюню сиз кюйдюрген юйлени –
Бюгюн да къара къайгъыды манга,
Ол сиз ёксюз этген сабийлени
Жилягъанлары къошула къаннга.

Бюгюн мен сизге сюдю болалмам –
Кеси жолунда барады жашау,
Эрлигигизге сёгюм салалмам,
Жашадыгъыз, кесигизге ушап.

Сиз ишлеген шахарланы тюйюл,
Сизге къабыр болгъан тёбелени
Энтта да жарытады ай, тийип,
Тийгенча сагъышларыма мени.

Болдугъуз эсегиз да бай, жарлы,
Сизге ёлюм унутдурду барын.
Аны да жау этгенча жаралы,
Ай къарайды аулакъгъа, къызарып.

6

Аулакъ ат аякъ тауушундан
Толуп, жортуулгъа чыкъдыкъ биз.
Къара къушла – жолла башында,
Къызгъыл болуп чыкъды кюнюбюз.

Хан къылычы жылтырагъанын
Кёре, мен да барама, чабып,
Эштеме жер къалтырагъанын.
Не жютю болса да къылычым,

Душманны къылычы да жютю!
Бирлени жоярма урушда,
Бирси уа мени жояр, жетип!
Къычырадыла къара къушла.

Билмейме мен нек баргъанымы,
Адамланы нек къыргъанымы!
Не излейме мен бу урушда?
Къычырадыла къара къушла!

Анам! Тапханым олду – тюшдюм
Мени кюл-кёмюр этер отха,
Жюрегими садакъ окъ тешди,
Къайытмам, анам, энди артха!

Къылычха, окъгъа тюз, терс да жокъ,
Къалмады манга къыш неда жай, –
Мени жыкъды садакъ ийген окъ,
Башымда – къан жугъу болгъан ай!..

7

Къыпчакъ аулагъын энтта да ай жарытып,
Хорлауну, хорланыуну да кёп кёрген ай.
Жулдузлагъа къарайма, кырдыкга жатып,
Мени да ахшамда атдан окъ жыкъгъанлай.

Кырдык жумушакъды, кече шошду, жылы.
Бюгече бир ырахат жукъласам эди!
Жукълаялмайма, мени эски жарала
Жашлары ёлген аталагъа тенг этип.

Ай да, жулдузла да жарыкъ, жылыды жай,
Манга уа тынчлыкъ бермейди эски къайгъы.
Бийикде жаннган жулдузла, башымда ай –
Байлыкъдыла, аппаларым манга къойгъан.

Къалкъысам, тюшюмде жылтырай къылычла,
Тюзге жата жангы уруш ауанасы,
Башыбыздан а къычыра къара къушла,
Эски дуппурланы къара туман баса.

Эски къайгъыла, эски жарала жукъу
Кийирмейдиле бюгече да кёзюме,
Кечеги жылкъычылай къычыра уку,
Къызыл ай жарытхан къыпчакъла ёзени!..

1974

* * *

Сыртында, мюйюзлеринде да тангны
Жарыгъын элтеди буу биченликде,
Кёреди жашил кырдыкны, акъ тауну,
Суу таркъаймай бара, ол ичгенликге.

Нечик женгил барады, суудан къанып.
Жай жылы. Кырдык татлы. Суу да таза.
Барады буу, саулугъуна къууанып,
Жашды, къарыулуду, жашайды азат!..

...Жылла да, жюк да арытхан къадырлай
Угъай, санга жаш буу кибик келирге
Сюйдюм. Жылла жюк болгъанлай къалырла,
Къарт терекча къарарма къыш ингирге...

Алай кёз юсюмден кетмейин турур
Жаш буу, жайгъыда суудан къанып баргъан!
Бурнуна кырдыкла ийиси урур,
Жугъутур къарап турса да къыш къаргъа!..

1974

* * *

Энди анам бешигиме къапланмаз.
Аны ючюн, Поэзия, къаплан сен,
Санга этгеним болду эсе да аз,
Сюйдюм дайым турурунгу сау-эсен.

Энди анам башымдан да сыламаз.
Аны ючюн, Поэзия, сен сыла:
Турайым, жашарыкъ эсем да кёп-аз,
Анам энтта да саулай тургъан суна.

Тазалыгъы сютюню, жюрегини,
Анамы огъурлулугъу да сенде.
Поэзия, жылыусуз къойма мени,
Къыш келгенде, къарлы жерни юсюнде.

Энди анам жандырмаз манга чыракъ.
Чыракъ жарыкъсыз къойма мени кече.
Сен барда, жарыкълайын къалыр хар чакъ,
Поэзия, къатымда, анамча, чёк.

Тюзлюгюмю, терслигими сен чекдинг,
Дайым сен болдунг бек жангылмаз сюдюм,
Санга жолукъгъанлы бери Чегемде,
Сени да, жерими сюйгенча, сюйдюм.

Анам къапланнганыча бешигиме,
Къыйын кюн юсюме къаплан Чегемде,
Поэзия, отунг жанса, юшюмем,
Къыш суукъ болса да, чыгъып чегинден.

Ахыр къышым келир, билеме аны,
Манга къалмаз къууанч, жаз, къыш, не эсеп!
Ол кюн жиляу этер кибик жокъ анам,
Поэзия, ол кюн манга жиля сен!..

1974

ЧЕГЕМ АУЗУНДА КЪЫШХЫДА ЖАЗЫЛГЪАН НАЗМУЛА

1

Манга берилмедими тауда
Жашау этгенлени эрлиги?
Атам ауушдан таукел ауду,
Ол эрча кёрдю бар кёрлюгюн.

Сора мен жерни жолларында
Нек къоркъама таукел барыргъа?
Юйрен батыр жуукъларымдан,
Жаным, тюшгенде да арыргъа!

Батырла жерге киргенликге,
Эрликлери уа къалды бизге.
Жарыкъ кюн батып кетгенликге,
Ай тиер элге, жолгъа, тюзге.

Туумадыммы мен бу таулада?
Кем болмайды бийикликлери.
Жаным, таймай юйрен аладан,
Ахыр кюнюнг келгинчи дери.

«Тарыгъыудан хайыр жокъ», – деди
Къыйынлыкъланы бюге жашап
Тургъан чегемли. Юлгю этип
Аны сёзюн, тур анга ушап.

2

Сары садакъны кёкге буруп
Атханланы жарыкъ эрлигин
Унутма. Жюкню бек ауурун
Кётюрюп, тик жолну ёрлеген

Чегемлилеринг бла ёсдюнг,
Ишлерин, тойларын да кёре,
Бек болуучуларын тут эсде,
Адамлыкъларындан да юйрен.

Аз сёлешип, кёп ишлегенле
Жашагъандыла бу таулада,
«Къоркъакъ эки ёлюр!» – дегенле.
Сен къоркъмазгъа юйрен аладан.

«Бёрюле бизни угъай да, биз
Бёрюлени хорларбыз!» – деучю
Чегемлиле тёзген кибик, тёз,
Ала ичген сууладан ичип.

Игиликге, ала тюбеген
Кибик, эсирик болмай, тюбе,
Эслилеча къара хар неге,
Сунма къалгъанла сенден тёбен.

3

Манга берилмедими къыйын
Кюн бек болгъанланы эрлиги?
Не тик болгъанлыкъгъа да къая,
Кёл этип, къоркъмайын ёрлеген

Таулула туугъан жерде туудум.
Сора жашаудан къоркъама нек?
Кёлсюзлюк айып эди тауда,
Эрлик къыйынлыкъда этди бек.

Бу жерде бекликсиз жашаргъа
Болаллыкъ да тюйюл эдиле.
Бизге кёллюлеге ушаргъа
Осуят да этип кетдиле.

«Бир кюн туудукъ, – дедиле ала, –
Бир кюн ёлюрбюз. Къоркъуу – кери!»
Алагъа сохта болуп къала,
Къатлайма сау тургъан сёзлерин.

Жашагъан, ёлген да этдиле,
Бет жоймай, этип этерлерин,
Ала бизге къоюп кетдиле
Ишлерин, сёзлерин, жерлерин.

4

Манга берилмедими жери
Ючюн ёлгенлени эрлиги?
Нек къоркъама? Таукел жиберип
Къушуму, ёрледим ёрлеге.

Энтта кёлсюзлюкге салма бой,
Энтта къанат керир жаш къушунг,
Энтта сени къууандырыр той,
Жашланы жыйынына къошуп.

Къартлыкъ кёлсюзлюгю, къуру, тай!
Сюймейме турургъа сытыла.
Энтта юйюме тиеди ай,
Кёгере кюн жылытхан сыртла.

Бу таулада жоймай бетлерин,
Алай жашагъанланы эсгер.
Жашау гунч болгъунчуннга дери,
Турур эрлик, тереги ёсе.

Къыйынлыкъгъа хорлатмау керек,
Ачыуну кёпюрюнден ёте,
Желге, бузгъа тёзгенча терек,
Жашарма мен, ишими эте!..

1974

* * *

Манга уа тиширыула тюрт сёзлерин
Айтмагъанмы сунаса? Кёп айтдыла.
Не болса да, сюйдюм ариу кёзлерин,
Кёп тангларым къууанч бла атдыла.

Урушдула, терсликлерин да кёрдюм,
Жалгъан сёз да айтдыла, кёп къыйналдым.
Алай тиширыу кёп къууанч да берди,
Ариулугъуна жесирлейин къалдым.

Турдум ыразы болуп, сейир этип,
Бир тюрт сёз да эштмегенча ёмюрде,
Ариулугъундан сабаным бек битип,
Тиширыу не кёп, не кёп къууанч берди!

Тюрт, къаты сёзю да неди, мен аны
Бетин, кёзлерин, къолларын кёргенде!
Жоллары къыйынд деп сёкме тауланы,
Сейирлик ауузларына киргенде.

О, не затды жолну къыйынлыгъы, акъ
Тёппеле къарларын жылтыратсала!
Бийикде-бийикде, жеталмазча окъ,
Къушла башыбызда учуп барсала!

Бир-бирде элия ургъанлыгъына,
Сюерден къалабызмы жерибизни?
Бирде бизге суукъ болгъанлыгъына,
Сюймей къойдукъму ата юйюбюзню?

«Шинжисиз гюл болмаз», – деп керти айтхан
Акъылман, бюгюн да санга ыспасым.
Гебенек да атады кесин отха, –
Кюйгени да анга болгъанча насып.

Шинжили гюлле – тиширыула! Сизни
Сюймей, бизге жашау жогъун кёрдюгюз,
Сиз, бирге къошуп жазны, къышны, кюзню,
Жылыу, жарыкъ, къууанч, насып бердигиз.

Жашнагъыз, жашауну ариу гюллери!
Кюнюбюз да кече боллукъду сизсиз.
О, сиз жарытхан кёп иги кюнлерим!
Сизсиз къалсам, къалыр эдим мен юйсюз.

1974

* * *

Тепсеу ёлюм бла къазауат
Этеди. Ол – от, жалын, жарыкъ,
Кюрешеди къалыргъа азат,
Къарангыны къуууп бир жары.

Тепсеу бушуу бла къазауат
Этеди, итинеди тангнга.
Тепсеген тиширыу – аламат,
Къууанч жулдузча жана анга.

Элия урады, къарангы
Келеди. Тепсеу а кюрешде.
Жангыдан кюн тиеди анга,
Биз къанатлыла жырын эште.

Тепсеу палах бла къазауат
Этеди, болса да жаралы,
Ол сюеди къалыргъа азат.
Жулдузла, танг да – аны жанлы.

Тепсеу, ёлюм бла къазауат
Эт. Жашау, бол аны жанлы!
Тепсеген тиширыу – аламат,
Ол – жулдуз, таукеллик, от, жалын!

1974

КЫРДЫК БЛА КЪАР

Сизни сюйдюм, кырдык бла къар, –
Жашиллик – жазланы къууанчы,
Акълыкъ да – иги, жангы хапар,
Сизни кёрсем, къайгъыла къача.

Анам да жалан аякъ барды
Чегемни жашил кырдыгында,
Акъ къар жаугъанына къарады,
Мен бешикде жукълап тургъанда.

Кырдык, бешигим кибик, таза,
Къар жауа, кёргенча тюшюмде,
Кюнюм узакъ жерледе оза,
Аланы эсге кёп тюшюрдюм.

Акълыкъ, жашиллик, сюйдюм сизни,
Жаз къууандым, кырдыкны кёре,
Къар акъ этгенде юйюбюзню,
Узакъдан сау келдим кёп кере.

Жангы кырдыкны кюн жылытып,
Сабан сюрдюле ахлуларым,
Турдум жашил кырдыкда жатып,
Агъара тёппелени къары.

Кырдыгы, къары дунияны,
Сёзюм – жангы, сизге къарасам.
Энтта да жашайма, ийнанып
Жер къалмаз деп кырдыксыз, къарсыз.

Энтта да къаргъа анам бла
Къарагъанча, – кёрюне алай,
Жангы кырдыкда аны бла
Энтта мен Чегемде баргъанлай, –

Кёрюнеди къарны жаугъаны,
Кырдык чыкъгъаны жол жанында.
Къыш анам этген от жаннганы,
Бахчасы чакъгъаны жауунда!..

1974

* * *

Бир чегемли налат бермеди ишге,
Мал кюте, таш жона, сабаннга чыгъа.
Мен да ишледим, къууанчха, ачыугъа
Тюбей, сукъланмагъанлай бир кишиге.

Нек сукъланама? Изарлыкъ акъыллы,
Фахмулу да, бай да эталмаз мени.
Ишинге къолунгдан келгенча къуллан, –
Ма олду эслилик юсюнде жерни.

Нек сукъланама? Хар ким да юлюшюн
Ашайды, элтеди берилген жюгюн,
Чинар терек аугъанлыкъгъа, къар тюшюп,
Билеме чинар болалмазын жёге.

Къартлыкъдан, ёлюмден къутулур амал
Бир зат бермез. Сора кимге да неге
Сукъланнгын? Кырдыкча, тазалайын къал,
Алдатмайын женгил ётген кюнлеге.

Къаламым, жолда арыгъан ёгюзге
Ушагъан сагъатынгда да къымылда.
Не тюрлю кюн келгенинде да бизге,
Ырахат этейик келгенни къолдан.

Ма энтта олду айтырыгъым санга,
Кёре къартлыкъ киргенин арбазынга...
Жюрек тазалыкъдан уллу жокъ саугъа.
Таукел бол, алай жашаргъа базына.

Ишлейик, сукъланмагъанлай кишиге,
Бир киши да этмез биз этерикни,
Кесибизча къарайбыз тангнга, тюшге,
Кесибизча кёребиз жерни, кёкню.

1974

* * *

Къыш келди. Мен, олтуруп от жагъада,
Къызгъыл отха да, акъ къаргъа да къарап,
Сагъыш этеме къарлы къыш чагъында,
Ун жугъу тирменчилей кече ара.

Жокълайма мен сюйюучю адамланы,
Мени къууандырыучуланы барын,
Ай жарытханча бетлерин аланы,
Ала айтхан хапарча – кече къары.

Жел киши ангыламаз сырыйнасын
Согъады, къарлы бийикледен эне,
Тынгылайма, къарлы кече арасы
Кечеги жолгъа чакъыргъанча мени.

Акъ къаргъа да, къызыл отха да къарап,
Эсгереме бюгюн мен сюйгенлени:
«Къайда да сау жюрюсюнле, – дей, – бары!»
Да, къышым кёзюме къарайды мени.

Къыш келип, дуния акъ болгъан чагъы.
Чегемде жокълайма мен сюйгенлени:
Атам олтуруучу эски от жагъа.
Заман, атланыча, сюре кюнлени!..

1974

* * *

Анам мени бёлеген
Бешигими, душманла
Киргенлеринде элге,
Отха атдыла ала!

Адамсыз къалгъан элим,
Бешикни ачы кюлю!..

1974

* * *

Ёмюрле къарай суу баргъанына,
Бу бийик тауну агъаргъанына,

Кёк кенгинде жулдуз жаннганына,
Будайлагъа жауун жаугъанына.

Мени жолум а къысха!

1974

* * *

Биз бир бёлек жашадыкъ,
Башхала да жашарла,
Биз кёплени ашырдыкъ,
Бизни да ашырырла.

Кертиди ол, бек керти,
Хар нени да чеги бар.
Кюн тиер да, эритир,
Агъарып тургъанлай къар!..

1974

* * *

Бар эсе да не омакъ машинанг,
Жулдузлагъа уа къара кёбюрек,
Чыкъгъанларында сыртла башындан,
Ала жарытып, чагъады терек.

Сен самолётда учханлыгъынга,
Акъ булутла башында жарый танг,
Сакъ къара кырдыкны чыкъгъанына,
Къарагъаныча сабанчы атанг.

Не жангы, иги эсе да юйюнг,
Шибля чыракълары да жана,
Сары чёплеу башха къара, сюйюп,
Къараучусу кибик элде ананг.

Жаз жашиллигин, къышны акълыгъын
Жыл сайын уллу саугъагъа сана,
Сабий кюнюнгден эсинг сакълагъан,
Ананг айтыучу жомагъы суна.

1974

* * *

Констанца шахарда жауады жауун,
Жибийдиле орамла, юйле, арбазла,
Жибийди Овидийни сыны майданда.
Констанца шахарда жауады жауун.

Жауун жауады тенгизге, жагъалагъа,
О, жеринден къысталыу, не ачыса сен!
Мухажирлик хар заманда бирча ачы.
Констанца шахарда жауады жауун.

Жибийдиле межгитни башы, бурууу,
Минарети, килисаны да арбазы.
Овидий, ангылайма жарсыуунгу.
Констанца шахарда жауады жауун.

Жибийдиле юйле башлары, терекле,
Овидий, жюз жылла къысталып тургъан!
Мен билеме ачылыгъын къысталыуну.
Констанца шахарда жауады жауун.

О, жиляма, Овидий, тарыкъма сен!
Тенгизге, башынгда жулдузлагъа къара.
Кёп эдиле жерлеринден къысталгъанла!..
Констанца шахарда жауады жауун.

Бар мухажирликле ушаш бир бирине,
Бирча ачы хар къысталгъанны гыржыны,
Энтта унуталмадынг сен Риминги!..
Констанца шахарда жауады жауун.

Римден къысталып, бу тийреде ёлген
Овидийни сынын жибитеди жауун.
Жюз жылла тургъан ачыуун ангыладым.
Констанца шахарда жауады жауун.

1975

* * *

Алда кюнюнг аз къалгъанда,
Жолунг да къысха болгъанда,

Кёлсюзлюк этмейин баргъан,
Этер ишин этип тургъан,

Тюнгюлмейин дуниядан,
Жашаудан неда адамдан, –

Бек уллу адамлыкъды ол,
Бек уллу батырлыкъды ол.

1975

* * *

Иги айтхандан тынчды аман айтхан,
Тиширыугъа кёп аман сёз айтылды,
Аны азатлыгъы кёп тюшдю отха,
Жюреги да балчыкъгъа кёп атылды.

Аны жюрегин балчыкъдан поэтле
Чыгъарып, жулдузлагъа жетдирдиле,
«Къоркъма, ариу, юре турсунла итле!» –
Деп, тиширыугъа кёп махтау бердиле.

Ала аны айгъа, жулдузгъа, кюннге
Тенг этип, айтдыла алтын сёзлерин,
Ушатдыла жазгъа, къууанчха, гюлге,
Ушатдыла жулдузлагъа кёзлерин.

Ала тюз этдиле, тиширыу, сени
Бар сыйлы затлагъа тенг этгенлерин,
Сабанчыны, сюрюучюню, Гётени
Жарыкъ этгенсе жашагъан кюнлерин.

Тиширыу, ким душман болса да санга,
Поэтле шуёх болгъанлай къалдыла,
Санга алтын сыбызгъыларын согъа,
Сени ёкюлюнг, жырчынг да болдула.

Ала санга къаллай жырла этдиле!
Жулдузладан эсе жарыкъ – ол жырла.
Ол жырла бар кёпюрледен ётдюле,
Сыртладан аугъан кибик азат журла.

1975

* * *

Къызгъанма сен бар игиликни,
Огъурлу жай, жылы къыш да бер,
Кёпге жюрек ырахатлыкъ бер,
Жашау, мен сюйген тиширыугъа!

Бет жыйырылгъанладан кёпге
Сакъла, къызгъанма ариулугъун,
Субайлыгъын да сакъла кёпге,
Жашау, мен сюйген тиширыуну.

Къолларыны ариулукъларын,
Ариу ышаргъанын да кёпге
Сакъла, къутхар хар къыйынлыкъдан,
Жашау, мен сюйген тиширыуну.

Узакъ кюнню кёп игилик бер,
Ырахат кече, жарыкъ танг бер,
Къууанч къанатлысын да жырлат,
Жашау, мен сюйген тиширыугъа.

Ахлуларын палахдан сакъла,
Субай санларын да – къыяудан.
Сабийлерин ёлюмден сакъла,
Жашау, мен сюйген тиширыуну.

Сакъла бетини ариулугъун,
Аны сюймеклигин да сакъла,
Саулукъ бер, узакъ ёмюрлю эт,
Жашау, мен сюйген тиширыуну!

1975

* * *

Адамланы арасында
Жашап, тынчды бёрю болгъан,
Сен этерни барысындан
Къыйыны – адамлай къалгъан.

Бёрю болмайын къалалсанг,
Ол болур сени насыбынг,
Жашауда алай баралсанг,
Болдунг адамла асылы.

1975

* * *

Не къадар къыйын болса, ол къадар
Сен да, бек бола, бой бермейин бар.

Экибизден акъыллыла алай
Этдиле. Сабийлеринге да айт.

Къалмаса амалынг андан башха,
Уша хар неге чыдагъан ташха.

Не къадар къыйын болса, ол къадар
Бой бермегенлей, тюнгюлмейин бар!..

1975

* * *

Мен жашадым адамла бла,
Ишлерге юйретдиле ала,
От этерге, жомакъ айтыргъа,
Жыр жырларгъа, шкок атаргъа.
Не халлы эселе да ала,
Ёсдюм, жашадым ала бла.
Жашауубуз бирге хар кюнден,
Алагъа амандыла менден
Десем, кесим болурма аман –
Башхалыгъым жокъду аладан.
Ала – адамла, мен да – адам,
Озгъан жерим жокъду аладан.
Мен адамла бла жашадым.
Бир таймай алагъа ушадым.
Жашауну да ала бердиле,
Ёлсем да, адамла кёмерле.
Мен жашадым адамла бла,
Къууанч, ачыу бизге бир бола.

1975

* * *

Тиширыуну ариулугъуна
Кёп заманлада таш атылды,
Алай ол, азапла отундан
Къутула, ариулайын къалды.

Тиширыу жарыкъ бере келди
Мени кёп кечеме, кюнюме,
Аны бетинден нюр тёгюлдю
Хар дайым тюшюме, тюнюме.

Тиширыуну ариулугъуна
Сейир этмегенле – сокъурла.
Ол жерни жарытып тургъанын
Ангыламай къалдыла ала.

Да, тиширыуну ариулугъун
Кюйдюралмай къойдула отда.
Ол ариулукъ, насыплы эте,
Мени да тангым болуп атды.

1975

* * *

Таугъа, тереклеге, санга
Бюгече бешик жыр этип,
Келлиги да къыш суугъу
Жай кече эсингден кетип,

Сен татлы жукъларча, алгъын
Жукълагъанынгча таулада,
Жарыкъ ай тийип алагъа,
Чатла шошлукъдан толгъанда.

Бешик жыр этерге сюйдюм,
Терекле бла бирге сен
Жукъларча, къышны юсюнден
Сагъышха кетмейин эсинг.

Ай жарыгъы – тау къарында,
Жашил чинарны юсюнде,
Бетингде, къая ыранда.
Ол кетмез мени эсимден!..

1975

* * *

«Бахсанда жаун жауады,
Бийчесындан къаралып...» –
Деп къарачай къыз жырлайды,
Тауларына къор бола.

Къарачайлы къыз жырлайды,
Жара сала жаныма,
Къайытмаздагъы жылла да
Къайытханча жангыдан.

Эсиме тюшеди энтта
Тюзледе къар жаугъаны,
Къара болуп кюн да, кёк да,
Отум кючден жаннганы...

Жырла, жангыдан жырла да,
Унутдур ол кюнлени,
Къайытып узакъ жылла да,
Къыйнамаз кибик мени!

Къарачайлы къыз жырлайды –
Тауларыны жулдузу.
Къыш кетип, келгенди жай да,
Жылы болуп тау аузу.

Ариулугъунга уа мен да
Къууандым, таула жазы!
Жангыдан жырлайды энтта
Къарачайны жаш къызы.

1975

* * *

Тау кёп жашарын тюшюреди эсине.
Мен ёлюмсюзлюк тилемедим кесиме.

Тилесем да, аны беральмаз бир киши,
Манга тамам – къууандырса этген ишим.

Къысха жашауумда ишими этерге
Сюйдюм мен, аны акъылманлыкъгъа тергеп.

1975

* * *

Эслилик – тюнгюлмейин, ишинги этген,
Кишилик – жан ётмеген къаядан ётген.

Эрлик – биле тургъанлай къартлыкъ келлигин,
Инсан, ким болса да, жашарын, ёлюрюн, –

Кёлсюзлюкге бой бермейин, ишин этген,
Къара кюнде да итиннген акъ ниетге.

1975

* * *

Булбул жырлады кёк терекле ичинде.
Акъылман да, харип да жыры ючюннге

Булбулгъа алгъыш этдиле. Ол кесине
Зауукъгъамы жырлайды бутакъ юсюнде?

Не жырлаймыды, биз къууанырны билип?
Не да болсун, жырлайды. Ол а – игилик!

1975

* * *

Дунияны ариулугъун биргесине
Ким алып кетди, саугъа этип кесине?

Ол ариулукъ къалды менден игиледен,
Аладан къалгъаны кибик, къалыр менден.

Алыкъа уа кёреме бу жашил жерни.
Жазгъы къууанч да къанатлысын жиберди.

1975

* * *

Жолунгу ахыры жокъча, бардынг, жолунг
Узун болгъанда, жашлыкъда, кёп дей жылынг.

Эр бол да, энтта, жолунг къысха болгъанда,
Артда кюнден алда кюнюнг аз къалгъанда,

Алгъын жолунг узун болгъанындача, бар,
Башынгы акъ этип тургъанлыгъына къар.

1975

* * *

Жол аз къалды деп жиляп, не табарса сен?
Ишинги ырахат этгин андан эсе.

Билалмайма барды деп башха эслилик:
Къурурукъ зат къурур да, ёсер ёсерик.

Жол къысха болса да, игиди баргъанынг,
Багъа жетмез зат – кёкге бир къарагъанынг!..

1975

* * *

Учуп, кёкге чыкъгъан къанатлы ашынга
Аш къошмаз. Тынгыла къанат тауушуна,

Къара ариу учуп баргъанына аны,
Кюнюнге кюн къошар тургъанынг къууанып.

О, терек чакъгъаны, кырдык да чыкъгъаны,
Черек баргъаны, къанатлыны учханы!

1975

* * *

Тау да кеси жеринде, терек да кеси
Жеринде игидиле ала экиси.

Бу жерге ариулукъ берирге деп, алай
Жаратылдыла да, ариудула ала.

Тауну акълыгъы, терекни жашиллиги –
Экиси да жаны саугъа – къууанч, иги!

1975

* * *

Жашил жаз, жай къанатлы жырламай къалса,
Бир къанатлы учмагъан кёкге къарасакъ,

Кёкге къарап, биз анда жулдуз кёрмесек,
Гюлле къызаргъан биченликге кирмесек,

Биз эштмесек черек, тенгиз да тауушун,
Жиляр эдик, къучакълап бу жерни ташын!..

1975

* * *

Жокъ этилирге деп жаратылмады тау,
Аны акълыгъына къууана, атсын танг!

Тау жаратылды, агъарып турургъа деп,
Бар жашагъанланы къууандырыргъа деп.

Жокъ этилирге деп жаратылмады тау!
Дайым, акъ бийикликге къууана, ат, танг!..

1975

* * *

Мен бар эдим. Мен жокъ болдум. Жер а къалды,
Сабан бите, суула бара тюзде, къолда.

Мен бар эдим. Мен жокъ болдум. Кёг' а къалды,
Жулдузла жана, сауланы къоймай алдап.

Мен бар эдим. Мен жокъ болдум. Дунияны
Ариулугъу къалды, саула кёре аны!..

1975

* * *

Жангылычларымы ачылыгъы къалды, –
Биреу кетген кибик мени тапсыз алдап.

Мен кесими кесим алдадым кёп кере,
Кечиу бла ётмедим, тургъанлай кёре.

О, жангылычларымы ачыуу! Сенден
Къутулалмай къалдым бу жерни юсюнде.

1975

* * *

Мен жашадым, кёп жангылычла да этдим.
Инсан алай эте келгенди ёлетден.

Мени ызымдан келлик, менден акъыллы
Болурмуса, алдаялмаз кибик къанлынг?

Не уа, сени да жаралы эте жаула,
Жашармыса, мен жангылгъанча, жангыла?..

1975

* * *

Келгеним кибик кёп ишимде жангыла,
Келгенме, жаралы бола да, жыгъыла.

Мени ызымдан келген, барырмыса сен,
Жара тюшмей, терегинг ырахат ёсе?

Не уа, къан жугъу бола жашил жагъала,
Сен да болурмуса, менича, жаралы?..

1975

* * *

Жашау, сен черекча бараса, жагъангда
Мени къар акъ этди, жибидим жауунда,

Буз да урду. Алай сенден сора затым
Жокъ. Тауда, къолларымы кёкге узатып,

Санга алгъыш этеме, кёрсем да къышым
Жуукълугъун!.. Бараса, черекге ушап.

1975

* * *

Къанатлыла, сау кюнню учуп айланып,
Кёре акъ тауланы, сары будайланы,

Ырахат тереклеге айтып жырларын,
Энди кече жукълап турадыла, арып.

Танг атар да, ала бары уянырла,
Дагъыда жырларла да, учуп барырла.

1975

* * *

Атамы атыны жалкъасын тарагъан,
Анамы бахчасыны башында баргъан,

Тауда бешигими юсю бла ётген,
Чегемде сабий башымдан сылап кетген

Жел, энтта ызымдан жетип, хапар салды,
Тауда, жолда ол чал башымдан сылады!..

1975

* * *

Акъ тауланы башларындан чыкъгъан жулдуз,
Бир заманда да болмадынг сен огъурсуз.

Узакъладан кёрюп турдум таула къары
Башларында жаннганынгы, къалмай арып.

Насыплыма – терсликни бузу эриди,
Тау башында жулдузуму энтта кёрдюм!..

1975

* * *

Чинар, Чегемде жолну жанында чакъгъан!
Сабыр къарайса таула башы чууакъгъа.

Анам бла кёп солудукъ ауанангда.
Энтта тураса! Саулугъунга къууандым.

Энтта да ийнекле жубана тюбюнгде,
Жубаныучуларынлай мен кютген кюнде!..

1975

* * *

Тереземе ырахат къарап чиммакъ тау
Бла жашил терек, алай келеди танг,

Алай киредиле юйге ингир, кече.
Жерим, сау бол аллай саугъаларынг ючюн!

Жесирме жазынга, къышынга, тауунга,
Мудах ингиринге, жап-жарыкъ тангынга.

1975

* * *

Булбулну ёнюнден иги къайда ауаз?
Бойну кесилген булбул а жырлаялмаз.

Жазны тёрюнде булбулланы ёнлери –
Бу жерни айбатлыгъы ёлетден бери.

Булбул жырсыз – жер болуп къаллыкъды жарлы,
Бизге бютюн ауур кёрюне жарала!..

1975

* * *

Тау ауанасы, терекни ауанасы!
Мен ийнандым бу жер къалмаз деп аласыз.

Жай чилледе кырдыкга жатхан ауана,
Анам манга жомагъын айтхан ауана,

Бир заманда бешигим тургъан ауана,
Энди мен сагъышлы олтургъан ауана!..

1975

* * *

Бар зауугъунг, къыйынлыгъынг да – адамла
Бла бирге. Ала болсала, табыла

Не къыйын сагъатда да бир амал, мадар, –
Нёгерлесиз къалдырмасын сени къадар!

Ауур жюкню да элт, тенгинге тенг бола!
Жашауунг, ёлюмюнг да – адамла бла.

1975

* * *

Бештауну башында булутла,
Лермонтовну къайгъыларынлай.
Мен бюгюн къарайма алагъа.
Ол кетгенча осуят этип.
Сакъ жауун жаугъан узакъ ингир!..
Таула чиммакъ. Булутла къара.
Кырдыкла жашил. Къан а – къызыл.
Ачыу къара. Къан къызыл.
Къызыл.

1975

* * *

Адамда аманлыкъ жокъ деп айтмадым мен,
Алай тийишсиз ташны да атмадым мен.

Не да де, адамласыз манга зат да жокъ,
Ашаргъа гыржын, жылынырга от да жокъ.

Жашаялмам, айырылсам адамладан,
Мен – адам баласы, бириме аладан.

Адамласыз, къыйын кюнде ким жапсарыр?
Ёлген кюнюмде къабыргъа да ким салыр?

Жолда жыгъылсам, болушлукъгъа ким жетер?
Ёлген кюнюмде жиляууму ким этер?

Аманлыкъ не кёп эсе да адамлада,
Жашау эталмам, айырылып аладан.

Игилик, аманлыкъ да этдиле ала,
Жашауум, ёлюмюм да – адамла бла.

1975

* * *

Къанатлы, таза кёкге чыгъа,
Нечик жарыкъ, татлы жырлайды!
Терек, анга къууанып, чагъа,
Бутакъларын кенгнге жаяды.

Къанатлы жырында терекге
Алгъыш этеди, ол – юйюдю.
«Сау бол, сау бол!» – дей, кете кёкге,
Ол къайытмай къаллыкъ тюйюлдю.

Ингирде къайытыр да, къонар
Терекге. Аны къууанчыды.
Артда къалдыла къыш бла къар,
Къанатлы жырлайды, учады.

Ол уя этген терегини
Башы бла жарыкъ ётеди,
Учуп аны тёгерегине,
Ол терекге алгъыш этеди.

1975

* * *

– Терек, сен манга кёгетинги,
Ауанангы да бердинг кёп кюн,
Къыйын кюнлеримде болушхан
Ырахатлыгъынгы да кёрдюм,
Чомартлыгъынгы кёрдюм сени.
Менден а не керекди санга?
– Жерге тамырланы, менлей, ий,
Кёкге, менлей, ырахат къара,
Бийикликни сюйюп, жашаргъа,
Эр кибик ёлюрге да юйрен!..

1975

СОКЪУР ЖЫРЧЫНЫ ЖЫРЛАРЫ

1

Сафи, кёрмейме дуния жарыгъын,
Кёрмейме сени бетинги!
Азат къанатлы къанат къакъгъанлай
Тауушу уа этегинги!

Сафи, ариуланы да ариуу
Дейдиле бар эл да санга.
Сёзюнгю эштсем, манга да насып
Келеди, сыбызгъы согъа.

Сафи, нарт сёз болду ариулугъунг,
Бир кёралсам эди аны!
Алай ауазынгы эште эсем,
Мен жарлы сунмасын анам.

Сафи, сокъур кёзге жарыкъ болдунг,
Зат кёрмей эдим да, кёрдюм:
Ауазынг – сау дунияды манга,
Сен манга кёз жарыкъ бердинг.

Сафи, жашил жазым, чуакъ кюнюм,
Таза суум, жарыкъ тангым.
Сени ёнюнгю эштген къадарда,
Дуниям болмаз къарангы.

2

Анамы бетин да кёрмейме мен,
Туугъан элими юйлерин,
Жерими къаясын, жолун, суун,
Эрттенлерин, ингирлерин,

Къышны акълыгъын, жаз жашиллигин,
Элими орамын, ташын,
Айны жарыгъын, жауун жаугъанын,
Анам кёрген таула башын!

Эл бары кёрген ариулугъунгу
Кёралмайма да, мен жарлы!
Къышхыда къарла, жайда жауунла,
Мен кёралмайын, жауарла.

Кёралмайма бетинги, кёзюнгю,
Не къолунгу, не санынгы.
Аланы кёралсам, къулунг болуп,
Сюрюр эдим сабанынгы.

Мен кёралмай, атадыла тангла,
Жулдузла мен кёрмей чыгъа,
Мен кёрмей барадыла булут, суу,
Терекле мен кёрмей чагъа.

3

Сафи, сен мени алтын къошунум,
Бек сыйлы чагъырдан толу,
Мёлекле къоллары кибик, сыйлы –
Гыржын этген эки къолунг.

Сафи, бийикде баргъан кийигим,
Жеталмай мараучу огъу!
Сени ючюн хазырма турургъа
Бугъоуда, шынжырда окъун.

Сафи, суудагъы алтын чабагъым,
Къаялада ёсген гюлюм.
Ауазынгы не атлагъанынгы
Эштмесем, – къарангы кюнюм.

Сафи, сени къатынгда тургъанда,
Атлагъанынгы эштгенде,
Манга берилген кибик кёз жарыкъ,
Болады алай хар кюнде.

Сафи, кёз жарыгъым, кюн жылыуум.
Жулдузум болуп чыгъа тур!
Сен барда, кёреме акъ тауланы,
Сен жокъда, болурма сокъур!

Эштеме сени сёлешгенинги,
Шыбырдагъанын этегинг,
Кёбюнде да турама ийнанып,
Мен кёреме деп бетинги.

Аякъ тауушунгу эштеме мен,
Эштеме мен кюлгенинги,
Болады мен кёрюп тургъан кибик
Сен суу алып келгенинги.

Сора алай жарыйды жюрегим,
Алай ыразыма санга!
Сёзюнгю, кюлгенинги эштгеним –
Бир багъа да жетмез саугъа.

Сууну, жауунну да тауушларын,
Къанатлыны да учханын,
Эштеме тойну жарыкъ дауурун,
Саусузну да ынчхагъанын.

Анамы, сени ауазларыгъыз
Эштилгенде уа, жюрегим
Толады жарыкъ бла жылыудан,
Кёрюннгенча манга жерим!..

4

Не жарыкъ ойнайдыла сабийле,
Эштеме мен дауурларын,
Мен къалай термилеме кёрюрге
Ол сабийчиклени барын!

Кёрсем эди аланы бетлерин,
Кюнню чыкъгъанын, батханын,
Отлай тургъанларын ёгюз, ийнек,
Ай тийгенин, танг атханын!

Суу, тауушунгу эштеме, алай
Кёрсем эди баргъанынгы!
Къар, билеме мен суукълугъунгу,
Кёрмейме агъаргъанынгы!

Анам, термилеме мен бетинги
Жангыз бир окъун кёрюрге,
Сени кёзлеринги, къолларынгы
Жангыз бир кёрюп, ёлюрге!

Сафи, мен сыфатынгы бир кёрсем,
Насыплыланы нёгери
Болур эдим. Алай жокъ мадарым –
Аллай насып – менден кери!

5

Мен жырларымы айтдым, кёрюрге
Термилип, туугъан жериме.
Такъырды, насыбы жокъду дерге
Болалмам мен жюрегиме.

Мен жырларымы айтдым кёрюрге
Термилип тургъан анама.
Аны себепли жокъду насыбынг
Деселе, бирда унамам.

Мен жырларымы айтдым Сафиге –
Жерибизни чырагъына,
Мен жырларымы айтдым таулагъа,
Жазны, кюзню чууагъына.

Манга жырларым кёз жарыкъ болуп,
Жашадым адамла бла,
Жырларымы жырладыла, мени
Бырнак этмедиле ала.

Сыйлы жерим, анам, ариу Сафи,
Ахлуларым, эллилерим,
Жырларымы сизге алай айтдым,
Жашагъанча, сизни кёрюп!..

1975

КЪАРТ ЖЫРЧЫНЫ ЖЫРЛАРЫ

1

Къаллай атлагъа мине эдим!
Чабыуну, жырны да бир этип,

Алай жашадым жаш кюнледе,
Жырладым таулада, тюзледе.

Жел тарады жалкъасын атны,
Акъ тёппелеге мен жыр айтдым,

Жолгъа бла жолоучулагъа,
Къаялагъа, къаячылагъа,

Суху баргъан къызылтор атха,
Башымдагъы акъсыл булутха,

Тереклеге, отунчулагъа,
Мараучулагъа, къойчулагъа.

Жырларымы айтдым жериме,
Аны таласына, ёрюне,

Ингирине, жангы тангына,
Кёк кырдыгына, къауданына,

Къышдан къутулгъан терегине,
Жулдузлары жаннган кёгюне.

Тойлада къалай жырлай эдим,
Тойгъа тийишли жырла этип!

Ах, жаш жылларым, жаш жылларым,
Кюн, ай да жарытхан жырларым!

2

Къарап тауну къабыргъасына,
Эншге эннген ауанасына,

Олтурама, кёп сагъышларым –
Мудах уча къартлыкъ къушларым.

Олтурама, хунагъа къарап,
Аллымда суу алгъынча бара.

Ол мен алгъын жырла этиучю,
Суу челеклени да элтиучю

Къызла да энди – къарт ыннала,
Гуппурла болгъандыла ала!

Миниучю атларым ёлдюле,
Кёп тенглерим да кёмюлдюле.

Кёп барыучу эдим тойлагъа,
Энди кёп барама дууагъа!..

Кюнде къарайма тау башлагъа,
Мени да ашырлыкъ ташлагъа.

Ах, жаш жылларым, жаш жылларым –
Таудан аууп кетген журларым!..

3

Къаллай къызлагъа жырла этдим,
Кюннге да, гюлге да тенг этип!

Жулдузлагъа ушаш кёзлери,
Алагъа жырлагъан кюнлерим!

Къаллай къызлагъа жырла этдим,
Нечик таза сууладан ётдюм!

Ол суула тюрленмей къалдыла,
Ол къызла уа къартла болдула.

Къатым бла ётселе ала,
Кёп кюнледе жюрегим тола!..

Ах, къаллай жашла бла бирге
Бара эдим киеу нёгерге!

Энди уа эски жырларымы
Мурулдай, озгъан жылларымы

Кёре, узакъда учуп баргъан
Къанатлыланыча, мен къаргъа

Къарайма, къар – акъ, алгъын кибик,
Ол жатхан тау къабыргъасы – тик.

Ах, жаш жылларым, жаш жылларым –
Таулада жаугъан жауунларым!

4

Къаллай тау башлагъа жырладым,
Къаллай тау къушлагъа жырладым!

Къаллай атлылагъа жырладым,
Къаллай батырлагъа жырладым!

Тау башла алайлай къалдыла,
Къушла уа энди аз болдула.

Къайытмазда ма ол атлыла,
Къайытмазда ма ол батырла.

Мен, аласыз къалып, мурулдай
Турама, олтурама алай.

Атым да тюшюмде кишнеди,
Жукъум – аз, кёп болуп тюшлерим.

Чалгъы тартхан кючлю къолларым,
Ишсиз-кючсюз болдугъуз, арып.

Туманнга киргенча тенглерим –
Энди ала келмезле бери.

Жырлай эдим къаллай таулагъа,
Жырлай эдим къаллай танглагъа!

Ах, жаш жылларым, жаш жылларым –
Энди баралмазлыкъ жолларым!..

5

Олтурама бахча къатында.
Картош къазадыла къатынла.

Секирип миналмайма атха,
Къыш жылынама юйде отха.

Манга ат да, узакъ жол да жокъ,
Энди ахыр къышым да жуукъ.

Арбала, ёгюзле, хунала,
Менден да тамата къалала.

Арбазда жубаннган къатынла.
Чёгеме аланы къатында.

Къаллай тойлада тепсей келдим,
Узакъ элде, не жуукъ элде!

Къаллай байрамлада жырладым
Кюн, ай да жарытхан жыллада!

Жырладым мен къаллай кюнлеге,
Жырладым мен къаллай гюллеге!

Къаллай жулдузлагъа къарадым
Танг алада, кече арада!

Ах, жаш жылларым, жаш жылларым –
Энди туман басхан жолларым!..

6

Олтурама, таулагъа къарап,
Элни сууу алгъынча бара.

Жерими жолу, ташы, къары,
Мирзеую, гюлю, сууу – бары

Манга алгъындан да багъалы –
Тауу, жыры, кырдыгы, малы.

Кечеме тюберме, аланы
Бирине айтмай сёз аманын.

Жерими жесири болгъанлай,
Кечеме да тюберме алай.

Батып, кетип барады кюнюм.
Эштеме жаш жырчыны ёнюн.

Мен эталмаз жырланы этер,
Мен ёталмаз сууладан ётер.

Жырчыны ёнюн эштеме мен,
Анга алгъыш да этеме мен.

Не аламат жерге жыр этдим,
Къаллай къызлагъа жырлай эдим!

Ах, жаш жылларым, жаш жылларым,
Учуп кетген къанатлыларым!..

1975

* * *

Поэзия сёзле тюйюл,
Ол – къууанч бла ачыу,
Къан урушха киргенлеге
Ушаш, билмейди кёзбау.
Ушайды таугъа, сабийге,
Ол – булут, терек кибик,
Жай баргъан черек маталлы,
Къыш юйде жаннган отлай.
Поэзия – сёзле угъай,
Ай тийген чёплеу башы.
Поэзия – сёзле угъай,
Ол – Жашау бла Ёлюм...

1975

* * *

Быллай къызла жашагъан жерде
Къарт болгъан къыйынды, не къыйын!
Алагъа къууана, жюрюдюм,
Бош сёзлеге эс бурмай къоюп.

Бу жулдузлу кёкню тюбюнде,
Терекле былай чакъгъан жерде
Къарт бола барабыз хар кюнден –
Бу сейир гюлле чыкъгъан жерде!

О, къызланы ышаргъанлары,
Женгил атламлары аланы!
О, гюллени къызаргъанлары!
Жашайма, алагъа аллана.

Барама, къызлагъа къол булгъай,
Баргъанымча жазгъыда – эртте.
Къыйынды, не къыйын къарт болгъан
Быллай къызла жашагъан жерде!..

1975

* * *

Свеча горела на столе,
Свеча горела.

Б. Пастернак

Ол кече жау чыракъ жана
Эди терекле арасы
Юйде, бетинги жарыта.
Насыплыма дерге арсар
Болмай, кёре эдим сени
Бетинги, акъ къайынланы.
Къарчыкъ, наратла юсюне
Жатып, акъ этип аланы...
Ол кече, жау чыракъ жана,
Уллу шахар тийресинде
Юй башларына къар жауа,
Жата къайынла юсюне.
Жау чыракъ жарытхан бетинг,
Эки къолунг, эринлеринг!..
Ол кече, жомагъын этип,
Шимал жели кетди кери.
Ол кече, жау чыракъ жана,
Насыплы сагъышларымы
Жарытды. Къар сабыр жауа
Арбазгъа, юй башларына.
О, жау чыракъ жаннган кече
Къалай ариу, татлы эди!
Турама мен аны ючюн,
Жашау, санга алгъыш эте.
О, жау чыракъ жаннган кече,
Акъ къайынла, наратла, къар!
Жашауда къууанч, насып бар.
О, жау чыракъ жаннган кече!..

1975

ЧЕГЕМДЕ
КЪАЯГЪА АЙТАМА

Сен къаяса, жаланда къая, алай
Сени кёрген манга хар жолдан – саугъа.
Сабан сюре не малларын къууалай,
Къарадыла кёп ахлуларым санга.

Мен сени кёреме жай эрттенликде,
Ийнекле отларгъа чыкъгъанларында,
Кёреме къыш, къар жаугъан ингирликде,
Элде юйледе от жакъгъанларында.

Жюрюй башлагъан кюнлеримден бери
Кёрюрге юйрендим сени жеримде,
Кетсем да тауларымдан узакъ – кери,
Турдунг сен кёз юсюмде, жюрегимде.

Къар экибизни да нечик агъартды,
Ай да ариу тийди, кюн да жылытды,
Ахшам къалай келди, танг къалай атды,
Ауанангда, санга къууана, жатдым.

Сен къаяса, жаланда къая. Алай
Ахлуларымдан бири кибик кёрдюм.
Ёмюрюнг узунду, узакъды къалай!
Былай кёпле да айтырла ёмюрде.

Манга багъалыды кёп заманла зат
Эталмайын тургъан беклигинг, кючюнг,
Сюеме мен болгъанынг ючюн азат,
Менден сора да кёп турлугъунг ючюн!..

1975

* * *

Къыйналсам, арысам,
Мудах болуп барсам,
Орамда бир итчик,
Къара-къолан кючюк,
Билмей арыгъанны,
Жёбелеп баргъанын
Кёрсем, ол жапсарып,
Къайгъыланы бары
Менден кери кетип,
Энтта сейир этип
Къалама жашаугъа,
Къууанч кёпдю саугъа!..
Ол итчик жёбелеп
Барады, не излеп?
Не болур мураты,
Не излеген заты?
Ол, женгил жёбелеп,
Къарамай жауун деп,
Жай орамда бара,
Мен да анга къарап
Турама, ышара.
Жауун жаугъан орам.

1975

* * *

Жашчыкъ, нечик жарыкъ къууаса топну,
Нечик чабаса, терк жагъаса отну.

Кёк да, жер да санга – къууанчдан толу,
Жашау санга – гюллери чакъгъан тала.

Сен насыплы болсанг, мен да – насыплы,
Санга дайым таза болсунла суула!

Санга кёрюне болурма акъылман.
Сен менича болурса. Мен а болмам

Сенича: балам, сабийлик къайытып
Келмейди. Аны жашау эртте айтды.

1975

* * *

Жаш кюнледе эрттенлик
Жырларымы жырладым,
Бардым, къайгъы жокъ суна,
Мен кюн тийген жоллада,

Чинар агъач ичинде
Къара сууладан къандым,
Жангы ётмекге, суугъа,
Кёгетлеге къууандым.

Энди, жолда ингирлик
Жырларымы айтханда,
Кюн да алгъындан эсе
Кёп да мудах батханда, –

Энтта айтама: «Салам,
Эрттенлик!» – деп жангыдан.
Ётмекни жангылыгъы,
Суу тазалыгъы, жаша!

Сиз, жашил жер, чууакъ кёк,
Жашлыкъ къууанчы, жаша!
Жашау, барына – ана,
Барына ана, жаша!

1975

ТИШИРЫУГЪА АЙТАМА

1

Киши къыралында, киши жулдузуна
Къарадынг сен, жулдузла кибик – кёзлеринг.
Келдим, сени эсгере жол узунуна,
Кавказны акъ тауларын кёргюнчю дери.

Сен, насыплы бола, къараучу тауланы,
Узакъдан къайытып келип, энтта кёрдюм,
Биз алышмадыкъ бир затха да аланы,
Не узакъда да алагъа салам бердик.

Аланы къарларына къарап да, сени
Эсгереме, игиликни эсгергенлей.
Къар алгъынча жатып Къазбекни юсюне,
Чинарла да турадыла кёгергенлей.

Сен киши къыралыны кёгюне къарап
Тургъанынгда да, Кавказынгы жулдузу
Болгъанлайын къалдынг, кёп жерлеге бара
Айлансанг да, жолунг дайым бола узун.

Кёрюне атынгы айтханча чинарла,
Къарайдыла таула акълыгъына ала,
Жай кече шыбырдай, тангнга да чыгъарла,
Мен да къатларма атынгы ала бла.

2

Январь айы да Индустанда исси.
Кёп тюрлюдю сыфатлары жер-жерлени.
Ол кюн Аллахабадха уча эдинг сен.
Жоллары да тюрлю-тюрлю жюреклени.

Къууанчым болду ол къыш санга тюбеген,
Жангы кюнлерими эшиклерин ачып.
Туугъан Кавказынгы, Москвангы кёгюн
Кёрдюнг, Делиден Аллахабадха уча.

«Жолунг мамукъдан болсун!» – дедим, ашыра,
Мени жюрек тилеклерим – нёгерлеринг.
Кёп жюрюйсе. Хар жолунгдан хата кери
Кете, анга дайым акъ къанатлы къонсун!

3

Энтта ол ингир эсиме тюшдю тауда,
Ахшам къанатлыча къона тау юсюне.
О, Бомбейде бир жангы ауушдан аудум!..
Ол ингирде Бомбейде концертинг сени.

Аравий тенгизи, арыгъан ёгюзлей,
Солугъанында, болмай не жел, не аяз,
Концертинг баргъан залны да тапдым, излеп,
Къууанчым – бек уллу, къыйыным а – бек аз.

Индустанны кёгюнде жулдузла – жарыкъ.
Ол кече сен Бомбей шахарында эдинг.
Алай насыплы, насыплы болду жаным,
Сен мени бек къууанчлылагъа тенг этдинг!..

Мен санга ариу сёзле айтхан заманда
Тилим нечик зауукълу, насыплы эди!
«Жашау айырмасын сени да зауукъдан,
Жулдузунг дайым да жарыкъ жансын!» – дедим.

Бомбейде кёп юйсюз жарлыланы барын
Сен къояллыкъча бай, насыплы да этип,
Алай кёрюндю. О, фахмулу къолларынг!
Ол кече сен Бомбей шахарында эдинг!..

4

Тиширыу! Сенден аламат бир зат жогъун
Уллу поэтле айтып кетдиле эртте.
Сен къарасанг, жашнайды къуу тенгиз жагъа,
Кырдыкны да кюйдюрмей къояды ёртен.

Санга сейир эте, кетди ёмюрлери,
Санга жесир болуп ётдюле кюнлери,
Жашадыла дунияны поэтлери,
Сени ариулугъунг жарытып бетлерин!

Шопенни музыкасына тынгылагъан
Бомбей шахары. Жулдузлача кёзлеринг,
Гюлле, минчакълача – бойнунга тагъылгъан
Ол ингир. Фахму жарыгъынлай кюнлеринг!

Узакъда уа – Москваны чыракълары
Узакъда уа – Кавказны акъ тёппелери,
Къазбегинги башында кёкню чууагъы.
Ала да, музыка да – ёмюрге дери!

Ол кече Кавказыбыздан узакъ жерде:
«Хар къайдан да бир хатасыз къайыт!» – дедим.
Кёгюме къууанч къанатлысын жибердинг.
Ол кече сен Бомбей шахарында эдинг!..

1975

* * *

Къызла хар къайда да жашауну
Жазы болгъанлайын къалдыла.
О, агъачдагъы таза шаудан,
Къанатлы жырлары къоллада!

Тауда, Москвада, Парижде
Къызла – бу жашауну къууанчы.
Жюрегими тангнгача ачып,
Къарадым къызлагъа хар жерде.

Чегемде, Варшавада къызла
Къалдыла жашауну жарыгъы
Болгъанлай, чакъгъанда да къозла,
Къар жаугъанда да жолгъа, жаргъа.

Къызла орамлада баргъанда,
Къыш да чакъгъан кибик чинарла,
Биз ол къызлагъа къарагъанда,
Жулдузла тумандан чыгъарла.

О, къызланы ышаргъанлары! –
Дайым аламатлай къалырла,
Ала жазгъа ушагъанларын
Кёре, насыплыла барырла.

Дунияны шахарларында,
Биченликлеринде да баргъан
Къызла, суула шорхаларына,
Тереклеге, жаууннга, къаргъа

Къарагъан, женгил баргъан къызла,
Сиз барда, бу жер жарлы болмаз,
Не къыйын жыл да, эрип бузла,
Къууанч ёлмей жашар, келир жаз.

1975
Варшава

* * *

Мен энтта да, Кавказдан кетип, жюрюдюм,
Бу жай кюн къайытып келдим узакъ жерден.

Аллай жаун жетди, бир аламат жаун,
Жангыдан башланнганча мени жашаум!

Жерими жаууну, не татлыды тилинг,
Тауда мен жаудургъан кибик сени, тилеп!

Тауланы жаууну, не татлыды тилинг,
Сюйюнчюге тынгылагъан кибик элим!..

1975

* * *

Ат арыр, ёгюз да арыр,
Заман а – тохтамай барыр,

Машина да эски болур,
Жел, жангылай къалып, урур.

Черек да къурургъа болур,
Къууанч а къурумай къалыр.

Батыр да къарт болур, ёлюр,
Жаз, келиучюсюнлей, келир.

Ат арыр, ёгюз да арыр,
Жашау а жангылай къалыр.

1975

* * *

Ираклий Абашидзеге

Тикле башында жулдузум мутхуз бола
Башласа, мен шуёхларымы атларын
Айтырма да, олсагъат эштирле ала
Ауазымы, къайда жанса да отлары.

Хар бири айтыр: «Эштеме, тенгим, сени!»
Сора къырла башында жулдузум жарыр,
Къара булутла къоналмазла юсюне,
Жулдузум жолну башында жарыкъ жанар.

Хар биригизни да аты – жулдуз кибик,
Айтханымлай, жарыйдыла бетим, жаным,
Сизни бла бирге баргъан жолум – бийик,
Бизге шуёхлукъну жулдузлары жаныр.

Къырла таба айланып: «Ираклий!» – деп
Къычыргъанымлайын, «Къайсын!» – деген ённю
Эштеме. Терек сынса сени элингде,
Титирейди терек арбазымда мени.

Ушбаны бир къабыргъасы – сени, бирси –
Мени. Ираклий, къарындашлабыз биз.
Эштеме мен анда сени итинг юрсе,
Бир таулагъа къарайдыла юйлерибиз.

Бир таулагъа къарагъан аналарыбыз,
Ала кетгендиле, бизге тилек эте.
Лермонтовну жесир этген тауларыбыз,
Булутлары, сагъышларыбызча, ёте.

Таула башында жулдузум мудах жана
Башласа, къычырырма: «Ираклий!» – деп,
Сора ырахат, жарыкъ да болур жаным
Бу сен сюйген Минги тауну этегинде.

1975

* * *

Жауун. Акъ таула.
Жауун. Ташлы жол.

Жауун. Терекле.
Жашил терекле.

Жауун. Тау аузу.
Жибиген юйле.

Жауун. Будайла.
Жауун. Биченлик.

Жауун – ёлмезлик
Хапарчы. Таула.

1976

* * *

Къарылгъач, узакъ кетип, келдинг,
Солу жангыдан бизни элде,

Атамы юйюню къатында.
Жаша, сакъланып хар хатадан.

Узакъладан, уянгы излеп,
Келгенсе таугъа сен да, бизлей!

Биз кетералмагъанча эсден,
Унуталмадынг уянгы сен.

Биз тапхан кибик, тапханса сен
Уянгы. Къууан, бол сау-эсен!

Танг бирча ата экибизге,
Таула бирча агъара бизге.

Жазгъа, жылыугъа да биз бирден
Къууандыкъ эрттенде, ингирде.

Уяларыбызны тапдыкъ биз,
Жашаугъа алгъыш жыр айтдыкъ биз.

1976

* * *

– Кечегиде баргъан черек,
Къайрыса, къайры?

– Бийик кёкге къарай, кетдим
Мен ёмюрлеге.
Сен а?
– Юйюме жеталсам,
Ол – манга саугъа!..

1976

* * *

– Жашчыкъ, жиляма, тохта,
Ачыдыла кёз жашла!

– Анам ёлгенди, анам!
– О, бушуу. Амалсызлыкъ!..

1976

* * *

Чегемиме келип, жазгъа
Тюбедим. Жарыкъ ауазгъа

Тынгыладым. Ол да – мени
Жазгъы эрттеними ёню,

Кёрмез анамы ауазы,
Узакъ заманны ауазы,

Жылгы суууну да ёню.
Жашил бешик жырым мени!..

1976

* * *

Эрикни акъ бутагъы,
Къарайса къара таугъа.

Энтта болдунг нечик акъ!
Башынгда – чексиз чууакъ.

Эрикни бутакъчыгъы,
Энтта жангыдан чагъып,

Къууандыраса мени,
Ийнагъы жазны, жерни!..

1976

* * *

Энтта эски журтума келдим.
Анам айтхан эди бу элде

Манга бешик жырын, таулагъа
Къарап, ай тийгенде алагъа.

Анам от этген от жагъасын,
Ол чёкген къая ауанасын,

Суугъа барыучу жолун кёрдюм,
Барысына да салам бердим.

Жыры, бешик жыры уа къайда?
Аны уа табалмайын къойдум!

Анамы татлы бешик жыры, –
Бу таулада тас болгъан журум!..

1976

* * *

Къанатлы уясын къалай
Сюеди! Турады къоркъуп
Кесерле деп кёк терегин,
Бузарла деп да уясын.
Къанатлы уясын къалай
Сюеди – жашил терегин!
Ол анга жылы, жумушакъ,
Ол – аны юйю, тынчлыгъы.
Учуп, азатлыкъда зауукъ
Этип, къанатлы юйюне
Къайытады – уясына,
Бу ырахат терегине,
Къайры барса да, кюн сайын
Къайтып келеди бери.
Ол да, бизнича, юйюне
Къоркъады – шош терегине,
Бир хата болмасын анга,
Элия да урмасын деп...
Къалай сюеди къанатлы
Уясын – жашил терегин!..

1976

* * *

Жаш кюнлеримде, ол заманда,
Мен бу Чегемимде тургъанда,

Мында бир къыз жашаучу эди.
Ол жаз кюнледе анга этди

Эрттенлик жырларын да жаным,
Ол манга жулдуз болуп жаныр.

Ма энтта Чегемим, ма Адай.
Жоллагъа алгъынча тийди ай.

Ол къыз а жокъ, кечеле къары
Узакълада жапды къабырын!..

Жарсыдым мында ненча кере:
О, чакъгъанлай кесилген терек!

Кюйген жулдуз, унутулгъан жыр,
Жаз эрттенликде окъ тийген жур!

1976

* * *

Тиймегиз къанатлыны уясына,
Къанатлыгъа алай игиди анда!
Булутла башласала да басына,
Къанатлы бир тынч жукълайды уяда.

Сиз кесмегиз къанатлыны терегин,
Ол алай бийикди, ариуду алай!
Ауанасын жибере, тёгерегин
Турады иссиде къууандыргъанлай.

Тиймегиз уясына къанатлыны!
Юйсюз къалгъанны татыуун мен иги
Билеме!.. Турсун насыплы къатлана
Къанатлы жыр, кёгерсин тёгереги!..

1976

* * *

Жаз жарыгъы – таула къарында,
Къаяланы араларында,

Юй башлада, биченликледе,
Жоллада бла терекледе,

Ол сабийлени кёзлеринде,
Къанатлыланы ёнлеринде.

Жаз жарыгъы – сени бетингде,
Айтхан сёзлерингде, ёнюнгде.

1976

* * *

Къая жуху! Къар жаугъанда,
Сен тураса, къарындашым
Тургъаныча къойла кюте
Къыш агъаргъан къабыргъада.
Къая жуху! Жаун жауа
Туруп, кёрюнесе манга
Тургъан кибик къарындашым
Сюрюу къатында сюелип.
Къая жух! Туман келгенде,
Къарындашым сюелгени
Кибик атабыз ёлген кюн,
Алай тураса туманда.
Энди мен ёмюрде кёрмез
Къарындашларымдан бири
Сюелген кибик кёрюннген
Чегемимде къая жуху!..

1976

* * *

Адай аягъында чинар, ауанангда
Кёп олтургъан эдим гитче заманымда.

Ненча жаз, ненча къыш ётдю андан бери,
Ненча боран, ненча палах кетди кери!

Сен а энтта сау тураса жол жанында,
Чинарым, энтта да чагъаса жангыдан!

Сени саулугъунга мен къууандым нечик!
Кюндюз – кюн жылыта, ай жарыта кече,

Алай тураса, жаз сыбызгъысын согъа.
Бир ахлумача, къууандым энтта санга,

Сабийликде ауанасында олтургъан
Терегим, энтта сау тургъан, чагъа тургъан!..

1976

* * *

Бу кёзле жаланда жарыкъ
Жулдузлагъа бла чакъгъан
Тереклеге къарап, дайым
Насыплы болуп турургъа
Тийишли эдиле, ансы
Жилярга не палах ойгъан
Юйлеге, кюлге къараргъа
Угъай! Бу къолла да – гюлле
Тутаргъа тийишли къолла,
Жангы гюллени тутаргъа!..

1976

* * *

Сюймеклик кеси – жаз жарыгъы,
Ушап таза къанатлы жыргъа.

Сюйген тиширыуунгу бетин
Къышхыда да жаз жарыкъ этип

Турады, сени насыбынга,
Жашил жырланы жырлай санга.

1976

* * *

Балам, бу жерге, бу кёкге,
Бу кырдыкга, бу терекге,
Ма бу ташха, бу жулдузгъа,
Бу кёп турлукъ чыран бузгъа,
Бу жолгъа, бу къабыргъагъа,
Бу бийикден жаугъан къаргъа,
Терезеле жарыгъына,
Кече жауун жаугъанына
Сен къарарса менден сора,
Бу къырлагъа, бу терк суугъа.
Кёзлеринг – мени кёзлерим
Болуп, сен турурса кёрюп
Манга багъалы затланы,
Къысха жашауум къатлана.

Алай эт, балам, алай эт,
Хар терекге баш ура, ёт!..

1976

* * *

Къышхыда, жазны эсге тюшюрсем,
«Энтта да жазны кёрюрме!» – десем,

Суукъгъа чыдагъан да тынчыракъ,
Орам, юй да болгъанларында акъ.

Къыш терекле да, жазны эсгере,
Боранда, тюшлеринде да кёре,

Тёзедиле кюйсюз къышха алай,
Таукел болгъанлайын, акъ болгъанлай.

Мен да къалкъыу этеме къыш кюнде,
Жаз жашиллигин кёре тюшюмде...

1976

* * *

Ауур къар юзюлгенини тюбюнден
Окъуна кёрюрге кюрешир эдим
Ташлы жол башында кёкню чууагъын,
Андан да къычырыр эдим бу жерни
Сюеме деп, сиз эштирикча мени
Ауазымы!.. О, бу жулдузла манга
Кёрюнмейин къалай къалып къалырла,
Бу терекле, бу гюлле, бу бийик кёк?!.

1976

* * *

Не тюрлю хапар да жетсин,
Ким жыгъылсын, ким да кетсин,

Жерге жаз келмейин къалмаз,
Ол жолунда да арымаз.

Жаз жарыгъы турур саулай,
Жулдузла, ташла тургъанлай.

Жазны заман эски этмез,
Биз ёлгенликге, жаз ёлмез.

1976

* * *

Тауланы башлары – акъ,
Тюбюнде кырдык – жашил.
Анам а дайым къара
Жаулугъун къысып турду.

Арбазда чёплеу башы –
Сары, чумла уа – къызыл.
Анам а дайым къара
Жаулугъун къысып турду.

Гюлле, къан – къызыл болуп,
Бийикдеги кёк – чууакъ.
Анам а дайым къара
Жаулугъун къысып турду.

1976

* * *

Кюнюнг алда угъай, артда
Кёп болгъан заманда, къалай
Керекди санга кишилик –
Жашар, ишинги да этер
Ючюн! Алдагъы кюнлеринг
Аз болгъанларын да билип,
Жашайса, ишлейсе, жолунг
Къыйырсыз, чексизча, – алай!
Урушлагъа киргенингден
Эсе, ол эрлигинг бийик.
Тамбла кесиллик терек
Бюгюн кёкню чууагъына,
Жулдузла жаннганларына
Къарайды, алгъынча, сабыр!..

1976

* * *

Тиширыуну ариулугъу – кёзню ачып,
Жумгъанча болуп кетгениди бек ачы.

Алай не этгин? – Бизге да жашау алай
Къысхады да, кёзюнгю жумуп ачханлай!

Тиширыуну ариулугъуну кюнлери
Алай къысха болсала да, бизге – бери

Келтиреди насыпны бийик жырларын,
Жарытады инсанны къысха жылларын.

Тиширыуну ариулугъу – дунияны
Жарыгъыды. Биз да – жесирлери аны!..

1976

* * *

Терекни чапыракълары,
Адамны уа – умутлары,

Чагъасыз, саргъаласыз сиз,
Келе, кете жаз бла кюз.

Терекни бар ауанасы,
Адамны уа – бар анасы.

Адам бла терек бирге
Къарарла тангнга, ингирге,

Къышха да бирге чыдарла,
Жазгъа бирден къууанырла,

Ма алай къалыр ёмюрге –
Адам бла терек бирге.

1976

* * *

Жырларым, жырлагъан жырларым,
Мени байрамларым эдигиз,
Жылларым, жашагъан жылларым,
Кетдигиз, бир кюнча, кетдигиз!..

Тынч кюнлерим, къыйын кюнлерим,
Багъа жетмез саугъа эдигиз.
Нёгерлерим, жол нёгерлерим,
Тюшюмде кёргенча, кетдигиз!..

1976

* * *

Юзмезни суу жаратханды,
Анга танг сансыз атханды.

Алай юзмез тенгизден да
Кёп жашармы – хар неден да?

Юзмезге бауурланнганса,
Ёмюрлюкге къошулгъанса.

Юзмез турур, былай турур,
Жел да, боран да бош урур.

1976

* * *

Не тели эдим мен, не тели –
Багъасын билмедим кюнлени!
Дунияда бек уллу тёлеу –
Бир кюнюнгю ётюп кетгени.

Керек тюйюл алтынынг, къоюнг,
Жашау, кетген кюнлерим къайда?
Тынч кюнлени къой да, тап, къыйын
Кюнлерими окъун къайытар!..

1976

* * *

Къууанч! Жайгъы кёк тюбюнде,
Мени насыплы кюнюмде
Айтылгъанча жомакъ сёзде,
Тенгиз жагъасы юзмезде
Баргъан ариу тиширыугъа,
Тынч ышаргъан тиширыугъа,
Жаланаякъ тиширыугъа,
Тишлери акъ тиширыугъа
Ушап, кёрюнесе алай.
Сени манга келтирди жай!..
Келесе, жарыкъ танг кибик,
Сен келгенде – чуакъды кёк.
Жокъ сени суунгдан таза,
Жокъду сенден ариу, азат!..

1976

* * *

Къадар берген кюнюм озар, кечем озар,
Алай дунияда къалып къалыр хар зат –

Бу мен жанымдан эсе да сюйген таула,
Бу мен жашчыкълай жатыучу жашил тала,

Чегемде, тюбюнден къызара, атхан танг,
Акъ-Сууда уа бу мен тюбюнде жатхан тал,

Манга жаз сайын чакъгъан чум бутакъчыгъы,
Жашил сыртла башында кёкню чууагъы.

1976

* * *

Къууанч! Мен сени изледим
Кесиме, сабийлериме,
Алай къызгъанмадым сени
Хоншума неда тенгиме.

Сенден аламат къанатлы
Учмады бу чексиз кёкде,
Сенден сейирлик терек, гюл
Чакъмады бу жер юсюнде.

Сенден таза шаудан да жокъ,
Сени ауазынгдан татлы
Ауаз да жокъ дунияда,
Сенден акъ да кёрмедим мен.

Къууанч, жашауну жарыгъы,
Кёрмедим зат, сенден таза.
Къыйматынгы кёпге дери
Билмедим эсе, кечир сен!..

1976

* * *

Биягъынлай, терезени
Къагъады жауун:
«Зап-зап, зап-зап...»
Эртте-эртте къакъгъанынлай,
Къагъа жауун терезени:
«Зап-зап, зап-зап...»
Тышында жибиген къоз терекле.
Жауунну тили – ёмюрлюк
Тили, нечик татлыса сен!
Мен жукъу арамда эштгенлей:
«Зап-зап, зап-зап...»

1976

* * *

1

Бюгюн къууанама мен,
Тамбла кезиу сени.

2

Ах, бюгюн жиляйма мен,
Тамбла жилярса сен.

3

Дайым боллугъу алай –
Бюгюн мен, тамбла сен.

4

Жашау эски эсе, бу
Сёзле да эски, эски...

1976

* * *

Биягъынлай, жылы жай,
Биягъынлай, чыкъды ай.

Шауданны тазалыгъы,
Булутла азатлыгъы.

Кюнню уа жылылыгъы,
Тенгизни уллулугъу.

Юзмезни къургъакълыгъы,
Толкъунланы акълыгъы.

Тенгиз башы – таза кёк.
Адамны умуту кёп...

1976

* * *

Жашаудан къыш кёп тилей келдим
Мени жазгъа сау чыгъарырын,
Энтта тилейме къышхы элде:
– Кече, ёчюлтме чырагъымы!

Къар жауа эски къалаланы,
Жангы юйлени юслерине.
Не кёп зат мында адамланы
Тюшедиле къыш эслерине!..

«Энтта бери къыш, жаз да келир», –
Дей, ичеме мудах чагъырны.
Ёчюлтме, къыш кечени жели,
Ёчюлтме мени чырагъымы!..

1976

* * *

Энтта жолоучума. Арып,
Келеме, къыйналып, ауруп.

Ахшам. Энтта юйюм – узакъ.
Къууанч барча, барды азап.

Ма къанатлы учуп келди,
Табып, уясына кирди.

Юйюме алай жеталсам,
Юйюмю хатасыз тапсам, –

Олду бюгюн излегеним.
Умутум, алдама мени!..

Этме къанатлыдан жарлы –
Мен кёп болгъанма жаралы,

Туман басып жаз кюнюмю,
Кёп излегенме юйюмю!..

Къарангы, жапма да жерни,
Юйге жетерге къой мени!..

1976

* * *

Аламат зауукъду жалан аякълай
Къургъакъ юзмезде жылы кюн баргъанынг,
Атанг акъ тауларына къарагъанлай,
Тенгизни кенглигине къарагъанынг,

Къарагъанынг башынгда таза кёкге,
Бюгюн сенден азат бир жан жокъ суна!
Сени фикиринг да чыкъды бийикге,
Кесин къанатлылагъа тенгнге санап.

Не игиди жылы юзмезде баргъан,
Кюннге, кёкге, тенгизге да къууана,
Ырахат наратлагъа да къарагъан,
Жангы къууанчдан да, сууданча, къана!

1976
Дубулты

ЭСКИ ЖАЗЫУ

Урушда да бир инсан сюймез ёлюрге,
Тау да, тюз да кёрмезча, жерге кирирге.

Алай адамла ёлмеген уруш болмаз,
Терекле чакъмайын болмагъан кибик жаз.

Жашау жибереди урушха жашларын,
Жиляй жибереди ол аланы барын.

1976

АУУШНУ АЛЛЫНДА ЭКИ АУАЗ

– Не къарангыды кече!
– Къоркъма сен аны ючюн.
– Кёрюнмейди тауда къар.
– Къоркъма сен, атангча бар.
– Бюгече ким не кёрюр?
– Къоркъма, танг атар, келир!..
Сора таудан ауарбыз,
Юйюбюзню табарбыз!..

1976

* * *

Иссиде арысанг, терек ауанасы
Солутады, сен жолда барсанг, тер басып.

Саулукъ кетгенде да, терекле табагъа
Тебирейсе, бересе алагъа багъа.

Сен жатханынгда да саусузла юйюнде,
Бу жашил терекле жапсара хар кюнде,

Терезеден къарап, кёресе аланы,
Терекле – ырахатлыгъы дунияны.

Аны билип, билип жашауну терклигин,
Ыразы бол, сакъ бол, баш ур тереклеге!..

1976

* * *

Жукълагъан сабий, жукълагъан къанатлы.
Юйюне кечигип къайтхан атлы.

Кече – чууакъ.
Жолла – къургъакъ.

Сабий – юйде. Къанатлы уа – уяда.
Терекле уа, къалкъыу эте, уяна.

Кёк – ырахат.
Терлеген ат.

Жукълагъан сабий. Жукълагъан къанатлы.
Алагъа тенг болуп, тынчайгъан атлы.

Кече – жылы.
Къургъакъ жолла.

1976

* * *

Анам, къарындашым, кече къарангыдан
Къутхаралмадым сизни, къалдыгъыз анда!..

Кече келгенин терек, кырдык да сезер.
Тунчукъма къарангыда, ауазым, сёзюм!

Ким сюйдю кирирге къарангы ичине?
Жулдузла, жарытыгъыз ахыр кечеми!..

1976

* * *

Эшталмайма мен ауазынгы!
Курт жабыпмы къойгъанды сени,
Къарындашым, къыш тау аузунда?
Не уа мени къар юзюлгени
Элтдими? – Эштмейбиз бир бирни!..

1976

* * *

Кече келди огъурсуз бораны бла,
Кюндюз баргъаныча барады терк суучукъ.

Боран къычырады:
– Ёлюм! Ёлюм! Ёлюм!
Терк суучукъ жырлайды:
– Жашау! Жашау! Жашау!

Боран бир-бир тереклени сындыралды,
Алай суучукъ баргъан агъач болмады гунч.

Жангыдан танг атды, жылы кюн да тийди,
Боран думп болду, суучугъ' а энтта жырлай

Барады, къууана тангнга, тереклеге,
Жангыдан жырлайды:
– Жашау! Жашау! Жашау!

1976

* * *

Мирзеу, кёп махтау, ыразылыкъ да эштдинг,
Сен жангылай къала, чексиз заман ётдю.

Тау, сени юсюнгден ненча сёз айтылды,
Сен а, бурун кибик, акълай къалып къалдынг.

Терек, сени юсюнгден бек кёп жаздыла,
Сен ырахатлай къала, жылла оздула.

Суу, сени юсюнгден не кёп сёз айтылды,
Сен а ёмюрге эски болмайын къалдынг.

Кырдык, санга ненча жыр, назму этилди,
Сен а ёлетден эски болмайын келдинг.

1976

* * *

Жер, сени не къадар башкес малтады!
Алай кёп уста да сенде юй салды, –
Сен жашиллей, жашлай да андан къалдынг.

Жер, санга къан, чеги болмай, тёгюлдю.
Болсада сабанчы мирзеу ёсдюрдю, –
Жокъ болмагъанлай аны ючюн келдинг.

Жер, сени сан табылмаз кёз жаш жууду,
Алай огъурлулукъ оту да жанды, –
Андан битдиле сабанла жангыдан.

Жер, сени не къадар кюйсюз малтады!
Алай сенде кёп акъылман да барды, –
Сен кюл, кёмюр болмайын андан къалдынг.

1976

* * *

Кечени тенгиз да, къую да
Кёредиле ёлетден. Алай
Алагъа да кёксюз къыйынды,
Санга, манга къыйын болгъанлай.

Уллу агъач, жангыз терек да
Кечени кёредиле бирлей.
Алагъа да керекди кёк да,
Ол экибизге керегинлей.

Ташлы жол да, бахча, сабан да
Къарайдыла кёкге бир кибик.
Билмеген жаланда къабанды
Бийик, ариу да экенин кёк!..

1976

* * *

Жалан къан ичгенле бла къан тёкгенле
Тюйюл бу жерде бу жолланы ётгенле,

Файгъамбарла да баргъандыла бу жерде,
Хар бирини бети кёз жашдан жибиди,

Акъылларындан таш, агъач да жарыды,
Сабанланы чакъдыргъан жауун да жауду.

Къадар бу жерге башкесле да кёп берди,
Файгъамбарла да жашадыла бу жерде.

1976

* * *

Кёк жулдузларын тенгизге бермез,
Ай да кёгюнден тенгизге энмез.

Айны, жулдузланы жарыкълары,
Кёкде булутланы акълыкълары

Болмаса, къыйын болур тенгизге,
Къыйын болгъаны кибик ма бизге.

Бюгече тенгизни жарытды ай,
Ол бурунлада жарытханынлай.

Жарыкъ жулдузланы тенгиз кёрдю,
Кёрюучюсюнлей узакъ ёмюрде.

Башында акъ булутла баргъанда,
Тенгиз да, бизни кибик, къууанды!..

1976

* * *

Турукъ да ёлюрге сюймейди, кёрдюм,
Сюймеди, кесилип, жерге ауаргъа.
Алай кесдиле аны къыш ингирде,
Ол ынчхады да, ауду жангы къаргъа.

Терекле арасында, ай жарытып,
Татлы сагъыш этмез энди ол турукъ,
Аны танг да жарытмаз, ариу атып,
Кюн ансыз тиер, жел да ансыз урур.

Къанатлыла уя этип жукълаучу
Терек къуруду, кесдиле, жокъ болду,
Къанатлыла махтау жырла жырлаучу
Терек энди мени назмумда къалды.

Кёрдюм, сюймеди турукъ да ёлюрге,
Сюйдю башындагъы кёкге къараргъа,
Булутланы, жулдузланы кёрюрге,
Къараргъа кырдыкга, жаууннга, къаргъа.

Алай къутулалмаз сагъаты келди,
Аны эки жютю балта кесдиле,
Ол терек, атам ёлген кибик, ёлдю,
Аны кюню жууукъ келди кесиме!..

1976

* * *

«Талауму тиерикди ташха!» –
Дедиле чегемлиле эртте.
Алай мен кёре келдим: палах
Ташны да кёп кере кюл этди.

Ташха да жокъ ёмюрлюк тынчлыкъ,
Кёрдюм анга да ёлюм барын.
Нарт сёзню айтхан, билмединг сен –
Ташны да бар ачы къадары!..

1976

* * *

Жокъ къыйынлыкъ кёрмезлик,
Къарт болмазлыкъ, ёлмезлик.

Алай къартлыкъ жетгинчи,
Ол къарыусуз этгинчи,

Ишибизни этейик,
Тик жолланы ётейик.

Къарт болсакъ, ёталмабыз,
Бир зат да эталмабыз.

Жокъ къыйынлыкъ кёрмезлик,
Аурумазлыкъ, ёлмезлик.

1976

* * *

Терек, дайым да айтама мен санга
Сени сюйгеними, устазымса сен:
Ырахатлыкъгъа бла чомартлыкъгъа
Юйретесе кёп жылланы ичинде.

Алдамазса, жалгъан сёз айтмазса сен,
Уя болурса азат къанатлыгъа,
Гумулжукла урунурла тюбюнгде,
Бирден солуу алырбыз ауанангда.

Сабийлигим къууанды салкъынынгда,
Ырахат тураса, огъурлуса бек.
Кёп татлы сагъыш этдим, сени кёре,
Акъылманса, жер да, кёк да ийнагъы.

Къыш акълыгъынг, жаз жашиллигинг – къууанч,
Сенсиз нечик жарлы болур эди жер!
Мен да, къанатлы да сюебиз сени,
Терек, сен – аламат затладан бири!..

1976

* * *

Сени бла бу бир жерде жашагъан,
Бир суудан ичген, бир ашны ашагъан
Не игиди, бир жолну бирге баргъан,
Бир кёкге, бир жулдузлагъа къарагъан,
Бир кырдыкны, бир тереклени кёрген,
Къышхы кюн бир от жаннган юйге кирген,
Бир тилни сёзлерин айтхан бир бирге,
Бир къарны, бир жауунну бирге кёрген!

Тиширыу! Турдум, аны иги билип.
Атынгы айтсам да, – насыплы тилим!..

1976

* * *

Башха игилик кёрмесем да анда,
Сен бар ючюн жашар эдим дунияда.

Сен жюрюгенинг ючюннге бу жерде,
Жашау бош зат демез эдим ёмюрде.

Бетинги, къолларынгы, кёзлеринги
Кёрген, эштген сени ариу ёнюнгю

Зауукъду, насыпды, мени бай эте,
Сен къууанчны биченлигине элте.

Адамлыкъны, ариулукъну жарыгъын,
Сабырлыкъны, халаллыкъны жарыгъын

Сени бетингде, кёзлерингде кёрдюм,
Манга тазалыкъны дерсин да бердинг.

Башха игилик кёрмесем да, сени
Ючюн махтар эдим бу биз тургъан жерни.

Башха затын кёрмесем да дунияны,
Сен бар ючюн сюер эдим мен аны.

Болмаса да бир затым, сенден сора,
Жашар эдим, кесими байгъа санап.

Жашаууму этесе алай жарыкъ,
Сени жарыгъынгдан жарыды жаным.

Ариулугъунг, сюймеклигинг да бийик,
Сени сюйген – таулагъа чыкъгъан кибик!..

1976

* * *

«Не игисе!» – дейме санга.
Ол – кесиме уллу саугъа.

Санга къарап, алай десем,
Насыплы болама кесим.

Ол сёзлесиз кёп да жарлы
Болур эди жарлы жаным.

Манга бу къууанчны берген,
Чыгъаргъан бийикге – ёрге,

Тиширыу! Кёз жарыгъым – сен,
Насыплы бол, бол сау-эсен!

Келеди къатланмаз сагъат.
«Не игисе!» – дейме санга.

1976

* * *

Мен ахшамгъа къарап турама. Алай
Татлы сагъышларым сени юсюнгден.
«О, тураса сен энтта да ариулай!» –
Дейме энтта, кёзюмю алмай сенден.

Мен ахшамгъа къарап тургъанлыгъыма,
«Энтта жарыкъды тангым!» – дейме санга,
Жуукъ къыш сууугъу ургъанлыгъына,
Сени юсюнгден сагъыш – манга саугъа.

Ахшам арбазыма киргенлигине,
Айтама санга: «О, жарыкъ жулдузум!»
Къышым энди жуукъ келгенлигине,
Дейме: «Ёчюлмей жанарыкъ жулдузум!»

Кюз артына къарап тургъанлыгъыма,
«О, къалай игисе!» – дейме мен санга,
Къачны сууукъ жели ургъанлыгъына,
Сен биргеме. Ол – манга уллу саугъа!..

1976

* * *

Сени намысынга тауда от жакъдым,
Сен узакъладан кёрлюкча отуму.
Отум энтта да кечени жарытды,
Нечик жарытды ол сени атынгы!

Санга намысха деп этилген отум
Къаяланы, чинарланы жарытды.
Бийик жулдузлагъа къарай, жатдым,
Алача, жарыкъ бюгече муратым.

Сени намысынга тауда от этдим,
Ол жанады жулдузланы тюбюнде.
Шуёхларым бла бирге кётюрдюм
Алгъыш аякъны, сени саулугъунг деп.

Сени намысынга тауда от жакъдым,
Жанады ол, къаяланы жарыта,
Акъ таула башы кёкге къарап, жатдым,
Манга сюймеклик жулдузлары жанып.

1976

* * *

Къыйындымы дединг?
Сен а къайда кёрдюнг
Жашау бек тынч болуп,
Гюл ийисден толуп?
Ишинги эт, жаша,
Таукеллеге ушап.
Хайт деуню атына
Миннген – муратына
Жетер, – дегендиле,
Алай келгендиле
Тауда жашагъанла,
Ишлеп ашагъанла.
Сен да хайт де, жаша,
Таукеллеге ушап!..

1976

* * *

Быйыл да жай иги ётдю, –
Солудум, ишими этдим.

Энтта къууандым тенгизге,
Булутла, жулдузла, сизге,

Наратла, кёкню чууагъы,
Тангны, ахшамны да чагъы.

Сабийле да къууандыла,
Тенгизде кёп жууундула.

Жайым кёпмю, азмы алда –
Мени хапарым жокъ андан.

Бек багъалы аны ючюн
Къышым, жайым, кюнюм, кечем.

Быйыл да жай иги ётдю, –
Кюз артына да сау жетдик

Ахлуларым бла бирге.
Аз зат тюйюл аны кёрген!

Энтта бир жай иги ётдю,
Жашадым, ишими этдим.

Энтта саулай жетдик кюзге.
Ол аз насып тюйюл бизге!..

1976

* * *

Кюз артыны кюнлери
Турурла къышха дери, –

Энди бийлик алада –
Ёзенледе, таулада.

Терекле чапыракъсыз
Къалып, ала барысы

Хазыр болдула къышха,
Боран бла урушха.

Суукълагъа чыдарла,
Жазгъа да сау чыгъарла

Жалан болгъан терекле,
Таукел къалгъан терекле! –

Деп жыл сайын ийнандым,
Жаз алагъа къууандым.

1976

* * *

Музыкагъа тынгыладыкъ храмда,
Экибизден сора жан жокъча анда.

Музыкагъа тынгыладыкъ храмда,
Экибизден насыплы жокъча мында.

Дунияны тенгизлери, суулары,
Тереклери да шош болгъанча бары,

Ол музыкадан сора кёкде, жерде
Бир таууш жокъча, тынгыладыкъ бирден,

Боранла тохтагъан кибик ёмюрге,
Энди къан да тёгюлмезликча жерге.

Музыкагъа тынгыладыкъ храмда,
Тазалыкъ къанатлысы учду анда.

Эштилди «Сольвейг! Сольвейг!» деген ауаз,
Суукъ кетди, къар эриди, келди жаз...

Акъ тауланы башларында танг атды,
Ол бийик наратланы да жарытды.

Музыкагъа тынгыладыкъ храмда,
Экибизден насыплы жокъча анда,

Дунияда жокъ кибик ариу сенден,
Менден батыр да жокъча жер юсюнде –

Алай тынгыладыкъ музыкагъа биз
Храмда. Ол къатланмаз бир кюнюбюз!..

1976

* * *

Танг алада, сен жукълап тургъан юйню
Терезелерине къарай, тынч ётдюм.
Неден да жарыкъды сюймеклик кюню,
Кечеми, тангымы да жангы этдинг.

Сен жукълагъан юй турады шошайып,
Тенгизни тауушу эштилмей бери,
Терекле, жашил бутакъларын жайып,
Тынгылап, кёредиле бир бирлерин.

Сен жукълап тургъан юйню танг жарытды,
Жангы къууанч кибик, аламатды танг.
Ол бизге бюгюн къууанч бла атды,
Ол дагъыда бизге алай кёп атар! –

Деген иги умутум бла ётдюм
Сен жукълап тургъан юйню къаты бла,
Нечик татлы сагъышларымы этдим,
Умутларым да алай татлы бола!..

1976

* * *

Биз тенгиз жагъасында баргъанда,
Къууанч биргебизге барды анда.

Алтын болгъанча жагъа юзмези,
Насыплы болдула эки кёзюм,

Алтын къанатлыла да учханлай
Тенгиз башында, – кёрюндю алай,

Тенгизни ёлмезлиги – аллында,
Биз да ёлюмсюз болуп къалгъанлай!

О, сени азат баргъанынг, бетинг! –
Мени да батырлагъа тенг этдинг.

Биз баргъанда тенгиз жагъасында,
Кесими насыплыладан сундум.

Жылы жай кюн тенгиз жагъасында
Менден азат бир жан да жокъ сундум!..

Сени ариулугъунг алай этди,
Нюр жаннган маталлы болуп бетинг.

1976

* * *

Акъ къайыкъ кёрюндю бюгюн тенгизде,
Иги хапар алып келгенча бизге

Узакъ жерледен, узакъ заманладан,
Биз ёмюрде кёрмезлик адамладан.

Бу жай кюн, жарыкъ кюн тенгиз кенгинде
Акъ къайыкъ буруннгудача кёрюндю,

Ол экибизни узакълагъа алып
Кетерикча, бар хата артда къалып.

Жылланы, заманланы артда къоюп,
Бюгюн тенгизде кёрюндю акъ къайыкъ.

О, Лермонтовха да кёрюннген къайыкъ,
Акъ къанатлыча, азат баргъан къайыкъ!..

1976
Дубулты

* * *

Сен – тиширыу, ариу туугъан анасына,
Не ариу бараса тенгиз жагъасында!

Бараса, баргъан кибик азатлыкъ кеси,
Бюгюн бизге кёкден энип келгенча сен,

Алай бараса! Башынгдагъы кёк – чуукъ,
Тенгиз – жарыкъ, наратла – шош, юзмез – къургъакъ.

Нечик женгил бараса тенгиз жагъада,
Сау дуния жаратылгъанча жангыдан!

Тенгиз. Кёк. Юзмез. Жайгъы кюн. Терекле. Сен.
Бюгюн манга насыпны гюллери ёсе.

О, нечик ариу бараса сен жагъада,
Энтта мени насыплы этип жангыдан!..

1976

* * *

Сен кёпге дери жашлай къалырынгы
Сюеме, олду бир уллу тилегим,
Былай ариу кёп заман болурунгу
Тилейди бу сени сюйген жюрегим.

Иги, жангы хапар кибиксе манга,
Ариулугъунгу да чексиз багъасы.
Сен ариулайын къалсанг кёп заманнга,
Боллукъду ол, боллукъду манга насып.

Сен манга къууанч да, насып да берип,
Сюйдюм ариулугъунгу, акъылынгы.
Мен жашаудан тиледим – кёпге дери,
Кёпге дери ариулай къалырынгы!..

1976

* * *

Жарсып, къыйналып, арып, санга келсем,
Мамырлыкъ келеди манга жангыдан,
Бетинги, ышаргъанынгы да кёрсем,
Болады таш тюшген кибик жанымдан.

Келеме мен суукъдан, къарангыдан,
Сени къатынгда манга – жылы, жарыкъ,
Бетинге, кёзлеринге къарагъанда,
Булбулла жырлап, жулдузла да жанып.

Бир уллу игилик этип келгенлей,
Жолугъаса, келгенимде бош, арып,
Сора, чумла чакъгъанларын кёргенлей
Бола, жауа тургъанда къышны къары.

О, мени къучакълагъан эки къолунг! –
Жокъ ариу да, огъурлу да аладан.
Энтта да барама, насыплы болуп,
Жаш буу баргъан кибик жашил талада!..

1976

* * *

Сен барда, жарыкъ да бар,
Манга жылылыкъ да бар,
О, ариуум мени!

Сен барда, жазым да бар,
Булбул ауазы да бар,
О, ариуум мени!

Сен барда, къытлыкъ да жокъ,
Кёлсюзлюк, къартлыкъ да жокъ,
О, ариуум мени!

Сен барда, умут да бар,
Жылытырыкъ от да бар,
О, ариуум мени!

1976

* * *

Санга жалан булбул жырла жырларгъа,
Булбул жырла этерге – тийишлиси.
Санар эдим кесими бек жарлыгъа,
Жашауда сени кёрюрге тюшмесе.

Санга тюбегеним – уллу байлыгъым
Бу къыйын жашауда, къысха жашауда,
Манга жол ачдынг къууанчлы жайлагъа,
Жаш кырдыкда баргъан буугъа ушадым.

Санга, насыпха келген кибик, келдим,
Къар жаугъанда, жаугъанында да жауун,
Къууанчны татыуун да толу билдим,
Сюймекликни жарыкъ чырагъы жанып.

Кюн, ай да жарытып тургъанын кёрдюм
Мени санга жайгъыда келтирген жол.
Сен манга дуния насыбын бердинг,
Бу жашауда андан уллу саугъа жокъ!..

1976

* * *

Насып кёрмедим демем бир заманда;
Сен тамамса алай айтмаз ючюннге.
Къыйынлыкъладан къутула тургъанда,
Тюбедим санга къайгъыла ичинде.

Жашауум жангыдан булбул жырындан
Толду, бишген чумланы тюрсюнюнден,
Бёрю жеталмады женгил журуму,
Насып да сынадым жерни юсюнде.

Манга айтхан сёзлеринг – булбулланы
Жырларынлайын, аламат, гюллени
Ариу ийиси. Айт манга аланы,
Жарыкъ эте бар кюнлерими мени!

1976

* * *

Жашаудан да, замандан да тиледим,
«Жашлай къоюгъуз сюйгеними!» – дедим,

Ариулугъун сыйырмагъыз сиз аны,
Кёзлеринде кёреме сау дунияны!

Жашлай къоюгъуз аны ариу бетин,
Жыйырылгъандан толтурмай, къарт этип!

Огъурлу къолларын къоюгъуз жашлай,
Жаным энтта, анга къууана, жашар.

Жашлайын къоюгъуз сюйгеними сиз,
Анга къатылыкъ этмей къыш бла кюз.

Ах, чеги, мардасы барды хар нени,
Жангылмай базманлары ёмюрлени!

Алай тилей ашырама кюнлени:
Жашлай къоюгъуз сюйгеними мени!..

1976

* * *

Жауун жауады. Татлыды алай
Сагъышым сени юсюнгден.
Сен быллай жаууннга къарагъанлай
Къалгъанса мени эсимде.

Бу жаууннга тынгылай, ёнюнгю
Эштеме. Ырахат жаным.
Сюеди къууандырыргъа мени,
Хапарынгы айтып, жауун.

Ол шёндю сени кёрюп келгенлей,
Келди бюгюн манга жауун.
Мен аны бек биринчи эштгенлей,
Сени атынг – жарыкъ, жангы.

Ахшам келгенди. Жуукъду кече,
Агъара тауланы башы.
Жауун жауады. Татлыды нечик
Сени юсюнгден сагъышым!..

1976

* * *

Сен – жазгъы жарыгъымса мени,
Ауазынгда уа – жазны ёню.

Юйюме кюз киргенлигине,
Къыш да жуукъ келгенлигине,

Жаз жарыгъы бла жарытдынг
Кюнлерими кюз келген журтда.

Ах, билеме, жаз узун болмаз,
Хар иги затлай, къысхады жаз!..

Къысха эсе да бу сен берген
Къууанч, турлукъ кибик ёмюрге –

Алай кёрюнеди! Сен – мени
Жазгъы жарыгъым. Таудан энип

Келген тангларымы жарыгъы,
Санга ушап, киреди жыргъа.

«Кюз арты кюнлериме жазны
Жарыгъын бергенсе!» – деп жаздым.

1976

* * *

Тауда жулдузлагъа къарадым,
Мында – Минги тау, анда – Къазбек
Кёрюндюле мени кёзюме
Бу жулдузлу кече арада.

Жулдузла тауда – уллу алай,
Алай кёп, алай жарыкъ жана, –
Бар насыплыла къарагъанлай
Таула таба – женуп жанына.

Бюгече сен да тауда сундум,
Тауда да сен таймай эсимде, –
Сары къая ауанасында
Оюмум а – сени юсюнгден.

Ма Ушба, ма Шхелди, Азау.
Жашау сау болур, ала саудан.
Кечем, сени эсгере, оза,
Тауда жулдузланы санадым.

1976

* * *

Тенгиз. Кёк. Наратла. Юзмез. Сен.
Сизге жесир болгъанма кесим.
Аланы бары бла бирге
Сен былай къаллыкъча ёмюрге,
Сен, аланы барысы кибик,
Аламат, жарыкъ, азат, бийик!
Ариулукъ кеси баргъанынлай,
Бараса сен юзмезде алай,
Жарыкъ кюн тенгиз толкъунлары
Санга къууанныган кибик бары,
Ала байрам этгенча санга,
Жай жарыкъ сыбызгъысын согъа,
Бараса, хар хатадан азат,
Заман, санга сюйюнюп, оза.

1976

* * *

Манга жангы жулдузла жандыргъанынг,
Бу жангы тизгинлени жаздыргъанынг
Ючюн сау бол, – байрам этдинг жайымы,
Сени жарыгъынг жарытды жанымы.
Кесим да, назмуларым да – насыплы,
Сени хайырынгдан, кюнюм да – жылы.
Сен манга бир жарыкъ чыракъ жандырдынг,
Бу насыплы тизгинлени жаздырдынг.

1976

* * *

Мен бирда унутмам бу жайны
Кырдыкларын бла жауунун,
Чууагъын бла булутларын,
Жылыуун бла жулдузларын,
Къанатлыланы къууанчларын,
Ай жарытхан юйле башларын,
Тенгизни, кёкча, уллулугъун,
Тиширыуну уа ариулугъун!
Бирда унуталмам бу жайны,
Тенгизге тийгенин да айны!
Бу жай мени насыплы этди.
Андан иги не тилер эдим?..

1976

* * *

Билеме жылланы къыйматын,
Къалай жаннганын ахшам оту.
Сыртына эрттенликни кюню
Тийип баргъан буу кибик, мени
Халым – алай, мюйюзлеринде
Тангны жарыгъын, кёзлеринде
Жазны жарыгъын элтген буулай,
Барама, сюймекликни кюню
Жарытып жылларымы мени.
Ингирге эрттен деген кимди?
Алай ингир кюню да – кюндю!..

1976

* * *

Заман, кетиучюсю кибик, кетер,
Жазны, жайны да кюнлери
Таярла, къыш бизге женгил жетер.
Айт сен манга ары дери

Жаз бла жай берген сёзлеринги,
Сёлеш мени бла, сёлеш!
Жашиллиги барда кюнлеринги,
Сёлеш мени бла, сёлеш!

Дунияда кезиудю хар бир зат.
Айт манга иги сёзлени.
Замандан киши болмады азат.
Айт манга иги сёзлени.

Заман, кетиучюсю кибик, кетер.
Сёлеш мени бла, сёлеш.
Жаным, къыш экибизге да жетер.
Сёлеш мени бла, сёлеш!

1976

* * *

Мени кёрюр, эштир амалым барда,
Дуния жарыгъын кёрген къадарда, –
Кючлюме, къууанчым, насыбым да бар,
Жол не бек къыйын болса да, не бек тар!
Бу тауланы, бу жолланы кёргеним,
Бу тарлагъа, агъачлагъа киргеним,
Эште тургъаным ауазынгы сени –
Манга сюймекликни тап-таза ёню.
Барда мени кёрюр, эштир амалым,
Насыпсызгъа бош санамасын къанлым!
Дунияда насыплыладан эдим:
Сюймеклик сынадым, ишими этдим.

1976

* * *

Эштеме сюймекликни сёзлерин.
О, мен да айтыучу сёзле!
Турурла жашлагъа къууанч берип,
Гунч да болмазла, ёлмезле.

Энтта аланы къызлагъа жашла
Айта, насыплы да бола.
Мен эртте аууп кетген ауушла,
Нечик чиммакъдыла ала!

Эштеме сюймекликни сёзлерин
Башха жашла айтханларын.
Бар эскиликни къууалай кери,
Нечик жангыдыла бары!

Жангыдыла, ма бюгюннге дери
Бир инсан айтмагъан кибик.
О, сюймекликни татлы сёзлери,
Тереклеригиз бек бийик!..

1976

* * *

«Дуния халал адамласыз къалмаз!» –
Дедим. Олду жюрегими жарыгъы.
Огъурлулукъ тюбей эсе да не аз,
Къыйынды, къыйынды ансыз жашаргъа.

Дуния болмаз халал адамласыз,
Эримей къалырла жерни къарлары,
Къышхыда от жылыталмаз аласыз,
Не игиди, иги ала барлары!

Къыш кечеледе бёрюле улурла,
Огъурсузла бир бирине уруша,
Не игиди, не игиди огъурлу
Адамласыз къалмагъаны уа жашау!..

1976

* * *

Мен къарайма ёмюрлюк жулдузлагъа,
Кёреме ёлмейин турлукъ тенгизни,
Мен къууанама ышаргъан къызлагъа,
Кёреме будайлары жетген тюзню,

Кёреме дайым былай атар тангны,
Жангыдан жашил боллукъ тереклени,
Чексиз кёп жылланы агъарлыкъ тауну,
Бийикледен эннген сууну терклигин.

Мен эштеме сюймекликни сёзлерин,
Сабийин къубултхан ананы ёнюн.
Ёлмезлик затла, манга да кюч берип,
Насыплы да этесиз ёллюк мени!..

1976

* * *

Бизден сора сабийлерибизге не
Боллугъун билмейбиз. Умут, къанат кер!
Жашау, тынчлыкъ бер къыралны жерине,
Бизден сора сабийлеге саулукъ бер!

Ангыла мени къайгъымы кючюн сен,
Кезиусюз жыкъма, жойма сабийлени,
Бизден сора да турсунла сау-эсен,
Кюйдюрме ала жукълагъан юйлени!

Палахны азыракъ жибер юйлеге,
Къууанчха эшиклени кенгирек кер,
Биз жаныбызча кёрген сабийлеге
Биз барда, бизден сора да насып бер!..

1976

* * *

Бизден кетген къанатлыла уа къайытып
Келирле жаз бла, жангы жырла айта.

Бизни ташлап кетген жылларыбыз, артха
Келип, жылынмазла бизни бла отха.

Ала – бизден къайытмазгъа кетип къалгъан
Къанатлыла. Ёмюрде тюшмезле къолгъа.

Жокъ, келмезле,
Кёрюнмезле.
Сакълама бош
Не жаз, не къыш!..

1976

* * *

Къыйынлыкъ келгенде, азаплыкъ жетгенде,
Башыбызгъа къара палах келген кюнде, –

Не болса да, чамланмайыкъ аналагъа:
Биз сынарны киши айтмады алагъа,

Баласы хатагъа къалырын бир ана
Сюймеди, жарсырын, аурурун да аны,

Акъылсыз, жарлы не насыпсыз болурун,
Жыгъылырын угъай, туура, абынырын,

Болурун бетсиз, жюрексиз неда кюйсюз,
Сюймеди болурун ишсиз-кючсюз, юйсюз.

Ёле туруп да унутмайыкъ биз аны:
Баласы ёлюрюн сюймеди бир ана!

Не къыйынды, не къыйынды аналагъа!
Не болса да, чамланмайыкъ биз алагъа.

1976

* * *

Танг ата башлагъанын
Бла тереклени аз
Эслене тургъанларын
Кёрген танг жарыгъында
Не игиди,
Не иги!
Танг ата башлагъанда,
Таула агъаргъанлары,
Будайны эсленнгени,
Кёргеним къургъакъ жолну
Не игиди,
Не иги!..

1976

* * *

Къышхыда адетди къар жаугъан,
Мен къышха тюберме, от жагъып.

Жазлыгъын этгени кибик жаз,
Къыш да къышлыгъын этмей къоймаз.

Иги умутум кюч берир деп,
Къыш ызындан жаз да келир деп,

Энтта да кёрюрме деп аны
Жашил этгенин дунияны, –

Жолугъурма мен къышха алай,
Бийик терекле жолукъгъанлай...

1976

* * *

Ёлсенг да, къалырса ариулай,
Аталаны татлы тили.
Турду манга насып болгъанлай
Жашагъаным, сени билип.

Таулада тангны жарыгъаны –
Тили аналарыбызны.
Сен дайым жангы – жарылгъаны
Кибик исси кюн харбызны.

1976

* * *

Таулагъа кюн тийгенди,
Сары алтын, сары алтын!

Кюн къарны сары этгенди,
Сары алтын, сары алтын!

Ёмюрлюк бийиклиги,
Умутланы кёплюгю!..

1976

* * *

Биягъыча, танг атды,
Кёзкёргенни жарытды,
Кёрюндю санга тийре –
Таула, терекле, юйле.
Танг бёлгенди тюшюнгю,
Сен этерсе ишинги,
Сау кюн алдады, алда! –
Сен энтта ишде, жолда!..

1976

* * *

Ёлюм кёрлюк бир инсан,
Жерге кирлик бир инсан,

Табындым, Жашау, санга.
Сен – багъа жетмез саугъа!

1976

* * *

Къарт болурун, ёлюрюн билип тургъанлай,
Дагъыда, тюнгюлмегенлей, баргъан алай,

Юй ишлеген, китап жазгъан, сабан сюрген,
Тепсеген, жырлагъан, сабий да ёсдюрген

Адам! Эр – сен, батыр – сен, махтауум санга!
Санга уллу тюйюл дунияда бир саугъа.

Билесе къарт болурунгу, ёлюрюнгю,
Къысхалыгъын жер юсюнде ёмюрюнгю.

Алай, минг жыл жашарыкъча, ишлейсе сен.
Таукелсе. Дайым махтайды сени эсим.

Ол батырлыгъынга сейирим тохтамаз.
Къаллай къыйынлыкълагъа боласа сен баз!..

1976

* * *

Жаш заманым къайытмазын билеме.
Аны ючюннге бош жарсыма деме.

Къуруй башласа, терек да жарсыйды,
Таркъая башласа, жарсыйды суу да.

Жашлыгъынгдан багъалы затынг жокъду,
Ол бир багъа да жеталмаз жарыкъды.

Къартлыкъ келирин мен эртте билгенме,
Болсада, ишими эте келгенме,

Тюнгюлюп, жашаугъа бош зат деп къоймай,
Келдим, бар кючюмю андан аямай.

Жашауум къысхалыгъын да билеме.
Аны ючюн да бош жарсыйса деме!..

1976

* * *

А-а, танг, сенмисе тереземден кирген,
Дайым жангы къууанч манга сени кёрген,
О, жангы танг!

Энтта таула акълыгъын кёргюзтдюнг манга,
Сабийлени да сау чыкъгъанларын тангнга,
О, жарыкъ танг!

Энтта кёргюзтдюнг сыртланы, тереклени,
Ырахатлыкъгъа да шагъат этдинг мени,
Огъурлу танг!

Жангыдан кёргюзтдюнг манга орамланы,
Къайгъы-къаугъа тауушлары жокъ аланы,
Огъурлу танг!

Хоншуларымы да ырахат юйлери,
Хата, палах, ёлюм аладан да кери,
Хурметли танг!

Жангы жарый башлагъан кёкню кёргюзтдюнг,
Кечени къарангылыгъын къуууп кёзден,
Мен сюйген танг!

Бизге хата келтирмей, ётгенди кече.
Сау бол, танг, былай жарыкъ келгенинг ючюн,
О, ариу танг!

Бек сюйюп айтама мен сени атынгы,
Туугъанлы бери сюеме къууатынгы,
Ырахат танг!..

1976

* * *

Жерни мамыр сабанларын,
Кёкню жарыкъ жулдузларын,

Жерни жангы тюшген къарын,
Кёкню акъсыл булутларын,

Жерни, тереклерин, жайын,
Кёкню сабыр чыкъгъан айын,

Жерни тынч баргъан сууларын,
Кёк жиберген жауунларын

Кёрмегенлей, жашаялмам.
Кюн жылытмай, чакъмаз алма!

1976

* * *

Терек кесилсе, ауанасы да ёлюр,
Ала бирге жоюлурла.
Ай чыгъар да, терек жокъ болгъанын кёрюр,
Жулдузла мудах жанарла.

Терек ауса, ауанасы да ёмюрге
Жокъ болур, бир жан да кёрмез,
Терек бла ауанасы дайым бирге
Ёледиле. Ол тюрленмез.

Да, ауанасы жаланда сау терекни
Болады. Аугъан терекге
Ауана да жокъ, къанатлы да жокъ, кёкню
Кенги да жокъ, жокъ ёмюрге!..

1976

* * *

Къартлыкъ кибик ауурса, бушуу кечеси.
Алай сен да кетерсе, эрттенлик келир,
Къууанчны тереги арбазында ёсюп,
Бюгюн бушуу къыйнагъаннга тынчлыкъ берир.

Жарсыу, сен да, къартлыкъ кибик, алай ачы.
Кезиу келир да, сыфатынг унутулур,
Къууанчны къанатлысы келир да, учуп,
Жюрек да сени тузагъынгдан къутулур!..

1976

ЧЕГЕМ ЖОМАГЪЫ

Ахматланы Ахиягъа

Жолоучу, жолда келе, кечге къалды,
Тау тарына жетди, къарангы болду.

Жолу къыйын боллугъун атлы билди.
Къаяла ичинден бир ауаз келди:

– Бир жаннга да аяу жокъду бу тарда.
Аны билип къал, атлы, эсинг барда!

– Бирсиле къалай баргъандыла мында?
Мен аман, иги да тюйюл аладан.

– Айтдым да санга: мында бир кишиге
Бет жогъун, къарау да жогъун ишине.

– Мен да барырма, баргъанча къалгъанла,
Менлей, жолоучула эдиле ала.

– Кёрмезсе сен башхала кёрмеген зат,
Алай менден а болалмазса азат!

– Ёте келдим къыл кёпюрча жерледен,
Хорлай келдим кёбюсюн да эрледен!

– Билеме. Алай жокъ мени хорлагъан, –
Аны сынар ючюн кирдинг бу таргъа.

– Къазауат этерме: къолда къылычым
Жютюдю. Сен, эр эсенг, сермешге чыкъ!

– Сёзюнгю бош къоратма. Мени хорлар
Жан туумады. Энди мен айтханча бар!

– Кимсе былай базыннган? – деди атлы.
Ауаз ырахат жууап берди:
– Къартлыкъ!

– О, эрлени барын хорлагъан батыр,
Мен да къылычымы аллынга атдым!..

1976

* * *

Танг атханы –
Жангы сыбызгъы согъулгъаны,
Энтта да танг жарытханы
Жашил сыртланы.
Жангы жыр кибик –
Терекле бийик.

1976

* * *

Къыйынды сабийледен,
Жулдузладан,
Ма бу жолдан,
Бу терекден
Айырылгъан –
Жанынг сюйгенлени барын
Ташлап кетген!..
Не этгин?
Жашау бар кибик,
Ёлюм да бар!..

1976

* * *

Бир жол жаз келир,
Тауланы кёрюр,
Мени уа тапмаз
Ол жыл келген жаз,
Таулагъа келир,
Чегемни кёрюр.
Мен аны кёрмем,
Салам да бермем.
О, жашил жазым –
Анамы ауазы!..

1976

* * *

Мен жалан аякъ баргъан,
Кюн къакъгъанда къарагъан
Кырдык, татлы жукъладым
Сенде. Нечик жокъладым
Тауда къалгъан кюнлени –
Зурнукларымы мени!..
Анам да жалан аякъ,
Атам да жалан аякъ
Баргъан кырдык, энтта сен
Ол замандача ёсе!..

1976

* * *

Жашла, къызла бир бирлерин
Сюедиле, эрттенлери,

Ингирлери – бирча жарыкъ,
Жулдузлары таймай жанып.

Жаз жарыгъы кёллеринде,
Сёзлеринде, кёзлеринде.

Сюйгенлеге турур жарып
Тохтамайын жаз жарыгъы!..

1976

* * *

Юйсюз, жерсиз къалгъанны да сынадым,
Къара къанатлыланыча, санадым
Къара кюнлени. Алай жулдузлагъа,
Тангнга, жауннга, кырдыкга, къызлагъа,
Учхан къанатлылагъа да къууандым,
Акъ зыгъырдан чыкъгъан суудан да къандым,
Къара кюн да кёрдюм акълыгъын къарны.
Кюрешлери акъны бла къараны!..

1976

* * *

Туугъанлы бери ичген суум тауда,
Мен кетерме, сен а къалырса мында,
Бу таулада къалырса ёмюрлеге,
Чыранла, къаяла бла биргелей.
Барырса, къарарса бу бийик кёкге,
Менден сора да къалып чексиз кёпге,
Кёрюрсе таула башы жулдузланы,
Кюн иссиде къандырырса къызланы.
Чексиз заманланы жауа жаун, къар,
Бар, Жылгым, ёмюрле узагъына бар!
Чегемлиле барысы ичген суум,
Менлей думп болмай барлыгъынг – асыуум!..

1976

* * *

Терек къууанады бийиклигине,
Жулдуз – жарыкълыгъына,
Черек да къууанады терклигине,
Къар – жангы акълыгъына.

Мен а аланы алай кёргениме
Къууанама. Къарасам
Жулдузгъа не терек кёгергенине,
Черек бойнунда барсам, –

Мени жашауум да болады жангы,
Жокъ талгъан не арыгъан.
Алай къарайма ингирде жауунга,
Акъырын жаугъан къаргъа.

1976

* * *

Келди кюз арты жайдан сора.
Сабанла да сары, сап-сары.

Ат, кюнде жылтырай сауурунг.
Терекле да сары, сап-сары.

Кюз арты келмез, бизге соруп.
Ай чыгъады – хууанча, сары.

Кюз арты – заманла сабыры.
Жюзюмле да – сары, сап-сары.

Кюз арты келди жайдан сора.
Бахча, кырдык – сары, сап-сары.

1976

* * *

Кёпмю болду кёгергенли жаз бла жай,
Ала жерге жашил кюйюзлерин жайып?

Энди уа кюз, ма сентябрьни ахыры.
Сары боладыла терекле да бары,

Черекле шошайдыла, баргъанча арып,
Сабанланы тюшлеринде – къышны къары.

Жай кетгени кибик, кюз арты да кетер,
Кезиуюн марап тургъан къыш бери жетер.

Жаз бла жай нечик терк кетдиле кери,
Не аз къалды къышха дери, къышха дери!..

1976

* * *

Кёп къанатлы узакъ кетедиле бизден,
Учуп баргъанлары къалыр эсибизде.
Бизге кёрюнюр мудах учханча ала:
Айырылыу дайым да мудахды алай!..
Къоркъма, жаз келир да, къанатлыла бизге
Къайытырла, шатлыкъ келир кёлюбюзге.
Жаланда келлик жазгъа сау жетейик биз,
Хатадан сакъланып жерибиз, юйюбюз.
Саулагъа жаз да бар, къанатлыла да бар,
Сау къайытхан къанатлы уясын табар!..

1976

* * *

Кюз арты кюнлеринде,
Суукъ да келгенинде,
Терекле да – кёгетсиз,
Алмасыз не эриксиз.
Сабанла да мирзеусюз,
Тахтала да жемишсиз
Къалгъан кюз кюнлеринде,
Къыш жууукъ келгенинде,
Айтдым жазны юсюнден, –
Жаз жарыгъы эсимде!..

1976

* * *

– Къыш жетип келеди. Кюнлери – суукъ.
– Къыш келлигин экибиз жаз да билдик.
– Жашаубуз, къыш кюню кибик, къысха.
– Экибиз да билдик аны эрттеден.
– Сора не мадар, сора не амал? Айт!
– Ишинги эт, жаша. Ма олду амал.
– Къыш келеди. Къарлы къысха кюнлери.
– Экибиз да билдик аны эрттеден.
– Сора не этейик, не этейик биз?
– Жазны кёргенинг кибик, къышны да кёр.
– Къыш жетип келеди. Бизни аямаз!..
– Къайгъырмаз. Къышха тюберге да базын!
– Сен акъылманса. Айт акъыл сёзюнгю!
– Мен да, сени кибик, бир жанма, ёллюк.
Ишле. Жаша. Башха акъылманлыкъ жокъ!..

1976

* * *

Суукъ келди, суукъ.
Къыш – жуукъ.

Къыш – жуукъ. Жетер ол.
Хазыр бол!..

1976

* * *

Бу китап – сюймеклигими китабыды.
Не кёп эсе да мени жара табым да,
Жерге, кёкге сюймеклигим тазалайын
Къалды, терсликде, палахда жоюлмайын.
Сюймеклик да, жаз жарыгъыча, келеди,
Жашаубузгъа жангылыкъ да береди.
Бу китап – тиширыугъа сюймеклик сёзюм.
Бир да къалмадым мен сюймекликден безип.
Ол бек жарлы кюнюмде да бай этгенди,
Кюн болуп тийип, жаун болуп ётгенди.
Къысха жашауумда не аламатланы
Кёрдюм! Айтдым сюйгеними да аланы.
Сюймеклигим – жулдузгъа, гумулжукга да,
Жолгъа, терекге, ташха да, кырдыкга да.
Сюймеклик жандырды бир сейир отланы, –
Мен, бир ёллюк жан, сюйдюм ёлмез затланы.
Ма бу китабым да аны юсюнденди, –
Жюрегим къарны, жауунну да сюйгенди.
Тиширыу, тангы, ингири да бу жерни
Илхам бердиле, насыплы эте мени.
Бу китап да – сюймекликни китабыды.
Сюймеклик – жерге жарыкъ берген тангыды.

1977

* * *

Кимни къышы келсе да, жазны жарыгъы
Ёчюлмез, эскилик жокъ жаз этген жыргъа.

Анга ийнаннганым жапсарады мени
Ичинде къайгъы, къаугъа да кёп кюнлени.

Бир зат да гунч эталмаз деп жазны, жерни,
Аны себепли жаздым бу тизгинлени.

Къууанып ёлмезине жарыгъы жазны,
Бу китапны андан жаздым, андан жаздым.

1977

* * *

Бу терекге ингир сайын:
«Сау кёрюшейик!» – дейме мен,
Аны кёрюп, эрттен сайын
Къууанч, алгъыш этеме мен.

Бу жолгъа хар ингир сайын:
«Сау кёрюшейик!» – дейме мен,
Аны кёрюп, эрттен сайын
Къууанч, алгъыш этеме мен.

Бу жулдузгъа ахшам сайын:
«Сау кёрюшейик!» – дейме мен,
Аны кёрюп, эрттен сайын
Къууанч, алгъыш этеме мен.

1977

* * *

Неге къоркъаса? – Эрттенлик
Келгени кибик, кечени
Келлигин биз эртте билдик,
Ол жабарын тереклени.

Экибиз къууандыкъ тангнга,
Эрттенликни кюнюн кёрдюк,
Кюн тийгенде хууанлагъа,
Чыкълы биченликге кирдик.

Кюн кетип, кече келлигин
Терекле да билген кибик,
Сир болуп, къарай кёллеге,
Ала, алгъынча, тынч, бийик.

1977

* * *

Нечик шууулдайды тенгиз
Кечегиде, ёмюрлени
Узагъындан эштгенча биз,
Хар зат да сейир тюрлене.

Къалай уллудула ала –
Кече бла тенгиз! – Барын
Ашырдыла, былай къала,
Алагъа жокъ къартлыкъ, арыу.

Узакъ заманладан хапар
Айта бизге кече тенгиз.
Хар кеме да жерин табар! –
Деп олтурабыз экибиз.

1977

* * *

Кече тенгизге тынгылай,
Мен эсгереме тауланы,
Агъаргъанларын аланы
Кёреме, тенгизге къарай.

Дунияда тенгизле бар,
Таула бар – бизге къууанчха,
Бизге деп жауа жауун, къар,
Къанатлыла учуп чыгъа.

Кёкде элия кёрдюк биз,
Жерде уа – этиле окъла.
О, хорлатмай къалып тенгиз,
Таула уа, къалыгъыз – акълай!..

1977

* * *

Насып узун
Болмайды, угъай.
Терек саргъалды.
Сен – мени насыбым эдинг,
Терек да – жашил.
Насып узун
Болмайды, угъай.
Терек къуруду.
Насып, жарыкъ,
Татлы эдинг.
Алай бек къысха!
Хош!..

1977

* * *

Бизге дери тургъанлары
Кибик, турлукъдула бары
Дунияда иги затла,
Бийик булутла азатлай,
Тенгиз шууулдар, кюн тиер,
Терек чагъар, харбыз битер,
Къар агъарыр, жауун жауар,
Сабий ойнар, къыш от жанар.
Бизге дери тургъанлары
Кибик, турурла тауларым,
Черек барыр, гюл да чагъар,
Ётмек бишер, жулдуз чыгъар.
Биз жокъ болгъанлыкъгъа, жашау
Саулай турур, болмай оу-шау,
Будайла да баш къусарла,
Къарылгъачла да учарла! –
Деп, ийнанып тургъаныбыз
Бишгенинде хууан, харбыз,
Жапсарыу болады бизге,
Жарыкъ бере юйюбюзге.

1977

* * *

Ёлген жырчыны ауазын
Эштеме тенгиз бойнунда,
Наратла ичинде юйде.
Кёп жыл мындан бурун ёлген
Артист къарап тургъан кибик
Бу тенгизге, бу ингирге.
Тенгизни гюрюлдеуюне,
Наратла тынгылаууна
Къошулуп, саулай тургъанча
Ол артист, ауазы алай,
Сейир, аламат ауазы.
Адамла, тенгиз, терекле –
Бар тийре тынгылай анга.

1977

* * *

Тарда баргъан терк суу жырлайды:
– Азатлыкъ, азатлыкъ, азатлыкъ!
Тенгиз кече-кюн шуулдайды:
– Азатлыкъ, азатлыкъ, азатлыкъ!

Садулгуда чинар чагъады:
– Азатлыкъ, азатлыкъ, азатлыкъ!
Къарылгъач жаз учуп чыгъады:
– Азатлыкъ, азатлыкъ, азатлыкъ!

Сабий жолда чабып барады:
– Азатлыкъ, азатлыкъ, азатлыкъ!
Тау тёппеси да агъарады:
– Азатлыкъ, азатлыкъ, азатлыкъ!

Къыш от гур-гур эте жанады:
– Азатлыкъ, азатлыкъ, азатлыкъ!
Къар энтта бурунча жауады:
– Азатлыкъ, азатлыкъ, азатлыкъ!

1977

* * *

Бу таш юсюнде олтурдула
Акъылман да, садакъачы да,
Бу ташлы жолну да бардыла
Файгъамбар, къойчу, садакъчы да.

Ала бары да къарадыла
Бу къаялагъа, бу кёкге да,
Бу суугъа тынгылай, бардыла,
Жылындыла ма бу кюннге да.

Къар жауду, бу ташны акъ этди,
Къызартды жарала къаны да.
Къар да эриди, къан да кетди.
Бу ташха чёгюп, къууанады

Жашчыкъ – къаяланы башында
Сакъ учхан къанатлылагъа да,
Холамны бийик ауушуна,
Бу чиммакъ, азат таулагъа да.

1977

* * *

Манга жукка ичире, анам
Билди къыйынлыкъ кёрлюгюмю,
Болду ачы къайгъысы аны –
Билгени мен да ёллюгюмю.

Халал ана, къыйынлы, жарлы!
Къууанчынга къошулду ачыу.
Жюрегинг болса да жаралы,
Сютюнг къалды болмайын ачы.

Не ачы кюнде да ол сютню
Татлылыгъы эринлеримде
Турду. Жалан сен болдунг сюдю
Хар ишиме бар кюнлеримде.

Манга жукка ичиргенинде,
Ёллюгюмю да билди анам.
Мен къагъанакъ сабий кюнюмде
Окъун алай жарсытдым аны!..

1977

* * *

Къанатлы къонар терекге,
Жырлар, къарап жылы кёкге,
Къанатлы уягъа кирир,
Жерге ай тийгенин кёрюр,
Къургъакъ уяда къанатлы
Жайгъы кече жукълар татлы.
Сора танг атханын кёрюр,
Жыры бла салам берир,
Жашил жерге жырлар татлы
Насыплы, азат къанатлы.
Къанатлы къонар терекге,
Жырлар, къарап жарыкъ кёкге.
О, хорланмай къал, къанатлы,
Дайым жырла азат, татлы!..

1977

* * *

Нечик тазады бу суу!
Бар жюреклеге асыу:
Жаратылгъанлы бери,
Заманла ёте кери,
Суу тазалайын къалды,
Кёп жанланы къандырды.
Къара кюн не кёп келди,
Не къадар къан тёгюлдю!
Суу а къалды тазалай.
Суу, дайым да тур алай!..
Нечик тазады бу суу! –
Дайым да алай турсун! –
Деп тилек этеме мен,
Алай дей кетерме мен.

1977

* * *

Балконунда къанатлыланы
Тойдурургъа сюйюучю эди,
Къууандырып турду аланы,
Хар кюн сайын да жыйын этип.

Ол хоншум эди. Кетди ёлюп.
Энтта кюн сайын къанатлыла
Балконнга къонадыла келип,
Къартчыкъны сакълайдыла ала!..

1977

* * *

Жокъду бир къыйынлыкъ кёрмезлик,
Жокъду ахыр кюню келмезлик,
Бир терек жокъду кесилмезлик,
Не, къуу болуп, отха тюшмезлик.
Файгъамбарла да жашадыла,
Къыйынлыкъ келе башларына,
Аудула къарлы ауушладан,
Бизнича, гыржын ашадыла,
Жазгъа бизнича къууандыла,
Суудан да бизнича къандыла,
Кёкге бизнича къарадыла,
Жулдузлагъа да къууандыла.
Файгъамбарла да арыдыла,
Биз аругъанча аурудула,
Бизлей азап да сынадыла,
Къара кюнлени санадыла,
Жашау къысхалыгъын билдиле,
Ала, биз ёллюкча, ёлдюле.
Файгъамбар, акъылман, сабанчы,
Уллу, гитче, темирчи, малчы –
Адам дайым къалыр адамлай.
Алай болгъанды, болур алай.

1977

* * *

Къанатлылагъа сейир этдим.
Мени ёмюрюм алай ётдю –
Къанатлыла учханларына,
Кёк кенгине чыкъгъанларына
Къууандым мен, сюйдюм жырларын,
Ол жырладан жюрегим жарып.
Узакъдан учуп келгенлери,
Жазлагъа байрам этгенлери,
Уяларын бек сюйгенлери,
Хар къайдан ары келгенлери,
Аланы сейирлик эслери,
Башымдан учуп ётгенлери,
Къушланы къанат тауушлары,
Булбулланы таза жырлары,
Къарылгъачны уя этгени,
Узакъладан бизге келгени,
Кукукну тийреледе ёню,
Чыпчыкъны хар неге тёзгени –
Къышха, къаргъа, сууукъгъа, ачха, –
Къар жапхан арбазлагъа чыгъа.
Ол бары да сейир этдирди,
Къууанч да, зауукълукъ да берди.
Къанатлылагъа сейир этдим.
Ёмюрюм алай бла ётдю.
Кетерме, сюйгенлей аланы –
Азат учхан къанатлыланы.
Ахыр сагъатымда къанатлы
Жырласын манга былай татлы!..
Бу жер къанатлысыз къалгъандан
Сакъла, къадар, аллай палахдан!
О, къанатлыла, къанатлыла –
Бизге къаллай жырла айтдыла!..

1977

* * *

Къургъакъ юзмезде жалан аякъ барама,
Толкъунлу тенгиз кенглигине къарайма.

Не зауукъду быллай амал болгъаны да, –
Энди ангыладым къыйматын аны да!..

1977

* * *

Ёле туруп жырлагъан къанатлы,
Эсиме тюшдюнг бу къыш ингирде.
Ахыр жырынг не ачы, не татлы!
Ёлюм келгенин сен жырлай кёрдюнг!..

Къар жауа къоз терекле юсюне,
Ингир ашыра къарлы къыш кюнню.
Асыл къанатлы, тюшдю эсиме
Сен жырлай сакълагъанынг ёлюмню!..

1977

* * *

Къанатлы уясына, адам юйюне
Къайытыргъа дайым турурла сюйюне.
Алайсыз жашауда багъалы зат къалмаз,
Къышхы юйде – от, кёкде уа – жулдуз жанмаз.
Алайсыз жер бёрю улугъандан толур,
Терек чакъмай, къанатлы да учмай турур.
Юйюне жеталмай жоюлгъан адамгъа,
Уясына жеталмагъан къанатлыгъа
Жарсыуну поэтле ёмюрде къоймазла.
Алайсыз жюрек тазалыкъ болмазына
Ийнанып къал къайгъыла кёп жер юсюнде.
Юйюме термилгеним мени эсимде!..
Къанатлы уясына къайытып турур,
Адам да узакъдан юйюне тартдырыр.
Ол зат – жашауну жылыууду, къууаты.
Ёчюлме дайым да, сюймекликни оту!..

1977

* * *

Бушууум – сабийлерим къарт боллукълары,
Мен кёргенча, азап кёре турлукълары,
Кесим ауруучум кибик, аурурукълары,
Мен къалгъанча, амалсызгъа къаллыкълары!
Аланы мен келтирдим бу дуниягъа.
Къалай жашайым, къайгъы этмей алагъа?
Жарсыйма – ала кёп терслик кёрюрле деп,
Ала, мен ёллюгюм кибик, ёлюрле деп!
Сагъышларым биргеме, къыш кече ара.
О, амалсызлыкъ! Жокъ бир зат сенден къара.

1977

* * *

Сен къатымдаса, – манга дуния жангы,
Насыплы кюн жаныучу чырагъым жанып.

Къатымда болсанг, тынч бола къыйын ишим,
Не суукъда да къалмам, къабышып-юшюп.

Тиширыуну ариулугъу, кючю кибик, –
Жалан жашау, жашау кеси болур бийик.

Ахыр сагъатымда да болсанг къатымда,
Къутулаллыкъ сунарма ёлюм отундан.

Ахыр къыйынлыгъымы тынчыракъ эте,
Ол сагъатда да манга кёрюнсюн бетинг!..

1977

* * *

Ариулукъ да, жазны жарыгъынлай,
Экиси бирча турурла алай.

Мен экисине да сейир этдим,
Мен экисине да жесир эдим.

Жазны жарыгъы сени бетингде.
Аны кёрдюм тюшюмде, тюнюмде.

Жарыгъы ариулугъунгу сени
Жарытханды ма бу тизгинлени.

Ол бу китапны саулай жарытды,
Хар сёзюмю жюрегинг жылытды.

1977

* * *

Дунияда биринчи танг атханын кёрген,
Гомерге дастанларыны гыллыуун берген
Тенгиз!
Энтта шуууулдайдыла толкъунларынг,
Ёлетден бери ол таууш тохтамай, арып.
Мен, кёзлерими къысып, тынгылайма санга.
Не игиди таркъайыу жокъ эсе суунга!..
Сен да таркъая эсенг, сен да ёллюк эсенг,
О, къалай, къалай жарсыйма мен, ёллюк кесим!
Гюрюлдеуюнгде минг-минг жылланы ёнлери,
Сен – ёмюрлюкню кюзгюсю ёлетден бери.
Тенгиз, сен биринчи чабакъчыны да кёрдюнг,
Гомерге дастанларыны гыллыуун бердинг.
Сен ахырда ёлмегенлейин къаллыкъ эсенг,
Къууанама, къууанама мен, ёллюк кесим!..

1977

* * *

Бу юй менден сора да турур,
Бу терек да менден кёп жашар,
Бу терекге кече жел урур,
Къар, бу юйню агъарта, жауар.

Бу юйде мен отха жылындым,
Терек да ауанасын берди,
Экисин да, къууана, кёрдюм.
Не азды, инсан, жашар жылынг!..

Бу юй башхаланы ашырды.
Бир кюнде мени да ашырыр.
Бу терекни кёре жашадым.
Ол да менден эсе кёп жашар.

1977

* * *

Тиширыу ташлы жолда
Барады, къайгъы эте:
«Ёксюзлюк къыйынды!» – дей,
Урчугъу да къолунда.

Барады бахчачыгъын
Къазаргъа. Кёпдю аны
Иши. Жолда урчугъун
Ийиреди. Ол – анам.

Барады гитче жашчыкъ,
Ананы этегинден
Тутханлайын. Жол ташлы.
Ол гитче жашчыкъ да – мен.

Барама анам бла.
Аны кёп къайгъыларын,
Кесим ауара бола,
Кеч ангыларма барын!..

1977

* * *

Ийнансам таула ёлмезликлерине,
Тенгизлени да ёмюрлюклерине,
Жер кюл-кёмюр болмазына ийнансам,
Жашауну жоюлмазына ийнансам,
Манга кесим ёлмезликча кёрюнюр,
Ол манга бютюнлюк, къууанч да берир.
Ала ёлюрле деп келсе эсиме,
Жашау къара кёрюнеди кёзюме,
Насыпсыз болуп къалама мен кесим,
Арбазымда да къара хансла ёсе!..
Жашагъыз дунияда, уллу затла,
Хораз дайым къычыра, чаба атла!..

1977

* * *

Ахыр кюнюм келирине
Хар кюнде эс бургъан эдим,
Унутмайын ёлюрюмю,
Жиляууму кесим этдим, –

Жиляууму этдим кесим
Мен жазгъан китапларымда.
Къыш, жаз да къалырла менсиз,
Ёлюм айырыр барындан.

Ёлюм айырыр барындан,
Билмей тургъанымлай жетип.
Мен жазгъан китапларымда
Жиляууму андан этдим.

Кюйсюз къара атлы, жетип,
Сюрюр адамланы барын.
Кёп назмумда андан этдим
Ахлуланы жиляуларын.

Ашырдым кюнлени кёбюн,
Ахыр кюн жуукъдан-жуукъ.
Жиляууму этер кибик,
Атам да жокъ, анам да жокъ.

Ачы амалсызлыкъ тили.
Кетер ахыр кюнюм, ётюп.
Мен, аны бек иги билип,
Кесиме да жиляу этдим!..

1977

* * *

Кёп къыйынлыкълада чыныкъдыкъ биз,
Кёп азаплыкъ тарындан чыкъдыкъ биз,
Бар биз сынагъан затла жетдирген,
Къыйынлыкъда ётген жылла берген
Эсни жарыгъы жарытып, алай
Кёрюне бизге хар не, ким къалай
Десе да. Эслилик тереклери,
Аумай туругъуз ёмюрге дери!..

1977

* * *

Столда къагъытны акълыгъы,
Бу атхан тангны жарыкълыгъы!
Сизни бла мен бетден-бетге
Къалгъанда, ёмюрюмде этген
Бар осал ишлерим ючюннге
Уялып, жиляйма ичимден.
Жазыусуз къагъытны акълыгъы,
Хар атхан тангны жарыкълыгъы –
Тазалыкъны ёлмез белгиси,
Бетлиликге юйретесиз сиз.
Жангылыкъны тазалыгъы – сиз,
Азатлыкъны азатлыгъы – сиз,
Столда къагъытны акълыгъы,
О, атхан тангны жарыкълыгъы!..

1977

ШИМАЛ БАЛЛАДАСЫ

Мында, бу шимал жеринде,
Эрттенинде, ингиринде
Мен мамонтланы юсюнден
Сагъыш этеме хар кюнде.
Аланы жоюлгъанлары,
Бары да гунч болгъанлары –
Буз тюбюнде къалгъанлары,
Дуния пелиуанлары
Кетмейди мында эсимден,
Къайгъым аланы юсюнден.
Кёп заман кетгенлигине,
Минг жылла ётгенлигине,
Ол къайгъы манга да жетди,
Мени да къайгъылы этди.
Узакъ заманла кюнюнде,
Къарла, бузла да тюбюнде
Бек артда жан алгъан мамонт,
О, буз болуп къалгъан мамонт!..
Мамонтланы ауузларын
Толтургъан шимал бузлары!..
Келгенде кече арасы,
Уллу мамонт ауанасы
Кёрюнеди къар юсюнде.
Ол алай къалыр эсимде.
О, гунч болууну ачыуу!
Дайым сени ашынг – ачы.
Мамонтла гунч болгъанлары,
Дунияны палахлары!
Бюгюн да жокъ тынчлыкъ манга,
Жукъламай чыгъама тангнга,
Мында да – шимал къышында,
Бёрюле улуй тышында!..
О, шимал къары акълыгъы,
Палахны уа къаралыгъы!
О, жангы къарны акълыгъы,
Жоюлуу а – къаралыгъы!
О, думп болгъан пелиуанла,
Энтта къыйындыла жолла!..
О, шимал къарны акълыгъы,
Кечени къарангылыгъы!..

1977

ШИМАЛ КЪАРЛАРЫНДА

Мында, шимал къарларында,
Шуёхум аругъанында,
Мен, болушалмайын анга,
Кюе-бише, чыкъдым тангнга.
Ол, къарны алып ашаргъа
Кюрешди, сюйюп жашаргъа.
Жетгенлей эки эрнине,
Къар, отда кибик, эриди.
Шуёхум къалай къыйналды,
Къаллай азаплыкъгъа къалды,
Бу суукъ къарлагъа къарап,
Ол болду нечик ауара!..
Къыш, бу суукъ жерде арып,
Къар юсюнде жатды, арып.
Болушалмадым тенгиме,
Ол сау келирча элине!..
Къалып къалды къар тюбюнде.
Анасы сакълап юйюнде...
Къайыталмады жерине,
Сакълагъан сабийлерине!..
Мамонтлача, буз тюбюнде
Къалды, ёлдю бир къар кюнде.
Ачы болуп ичген суунг,
Къарны эритди жарсыунг,
Ачыунг къарны къаралтды,
Къыш жолда жыгъылып къалдынг.
Сени кюйсюз боран жыкъды
Кёз зат кёралмагъан чакъда.
Ананг эштмеди ёнюнгю,
Жуммады эки кёзюнгю.
О, юйлерине жеталмай,
Осиятларын эталмай,
Бузлу жолда жыгъылгъанла,
Мамонтлача, жоюлгъанла
Бу шималны къарларында,
Кечеле араларында!..
Жел сизге жиляй хар кюнде,
Ол жарсыу мени кёлюмде.
О, азаплыкъ келген сагъат!
Къузгъунла къычыра санга –
Зарауатлыкъ къузгъунлары,

Азапны къара къушлары,
О, жоюлууну сагъаты!
Тынмай кишней къара атынг,
Чыгъаналаны ууата,
Къара жолда къара атынг!..
Сени амалсызлыкъ къыса,
О, бу акъ къарда, къан къуса,
Ёлген тенгим, жарлы тенгим!
Къыйынлыгъынг – таула тенгли!..
О, акълыгъы суукъ къарны,
Къызыллыгъы жылы къанны!..

1977

* * *

«Суула тазалай къалсынла,
Терекле таймай чакъсынла,
Тенгиз да тенгизлей турсун,
Жел да ургъаныча урсун,
Тангла эндича атсынла,
Гюлле да дайым чакъсынла,
Сабанла дайым битсинле,
Сюйгенле дайым сюйсюнле,
Чыракъла дайым жансынла,
Къар, жауун былай жаусунла,
Усталасыз къалмасын жер,
Кюл-кёмюр да болмасын жер!» –
Деп тилегенинден уллу
Тилек билмез адам улу.
Бу жерни кюл этип къояр,
Тауну, тенгизни да жояр
Саут этилген кюнледе.
Сакълан, Жер, къара желледен!..
Жер жерлей къалса, кёк кёклей,
Суу суулай, терек тереклей,
Таш ташлай къалса, от отлай,
Къанатлы да къанатлылай,
Дуния ариулугъу саулай
Къалса, жашау да – жашаулай, –
Олду жерге бла кёкге,
Къанатлы бла терекге,
Адамгъа бла будайгъа,
Кёкде кюннге бла айгъа,
Олду бек керек зат бизге,
Къышха, жазгъа, жайгъа, кюзге!..
Олду керек жерге, кёкге,
Бу къар акъ этген юйчюкге,
Бу шош жолчукъгъа, бу суугъа,
Хар затха, хар жаны саугъа,
Туура ол арбазда итге,
Жангыдан сауулгъан сютге.
Олду керек, олду керек!
Аны тиледим кёп кере.
Бу бизни къыйын заманда
Назмуму да жаздым андан.

1977

* * *

Жауады къар,
Ол атама жаугъанынлай,
Жаугъанынлай анга
Чегемде ингирде.
Жауады къар,
Жауады къар,
Жауады къар.
Сюйген Лоркамы окъурма,
Къарны кёре.
Жауады къар
Къоз тереклени юсюне,
Мен отуннга
Баргъан кюнюмдеча тауда,
Чинар отунладан жюклеп эшегими,
Келген кюнюмдеча анама
Чегемде!..
Жауады къар,
Жауады къар,
Жауады къар.
Мен а тынгыларма сюйген
Шопениме.
Жауады къар эрик терекле юсюне.
Жауады къар,
Жауады къар,
Жауады къар.

1977

* * *

Экибиз кёрмеген не къалды,
Къаллай отлагъа тюшюп чыкъдыкъ!
Алай умут къоймады алдап,
Къутулдукъ да, бизге чум чакъды.

Къаллай элияла ётдюле,
Жоймай, кюл-кёмюр этмей бизни!
Кёп-кёп боран кери кетдиле.
Энтта кёребиз шош тенгизни,

Ырахатлыгъын тереклени,
Ала къарагъан таза кёкню,
Экибизге бишген ётмекни,
Сютлю желинин да ийнекни.

Биз къаллай ырхыладан ётдюк,
Киши ийнанмаз кибик бизге!
Ажал бизни жоялмай кетип,
Энтта къарайбыз жайгъа, кюзге.

Жашау кеси тийишли кёрдю
Бизге ауур жюк элтдирирге.
Ол ачы ётмегин да берди,
Кёзю къыймады ёлтюрюрге.

Ауур жюк берди, алай жерге
Кёммеди, ишибизни этдик.
Чагъалмайды кесилген жёге.
Аны поэт айтханды эртте.

Тауда къар элтмей, юйге келдик,
Жилятмай аналарыбызны.
Бугъейли ауушланы кёрдюк,
Къар жапды къан ызларыбызны.

Батыр, акъылман да болмадыкъ,
Биз да бар халкъ кёргенни кёрдюк.
Шукур! Биз кюл болуп къалмадыкъ,
Жашау бизге берлигин берди.

Не болса да, хурметибизни
Кёрдю Жашау, жашагъыз деди,
Жарты жолда жоймады бизни,
Биз эталлыкъны биз да этдик.

1977

* * *

Чегем тарында къаяда –
Жаныма дарман хауада
Ёсген гюл!
Жаш кюнлеримде,
Кёп да жарыкъ кюлгенимде,
Бу жерде баш урдум санга,
Жаз жашил сыбызгъы согъа,
Жарыкъ саугъа болдунг манга.
Артда уа – боялдынг къаннга!..
Чегем къаясында ёсген,
Кёп затла тюшюрген эсге,
Жерими къызаргъан гюлю,
Бу бийикде тургъан гюлю!
Башым чал болгъанда да, мен
Жолда арыгъанда да, мен,
Алгъынча, баш урдум санга,
Жаз энтта сыбызгъы согъа.
Сен – ариу хансы жерими,
Энтта жарытдынг кёлюмю.
Сен – тауланы азатлыгъы,
Жаш жюрекле тазалыгъы.
Отсуз къалмазыча жерим,
Жазсыз болмазыча жерим,
Къууанчсызлай да къалмаз деп,
Мирзеусюз, гюлсюз болмаз деп,
Ол къууанчсыз да болмаз деп,
Къанатлысыз да къалмаз деп,
Ийнанып, къарайма санга,
Къууанып, къарайма санга,
Чегем къаясындагъы гюл,
О, жерими ийнагъы, гюл!

Жетер амал болмай бери,
О, сенсиз тургъан кюнлерим!
Сени тюшюмде кёргеним,
Бир къараргъа термилгеним!
Сени бир кёрсем, ёмюрге
Бой бермезликча ёлюмге,
Болмазлыкъча къарт, къарыусуз,
Кючсюз, амалсыз, не онгсуз.

Чегем аузундагъы гюлюм,
Энтта жарыкъ тийген кюнюм,
Тюнюм, тюшюм болгъан гюлюм,
Гунч болмайын къалгъан гюлюм,
Хар жаз сайын чакъгъан гюлюм,
Къаялада чыкъгъан гюлюм!..

1977

* * *

Къанатлыланы бла тереклени
Махтай, ашыргъанма мен кёп кюнлени.
Акъылманлача тынгылагъанлары,
Боран келгенде, беклей къалгъанлары,
Бийикликлери, ырахатлыкълары,
Кётюргенлери къышны ауур къарын,
Жазгъа, къышха сабыр жолукъгъанлары,
Ма бизге да дерс берип тургъанлары
Ючюн сюйдюм, махтадым тереклени.
Ала – къарындашларымдыла мени.
О, терекле, жазгъыда кёклюгюгюз,
Бу сир тургъаныгъыз, бийиклигигиз!
Сиз нечик ариу боласыз, кюн тийсе,
Сиз сагъышлы турасыз, ахшам келсе.
Терекле – къанатлыла уялары,
Мени уа – жюрегими ийнакълары.
Къанатлыларым бла тереклерим,
Сизни сюйдюм ал кёргенимден бери.
Кетерме сейир этгенлей, сюйгенлей,
«Терекле – жер айбатлыгъы!» – дегенлей.

1977

ДУБУЛТЫ

Бу жай да мен турама тенгиз бойнунда,
Солуйма, ишими да этеме мында,
Тенгизни шууулдагъанына тынгылай,
Эрттен-ингир бийик наратлагъа къарай.
Боран кече аумайын къалгъанларына
Терекле, бары саулай тургъанларына
Къууанама, чыгъып, къарап эрттенликде,
Акъ булутла ырахат баргъанда кёкде.
Суу бла юзмез жылы болгъан кюнледе
Бек ыразы болабыз: «Шукур, шукур!» – дей.
Алай турабыз Дубулты деген жерде,
Юзмезли жагъада айлана ингирде,
Къарай акъ кемелени кетгенлерине,
Акъ чайкала юзмезге чёкгенлерине.
Бирде кофе ичебиз, аракъы – бирде.
Ургъуйла къыйнайдыла, жел жокъ ингирде.
Мен он жылны хар жай сайын келдим бери,
Сагъышларым бола мени нёгерлерим,
Ишледим, жаздым, кюнле ырахат оза,
Хаулеликден, къаугъаладан болуп азат.
Кёп татлы сагъышымы этдим мен мында,
Акъ толкъунла жагъагъа ёшюн ургъанда,
Неда, шош болуп, тынч тургъанында тенгиз,
Ишден, жолдан арып, жатхандача ёгюз.
Наратла жанымы ырахат этдиле,
Алагъа къарай, кёп ингирим ётдюле.
Дайым эштиле къатыбызда храмны
Сагъат тауушу. Сюйюп эштеме аны.
Эрленле секире терекден терекге,
Къанатлыла учуп чыгъадыла кёкге.
Тенгиз, юзмез, терекле – бары аламат.
Мында мен керексиз дауурладан – азат.
Бир жанында – тенгиз, бирси жаны – черек.
Аланы башларында уа – ырахат кёк.
Тенгиз суукъду. Алай кёп кюнде ары
Киреме мен, къайгъырмайын, таукел барып.
Эрттенликде юзмез жагъада чабама,
Жуунуп, къайытып келеме, жазама.
Дубултыгъа бек ыразыма. Мен аны
Айтайым деп жазама бу назмуланы.
Ыразыма тенгизине, юзмезине,

Артыкъ къыздырмайын, жылытхан кюнюне,
Бу иги хауасына, наратларына,
Бизге аш-суу да берген адамларына,
Башында сабыр баргъан булутларына,
Тереклеге къоннган къанатлыларына.
Мен урушда болгъан Латвия, ётмегинг
Ючюн, сау бол. Жерингде турдум бек иги.
Мында кёп жаздым, кёп татлы сагъыш этдим,
Жыл сайын бу жерге алгъыш эте, кетдим.

1977

* * *

Алгъын ол жокъ эди мында,
Бу жай а барды бир хораз,
Къычырады эрттен сайын
Мында – тенгиз жагъасында,
Мен гитче заманда тауда,
Чегемде къычыргъанынлай,
Мен жукъу арамда эште,
Неда анам харип мени
Жай эртте уятханында,
Неда къышны арасында
Арбазны къар акъ этгенде.
Эштиучюмлейин, хоразны
Къычыргъанын Дубултыда
Эштеме, ыразы болуп,
Сюйюп, жайгъы танг атханда.
Быйыл мында эрттен сайын
Алай къычырады хораз,
Ма ол узакъ кюнлерими
Эсиме сала, тюшюре.
Алай татлыды ол ауаз,
Узакъ заманладан келген
Кибик, ол манга тауладан
Анамы хапарын айтхан
Кибик, ол манга бу тенгиз,
Бу Балтий тенгиз бойнунда,
Тангны атханын билдире,
Айтханча бир хата жогъун,
Жерибиз мамыр тургъанын,
Ахлуларыбыз бары – сау.
Нечик татлыды ол ауаз,
Ол алгъыш этеди тангнга,
Тийреде бир хата жокъ деп,
Бурунча къычыра хораз!..
Мен бу сёзлерими жаза
Тургъанда да, бусагъатда
Къычырады жангыз хораз
Дубултыда эрттенликде.

1977

* * *

Энтта эрттенлик келди, наратлагъа кюн
Тийди. Анга уа ыразы болмазлыкъ ким?

Биягъынлай къууандым бу эрттенликге,
Наратланы башында булутсуз кёкге.

Бир кечеге аз зат болмаз жер юсюнде.
Аны таймайын тутама мен эсимде!..

О, бир кече Чегем адамсыз къалгъаны!
Холамда хар юй да иесиз болгъаны!..

Итлени, ашсыз къалып, улугъанлары,
Эшиклени кенг ачылып къалгъанлары!..

Алай болгъан эди жангыз бир кечеге,
Палахыбызны болмай къыйыры, чеги!..

Танг атханда – кёрдю: эл адамсыз къалып,
О, сабанчы да, малчы да ташла болуп!..

Энтта танг атды. Жериндеди хар бир зат:
Булутла, суула да барадыла азат.

Сабийле ырахат жукълап бар юйледе,
Бир хата жокъ жаныбыздан сюйген жерде!..

Кюн тийгенди жерибизге, юйюбюзге,
Энтта бир жарыкъ эрттенлик келди бизге!..

Тереклеге кюн тийгенди. Ала – бийик.
Къууатлары уа – байрамгъа чыкъгъан кибик.

Алгъыш эт: хатасыз келгенди эрттенлик,
Тийреде киши жилямай, аумай терек!..

1977

* * *

Чегемге келеди энтта бир ингирлик,
Жомакъда заманлада келгени кибик.
Бир аламат кюн кетеди. Къалабыз биз,
Бир жарыкъ жай кюнден айырылабыз биз.
Не десенг да, тюз аллай кюнюбюз болмаз,
Бюгюн этген бир затыбыз да къатланмаз:
Не эслилигибиз, не телилигибиз,
Аманлыгъыбыз неда игилигибиз,
Этген ишибиз не кёрген къууанчыбыз,
Оюнубуз, кёргенибиз, жубанчыбыз.
Ингир келеди, аламат кюн, кетесе,
Айрылыу алайды, – мудах этесе.
Менича, кюнлери аз къалгъан адамгъа –
Хар кюню, хар ингири да артыкъ багъа!..
Аламат жай кюн, мени насыплы этдинг.
Хош! Мен кетерикча, къайытмазгъа кетдинг.
Инсанны хар кюню – багъа жетмез саугъа.
Мудах, баш урама, кетген кюнюм, санга!..

1977

* * *

Кюн бузулуп, суукъ болуп кёп турду,
Тенгиз да кесин жагъалагъа урду.
Кёпле тюнгюлюп, иги кюн келмез деп,
Бу айда бизге зауукълукъ бермез деп.
Бюгюн а аламат кюн келди алай,
Жашауда болмай, жомакъда айтханлай.
Ол алай чуукъ, алай жарыкъ, жылы,
Быллай кюн кёрмейин ётдю кёп жылым!..
Тюнгюлгенле, жангылгъанларын кёрюп,
Зауукъ этедиле, тенгизге кирип.
Насыплы этерге тийишли кёрдю
Жашау бизни – быллай ахшы кюн берди.
Аны экибизге берди бериучю,
Сынагъан къыйынлыкъларыбыз ючюн!..
Тынч жашагъанла да, насыплы бола,
Бизлей багъа уа бералмазла ала
Бу аламат кюннге тенгиз бойнунда –
Азатлыкъ, ырахатлыкъ да тоюнда!..
Къыйын аурууладан къутула келген
Болады саулукъну къыйматын билген!..
Дунияда сейир кюнледен бири,
Энтта насыплы болдукъ, сени кёрюп!..

1977

МИХАИЛ ДУДИННГЕ

Кетеди бизни тёлюбюз,
Ташлап дуния жарыгъын.
О, базыныучу эдик биз
Къыйын кюнде таш жарыргъа!

Жандыла биз этген отла,
Этерибизни этдик биз.
Энди уа болабыз къартла,
Кетеди бизни тёлюбюз.

Бирси тёлюледен аман,
Иги да тюйюл эдик биз.
Энди жарыкъ дуниядан
Кетеди бизни тёлюбюз!

Биз уллу кюч болгъан эдик,
Кючлю душманла чапханда,
Жерибизни азат этдик
Биз, къазауатха чыкъгъанда.

Не къыйын кюнле ётдюле,
Не кёпню кёрдю тёлюбюз!
Бар тёлюле да кетдиле,
Келди бизни кезиуюбюз.

Биз этерикни биз этдик,
Да, къысха болду кюнюбюз.
Осал тёлю тюйюл эдик,
Уруш этдик, ишледик биз.

Жылла, жылкъылача, оза,
Аздан-аз бола кюнюбюз.
Жашауда кезиудю хар зат,
Кетеди бизни тёлюбюз!..

Къарала заманны кёгю,
Къысхадан-къысха кюнюбюз.
О, жолдашым, сюйген тенгим,
Кетеди бизни тёлюбюз!..

1977

КЪАРЫНДАШЛАРЫМА АЙТАМА

Рязань тюзлеринде къарындашым,
Карпат тауларында жашагъан тенгим!
Сиз барда, татлыды ашагъан ашым,
Сиз барда – жюрегим да таула тенгли.

Къарындашым, къыргъыз таулада тургъан,
Балтикада жашагъан шуёхларым!
Сиз барда, душманым базмаз урургъа,
Жолда сынмазла арбамы чархалары.

Къарындашым Гюржюстан тауларында,
Къазахстан аулагъындагъы тенгим!
Къутулдукъ къыйынлыкъланы барындан,
Жаула бла уруш этип, къан тёгюп.

Сизсиз менден къарыусуз киши болмаз,
Менден кючлю жокъ, сизни бла болсам,
Сизсиз къыш юйюмю от жылыталмаз,
Сиз барда, къоркъутмаз мени бир инсан.

Бу къарындашлыгъыбызсыз – къамичи
Ойнар сыртымда, кюнлерим ушарла
Кечелеге, таза къанымы ичип,
Мени, чыбыкълай, сындырырла жаула.

Сизсиз мен – жол жанындагъы чёп кибик,
Къарыусуз, ёксюз сабийча, къыйынлы,
Сизни бла уа – Минги тауча, бийик,
Турурма, тургъанча Чегем къаяла.

Бизге бир сабан бите, бир танг ата,
Бизге бирча жана жангы отубуз,
Бизге ийнакъ сёзлерин бирча айта
Октябрь жарытхан Ата журтубуз.

Жашаубузну Законун ол жазды,
Жарыта алгъа барлыкъ жолубузну.
Барыбыз да махтайбыз бир аууздан
Къууанч, кюч берген Ата журтубузну.

Окъуйма мен къарындашлыкъ китабын,
Сюймекликни кёгетинден татлы жокъ,
Шуёхлукъну кючюнден насып табып,
Жашайбыз, жарыкъ бола биз баргъан жол.

Иш, азатлыкъ, къууанч – бизни бирликге
Юйретдиле, татлы бола ашыбыз.
– Къарындашлыкъ элтеди игиликге! –
Дедим мен, чегемли къарындашыгъыз.

1977

* * *

Жашадым да, ангыладым:
Нечик къыйынлыды адам! –
Кёзню жумуп ачхан кибик,
Таудан таугъа учхан кибик,
Къысхады, къысха жашауу,
Билмей тургъанлай бошала!..
Анга жарсымазча адам
Заман келмез – ангыладым.

1977

ЭКИ ГАЗЕЛЬ

1

Биринчи жол башлайыкъ газельле жазып,
Чакъырайыкъ сюймекликни ёлмез жазын.

Къоркъмагъанлайын ол эски болгъанды деп,
Хафиз салгъан кёпюрден ётейик, базып.

Эски болмагъанлары кибик гюл, жауун,
Билебиз газельни да эски болмазын.

Хафиз ичген эски чагъырдан ичейик,
Алай болгъан кибик бизге къадар-жазыу.

Сюймекликге, таулагъа махтау берейик,
Бизни сюйгенле болур кибик ыразы.

Ах, Къайсын биледи бек эрттеден бери –
Дунияда къайгъы кёп, тынчлыгъ' а – азын.

2

Жашай келдим, сюймекликге тилек эте,
Чиммакъ булутлары башым бла ёте,

«Тиширыуну ариулугъуну аллында
Акъ тау тёппелери да баш урдула!» – дей.

Бирде сюймеклик къамасы жюрегиме
Кирсе да, бирде сабаны иги битди.

О, Чегемде къошунбаш юйчюкде сени
Тангны жарыгъы жарытып тургъан бетинг!

Таула чиммакъла эдиле ол сагъатда,
Кече къарангы аладан кери кетип.

Тауда атамы къойларынча, сюймеклик,
Сени къара, акъ сюрюуюнгю да кютдюм.

1978

* * *

Хар къайда да эсимде
Бу сен жашап тургъан юй.
Аны не ай жарыта,
Не жаун жауа анга,
Неда анга къар жауа,
Не кюн жылыта аны,
Башындан булут ёте,
Турады ол эсимде
Мен жюрюген жерледе.
Хар къайда да термилдим
Бу сен жашагъан юйге,
Сен тынч жукълагъан юйге,
Сен къол, бет жуугъан юйге
Хар къайдан да ашыкъдым.
Сен терезеден айгъа,
Жулдузлагъа къарагъан,
Сен терезеден тангны
Атханын кёрюучю юй,
Сен балконундан да акъ
Таулагъа къараучу юй! –
Манга андан жылы юй
Жокъ. Сен жашайса анда!..

1978

* * *

Ай жарыгъында чакъгъан терекле,
Сени толгъан ай жарытхан бетинг!..
Чегемде арбазгъа тийген айны
Жарыгъы сени бетинге тийип,
Алай турлукъду мени эсимде,
Къайда болсам да. Тюшюмде кёрген
Кибик манга багъалы бетинги,
Сени юсюнгден сагъышым татлы.
Сени ай жарытып тургъан бетинг.
Ышаргъанынг а – о, ышаргъанынг!..

1978

* * *

Кёп тюрлю болдула кюнлерим,
Кёп къыйынлыкъ кетдиле кери,
Ачы да, татлы да сынадым,
Игини, аманны – жокъ саны!..
Алай сени бетинги кёрюп,
Къайгъыларымы бузу эрип,
Тургъан бюгюнюм мени мында –
Насыбым болду жашауумда.
Сени ауазынг а, ауазынг!
Аны тенглешдиралмам, базып,
Бир затха, ол ариуду алай,
Ол кёкден эштилип тургъанлай,
Жулдузла чыкъгъан кёкден энип,
Насыплы этер ючюн мени!..
Мени жангыдан келген жазым –
О, сени ауазынг, ауазынг!..
Сен да – мени толгъан умутум,
Къыш кюнюмю жылытхан отум!..

1978

* * *

О, нечик къайгъылыдыла бетле!
Мен ырахат бетлени кёрюрге
Сюеме, турсала да этиле
Жангы ёлюм сауутлары, кёрге
Бурабыз деп бу жерни, жашауну.
Сау къалырына ийнанып тауну,
Бишерлерине да кёгетлени,
Кёрюрге сюйдюм сабыр бетлени!..
Жашауну къыйынлыгъын ангылай,
Къутулуп, къаялада беклене,
Дайым кёрюрге сюеме алай
Таукел, ырахат тургъан бетлени!..

1978

* * *

Хар арбазгъа ахшам кирди,
Энтта жулдузланы кёрдюк, –
Бурун заманлада кибик.
О, ол заманладача кёк!..
Биз да ишибизни этдик.
Энтта бир кюнюбюз кетди.
Биз а къалдыкъ, энтта къалдыкъ.
Иги умутла да – алда!..
Ууахты келир, кюнюбюз
Мында къалыр, кетербиз биз!..

1978

* * *

Чегемде юйюмю башында ай –
Сабыр, эрттеги заманладача.
Манга да сейир кёрюндю алай –
Ол буруннгулу адамлагъача.

Ырахат ай юйюмю башындан
Бурунча жарытды жолланы да,
Ол тийди терегиме, ташыма,
Жарытды юйлени, жарланы да.

Бу жайгъы кече, таулагъа къарап,
Жиляп иерча жарыкъды ай да!
Къан, ёлюм да кёрмегенча жолла,
Ай тийген жер бюгече алайды!..

1978

* * *

Ол дуния билген музыкант эди,
Аты белгили кёп шахарда, элде.
Туугъан ташлы жеринден жашлай кетип,
Узакъда жашады, узакъда ёлдю.

Алай музыкасына тийди кюню
Бийик жерини. Жауунну жаугъаны,
Акъ тауланы башы бла ётгени,
Къая аллында къойчу от жаннганы,

Тургъаны шаптал чагъа, кырдык ёсе,
Къыш кече бёрюле улугъанлары,
Арарат бла Минги тау, эгечле
Кибик, бир бирине агъаргъанлары;

Тиширыуну жюзюм жыйгъан къоллары,
Эрттенликде сабийни ышаргъаны,
Жолоучу узакъдан келгени, арып,
Элия уа къоз терекни жаргъаны,

Файгъамбар, садакъачы да жюрюген
Буруннгулу жоллары, анасыны
Жеринде хар нени сюйген жюреги,
Олтургъаны терек ауанасында.

Тау тёппеле акълыгъы, ёзенлери
Жашиллиги – турдула кёз юсюнде,
Тауда къызла, жашла тепсегенлери
Ёлгюнчюннге къалып аны эсинде.

Ол уллу музыкант ташлы жеринден
Узакъда жашады, узакъда ёлдю.
Алай ол алгъаракъда ёлюрюнден,
Эси бар кезиуде, осият этди,

Ол осият этди – халкъы жашагъан
Буруннгулу жерине элтсинле деп,
Ол жазгъан музыкасы да ушагъан
Кёп азаплы жерине кёмсюнле деп.

1978

* * *

Узакъда кёзюме кёрюне
Тауларымда жауун жаугъаны,
Эннгени Чегемни кёгюнден,
Жибите юйлени, жолланы.

Мухолда терек бахчаланы
Юслерине жауун жаугъаны,
Жибите хунаны, чалыны,
Жибите ташланы, жарланы.

Узакъдан кёреме Чегемде
Дуппурлагъа, сыртлагъа жауун
Жаугъанын, гюлюне, чёбюне
Жашау бере, тауладан аууп.

Мен энтта узакъда айлана.
Быллымда, Бахсанда уа жауун
Жауа болур, ол будайланы
Жибите, ёзенлеге жаууп.

1978
Будапешт

* * *

Мен Варшавада жаннган чыракълагъа
Къарап тургъан сагъатда, Чегемимде
Юйледе от жана болур, жокълагъан
Кибик мени, жана болур юйледе.

Жолланы, дуппурланы да акъ эте,
Къар жауа болур, юйледе от жана,
Жаугъаны кибик эртте, эртте, эртте,
Аппам ат бла баргъан жолун жаба.

Бу ингирде хар юйде да от жана
Болур тауда – Мухолда, Бызынгыда,
Арбазлагъа, орамлагъа къар жауа,
Балта тийгенде отунлагъа, зынгырдай.

Варшавада чыракъла жаннганына
Къарап тургъанлай, Чегемде от жана
Тургъанын кёреме, къар жаугъанына
Къарагъан къаяланы да къар жаба...

1978

СОКЪУР ЖАШЧЫКЪ

– Анам, анам, сени бетинги
Сюеме, сюеме кёрюрге!
– Балам, жомагъыма тынгыла:
«Къуш учуп чыкъгъанынлай ёрге...»

– Анам, анам, эки къолунгу
Сюеме, сюеме кёрюрге!
– Балам, тынгыла жомагъыма:
«Тюлкю келди бир жол Бёрюге...»

– Анам, анам, ол уллу къушну
Сюеме, сюеме кёрюрге!
– Балам, тынгыла жомагъыма:
«Къочхар бла Бёрю да бирге...»

1978

КЪАР КЕЗИУСЮЗ ТЮШДЮ

Къар кезиусюз тюшюп, элге
Суукъ келди терк окъун.
Хо, ёлдю да кетди ёлген,
Сау – къыш китабын окъур.

Суукъ келгенди кезиусюз,
Жангы хапар кибик – къар.
Биз къалмадыкъ кирир юйсюз,
Гыржын да бар, от да бар.

Шукур болсун! – Быллай суукъ
Кюн кирир юйюбюз бар.
Жел, эшиклени къаты сокъ,
Не аямай да жау, къар!

Энтта – акъ юйле, орам, тау,
Тютюн кетеди кёкге.
Юйге да, отха да махтау,
Махтау сютге, ётмекге!

Юйсюзлени къадарларын
Иги билеме кесим.
Мухажирлик тау тарлары,
Сизде къара ханс ёсюп,

Кирир жерим болмай къалгъан
Кюнлерим да эсимде.
О, кюйсюзлюкню къылыгъы!
Кёп азап кёрдюм сенден...

Быйыл къар кезиусюз жауун,
Элге суукъ терк жетди.
От да, чыр-чыр эте, жанып,
Юйню бек жылы этди.

Юйю, гыржыны да болгъан
Къоркъмай тюбер хар затха.
Махтау адамда амалгъа,
Махтау гыржыннга, отха!

Тынч сыйпап жагъамы къарын,
Ырахат кирдим юйге.
Жерибиз, юйюбюз бары
Не игиди, не иги!..

1978

СУУУКЪ КЪЫШ КЕЧЕ ЖАЗЫЛГЪАН НАЗМУ

Бизге келди къышдан хапар, –
Къар жауа жол ташлагъа.
Юйсюзлени кюнлери тар,
Ашлары жокъ ашаргъа.

О, юйсюзле, къыйынлыла,
Быллай кече жылыусуз,
Кирир жерсиз да къалгъанла,
Болушлукъсуз, гыржынсыз!

Ашым-суум да бар мени,
От жана, юйюм – жылы.
Алай кёп юсюнде жерни
Юйсюзле. Ала – жарлы.

Жарсыйма ол жарлылагъа
Чегемде бу къыш кече,
Уллу къар жауа жоллагъа,
Къышха болмагъанча чек.

Къыш къышлыгъын этмей къоймаз,
Къыйынды юйсюзлеге.
Да, ётмек этерге болмаз
Бу мен айтхан сёзледен!

Алай жарсымай тёзалмам:
Мен да – адам баласы.
О, ниетим, къал тазалай,
Къоймай сууукъ таш басып!

Анам юйсюзлюк сынады,
Къыш болгъанда бек кюйсюз,
Къара кюнлени санадым,
Кесим да турдум юйсюз.

Сора жарсымайым къалай
Дунияда юйсюзлеге?
Не мудах тынгылайды ай
Бу мен айтхан сёзлеге!..

Жашау ийнандырды мени
Керти сёзню кючюне.
Жазама мен бу сёзлени
Былай айтыр ючюннге:

– Къыяма къыш келди жерге.
Алай къышха да бар чек.
Саула чыдарла хар неге,
Къыйынлыкъ суун иче.

1978

* * *

Къалай къыйынды, къыйын!
Биз да бир бирибизден
Айырылып, бир бирни
Кёрмегенлей къалырбыз,
Эгеч, къарындаш, сабий
Болмай, терек не жулдуз!
О, не къыйынса, къыйын,
Айырылыу ёмюрге!..

1978

* * *

Палах келмесе эди,
Хата кёрмесек эди!

Терек аумаса эди,
Жан арымаса эди!

Къартлыкъ келмесе эди,
Адам ёлмесе эди!..

1978

* * *

Кёп къыйынлыкъла кёрдюнг,
Болсада сабан сюрдюнг.

Не кюн келсе да санга,
Энтта сюрюрсе сабан.

Не кёп тёгюлдю къанынг!
Суу бла жуудунг аны.

Энтта къыйын кюн келсе,
Энтта къанынг тёгюлсе,

Суу бла жууарса сен,
Сюрген сабанынг ёсер!..

1978

* * *

Чегемни башында – уллу ай...
Ол – мени кёп умутларымлай.

Толду бири, толмады бири,
Жашадым, кёрлюгюмю кёрюп.

О, жашланы умутларынлай, –
Чегемни башында уллу ай!..

1978

* * *

Таулагъа ай тийген кечеге
Адам сейир этмез кюн келмез,
Быллай ариулукъну кючюне
Къууанмайын бир инсан кетмез! –

Деп ийнанып, къарайма тауда
Ай жарыкъ кечеге, сейирден,
Жилярыгъым келе! Жашауда,
Ай жарыкъ, неди ариу сенден?

Сен жокъ болурса деп ийнансам,
Ол болур мени ахыр кюнюм,
Жер юсюнде мен сенсиз къалсам,
Болмаз не къууанчым, не кюйюм.

О, таулагъа ай тийген кече, –
Иги умутлача, аламат!
Жашаугъа махтау сени ючюн!
Сабан, терек, таш, жол, кырдык, ат –

Насыплыдыла жарыгъынгда.
Жарытдынг сыртланы, юйлени.
Тий энтта, тий жерге жангыдан,
Чегемде къууандыра мени!..

1978

* * *

Насыплы адамма дедим бюгече:
Таулагъа да, тюзлеге да ай тийип,
Байрам этген кибик хар терек, хар чёп,
Будайлагъа, гюллеге да ай тийип.

Бу ариулукъну кёрюрге амалы
Болгъаннга жарлыма дерге жарамаз,
Бу къудретни кёрмегенди жарлы.
Бюгече сау болгъанча хар жарабыз.

Чегемде юйюме, тереклериме,
Арбазыма да энтта да тийди ай.
Шагъатма кюнлени теркликлерине,
Алай, жангыдан жаш болуп къалгъанлай, –

Насыплыма, бу ай жарыкъны кёрюп.
Туугъаным ючюн да мен быллай жерде
Къууандым, къартлыкъ келмезликча бери,
Жашагъанча, бар умутума жете.

Чегемде бу жайгъы кече мен сюйген
Тиширыуну юсюнден татлы сагъыш
Этеме, ай жарыгъы кире юйге,
Бери – манга келмей къаллыкъ кибик къыш.

О, ай жарыгъы! Сенден иги не бар?
Сен нечик жарытаса тереклени!
Ач ит окъун санга къууанып къарар,
Ай жарыгъы, – татлы къууанчым мени!

1978

* * *

«Кюн аманды, аман, – балчыкъ, боран, къар!» –
Деп тарыгъадыла кёпле кёп кюнде.
Ах, жаны саугъа кюн да, къууанч да бар,
Бош шургу этесиз, кюн аманды деп.

Кюн къаллай болса да, неди саулагъа?
Кюн, къууанч да жокъ жалан ёлгенлеге.
Жаны сау ётер куртладан, сууладан.
Суу, къар да жокъ жашаудан кетгенлеге!..

Аладыла жарлы – дуния жарыгъын
Тас этгенле. Ол – кимге да белгили.
Бир къарагъан да бу жолгъа, бу жаргъа –
Ол аз насып тюйюлдю да билгеннге.

Сиз бош тарыкъмагъыз, кюн аманды деп,
Дуния жарыгъын кёргенигизге
Къууанытъыз, аны къыйматын билип,
Жарсымай балчыкъгъа киргенигизге.

Ёлгенле балчыкъгъа кирирге амал
Тапсала, ала не бермез эдиле!
Саулагъа къаллай кюн да болмаз аман.
Жаз да, къыш да бизге къууанч бердиле.

1978

ХОЛАМДА ЭТИЛГЕН НАЗМУ

Холамны башында кёк – алай таза,
Кёргенимдеча узакъда тюшюмде.
Кезиу болгъанларына къууанч, азап
Бюгюн Холамда игирек тюшюндюм.

Акъ къаяны башында акъ булутла,
Бурунлада кибик, ырахат бара,
Холам таула, Кязим этген умутла
Кибик, бюгюн да бийикде агъара.

Бу кёк тюбюнде, бу таула аллында
Заманны палахы гунч этген элле.
Малчыла, ташчыла да ауулунда
Кюл да жокъ, – аны да сибирип желле!..

Холамны башында кёк – алай чууакъ,
Файгъамбарланы оюмлары кибик!..
Тау тёппелеринде къар да алай акъ,
Кязимни иги умутлары кибик.

Хар заманда да турдула ма былай
Заманлагъа бой бермеген къаяла,
Бетлери бар адамла уялгъанлай,
Болгъан зулмула ючюннге уяла!..

Холамны башы – кёк, танг аласында
Этилген жомакъ кибик, – алай таза.
Олтурама тауну ауанасында,
Ачы сагъышларым жыллача оза.

Бу жер сынагъан затланы мен кесим
Барысын да сынагъан кибик, алай
Турама, къайгъыла кырдыгы ёсе,
Мен, анамы бетине къарагъанлай,

Къарайма бу жерге. Анамы бети
Кибикди манга бу жерни сыфаты.
Бу гунч болгъан эллеге къайгъы эте,
Холамда тангым аман бла атды.

Къара кюнле къойгъан ызланы кёре,
Къарайма Холамны бийик жерине,
Хар мында атылгъан окъ, кетмей кери,
Келип, тийгенча мени жюрегиме!..

Къарап алгъын элле болгъан жерлеге,
Ангылайма журтуму палахларын.
О, жолоучу, къыш юйюне жетмеген,
Къанынг къызартып ташлы жолну къарын!

Бюгюн сен да кёрюнесе кёзюме,
Юйюне жеталмайын къалгъан атлы,
О, сен да тюшесе бюгюн эсиме,
Уянга жеталмай ёлген къанатлы!..

Холамны башында кёк – алай таза,
Таула – чиммакъ, оялмайын заманла.
Ушамай эди быллай жерде азап,
Не итлик эди бу жерде аманлыкъ!..

О, мында болгъан итликле ючюннге
Уялып къарайдыла бу акъ таула
Манга. О, таза сютлерин ичирген,
Сабийлерин сакъ ёсдюрген анала!

Кесигиз, сабийлеригиз да къайда
Кирдигиз, зулму жоюп, къара жерге?
Жарлы халкъны къаллай хатагъа къойду
Зорлукъ, кёплени кюл этип жиберген!..

Нечик ариу эдинг, Холамны жери,
Холам таулары, не бийик эдигиз!
Бу ариулукъ да эталмады кери
Зорлукъланы. Сиз да жиляу этдигиз.

Палахлагъа уруш ачхан ариулукъ,
Не болса да, эталмазла сени кюл.
Жаша, кёп отдан сау чыкъгъан ариулукъ!
Ийнандым – келмез санга жоюлур кюн!..

Кетеме мен Холамдан, алай айта,
Сейирим – жер, кёк ариулукъларына.
Ийнандым – турур ай тие, танг ата,
Турур кюн тие тёппеле къарына!..

Алай Холамгъа жетген азаплыкъла
Жюрегимде, къатхан къанча, турурла.
Бу журтлагъа этилген аманлыкъла,
Къара желле болуп, алай урдула.

Таула бийиклиги, къарла акълыгъы,
Холамны бушуууну къаралыгъы!
О, ташла чыдагъан жылла окълагъа,
Дыхтау бери, къаралып, къарагъаны!..

1978

* * *

Ыспас эм махтау бу жерге –
Бизге ётмек, суу да берген!
Жерлейин къалсын ёмюрге,
Ыспас эм махтау бу жерге!

Ыспас эм махтау бу жерге,
Бу чуукъгъа, бу бийикге!
Кёклей къалсын ёмюрлюкге,
Махтау эм ыспас бу кёкге!

Ыспас эм махтау ётмекге,
Бизни жашатхан, токъ этген
Олду, къууат берген бетге.
Ыспас эм махтау ётмекге!

Ыспас эмда махтау суугъа!
Ансыз жашау жокъ хар саугъа,
Ол барыбызгъа да саугъа.
Ыспас эм да махтау суугъа!

Ыспас эм махтау ананы
Сютюне! – Кючюнден аны
Хорладыкъ бар къайгъыланы.
Махтау сютюне ананы!

Ыспас эм махтау, ариулукъ,
Санга! Сени кёрюп, болдукъ
Насыплы, къууанып турдукъ.
Ыспас эм махтау, ариулукъ!

Ыспас эм махтау жарыкъгъа,
Хар кече жаннган чыракъгъа,
Къарангыны бура жокъгъа.
Ыспас эм махтау жарыкъгъа!

Ыспас эм махтау терекге,
Халаллыкъгъа, игиликге,
Чыдамгъа эм бютюнлюкге,
Ыспас, махтау игиликге!

Махтау къаргъа эм жауннга,
Жулдузгъа, ташха эм жолгъа,
Кюзге, къышха, жазгъа, жайгъа,
Махтау хар урунгган жаннга!

Ыспас эм махтау Жашаугъа,
Сюймекликге, тиширыугъа!
Кюннге, отха эм жылыугъа,
Ыспас эм махтау Жашаугъа!

1978

ЛЕНИНГРАДДА ЖАЗЫЛГЪАН НАЗМУ

1

Адамла бар къадарда, жер юсюнде
Къууанчха, жарсыугъа да эскилик жокъ.
Сен чекген къыйынлыкъ мени эсимде,
Манга да тийгенди санга тийген окъ.

Энтта жай келгенди. Жашил – терекле.
Алай жокъ манга къайгъыдан къутулуу, –
Энтта тургъанча мында къан тёгюле,
Палах, къышхы гатча бёрюча, улуп, –

Бу шахаргъа уруш чекдирген азап
Бу жайда да мени къайгъылы этди,
Къара танкла да мени малтап оза,
Къарлы орамны ётген кибик, ётдю.

Ачдан ёлген сабийин чана бла
Кёмер муратда элтип баргъан ана,
Сау дуния къутхаралмагъан бала!
Бюгюн ёшюнюме къысама аны.

Мен да къара къыйынлыкъланы кёрген
Ананы жашыма. Жилядым сизге.
Сизни палахыгъыз къалыр ёмюрге,
Сыйынмайын не китапха, не сёзге.

Мен да урушда жюрюген бир адам,
Кёп башха къыйынлыкъла да сынагъан,
Ленинград, ангыладым мен андан
Барын жетген къыйынлыкъланы санга.

Бюгече да туралмай тынчлыкъ табып,
Кеси анам ёлгенча мында ачдан,
Сен сынагъан жарсыуланы китабын
Бу жай кече да, кюе-бише, ачдым.

О, къаллай къызланы ариулукълары
Кюл болгъанды мында ачы кюнледе!
Мен да, жута жерни къан жугъу къарын,
Санга ётмек да, хорлау да тиледим.

Мында сабий, къарт да азап кёргени
Бюгече да тынчлыкъ бермеди манга,
Мында хар юйге да ёлюм киргени
Кёз къысдырмай чыгъарды мени тангнга!..

2

Ленинград, келгенди эрттенлигинг,
Жашауну къууанчыны сыфатынлай,
Ол айтды адамларынгы эрлигин,
Ёчюлмей, Прометейни отунлай,

Аланы эрликлерини отлары,
Кюймеди темир, таш да кюйгенинде, –
Ол эрлик, бюгюн чыныгъа, къатлана,
Саулай къалды къап-къара кюнлерингде.

Ол эрликни махтай, анга къууана,
Къарайма мен сени ариулугъунга,
Кёгюрчюнлеринг аллымда тынч къона,
Баш урама сени уллулугъунга.

Эрттенлик келди. Сен ушайса анга,
Мени сюйген тенглерим тургъан шахар.
Саулугъунга къууана, чыкъдым тангнга, –
Кишилик барда, жашау, жашнау да бар!..

Азатлыкъ барда, жашау, къууанч да бар,
Эрттенлигинг бир бек ушайды санга.
О, кишиликни байракъ этген шахар,
Жангы ариулугъунг – манга да саугъа!

Энтта да келди жангы эрттенлигинг,
Ол жарыкъды, иги умутларынглай.
Ёмюрледе бюгюлмейин эрлигинг,
Сен бар хатадан да чыкъ, чыкъгъанынглай!

Сау дунияча, эрттенлик да махтау
Береди бой бермеген жашларынга,
Сабанына къууанннганыча атам,
Къууандым, сау къалып, жашнагъанынга!..

1978

МИРЗО ТУРСУН-ЗАДЕНИ ЭСГЕРИП

1

Мирзо! Кёп болмай биз бу жерни юсюнде
Бирге айландыкъ сен сау-саламат кюнде,
Энтта санга келдим. Сен а жер тюбюнде.
О, ачыу!

Жатаса сырт башында, эштмей бир ауаз,
Къабырынгы башы бла ёте аяз.
Адамны жашар кюнлери не аз, не аз!
О, бушуу!

Таула бийикде алгъын кибик агъара,
Башларында булутла алгъынча бара,
Энди сен аланы кёралмазса, къарап.
О, жарсыу!

Энди бизге бирге къууанч, ушакъ да жокъ,
Къарлы къыш, кырдыклы жаз келген чакъ да жокъ,
Энди бизге бирге къара да, акъ да жокъ.
О, палах!

Биргенге бу сюйген жерингде жюрюдюм,
Ташларынгы, жулдузларынгы да кёрдюм,
Энди уа мен сыртда къабырынга келдим.
О, ёлюм!

Айырылып сюйгенлерими барындан,
Мен да, зат кёрмей, жатарма тауларымда,
Сен жатханча акъ тауларынгы аллында.
О, ёлюм!

2

Сен жатхан сыртны башында кёк – жюрегинг
Кибик, таза, сенича, акъылман – жеринг,
Апрель кырдыгы, жырынгча, огъурлу,
О, сени намысынгча, акъ тауда къарла!
Умутларынгча – терекле жашиллиги,

Жолла тынгылай таудан эннген желлеге,
Ма бу терекле, бу жолла, бу кырдыкла
Кибик, турурла сен мында къойгъан жырла.
Къабырынгы башында жулдузла кибик,
Турурла сени сёзлеринг – жарыкъ, бийик.
Сени илхамынгча, бийикдиле таула,
Санга хурмет этип турадыла ала.
Жарсыйдыла сен кезиусюз кетгеннге,
Къарай жерни ингирине, эрттенине.
Бек сюе эдинг шуёхлукъну, тенгликни,
Жюрек тазалыкъны, ачыкъ кёллюлюкню.
Татлы ушакъ этиучю эдик биз бирге,
Энди уа амал жокъ бир бирни кёрюрге.
Бюгюн мен этеме сени жиляуунгу,
Биргеме жиляйды жеринги жаууну.
Сен жашадынг, этдинг къолунгдан келгенни,
Кетдинг, манга къоюп ачыуун ёлгенни.
Сен сюйгенча жашнайды жеринг жангыдан,
Ол къууанч бераллыкъча энтта жанынга.
Санга жыр, назму да берген жерингде – жаз,
Эштиледи: «Жашау жашар!» – деген ауаз,
Апрель гюллерича эди жюрегинг,
Сен кёрюп къууанырыкъча – жашнай жеринг.

1978

СЮЙМЕКЛИКНИ БИРИНЧИ ЖЫРЧЫСЫНА КЪАСЫДА

Сюймеклик сёзюн бек алгъа айтхан адам,
Жюреклени жарытхан сёз тапхан адам,
Тиширыуну ариулугъуна бек алгъа
Махтау берген, анга къул, жесир да болгъан!
Бюгюн мен сени юсюнгден сагъыш эте,
Ай тийген сюймеклик кёпюрюнден ёте,
Ким эсенг да, ыспас да этеме санга, –
Сен барыбызгъа да этдинг уллу саугъа.
Биринчи юй салгъан адамгъа этгенлей,
Биринчи от жакъгъан адамгъа этгенлей, –
Ыспас этеме санга, биринчи жырны
Этген сюймекликге, кюнден толуп жанынг.
Сёзюнг жарыкъ болду, жулдузлагъа ушап,
Жаз къанатлылары бла бирге уча.
О, къарындашым, санга кёп алгъыш этдим,
Сен ётген кюн тийген кёпюрледен ётдюм.
Сюймекликни жулдузлары энтта жана,
Сабанланы чакъдыра аны жаууну,
Тиширыуну ариулугъу жарытханлай
Жашауну, алай турады, сен айтханлай,
О, буруннгулу къарындашым, сюймеклик
Жырчысы! Фикиринг да, жашауча, бийик.
О, буруннгулу къарындашым! Жашауда
Мен да сюймеклик ауушларындан аудум,
Уялмай жараларындан сюймекликни,
Мен да бардым, кёре бу жулдузлу кёкню,
Тиширыуну ариулугъуна жесирлей
Къалдым мен да ёмюрюмде сенлей, сенлей.
О, буруннгулу къарындашым! Сюймеклик
Бирде – ачы, бирде – татлы, жолу да – тик.
Алай жокъ андан жарыкъ, андан иги зат,
Бизни къанатсызлыкъдан этеди азат.
Сюймекликсиз къара болуп къалыр акъ тау,
Сюймекликсиз жашаугъа ушамаз жашау.
Жесир болгъанлайын бу жерге, бу кёкге,
Мен кетерме, алгъыш эте сюймекликге.
Аны жоялмадыла не къылыч, не окъ.
Сюймекликни жарыгъыча жарыкъ да жокъ.

Сюймеклик жашайды, бар ырхыдан ёте,
Мен да анга жесир болгъанлайын кетдим.
Сюймекликни биринчи жырчысы, санга
Баш урама, таулу сыбызгъымы согъа,
Баш урама жашагъан, жатхан жеринге,
Алтын жюрегинге, алтын сёзлеринге,
Сен жюрекледе къойгъан, кетмез ызынга,
Баш урама сени алтын ауазынга!
Сюймеклик жырчысы – жашауну жырчысы,
Сюймекликни ёлмезлиги санга да сын.
Энтта да жаз болуп келеди сюймеклик,
Жашлагъа насып береди ол, сюймеклик.
О, буруннгулу жырчысы сюймекликни,
Сен да, бизнича, кёрдюнг бу жерни, кёкню.
Сенича, къарайма бюгюн жерге, кёкге,
Сенича, махтау береме сюймекликге!..

1978

ЁЛЮМСЮЗЛЮК КЪАСЫДАСЫ

Адам улуну жулдузларындан бири,
Хожа! Мени къууандыр, назмума кирип.
Ёлюмсюзлюкню таукел къасыдасы, сен
Ийнандыр жашау къаллыгъына сау-эсен,
Гунч болмазларына жулдузла, кюн жарыкъ,
Адамны уа – жарыкълыгъы, эси, жаны!
Хожа! Жанланы жарыгъы бола келдинг,
Жарыкъ атынг айтылды хар жерде, элде.
Къыйынлыкъ, чырмаула да – зат тюйюл санга,
Бараса, чамчыла сыбызгъысын согъа.
Шум болуу, ёлюм да жокъ ол сыбызгъыгъа,
Ол таукеллик бере таукеллиги азгъа.
Насран Хожа! Атынгы айтсам, жаным
Жарыкъ бола къууанч жулдузлары жанып.
Санга кёк чууагъы да, жол къуму да – тенг,
Ёмюрледе, азатлыкъны байракъ этип,
Бараса, киши тыялмай, женгмей киши,
Ёмюрледе къоркъутмайын къар, буз, кирши!
Эшегинг да арымады ёмюрледе,
Жашау тиклеринден биргенге ёрледи.
Сен мени ийнандырдынг халкъны акъылы
Жашарына, бар палахлада сау къалып.
Бар къыйынлыкъда, сени эсге тюшюрюп,
Хорлайма мен къыйын тюнюмю, тюшюмю.
Бар зорчуладан, бар башкесленден кючлю
Болдунг да, санга ёлюм жокъ аны ючюн.
О, Хожа, – адамны хорланмаз белгиси!
Сен тюзлюкню, азатлыкъны да юлгюсю.
Тохтагъынчы сени атынг айтылгъаны,
Тохтамаз адамны да адам болгъаны,
Сени жарыкъ атынг айтылгъан къадарда,
Адам къуру къалмаз амалдан, мадардан.
Тохтагъынчы сени атынг айтылгъаны,
Тохтагъынчы эшегинги да баргъаны,
Жашауну ахыр кюню келмез, дедиле
Чегемимде мени ёсдюрген эллиле.
Жарыкълыгъынг жарыкъ берип, сабийлигим
Алай ётдю, хапарларынг – сейир, иги.
Хожа, бар, бар, тохтама, сюр эшегинги,
Бир палах да жабалмайын эшигинги!
Насран Хожа! Сен – жашауну ёлмезлиги.

Таукеллигинг гюл битдирди юзмезледе.
Жарыкъ Хожа, тохтатма, сюр эшегинги,
Тохтатма, жулдузлача, жарыкъ ишинги!
Кюнюнг не къыйын болса да, тохтама, бар,
Таукеллигингден эрирча жолда буз, къар.
Жашау ёлмезине, адамны кючюне
Ийнандыра, бар къыйынлыкъла ичинде.
Хар къыйынлыкъда да амал тапхан Хожа,
Кёп тангы да хорлау бла атхан Хожа!
Къасыда, сен да, хар къыйынлыкъдан ёте,
Таукел жаша! Сени аны ючюн этдим.

1978

БЕШ ЖУЛДУЗ

Уллу, гитче эдиле эсе да ала,
Бирде жарыкъ бола, бирде мутхуз бола,
Ала – мени кёгюмдеги жулдузларым,
Ала – бу жюрегимдеги жулдузларым,
Ала – бийик тауларымы жулдузлары,
Бу жангы ауулларымы жулдузлары,
Мен кёп кюнде къууанып кёрген жулдузла,
Тёртюсю – кезиусюз ёчюлген жулдузла,
Жерибизни, кёгюбюзню жулдузлары,
Тилибизни, сёзюбюзню жулдузлары.
Мен да, ала кетгенча, кетерик адам,
Манга да саула жиляу этерик адам,
Жиляу этдим менден алгъа кетгенлеге,
Сыфатларын къайтмазгъа элтгенлеге.
Алай этеди дайым адам баласы –
Сау къалгъаны ёлгенине салады сын,
Сау къалгъан шау болгъанны жиляуун этер,
Ёлгенле ёталмаз кёпюрледен ётер.
Жулдуз уллу, гитче болса да, жулдузлай
Къалады, жарыгъы бла уа ыз ызлай.
О, мени жанымы жарытхан жулдузла,
Мен ёмюрде кёрмезча батхан жулдузла!
О, эсимде жарыкълай тургъан жулдузла,
Къууанчымы бушуугъа бургъан жулдузла!
Бу сёзлерим да – сизге уллу хурметим.
Аланы айтама, жарсыу, бушуу эте
Бу жарыкъ дуниядан кетгенигизге,
Биз сизни кёрмез чекден ётгенигизге.
О, тауларымы мен сюйген жулдузлары,
Жарыта тургъанлай кюйген жулдузларым!..

1. Шахмырзаланы Саид

Барама экибиз да туугъан Чегемде,
Сени юсюнгден сагъышым жюрегимде.
Къарайма тауларыбызны башларына,
Чегемибизни сен сюйген ташларына,
Хуналагъа, орамлагъа, арбазлагъа,
Терк Жылгыдан суу алып келген къызлагъа.

Биз бирге кёп баргъан жолну барама мен,
Биз бирге къараучу жерге къарайма мен.
Ёсген эдинг, бу мен кёрген кёкге къарай,
Башынг акъ эди, бу тауланы къарынлай.
Сен айланнганынгда Чегемингде саулай,
Жюрегинг таза эди, Жылгы сууунлай.
Жылгыда алтын тамгъалы чабакъланы
Тутуп, кёп бергенсе сен манга аланы.
Энди санга назму жазыу, чабакъ тутуу –
Бир зат да жокъ, ёмюрге ёчюлдю отунг!..
Башиллик къаясы, сен ушакъ этиучю,
Жылгы сууу, сен алай сюйюп ичиучю,
Къараул къая, сен алай кёп къараучу,
Къапчыгъай къая, сен тюбюнде барыучу, –
Бары да турадыла ол сен кёргенлей,
Кече жулдузлагъа да салам бергенлей.
Сен узакъ жерледе термилген тауларынг –
Экибиз бирге кёргенде кибик – бары.
Сен эштирикча, айтама бу сёзлени,
Баш ура Фардыкда къабырынга сени.
Жатаса бийик къаяланы тюбюнде,
Мени атам да узакъда тюйюл сенден.
Ууахтым жетсе, жатарма мен да мында –
Сени къатынгда, атамы да къатында.
Таула, сен кёргендеча, акъла, бийикле,
Келедиле ингирликле, эрттенликле.
Сен ёмюрюнгде сюйген чегемлилеринг,
Китапларынгы окъуучу эллилеринг,
Сен къара танытханланы сабийлери,
Сен кёп хапар айтханланы сабийлери,
Сен кёргендеча, этедиле ишлерин,
Адетдеча бурун заманладан бери –
Тиширыула къазадыла бахчаларын,
Малчыла кютедиле тауда малларын.
Нек айтама санга бюгюн бу сёзлени? –
Билгенден Чегемни сюйгенинги сени.
Биз ёлгенликге, сюйген жерибиз турсун,
Халкъыбыз да бахча къазсын, сабан орсун!..
Экибиз бирге былай кёп тилек этдик,
Былай айта, кёп къыйынлыкъладан ётдюк...
Сен, кёп къыйынлыкъланы сынай, жюрюдюнг,
Кязим къалгъанча, къалмадынг узакъ жерде!..
Ётюп игини, аманны да чегинден,
Жатаса жанынгдан сюйген Чегемингде...
Ол эди экибизни да тилегибиз.
Заман келир, – энтта хоншу болурбуз биз!..

Сен халкъынга къолунгдан келгенни этдинг,
Бир киши айып этмезча жашап, кетдинг.
Сен жеринги жанынгдан эсе да сюйдюнг.
Анга жашау кеси сюдю, кеси сюдю.
Санга бек иги жырла – таула башлары,
Алтындан багъалы Чегемни ташлары.
Дуния билмегенликге, сюйдю сени
Халкъынг. Ол да – уллу иш юсюнде жерни.
Къарындаш болдунг сен хар таулу малчыгъа,
Къара танытдынг кёп къойчугъа, ташчыгъа.
Тауланы сюйдюнг, татлы, ачы да кёрдюнг,
Бу жанынг кибик кёрген жеринге кирдинг.
Къабырынга жауады къары, жауууну.
Барыбыз кёрлюгюбюз да олду, жаным.
Башха жерде къалмагъанынга ыразы
Бол, кесине алгъанына Чегем аузу.
Жат, Саид Шахмырза, сюйген тауларынгда,
Ол эди сени осиятынг барына.
Мен келгенме къабырынга, сени жокълап,
Сен ырахат жат Фардыкда, мени сакълап!..
Шахмырза, сюйген къарындашым, устазым,
Мен Чегемде санга ма бу затны жаздым.
Саулугъунгда сен юйюме кириучюнглей,
Акъ къышда, жашил жазда да келиучюнглей,
Кел да, кир, къарындашым, энди назмума,
Санга суукъ сёз жокъду мени аузумда.
Бу назмуну этдим санга, тюзге санап.
Мен санга не эталайым андан сора?
Бу назмум – санга уллу хурметим болсун,
Бу сёзлерим къалсынла, болуп санга сын.
Бизни уллу къууанчыбыз – халкъыбыз сау!..
Жерибиз сау, суу шуууулдай, агъара тау!..

2. Хочуланы Салих

Хочуланы Шабазны жашы Салих,
О, закий жазыучубуз, ахшы Салих!
Къалай эртте, къалай эртте тас этдик
Сени – уруш жели алды да кетди!
Бу дуниягъа уруш, палах келсе,
Кюйсюзлюк да къара желин жиберсе,
Жоюладыла, сенича, игиле.
Фахмулу эслиле – сени кибикле.
Уруш кюнлеринде санга жилядыкъ,

Дагъыда биз кёп къыйынлыкъ сынадыкъ.
Тюп болмадыкъ, къыйынлыкъда чыныкъдыкъ,
Бар палахдан да, гунч болмайын, чыкъдыкъ!..
Энтта халкъыбыз, сен саулукъда кибик,
Жериндеди, энтта таулары – бийик!..
Азат халкъла ичинде биз да азат!
Жокъ эди бизге андан уллу бир зат.
Ма олду бек иги хапарым санга, –
Бизге жокъду андан аламат саугъа!..
Бахсанчы, чегемли бахчасын эте,
Малкъарлы да тауларында мал кюте,
Сабийлери окъуй саулай къыралда,
Иги умутубуз къоймайын алдап!..
Китапла сен кёрген кюнледен эсе,
Биз бирге жюрюген кюнледен эсе
Он кере кёп чыгъа, иги жазыла,
Жазыучула кёп затлагъа базына,
Бар къара кюнле артда къалып, озуп,
Дуния эштди таулуну ауазын!
Ма ол да санга бир иги хапарым.
Халкъынг къалмады жарты жолда, арып!..
Сен сау тургъанча, айтама сёзюмю,
Бирге жюрюучюбюз тюше эсиме.
Ол кюнлерибиз, жазгъы кюнлерибиз,
Акъ таулагъа бирге къарай эдик биз!..
Аны уа мен унутмадым бир кюнде,
Баргъанымда да окъланы тюбюнде.
Унутмадым, унутмадым мен сени
Не къара туманында да кюнлени.
Татлы тенгле деп айтадыла андан
Унутулмагъанлагъа бир заманда.
Унуталмадым, унуталмадым мен,
Кери аталмадым, аталмадым мен
Санга жарсыуну, санга кюйгеними,
Ол жарсыу кюйдюре эки эрними.
Къара бушуу – алай жашлай кетгенинг,
Эки сабийинги ёксюз этгенинг,
Жетгинчиннге жетер усталыгъынга,
Жетгинчиннге жетер бийик халынга,
Алай кетдинг, алай кетдинг, жашлайын,
Къаядан тенгизге кетген ташлайын!..
Кюйдюнг къара кюнлени отларында,
Жеталмадынг иги умутларынга!..
Сен, чынтты сёз устасы боллукъ адам,
Устала ичинде жер аллыкъ адам,
Жангы чакъгъанлай кесилген тереклей,

Не элия уруп кюйген тереклей,
Кюйдюнг, кетдинг, бизге тюбешиу да жокъ,
Биз бирге кёрлюк къууанч, бушуу да жокъ!..
Мен да боллукъ эдим алай къалыргъа,
Окъ ёлтюрюп, батып къышла къарына!..
Сен жоюлдунг, мен къалдым. Кечир манга!
Насып бирча берилмейди бар жаннга.
Жангыз жашынг жерингден узакълада,
Биз къыйынлыкъла сынагъан чакълада,
Ёлюп кетди, ёлюп кетди сабийлей,
Ол гунч болду, от тюшген жангы юйлей.
Аны анасы да, санга термиле,
Ёлдю анда. О, халкъ инжилген кюнле!..
Кечир, тенгим, кечир аны да бизге! –
Ёлюмге уа бу бизни кючюбюз не!..
Сени жашынгча ёлген сабийлеге,
Киши жерде кёмюлген сабийлеге
Бу сёзлерим да сын ташла болсунла!
Жазама мен, бу сёзле керек суна.
Бизге сыйлы болгъанлай къалды атынг.
Энш этмебиз ёлюмюнгю къыйматын.
Ата журтунг ючюн урушха кетдинг,
Бу сёзлени жазама сын болсунла
Деп санга. Ала халкъ бла турсунла.
Сарнасынла бу сёзлерим таулада,
Кече желле сарнагъанча алада.
Бу сёзлерим сенича ёлгенлени,
Сени кибик жашлайын кетгенлени,
Жоюлгъан фахмуланы барысына,
Къарыусуз болсала да, сын болсунла!..
Урушха дери да сынагъан эдинг
Къыйынлыкъ, бетсиз адамла тил этип.
Алай ол кюнледе къутулуп келдинг,
Уруш кюнде къутулалмадынг, ёлдюнг!..
Хочуланы Салих, жан тенгим мени,
Кезиусюз кетген фахмусу жерини!
Жангы чакъгъанынлай кюйген тереги,
Урушну оту кюл этген тереги,
Халкъыны иги фахмусу, ийнагъы,
Сёзюнг гунч болмайын турады, чагъып,
Школлада сабийле къатлай аны,
Халкъынг окъуй сен жазгъан китапланы.
Ол болады асыу жарсыуубузда,
Дайым ичебиз умутну сууундан.
Хочуланы Шабазны жашы Салих!
О, жан тенгим, фахмулу, ахшы Салих!

3. Теммоланы Хамит

О, бюгюн кибик, турады эсимде
Нальчикдеги къырпакълы тереклеге
Бирге къарай, келлик кюнле юсюнден
Айта, къараучубуз бу бийиклеге.

Алай жеталмадынг келлик кюнлеге,
Уулу сёз – тил жетди сени ызынгдан,
Тенг болдунг къазауатда ёлгенлеге,
Жолда окъ тийгенлеге тау аузунда!..

Сен да тау аузунда кетип баргъанлай,
Жашил, жаш кюнлеринге да къууана,
Иги умутларынг алда тургъанлай,
Жарты жолда тёгюлдю таза къанынг.

Жырларынг, бишмегенлейин юзюлген
Кёгетлеге ушап, алай къалдыла,
Ол думп болгъан иелерин излеген
Жаш жырларынг таулада жилядыла.

Ала этдиле сени жиляуунгу
Сени сюйгенлени биргелерине,
Санга жиляды Бахсанны жаууну,
Тигелей Гестентини ёрлеринден.

О, бюгюн кибик, турады эсимде
Бу орамлада бирге баргъаныбыз,
Биз жазарыкъ китапланы юсюнден,
Иги умут эте, кёп айхтаныбыз.

Алай къадар онг бермеди жазаргъа
Санга ол сен жазар китапларынгы!..
Мен андан жарсыйма, къарай жазлагъа,
Кёп кюнледе эте сени къайгъынгы.

О, бюгюн кибик, турады эсимде
Сары шиллирек, узун жаш болуучунг,
Биз къауумда болмай сени кесингден
Лакъырдачы, кёп кюлдюре туруучунг.

Алай артда кюлюрню орнуна
Санга жиляу этерге тюшдю бизге!..
Сен къуругъанча, кёпле къурудула.
Къан не кёп жауду бизни юйюбюзге!..

О, бюгюн кибик, турады эсимде
Сени жарыкъ, жумушакъ ышаргъанынг!..
Не айтайым назмуланы юсюнден? –
Кёп да иги болур эди жазгъанынг,

Алай кезиусюзлей кетмесенг эди
Тюзле терслеге саналгъан кюнледе!..
Сени терслик къурман этмесе эди,
Бирге айланыр эдик тау элледе.

О, бюгюн кибик, турады эсимде
Жаз башында биз бирге барыучубуз,
Дуния жашиллигине сюйюне,
Чакъгъан тереклеге къууаныучубуз.

Алай санга къалмады къыш неда жаз,
Жашил дуния, терекле чакъгъаны,
Кюндюзгю жылылыкъ, кечеги аяз,
Къууаннган къанатлы учуп чыкъгъаны!..

Мен жилядым ол заманда, жилядым,
Ачыу берген кюнлерибиз ётдюле.
Сора мен сени ючюн да жырладым,
Сууларыбыз бир тенгизге кетдиле.

Бахсанны огъурлу жашы! Чегемде
Эсиме тюшюреме энтта сени.
Жартылай къалгъан жырынг – жюрегимде.
Ол жырда да жели ётген кюнлени.

Жоюлгъанла, ёлгенле кетгенликге,
Жер, суу, таш, халкъ да турадыла саулай.
Мен тилек этеме хар эрттенликден
Барысына, жашаугъа махтау сала.

4. Кацийланы Хабу

Неди магъана мен сени юсюнгден
Айтхан сёзден? Барды, барды магъана:
Бир башха затны алмайын эсине,
Жиляйды да сабийи ёлген ана.

Тенги ёлген да алай – жарсыу сёзюн
Айтмай болмаз, жаумай болмагъанча къар.
Тенгинги табарынгдан умут юзюп
Къаласа, дуния бола санга тар.

Татлы тенгим, бирге ойнагъан-кюлген,
Кёп кюлдюрдюнг, кёп жарыкъ хапар айтдынг.
Артда уа къара кюн бердинг кёлюме,
Манга ачы ачыуну да сынатдынг.

Ачыуну сынатдынг, кезиусюз ёлюп,
Сюймеклигим жюрегими кюйдюрдю.
Ол къыш кече, узакъ агъачдан келип,
Ач бёрю, къутургъан ит болуп, юрдю.

О, унуталмайма ол къыш кечени,
Жангы къаргъа сенсиз къарагъанымы,
Ёлюм келтирген къайгъыла ичинде
Неми да билмегенлей баргъанымы!

О, аллай бир кече манга да келир,
Ахлуларыбыз сангача кюерле,
Татлы тенгим да къарны менсиз кёрюр,
Мени сюйгенле да къара киерле.

Алай сен менден эртте, жашлай кетдинг,
Ишинги жетдиргинчиннге жерине,
Сен барыбызны да кёп жарлы этдинг,
Туз сепдинг мени талгъан жюрегиме.

Мен, кесим ёллюгюмю билген бир жан,
Тенглерим ёлгенде, жарсыйма чексиз.
Ах, сормай-ормайын келеди ажал!
Билмей тургъанлайын къалдыкъ биз сенсиз.

О, ол къыш кечени мен унуталмам,
Кеси аякъ тауушларымы къарда!
Жарсымайын, инжилмейин болалмам,
О, манга кёп да тынч эди, сен барда!..

Санга иги адам деучю эдиле,
Хау, мен да кёп игилигинги кёрдюм.
О, ауруу, ёлюм да сени жокъ этедиле,
Манга да ачыуну ачысын бердинг!..

Жашау бизге кёп тюрлю тартыу согъа,
Манга саулугъунгда сен тенглик этдинг.
Ыразылыгъымы айтама санга,
Дунияда азды, бек аз иги тенг!..

Бу сёзлени жазама, жиляй-жиляй,
Ол узакъ жыллада Кязим айтханлай,
Бу сёзюм турур деп бир бёлек жылла,
Думп болуп къалмай, суугъа таш атханлай.

Андан сора не этейим мен санга,
Хабу? Ёлюмден къутхарыр жокъ амал!
Сени игиледен бирине санап,
Жаздым, болгъанынг ючюн таза, халал.

5. Къулийланы Хажимуса

Кёп тойлада тепседик
Биз экибиз да бирге.
Къадар къалай терс этди, –
Айырылдыкъ ёмюрге,

Айырылдыкъ кезиусюз!
Сен къайытмазгъа кетдинг,
Энди турама сенсиз,
Жангызлай мур-мур эте.

Биз бирге кёп жырладыкъ,
Кёп да айландыкъ бирге,
Бирге кюлдюк, жилядыкъ,
Айырылдыкъ ёмюрге!

Энди турама сенсиз,
Санга жарсый кёп кюнде,
Жарсыучусунлай ёксюз,
Къыйынлыкъла келгенде.

Сабийни – анасындан,
Атасын баласындан
Айыргъан кюйсюз ёлюм
Бизни айырды, келип.

Анга эгеч, къарындаш,
Анга сабий, къарт не жаш
Жокъду, жетип барысын
Айырыр, болмай арсар!..

О, тепсерге бек сюйген,
О, жырларгъа бек сюйген
Санга – жыр, тепсеу да жокъ,
«Чегем!», «балам» деу да жокъ!

Мен айтханны эшталмаз
Узакълагъа кетдинг сен,
Бизге энтта келди жаз,
Терекле чагъа, ёсе.

Энди санга жаз да жокъ,
Бир адам ауаз да жокъ!..
Алай жазлагъа айтхан,
Алай къызлагъа айтхан

Жырларынг – биргебизге,
Энтта онг бере бизге.
Энтта жырынгы эштип
Турама, сагъыш этип,

Чегемдеги юйюмде.
Сен тюшесе кёп кюнде
Эсиме. Манга къыйын.
Ишлейме мен, кюч жыйып.

Яникой башы сыртда
Жатаса, кирип жерге.
Табылмаз амал, сылтау
Биз бир бирни кёрюрге!

Сен эштмезсе. Кесими
Жапсарыргъа не дейим?
Жиляй айтдым сёзюмю,
Сенсиз къалдым. Нетейим?

Хар неден сыйлы атлы,
Жашауда бек къыйматлы –
Бизни этген ишибиз,
Ишге салгъан кючюбюз.

Сен да ишинги этдинг,
Жырынгы къоюп кетдинг.
Кёп кёпюрледен ётдюнг,
Жеринг ючюн къан тёкдюнг.

Жырынг къалды жерингде,
Халкъынгы жюрегинде.
Жашагъанынга къыймат
Олду, олду сый, къууат.

1978

* * *

Бу жауа тургъан къар бла тау къалай
Сёлеше тургъанын эштемисе сен?
Сени жашаунг да, ма бу акъ таулай,
Акъ болса, къалсанг хатасыз, сау-эсен,

Мен да жашаугъа, ма бу акъ тау бла
Жауа тургъан къарны да акълыгъына
Къарагъанча, къарарма да, тамбла
Кюз арты кюнюмю чууакълыгъына

Къууанырма. Агъаргъан тау бла къар
Сёлеше тургъанлары кибик, алай
Сёлеше сени бла, сюйюп атар
Тангым, бу чиммакъ таугъа атханынлай.

Тау къар бла ушакъ этеди. Анга
Къартлыкъ жокъ. Мени уа къысхады кюнюм.
Сени бетингеча, къарайма таугъа.
Сени бла байланып тюшюм, тюнюм.

1979

УЧУП БАРГЪАН КЪАНАТЛЫЛА

Учуп баргъан къанатлыла,
Сансыз кюнледе къатлана,
Былай азат баргъаныгъыз,
Бу сейир ауазларыгъыз!
Жазла да ариулукъларын
Бергендиле сизге бары.
Нечик сюесиз чууакъны,
Жерде, кёкде жарыкъ чакъны!
Азатлыкъ къанатлылары,
Бар сауланы умутлары,
Кёкде учуп баргъан кибик,
Барасыз, – жолугъуз бийик.
Мен ёлген кюн да ма былай
Барырсыз, къалып ариулай.
Бу дунияда сиз барда,
Сиз уча тургъан къадарда,
Азатлыкъ да, къууанч да сау,
Будай бише, агъара тау.
Учуп баргъан къанатлыла,
Биз къарагъан къанатлыла,
Бизге юлгю къанатлыла,
Кёпню билген къанатлыла!
О, къалай ариу барасыз,
Кёлюме къууанч саласыз!
Къанатлыла, къанатлыла,
Кёз къууанчым, къууатлыла!
Учуп баргъан къанатлыла,
Жер къууаннган къанатлыла!
Азатлыкъ къанатлылары,
Жерни иги умутлары!..

1979

* * *

Къайытмазгъа кетсем, къайыталмам,
Жангыдан бетинги да кёралмам,
Бу ариу атынгы да айталмам,
Сен къол-бет жуугъан юйге киралмам.

Аны себепли къарап тоягъа
Къой мен артда кёралмаз бетинге!..
Турмам мен жашаудан бош тарыгъа,
Къой санга иги тилек этерге.

Къайытмазгъа бир кетсем, келалмам
Сени бу кёзлеринге къараргъа,
Сора мен не жаз, не къыш болалмам
Биргенге бу орамда барыргъа.

Сёлешгенча жауун бла будай,
Сёлешейик биз, тургъанда бирге.
О, къалай жарыкъды энтта да ай!
Амал да бар бир бирни кёрюрге.

Саулагъа амал барды бир бирни
Кёрюрге, бир бирге сёз айтыргъа,
Кёрюрге тангны, тюшню, ингирни,
Узакъ жары барып, къайытыргъа.

Къайытмаздан а жокъду къайытыу.
Сени кёргеним – насыбым мени.
Мен бу назмуну да андан айтдым.
Ах, азлыгъы жылланы, кюнлени!

Ала аз болгъанлыкъгъа, бетинги
Жарыгъы жарытханды аланы,
Жазгъы эрттенликде, жарыкъ тийип,
Кюн жарытханча бу акъ тауланы.

Къанатлы насыплыды жаз кёкде
Азат учуп баргъан сагъатында.
Айтайым сёзюмю ингирликде,
Сау тургъанымда сени къатынгда!..

1979

ЭКИ СОНЕТ

1

Жазыла келмединг ана тилимде,
Сонет, сонет, низамлылыкъ белгиси!
Низамлы тюйюл эсем да мен кесим,
Сен дефтеримде кёрюн деп тиледим.

«Бизни тил да кючсюз тюйюлдю, – дедим, –
Жашауну жарыгъындан толуду ол!»
Жангы дефтериме кир, къонагъым бол,
Чегемде сени жазаргъа къаст этдим.

Сени жарытсын тауда танг жарыгъы,
Къакъгъан кюн да къаялагъа, жарлагъа,
Сабийлигими жарыгъы жарытсын,

Жауун шыбырдагъаны чинарлагъа,
Кырдыклагъа, тик жоллагъа, чатлагъа,
Сонет, сенде бизден сора да къалсын.

2

«Къарт болама!» – дедим санга кёп кюнде,
Жарсыдым, мен сюйген бетинге къарап,
Ол жарсыуум этди мени ауара,
Жашил терегим саргъалып кёрюндю.

Бетинг жарыгъанында айдан, кюнден,
Мен къарадым бетинге, сейир этип,
Жыл санымы унута, сен эритип
Жылла бузларын жылы кёк тюбюнде.

Жыл санымы унутуп, санга алай
Къарадым мен, жангыдан жаш болгъанлай,
Къайгъыларым булутла бла кетип.

Сени жашлыгъынг кёчген кибик манга,
Сени бетингеча, къарайма тангнга,
Танг да, сен да мени насыплы этип!..

1979

* * *

Ол чегемли, бюгюн бери
Жетгенимде, тюшдю эсге:
Аны айтыучу сёзлери
Турадыла, болмай эски.

Жашап къол къыйыны бла,
Иги да, аман да кёрдю,
Кюн чууакъ, туман да бола,
Жашау бал да, туз да берди.

Чегемни бу топурагъы
Терин, кёз жашын да жутду.
Тынч тюйюлдю тауда тургъан,
Башын ташха салып, жатды.

Къая оюлгъанда жолда,
«Ётербиз!» – деген эди ол,
Сабан дыккы битген жылда
«Ёлмебиз!» – деген эди ол.

Уруш, къаугъа келген кюнде,
«Чыдарбыз!» – деген эди ол,
Къара артыкълыкъ келгенде,
«Жашарбыз!» – деген эди ол.

Бу къаялагъа къарады,
Башларында таза кёкге,
Бу айланч жоллада барды,
Кёл этди да, тёздю кёпге.

Не къыйынлыкъ кёрсе да, ол
«Чыдарбыз!»– дегенлей турду,
Не тюрлю кюн келсе да, ол,
Бой бермегенлей, урунду.

Ичди бу къара сууладан,
Бу акъ таулагъа къарады,
Таукеллиги да жашауда
Саула бла къалып къалды.

Энтта, Чегемге келгенде,
Эсиме тюшдю ол киши,
Аны бу ташлы жеринде
Эсгердим мен сёзюн, ишин.

Чегем череги биягъы
Халында бюгюн да бара,
Энтта да Адай аягъы
Турады, таулагъа къарап.

Эштеме мен ол кишини
«Чыдамай а!» – деген ёнюн.
Жашаргъа, эте ишими,
Энтта юйретеди мени.

1979

* * *

Энтта да жангыдан кёрдюм бетингде
Жаз жарыгъын. О, мен алгъа итиндим,
Къартлыкъ, арыу да болмагъанча манга!
Жазны жарыгъына жетмез бир багъа.

Бу черек, бюгюн баргъаныча, барыр,
Не болса да, жаз жарыгъы сау къалыр.
О, жаз жарыгъы, ариулукъ, сюймеклик!
Сиз турурсуз, бу акъ таулача, бийик.

1979

* * *

Башында жашил монгол дуппурланы
Не ариу барадыла акъ булутла!
Эсге тюшдюле, кёргенде аланы,
Чегем жайлыкълада бууурул атла.

Халхин-Голдан къайытып келе, кёрдюм
Чексиз кёп дуппурланы, булутланы.
Мен акъ булут кёрмегенча ёмюрде,
Сейир этдим, кёргенимде аланы.

Жашил монгол дуппурланы башында
Акъырын, ырахат баргъан булутла,
Тау жайлыкъда, бир бирине къошула,
Акъ къой сюрюуле тургъан кибик отлай.

1979

* * *

Монголияда турабыз тау жерде.
Терекле, ташла, тау къабыргъа, кырдык.
Гитче заманымдача, чыгъады ай,
Жарытады тауну, жолну, кырдыкны.

Танг атханлай, кёреме терезеден:
Кырдыклагъа жете баргъан булутла.
Ингирликде, кече алай аламат,
Тынч шыбырдайды, шуууулдайды жаун.

Биз тургъан юйню эки жаны бла
Эки тау суучукъ да келедиле терк,
Кече аланы тауушлары манга
Сабий кюнлеримден келгенча бери.

Буула уа жатадыла къабыргъада,
Биз бурун заманлада тургъан кибик,
Бирде уа буула, жолдан ётюп кете,
Машинала ашыгъып баргъан жолдан.

Кёп жерлени кёре келген кёзлерим,
Бу жерлеге да къарайдыла, сюйюп.
Иги зат къайда да иги зат болур,
Ариулукъ къайда да – болур ариулукъ.

1979

* * *

Юйсюз ит, ач бёрю да болгъан кюнлерим,
Мен саулай къалып, сиз кетгенигиз кери –
Болду насыбым. Бек ачы ётмегигиз,
Тюшде кёрсем да, къоркъутурча мени сиз.
Сизден къутулгъаным – къар юзюлгенинден
Къутулгъанчады жолоучу къара кюнде.
Къара кюнлерим! Сизден къутулуп, кёрдюм
Кюн жарыгъын, чакъгъан бахчагъа да кирдим,
Жерими таза сууларындан да ичдим.
Минг махтауум, Жашау, санга аны ючюн!..

1979

* * *

Кюн тийди да, сени жылытды,
Ай тийди, бетинги жарытды.
Кюннге, айгъа да ыспас, махтау.

Тауну акълыгъына къарадынг,
Чапыракъ акъгъан жолну бардынг.
Таугъа, жолгъа да ыспас, махтау.

Тангны атханына къууандынг,
Таза къара суудан да къандынг:
Тангнга, суугъа да ыспас, махтау.

Къар кюн бетинги от къызартды,
Китап айтды кёп иги затны.
Отха, китапха ыспас, махтау.

Турдунг жерни ётмегин ашап,
Ариулугъунгу берди жашау.
Жашаугъа, жерге ыспас, махтау!..

1979

ТИШИРЫУГЪА КЪАСЫДА

Тиширыу, дунияны жарыгъына тенг,
Ана болдунг да, сен бизни адам этдинг.
Сютюнгден таза, татлы бир зат билмедик,
Ана бетинден огъурлу зат кёрмедик.
Суукъ кюнюбюзню жюрегинг жылытды,
Кюн, чыракъ да болдунг, ана, Ата журтда.
Къууанч кюнюбюзде бек алгъа сен жетдинг,
Ёлгенде, жиляуубузну да сен этдинг.
Бизге кюч берген болду ана жюреги,
Ол болду урлукъну салдыргъан да жерге,
Кюн болуп тийип, жарытды дунияны,
Къыяма къыш от жандыргъан кючю аны,
Ай болуп, ол тийгенди хар арбазгъа.
Тиширыу да болду ана болургъа базгъан.
Ана болду кюннге, жулдузлагъа да тенг,
Ана, дунияда хар палахдан ёте,
Ёсдюргенди сютю бла адам улун,
Сюймеклиги, жер кибик, кёк кибик уллу,
Дуния кибик, кенг аны сюймеклиги,
Таула кибик, бек ананы да беклиги.
Ананы къууанчына тенг къууанч да жокъ,
Ананы бушуууна тенг бушуу да жокъ,
Ана умутундан таза умут да жокъ,
Ана къайгъысындан уллу къайгъы да жокъ.
Ананы жюрек жарасыча жара жокъ,
Ананы чыдамына жетген чыдам жокъ.
Ана жарсыгъан кюнде ташла да жарсый,
Ана ёлген кюн, сау дуния, къара кий!
Тиширыуну ариулугъу – уллу саугъа
Саулайын да дуниягъа, манга, санга.
Ол болду жюрегибизге кюн тийдирген,
Бизге къууанч, зауукълукъ, насып да берген,
Ол ариулукъсузлай дуния къарангы
Болур эди, кюн тиймей къалгъанча анга,
Ол ариулукъсуз сен, мен да жарлы болуп
Къалыр эдик, жер бёрю улуудан толуп.
Ол ариулукъ, гюлле болуп, чакъды бизге,
Жарыкъ берди кёлюбюзге, юйюбюзге.
Тиширыуну жюрегини, кёзлерини,
Бетини жарыгъы жарытды бар жерни.
Ол болмаса, къалыр жерни туман басып,

Кёкде жулдузла да чыкъмагъанлай ансыз.
Ол ариулукъду жарытхан ёмюрледе
Поэзияны саулайын уллу жерде,
Олду аны ёлмезлик бетин жарытхан,
Олду ёлетден бери таймай жылытхан
Суумаз от жагъасын Поэзияны.
Ол мындан ары да суутмаз деп аны,
Жазама мен Чегемде бу тизгинлени,
Къарап къар жапхан башларына юйлени,
Ийнанып, Жер, Поэзия ёлмезле деп,
Ийнанып, аллай кюнле да келмезле деп,
Тиширыу ариулугъусуз къалыр кюнле,
Гунч болурча Жашау алай арыр кюнле
Келмезле деп, келмезле деп, келмезле деп,
Таула, тенгизле, жулдузла ёлмезле деп,
Адам жерин сюрюр, юйюн да ишлер деп,
Ай тиер, къанатлы жырлар, ат кишнер деп,
Къар, жауун жауар, кюн тиер, танг атар деп,
Тиширыуну ариулугъу жарытыр деп
Энтта саны жокъ жыллада дунияны,
Ай бюгюнча тиер, жарытыр деп аны.
О, тиширыуну хорланмагъан жюреги!
Турдунг дайым жылыу, жарыкъ берип жерге.
О, тиширыуну сютюню тазалыгъы,
Тиширыуну жюрегини азатлыгъы!
Ёмюрде бар къара кючню хорладыгъыз,
Бар палахлада жоюлмайын къалдыгъыз,
Хорлатмадыгъыз ачлыкъгъа, къыйынлыкъгъа,
Жашау бердигиз дунияда хар халкъгъа,
Къыйын дунияда саулайын къалдыгъыз,
Бар кюйсюзлюклени да сиз хорладыгъыз!
Дуния уа кюйсюзлюкден толу эди.
Тиширыу бар отдан, ёрттенден да ётдю,
Ётдю, ёшюнюнде сютю къурумайын,
Ариулукъсуз, умутсуз, эссиз къалмайын.
Энтта аны бир къара кюч хорламаз деп,
Жер да аны ариулугъусуз къалмаз деп,
Сабийлерини къууанчын да кёрюр деп,
Поэзиягъа ёлмез кючюн берир деп,
Ийнанып, жазама бюгюн мен Чегемде
Бу тизгинлени кюз бла къыш чегинде.
Бюгюн да мен, санга бу сёзлени жазып,
Айтдым болгъанымы санга бек ыразы.
Жашаууму сен жарытдынг, сен жарытдынг,
Мени жарыкъ тангым болуп да сен атдынг.
Манга бек иги кюнлерими сен бердинг,

Сени хайырынгдан къууанч, насып кёрдюм.
Бир терслигинги да кёрмегенме, дедим,
Мени насыплылагъа тенг да сен этдинг.
Берген къууанчынга кёре, бар терслигинг
Бошду. Кёрмедим ариулугъунгдан иги.
Тиширыу апчыгъан, жарлы болгъан жерде
Бир игилик, насып да болмаз ёмюрде.
Тиширыугъа аман болгъан кюнюбюзде
Ырысхы жокъ, къууанч да жокъ юйюбюзде.
Тиширыу саулай жашауну тутуругъу.
Насып кёрмез анга аман болуп тургъан.

Жаша, тиширыу, дайым сауланы жаны!
Жюрегинг, ариулугъунг бла да жарыт
Жашауну энтта да чексиз ёмюрледе,
Кюннге, айгъа тенг болгъанлайын къал жерде!
Анабыз, эгечибиз, сюйгенибиз – сен.
Хар не да болур сен болгъанда сау-эсен.
О, тиширыу, ыспас да, махтау да санга!
Алай дерге тийишли хар жаны саугъа.
Ыспас, махтау, тиширыу – кёз жарыгъыбыз!
Бек ийнагъыбыз, къууанчыбыз, жаныбыз!

1979

* * *

Не татлыса, не татлыса, ана тилим!
Мен къыйматынгы билмесем, менден тели
Болмаз эди! Анамы сютюнлей, таза
Хар бир сёзюнг. Сен – азатлыкъны ауазы.

Дайым агъаргъан тауланы бийиклиги,
Къууанч ийген хапарны да игилиги,
Кёкде бийик жулдузланы жарыкълыгъы,
Байрам кюнде этилген той зауукълугъу,
Кёп палахда жоюлмагъан халкъ эрлиги,
Тауладан эннген череклени терклиги,
Жазгъа къууаннган къанатлыла ёнлери,
Акъ тёппелени азат баргъан желлери,
Чинар чапыракъланы шыбырдаулары,
Ахшамда жауунла шуулдагъанлары,
Учхан къанатлыланы азатлыкълары,
Сюйгенле сёзлерини татлылыкълары,
Кече къарангысы, тангны жарыкълыгъы,
Харбызла бишген чакъны да зауукълугъу,
Чегем тюзюнде атлы чабып баргъаны,
Минги тауну ёмюрледе агъаргъаны,
Бише тургъан чумланы къызаргъанлары,
Къышхы юйледе отланы жаннганлары,
Бизни къууанчыбыз, бушуубуз бары,
Бийикде баргъан къушланы ауазлары,
Сары кюз, акъ къышыбыз, жашил жазыбыз,
Бар нарт сёзюбюз, жырыбыз, жомагъыбыз –
Бары да сенде, ана тилибиз, сенде!
Аналарыбызны сыйлы, татлы тили,
Сенсиз халкъ болмаз эдик биз жер юсюнде.
Бу бийик жерибизни къууатлы тили,
Аталарыбыздан да къалгъан тилибиз!
Къартха да, жашха да тил болгъан тилибиз!
Халкъынга таймай къуллукъ этгенди кючюнг.
Сейир тюйюлдю ёлген да сени ючюн!..

Таулу тилим, ана тилим, татлы тилим,
Сен – тилегим, сен – жюрегим, жаным-тиним!
Сени къулунг болдум, анам берген тилим,
Отха атсала да, кюймей келген тилим!

Сен ёлюрсе, жокъ болурса деген кюнюм –
Бек къара кюнюмдю мени, ана тилим!
Он кере да келсин манга, келсин ёлюм,
Жаланда сен ёлме, жаша, ана тилим!
Ариу тилим, кючлю тилим, татлы тилим,
Хар халкъны да тилинлей, къууатлы тилим!..

1979

АНАМЫ СУРАТЫ

Анамы сураты аллымда мени.
Мудах бети, къара жаулугъу аны.
Жазыу этеме кёбюнде кюнлени
Чегемде. Манга сакъ къарайды анам.

Сакъ, мудах къарайды мени кёзюме,
Манга сюймеклик, къайгъы ол къарауда.
Жангыдан тюшеди мени эсиме
Жашаучубуз узакъ жыллада тауда.

Анам манга къарайды. Мен бар этген
Терс ишлериме жарсыйма жангыдан.
Анам бла къалама бетден-бетге,
Хар аман ишим да – ачыу жаныма.

Анамы бир жалгъан заты болмагъан
Бети, кёзлери, мудахлыгъы аны.
Нечик къайгъырып къарайды ол манга,
Кёп осал ишими билмеген анам!..

Бу сурат бла бетден-бетге къалып,
Кюеме мен жангылычларым ючюн.
Анам, этдим осал ишлени къалай?
Ёсген эдим, таза сютюнгю ичип!

Аллымда анамы сураты. Кёлюм
Тола, жазама энтта бу сёзлени.
Кечгинлик тилеялмам, санга келип,
Энди, анам, манга жокъ табыу сени!

Анам, суратынг биргеме Чегемде.
Аны ючюн да – жашаугъа алгъышым.
Жазыу этеме гитче юйчюгюмде,
Сени кёре ётеди жазым, къышым.

Аллымда мудах анамы сураты.
Ётюрюк жазсам, ол манга не айтыр!
Кёз аллымдады анамы сыфаты, –
Жалгъан жазсам, тангым амандан атар.

Жалгъан сёз жаза башласанг, жангыдан
Эслеп къара анангы суратына,
Сени терсликден тыярча жангыдан,
Ананг, шош келип, чёкгенча къатынга.

Анамы бетине къарай, кёп кюнде
Жазама. Кёп жангылычым эсимде.
Ёлген анамдан уялмасам, кимден
Уялырма мен бу жерни юсюнде?!

1979

* * *

Биз да – учуп баргъан къанатлыла.
О, къалай кенгди бу кёк бийиги!
Биз – ёмюрле жолунда атлыла.
Къууанчны, къайгъыны да кёплюгюн

Сынай, учуп баргъан къанатлыла
Болгъаныбызны ангыладыкъ биз.
Не къыйын кюн да жолгъа атлана
Турдукъ, къалгъаныбызда да юйсюз.

Бизни жолубузну жокъ къыйыры,
Узакълада жаннган жарыкъ отла.
Учханны да билебиз къыйынын,
Кёкде учуп баргъан къанатлыла.

Жерге да, кёкге да махтау бере,
Учуп баргъан къанатлылабыз биз.
Жашаугъа ыспас этдик минг кере,
Жер болду бизни ата юйюбюз.

Махтадыкъ будайны, булутланы,
Ташны беклигин, жулдуз жарыгъын,
Жолоучу кюсеген суу уртламын,
Къанатлы, жазгъа айтхан жырынгы.

Да, биз, адамла да, учуп баргъан
Къанатлылабыз. Салам аязгъа!
Биз узакъ жолубузда арыгъан
Эсек да, жетербиз уябызгъа!..

1979

ТАУЛУ ТИШИРЫЫЛАГЪА КЪАСЫДА

I

Таулу тиширыыла! Бюгюннге дери
Айтмагъан эсем сизге бу сёзлени,
Айып этмегиз, терслигими кёрюп.
Аналарым, эгечлеримсиз мени!

Малчы да, сабанчы да ёсдюрдюгюз,
Не палахда да тюнгюлмей жаныгъыз,
Жулдуз жарыгъындан таза сютюгюз,
Сабийлеригиз а – кёз жарыгъыгъыз.

Бизге ана да, эгеч да болдугъуз,
Гюлле болуп чыкъдыгъыз жерибизде,
Акъ къанатлыла болуп да аудугъуз
Тауладан, жыр болдугъуз кёлюбюзде.

Сюйген къызла да болдугъуз сиз бизге,
Ай болуп тийдигиз арбазыбызгъа,
Танг жарыкъча кирдигиз юйюбюзге,
Къыйын кюн кюч бердигиз жаныбызгъа.

Жигитле, жырчыла да ёсдюрдюгюз,
Тутуругъу болдугъуз жерибизни,
Ариу болуп, бизге къууанч бердигиз,
Эсли болуп, адам этдигиз бизни.

Сизни тауда жырлагъан ауазыгъыз
Кёкден эннген кибик – алай кёрюндю,
Жарыкъ тойлада тепсей баргъаныгъыз,
Ариу болуп, жарсыу бузун эритди.

2

Ёлгенлеге жилягъан ауазыгъыз
Бу бийик къаяланы титиретди,
Не болса да, сиз жашаргъа баздыгъыз,
Ол таукеллик да бизге къарыу берди.

Бетлеригизде – кюн, ай да жарыгъы,
Жулдузла жарыгъы кёзлеригизде.
Отубуз ёчюлсе, жангыдан жагъып,
Жашатдыгъыз бизни ёмюрюбюзде.

О, къазауатдан жашларын сакълагъан
Анала бу таула ауузларында!
Биз къаргъа жыгъылгъанда аулакълада,
Къаныбыз къызаргъанда бузларында,

Сизни бетлеригизни кёрюп турдукъ,
Бу тауларыбызны акъ тёппелерин.
Сау къалгъанларыбыз, баям, къутулдукъ
Аны себепли, къайытдыкъ биз бери.

Эштип турдукъ сизни ёнлеригизни,
Тауда сууларыбызны тауушларын.
Андан къойду уруш жоялмай бизни,
Сора кёрдюк жерибизни ташларын.

Жоюлгъан жашларыгъызгъа да чыдап,
Дагъыда кёл этип жашадыгъыз сиз,
Кюйгенигизде да жашау ачыдан,
Ма бу жерибизге ушадыгъыз сиз,–

Турдугъуз, аныча, чыдамлы болуп,
Юлгю кёргюзтюп сабийлеригизге,
Бёрюле тюнгюлталмадыла, улуп,
Жашау дайым жашаулай къалды сизге.

3

Тюздю сизни жерибизге ушатхан,
Сизге баш ургъанча кёрюне хар тау,
Си́зсиз бизни тюп этдирмей жашатхан –
Кючюгюзге, чыдамыгъызгъа махтау!

Таза суу, кир болгъан суу да ичдигиз,
Турдугъуз жарыкъ, мутхуз танг да ата.
Жукъугъуздан а кёп болду ишигиз, –
Ишге уста къолларыгъызгъа махтау!

Иги умут жулдуз болуп чыкъгъанда,
Бешик тебиретген къоллагъа махтау!
Сюймекликни тереклери чакъгъанда,
Бизге насып берген къоллагъа махтау!

Таймайын, кёп ёмюрлени ичинде
Кюч бериучю бетлеригизге махтау!
Ёле туруп да – ахыр къара кюнде,–
Биз кёрюучю бетлеригизге махтау!

Барыбызгъа да къууанган, жилягъан,
Жулдуз халлы кёзлеригизге махтау!
Чыдагъансыз кёп къыйынлы жыллагъа,
Таулу тиширыулагъа ыспас, махтау!

Сизге ыспас этгенни унутургъа
Жарамаз, жаныбыз саулукъдан бизге.
Бар къууанчыбыз, жарсыуубуз тургъан –
Махтау огъурлу жюреклеригизге!

4

Айтдым бу сёзлени бар жюрегимден,
Анала, эгечле, мен, сизге атап.
Кюнюм, гюлюм да болдугъуз жеримде.
Таулу аналаны сютюне махтау! –

Барыбызгъа да жашау берген сютге,
Жырыбызны, жомагъыбызны берген,
Бизни халкъ этгенлейин келген сютге
Ыспас да, махтау да болсун ёмюрге!

Ана – аналай, эгеч да – эгечлей,
Сюйген къызынг – сюйген къызлай къалыр деп,
Хар кюйсюзлюкню да оту ёчюле,
Жашау да алгъадан-алгъа барыр деп,

Таулу тиширыула да саулай уллу
Жерни тиширыулары бла бирге,
Бир къара кюч жоялмай, алай болуп,
Сабийлерин ёсдюрюрле ёмюрге.

Ёшюнлерини сютлери да ачы
Болмагъанлай, ана, эгеч да бола,
Жашарла, не бек ачытса да ачыу,
Юйюбюзню отун жукълатмай ала! –

Деп ийнанып, айтама бу сёзлени,
Андан жазады бу назмуну къолум.
Къарагъыз, жарып жюрегими мени, –
О, ол сизге сюймеклигимден толу.

5

Таулу тиширыула, жанларым мени!
Сизге къууанч бла атсынла кёп танг!
Сиз – тутуругъусуз биз туугъан жерни.
Сизге ёмюрден ахыргъа да – махтау!

Мен, таулу аналагъа алгъыш эте,
Сау дунияда аналагъа баш урдум.
«Хар палах да, аланы жоймай ёте,
Сабийлерин ёсдюрсюнле!» – дей турдум.

Тиширыула, сиз – жашауну къууанчы!
Сизсиз бизге кюн, гюл, ариулукъ болмаз.
Мен, жангыдан жашау китабын ачып:
«Сиз – дуния жарыгъы!» – дерге болдум баз.

Тиширыуну ариулугъу гунч болмаз,
Жерге жазны келгени къалмаз тохтап.
Аналаны сюймеклиги жоюлмаз.
Тиширыула, сизге ыспас эм махтау!

1979

* * *

Юйюмю башында – къар, –
Къыш келди.
Жангы къар – иги хапар
Хар элде.

Акъ болгъанды арбазым –
Келди къыш.
Энтта жазаргъа базып,
Эт сагъыш.

1979, декабрь

* * *

Бу къарлы кюн Чегемде
Мен, бираз аурукъсунуп
Болсам да, жазыу эте
Турама да, бек сюйген
Парийим Бойнакъ, мени
Ауругъанымы билген
Кибик, таймай терезем
Аллында жатады бу,
Иги умут кибик, акъ
Декабрьни кюнюнде.
Терезеден кёрюнюп
Турады манга къар акъ
Этген терек бахчам. Мен,
Сабий иги саугъагъа,
Иллеулеге къууаннган
Кибик, алай къууандым
Бюгюннге, бу акъ кюннге,
Къарны тазалыгъына,
Къоз терекле шош болуп
Тургъанларына, арбаз
Акълыгъына, дуния
Жангы, шош болгъанына.
Бойнакъ да бу акълыкъгъа
Къарап, этеди сагъыш.
Экибизден сора бир
Киши жокъ бюгюн юйде.
Мени не жазгъанымы
Билгенча, Бойнакъ алай
Турады, сагъыш этип.
Мени уа сабийлигим,
Анам эсиме тюшюп,
Кёрюнеди кёзюме
Ол заманда Чегемде
Юйюбюзде от къалай
Жаныучусу къышхы кюн,
Бюгюнча, къар жаугъанда.
Ах, жылла, жылла!..
Бюгюн Чегемде мени
Биргеме парий Бойнакъ.
Къыш кюн, къар кюн Чегемде.

Чегем, 1979, декабрь

* * *

Къаллай шошлукъ барды мени бахчамда
Бу къар кюн, терекле бары тынгылап, –
Эрттенликде, кюн ортада, ахшамда
Тургъанча фикирлерими ангылап!

Алма, кертме, шаптал – чыммакъла бары.
Бюгюн Чегемде ариулукъгъа чек жокъ, –
Нечик тазады декабрьни къары,
Халаллыкъ болгъанча бизге бек жуукъ!

Терек бахчамда шошлукъ. Къар акълыгъы.
Аягъым тиерине да ол къаргъа
Таукел болалмайма да, кёзюм къыйып,
Башха кюндеча, бахчагъа барыргъа.

Заманла ауурлугъу – акъ бахчада
Бюгюн шошлукъ, къар акълыгъы да бирге.
Кюндюз, кече, танг атханда, ахшамда,
Тынгылап, къарап турама, ёмюрге

Мен бу ариулукъдан айырылмазлыкъ
Кибик, бу ариулукъ акъылманлыгъы
Аллымда, мен ёмюрде арымазлыкъ
Кибик, къууандыра бахчам акълыгъы!

Къалай шошлукъ барды бюгюн бахчада,
Терекле хар сёзюмю ангылагъан,
Ала манга шош болуп тынгылагъан
Кибик, къарайма алагъа ахшамда!..

1979, декабрь
Чегем

* * *

Жангы жылны аллында,
Декабрьни кюнюнде
Олтурама Чегемде,
Жангы къаргъа къууана:
Мен аны кёрмей къалсам,
Болур эдим къыйынлы!
Ансы – ауруу, жарсыу, бар
Къыйынлыкъ да бошдула!
Элимде, орамымда,
Тёгерекде жиляу жокъ,
Уллу, гитче – бары сау.
Ол да – мени къууанчым.
Элинг хатасыз болса,
Хар не да болур иги.
Олтурама, ырахат,
Бу назмуланы тырнай.
Ёлюмден башха бир зат
Къыйын тюйюл адамгъа.
Элим бюгюн ырахат,
Ол манга тынчлыкъ берип.
Къар чыммакъ этген элим
Декабрьни кюнюнде.

1979

КЕЧ ЧЫКЪГЪАН ЖУЛДУЗУМ

Элизатха

1

Мен бу сёзлени санга
Айтырча кюч бергенинг,
Тюзге-дурусха санап,
Мени ариу кёргенинг

Ючюн ыспасымы ал,
О ийнагъым, тау гюлюм!
Кёп хатадан кери къал
Сен, аз жарсып, кёп кюлюп!

Кесиме игиликни
Кимден да билдим иги, –
Не чууакъ этдинг кёкню
Сен, насыпча, бийигим!..

Этдинг не кёп игилик,
Бирда жетмезча багъа, –
Болмады сени кибик
Бир тиширыу да манга.

Менден кетмединг кери
Сен, къоркъуп сёзден, тилден,
Таукеллигинги кёрюп,
Адамлыгъынгы билдим.

Бар игилигинг ючюн
Этдим бу назмуланы.
Болсада, эслим, кечир, –
Кючлери аз быланы.

Манга кёп къууанч бердинг,
Жаз этгенча къышымы,
Кёп бузуму эритдинг.
Ал жюрек алгъышымы.

Сен манга берген саугъа
Ёмюрде этмез азлыкъ.
Хар айтхан сёзюм санга –
Ыспасды, ыразылыкъ.

2

Энтта акъ къышны кёрдюле саула
Узакълада, жуукълада.
Башынгы жюрегиме тынч салып,
Сен бир ырахат жукъладынг!

Кече жангыдан къар жаууп чыкъды,
Энтта дуниягъа къыш келип.
Сен къайгъысыз жукълап тургъан чакъда
Не ырахат эди кёлюм!

Башынгы салып кёкюрегиме,
Нечик татлы жукъладынг сен,
Къурур кюню болмайын, терегим
Тургъанча жангыдан ёсе.

Къар жаууп чыкъды, хар не да жангы
Узакълада, жуукълада.
Жюрегиме къысып жыягъынгы,
Сен, сабий кибик, жукъладынг!..

3

Жангы къар жаууп, жашау акъ болду,
Хар жюрек, хар иш да таза
Болгъанча. Мен къолгъа къалам алдым,
Къууанып, башладым жаза,

Башладым ма бу жангы назмуму,
Сени да эсиме салып.
Ай сайын кюнлерибиз аз бола,
Бу къышха да жетдик саулай.

Тазалыгъы ючюн – къаргъа ыспас! –
Энтта къыш акълыгъын кёрдюк.
Экибизден да къадаргъа – ыспас! –
Ол бизге да саулукъ берди.

Орамым да, терек бахчам да – акъ,
Арбазым, юйюмю башы,
Саулай тийре да болгъанды омакъ.
О, Чегемде жангы къышым!

Бюгюн кюн алай акъды Чегемде!
Анга, санга да къууандым, –
Тохтап насыпны чиммакъ чегинде,
Бу назмуну жаздым андан.

Сен эсимде тургъанынг себепли,
Бу чиммакъ кюн ариу бютюн.
Бетиме ура жангылыкъ жели,
Санга бу назмуну этдим.

Бу къыш да сени бетинге къарар
Кибик сау болгъаным – насып.
Нечик жангыды Чегемни къары,
О, чиммакъ кече арасы!

Къыш да бар, жаз да бар жаны саугъа,
Энтта ангыладым аны.
Бу назмуланы да этдим санга,
Акълыгъына дунияны.

Экигиз да манга къууанч, насып
Бергенигиз ючюн этдим, –
Билеме къууанчны да багъасын,
Аны чегинден да ётдюм.

Таза къар жауады таза суугъа,
Тауладан энип, Чегемде.
Санга бу назмуну этдим саугъа
Бар игилигинг ючюн деп.

4

Жылланы артха къуугъанча этип,
Жылкъыны артха бургъанлай,
«Бетинг къалай аламатды!» – дедим,
Жангы къар жауа тургъанлай.

Бу къар кюнледе жюрегими сен
Нечик аламат жылытдынг,
Кёзюме къарап: «Сюеме!» – десенг,
Мен жылларымы унутдум!

Терек бахчам бюгюн акъды алай,
Иги умутларым кибик.
Сен сюесе деп ийнаннганымлай,
Тауум да – жангыдан бийик.

Алай ыразы болама санга,
Бу къолларынга, бетинге,
Кёзлеринге. Ала – уллу саугъа,
Мени жангыдан жаш этген.

Чырагъым, зауугъум болгъанса сен,
Ауана берген терегим.
Насыпха санарма, сюе эсенг,
Мени тийишлиге тергеп.

Жашау къысхалыгъын иги биле,
Бек ыразы болдум санга,
Къышхы кюнлерим да жарыкъ келе –
Жазны сыбызгъысын согъа!

Сенден кюч алдым таукел болургъа,
Ётгенликге да кёп жылым,
Бек суукъ болур деп къоркъуп тургъан
Ингирими этдинг жылы.

Атынгы айтсам, мени аузума
Кюн тийгенча болуп къала.
Санга назму жазды кюн узуну, –
Нечик насыплыды къолум!..

Сёзлерими уа барды онглары
Алгъыш этер кибик санга,
Ариу ауазынг, бетинг, къолларынг,
Атлагъанынг – манга саугъа.

5

Кёп кюнюм, кечем озуп
Бу бийик таулу журтда,
О кеч чыкъгъан жулдузум,
Жанымы бек жарытдынг!

Заманны терк баргъаны,
Инсан жашауу къысха!
Сени кёрюп тургъаным –
Тенгди жарыкъ насыпха.

Къууанч хапардан эсе
Татлы манга ауазынг.
Кеч чыкъгъан жулдузум, сен –
Кечигип келген жазым.

Таймай этеме эсеп
Кюн мутхузда, чууакъда,
Аламат жулдузум, сен,
О, былай кеч нек чыкъдынг?!

Болгъанма кёп тилеучю
Кюнюм болсун деп узун.
Сау бол жарыгъынг ючюн,
О кеч чыкъгъан жулдузум!

Бурулмайын ызына,
Жетгенде кече арам,
Кеч чыкъгъан жулдузума
Кетерме мен, баш ура.

6

Туура, сен кюйдюрюп, жилясам да,
Санарыкъма къуаннганнга,
Не кеч тюбегеннге санасам да,
Насып сынатханса манга.

Кече арам не жуукъ эсе да,
Кёлсюзлюк этмем алгъадан, –
Терегим да жангыдан ёседи,
Мен сени бла болгъанда.

Сени бла жангыз бир кюнюм да
Иги эсе уа жюз кюнден?!
Тас болугъуз, къартлыкъ да, ёлюм да,
Мычыгъыз арлакъда – кенгде!

Билалмайын турама кесим да –
Азмы, кёпмю кюнюм алда.
Мени кечем не жуукъ эсе да,
Сенден бир сейир кюч алдым.

Сенден кюч алдым да, этдим кёл да,
Ёмюрюм бек узакъ суна.
О, жаным, къыйын кюнюмде кел да,
Талгъан башымдан бир сыла!..

Сора кёлюм ырахат болур да,
Терегим да болур бийик,
Сен мени таймагъанлай, къуруда
Ёлюмден къутхарлыкъ кибик.

Санга омакъ сёз кереги жокъду, –
Бу сёзюдю жюрегими.
Сыфатынг манга нечик жуукъду,
Аламат гюлю жерими!

Хау, сен – жерими иги гюлюсе,
Манга къууанчха деп чыкъгъан,
Манга алай таза кёрюнесе,
Ушап кёкдеги чууакъгъа.

Унутдур кечем жуукълугъун да,
Ачы къартлыкъны, ёлюмню,
О, чексиз насыпны жокълугъун да
Унутдур, жарыт кёлюмю!

Сен манга деп туугъанса, ёсгенсе,
Андан айтдым бу сёзлени,
Кесинги манга саугъа этгенсе,
Ол – чексиз къууанчым мени.

7

Санга иги сёзлени
Айтханым не игиди!
Сюймеклик хар адамны
Къазбеги – бийигиди.

Ханым, жашауда алай
Болмайын къалыр деме!
Бу назмуну ол затха
Ийнаннгандан этеме.

Сени сюйгеним ючюн,
Жангырды сезимим да,
Жангы чакъгъан шапталгъа
Ушагъанча сёзюм да.

Сюймекликсиз къалгъанда,
Терек чакъмай къалгъанча
Болур сау дунияда,
Бар таула оюлгъанча!

Мен санга сюймекликни
Сёзлерин айтханым да,
О, сен насыплы этип,
Тангымы атханы да –

Нечик игиди, иги!
Къууанчха не жетеди?
Къууанч къушун сюймеклик
Учуруп жюрютеди.

Санга жюрек сёзюмю
Айтханым – не игиди!
Бу санга сюймеклигим –
Жанымы бийигиди!..

8

Сен жангыдан болгъанча сабийчик,
Санга бешик жыр этерге
Энтта жюрегим тартдырды нечик,
«Насыплы тюшле кёр!» – дерге.

Тюшюнгде кёрюнсюнле бек бийик,
Бек акъ таула бу къыш кече,
Сен энтта къызчыкълай тургъан кибик,
Къууанчны сууундан иче;

Сен энтта къызчыкълай биченликде
Баргъанча жалан аякълай,
Санга гюлле чыкъгъанча бийикде,
Кёрюнсюн бюгече алай;

Бу къышхы кече чакъгъан терекле
Кёрюнсюнле да тюшюнгде,
Санга жылтырай чиммакъ бийикле,
Тюнюнгде къууан ишингден!

Жюрегимде санга жумушакълыкъ
Алайды да – сен сабийчик
Болгъанча! Кёрсенг сен кёп ахшылыкъ,
Къууаныр эдим мен нечик!..

Бешик жырдан сюйген жокъду жырым,
Санга бешик жыр этерге
Сюйдюм, сау болуп бар жюрек жарам,
«Ахшы кечели бол!» – дерге,

Сен энтта къызчыкъ болгъанча, санга:
«Насыплы бала бол! – дерге, –
Санга къууанч келтирсин хар сагъат,
Жарыкъ жолунг элте ёрге!»

Бу къарлы кече Чегемде отум
Жана, эсим санга кетди,
Сен сабий тюйюлюнгю унутуп,
Бешик жыр этейим дедим...

9

Хар кимге сюйгенинден
Ариу кёрюнмез бир жан.
«Сюйгенингден ариу жокъ», –
Дей, жауду манга жауун.

Сюйген жюрек, жайча, кенг,
Сюймеген жюрекди тар.
«Сюйгенингден иги жокъ», –
Дей, жауады манга къар.

Сюймеклик берген кючге
Бирда табылмаз багъа.
«Сюйгенингден халал жокъ», –
Дей, чыкъды кырдык манга.

Сюймеклик сау къадардан
Халаллыкъ да турур сау.
«Сюйгенингден таза жокъ», –
Деди манга тауда суу.

Сюйгеним бла болсам,
Бек жарыкъ атады танг.
«Сюйгенингден бийик жокъ!» –
Дей, агъарды манга тау.

Сюймекликден татлы жокъ,
Жокъ сюйгенингден иги.
Жашау, къызгъанма манга
Насыпны ол бийигин!..

10

Мен санга этген назмула барысы
Ёлмей жашарла деп, этмейме андан,–
Назму да, кезиую келип, арыса,
Иеси кетгенча, кетер дуниядан.

Жауар жауун жаумай болмагъанча жай,
Санга назмуларымы алай этдим,
Черек баргъанча, жулдузлагъа къарай,
Жулдузла жанмай болмагъанча кёкде, –

Назмуларымы этдим санга алай,
Будай жаугъан жауунча, къууанып,
Жолланы акъ этген къар жаугъанынлай,
Буу къууаннганча, таза суудан къанып, –

Алай жаздым, алай жаздым мен санга,
Сени тангнга да, жазгъа да ушата;
Жангы халда келе манга хар сагъат,
Къууанч бууу, аллыма келип, жата!

Жаздым, эркин чабып баргъан ат къалай
Азат бола эсе да, алай азат
Болуп, жай эрттенде черек баргъанлай,
Манга жарсыу бермеген кибик бир зат,

Алай жаздым, терек къууанып чакъгъан
Кибик, ай жарытханча арбазланы,
Гюл жаз жылыууна къууанып чыкъгъан
Кибик, эште къанатлы ауазланы.

Къанатлы жазгъа айтханында жырын,
Аз, кёп жашар деп да этмейди эсеп.
Сен да – мени жазым, ийнагъым, журум,
Хар сёзюмю тилеги: бол сау-эсен!

Азмы, кёпмю жашарла назмуларым –
Ол тюйюлдю сагъышым, мен аланы
Санга этдим, ала, юйюнге барып,
Турсунла гюллери кибик тауланы!..

11

Ауазынг сабырлыгъы бла бетинг
Ырахатлыгъы, сёзюнгю азлыгъы
Къоядыла мени да сабыр этип.
Тенг эталмам мен эштген ауазлагъа

Бу сейир ёнюнгю, ариу ёнюнгю!–
Бир сёз айтсанг да, жаныма – дарманлай.
Не этейим бу тизгинледен ёнге?
Ыразылыгъымы айтама алай.

Сёзюнг – аз, сюйдюмлюлюгюнге уа чек
Жокъ, мени жангыдан туугъанча эте,
Алай ётедиле бар кюнюм, кечем,
Таймай кёрюннгенлей сюйдюмлю бетинг,

Инчге къолларынг, алдаулары жокъ,
Тюз жюрегиме къарагъан кёзлеринг,
Ачыкълыкъ бла этген кибик ушакъ,
Ёмюрде жалгъан айтмазгъа сёз берип

Къойгъан кибик, эки кёзюнг ма алай
Къарайла дуниягъа бла манга,
Ала эрттеден ант этип тургъанлай
Жол салмазгъа деп терсликге, аманнга.

Атлагъанынг– тюз ариулукъ баргъанлай,
Аны кёрсем, игиликни кесине
Къарап тургъанча, кёрюнеди алай,
Кёп къууандыргъан зат тюше эсиме.

Сен орамда алай бараса, санга,
Къууаннган кибик гюлле, терекле, хар
Зат, къышхы кюннге жаз сыбызгъы согъа,
Санга агъаргъанына къууана къар.

Сенде бир керексиз омакълыкъ, кёзбау
Жокъ. Ол нечик къууандырады мени!
Къадар кёбюрек кёргюзтсюн кёзюме
Сени сыфатынга ушаш кюнлени!..

Сыфатынг, халынг сёзюме сыйынмаз,
Тынгылап къояргъа уа жокъду амал.
Назмуму уа кючю болса да не аз,
Жюрек ыразылыгъымы энтта ал!..

12

Актриса, кесинги жарсыуунг аз
Кибик, башхаланы да жарсыуларын,
Кесинге жарсыу этип, боласа баз,
Чыгъаргъа да сахнагъа, сарыуларын

Къайгъылыланы бир кесинге алгъан
Кибик, бетинг саз болуп, жарсып, алай
Кёрюнесе, ёмюрге борчлу болгъан
Кибик айланыргъа сен жарсыгъанлай,

Къалгъанланы жарсыуларын бир жанынг
Кесине алып, тынчлыкъ тапмагъанлай.
Жашауда, сахнада да кюе жанынг,
Не къыйынды, къыйын жашагъан алай!

Неди да! Ёлген сабийге жилягъан
Ана тынч, къыйын болгъанын сурамаз,
Жула сала тургъан адам жарагъа
Жаралыны жарсыуун этмей болмаз.

Искусство – къар юзюлгенча бир зат,
Ушайды тауда къая оюлгъаннга,
Бар жанланы эталлыкъ кибик азат,
Уста алай къарайды дуниягъа.

Актриса, ахлуларынга жиляу
Этгенинг азча, сахнада да алай
Сарнайса, жылкъылача ёте жылла,
Къайгъы череги жагъаланы талай.

Сен, мирзеу бюртюкча, болгъанлай таза,
Отелло да кетеди, сени бууп.
О, къыйынлыкъларынгы уа ким жазар?
Алай къууанчны ариу азат бууу,

Келип, тобугъунга салады башын,
Ишинг, усталыгъынг къууандыргъанда,
Агъара бийик усталыкъ ауушу,
Сени чыранла сууу къандыргъанда.

Ауазынг, жомакъ жерледен эштилген
Кибик, сахнадан эштиле аламат.
Сен ол сагъатда жашауда этилген
Хар осал затдан, харамлыкъдан азат!..

О, актриса! Сен къыйын кюнюнгде
Окъуна насыплыса: жюреклени
Сейир фахмунг бла титиретгенде,
Ауазынг титиретгенинде мени!..

13

Сен залда кёп адамланы ичинде
Олтургъанда, жокъ сени бетингча бет:
Къадаргъа ыспасым аны ючюннге!
Мени кёп кюнню алай ыразы эт!..

Сени бетингден ариу бет жокъ демем,
Сени бетингден иги бет жокъ алай.
О, турса да ол сагъатда жер тебе,
Турур эдим ол бетге къарагъанлай!..

Ол бет алай сюйдюмлюдю, оюмлу,
Болмай бир жалгъан, бир къарангы заты!
Алгъыш этдим, санга бура оюму,
Онг къолуму сени таба узатып.

Сау залда жокъ кёз сени кёзлеринглей,
Ала ёмюрлени узакъларындан
Къарагъанча, «Жалгъан сёз айыпды!» – дей.
Тюшдюм ол кёзлени тузакъларына!..

Залдан манга къарап тургъан кёзлеринг,
Бетинг да къалдыла мени эсимде,
Залда ариу олтургъан кезиулеринг
Ёмюрге къалдыла кёзюм юсюнде!..

Ол къадар адамны ичинде, залда
Кёрмедим иги бет сени бетингден.
Сен къутхараллыкъча мени ажалдан,
Алай къарап турама келбетинге!..

14

Сюймекликни – къууанч деп ангыладым,
Алай жашадым, алайлайын къалдым.
Жилямадым, сюймеклик, къарап санга,
Ачыу бергенингде да, – болдунг саугъа.
Багъа жетмез саугъа болгъанлай къалдынг,
Тузну кёп бергенлигинге да балдан.

Бир заманда айтмадым азапса деп,
Къысха болсанг да, айтмадым азса деп,
Къайгъы, бушуу келтиресе демедим,
Ёмюрде санга налат да бермедим.
Къалай налат берир эдим жериме? –
Экигиз да бирчасыз жюрегиме.
Сюймеклик, жарыкъ жулдузум болдунг сен,
Биченлигим да, сен сугъарып, ёсе.
Къартлыгъымда да къачалмадым сенден, –
Сенсе жашау берген жерни юсюнде!..
Жашауума дайым кюн болуп тийдинг,
Юйюме ай жарыгъы болуп кирдинг.
Сен келгенде, жашау бузу эриди,
Манга дайым кюч, илхам да сен бердинг.
Къысха болгъанынгда да – болдунг насып,
Сау да жерде таза суула ауазы,
Саулай да къанатлыланы жырлары,
Саулай жерни жарыкъ кюнлю жазлары,–
Сюймеклик, сен дайым болдунг къууанчым,
Келдим, жюрегими санга кенг ачып,
Бюгюн да жаз этдинг суукъ къышымы,
Салам бердим бийик учхан къушунга!..

15

Сени он сабийинг болса да,
«Жаным, къыз кибиксе!» – дер эдим.
О, заман нечик терк озады!
Анга кёп кюнде сагъыш этдим.

Сабийлеринг болгъанлыкъгъа уа,
Къыз кибиксе, назиксе, субай,
Жылла кете баргъанлыкъгъа уа,
Бетинг – жарытып тургъанча ай.

Тиймейин къолу кишини да,
Бетинг, къолунг, жанынг да таза.
О, жашлыкъ атым кишнеди да,
Жангыдан келди манга жазым!..

Ийнанып тур – манга дери уа
Тиймеди деп къолунга окъун
Эр кишиледен биреую да.
Къонмагъанды санга кир-букъу!..

Тиймей бир эр киши къолу да,
Тургъанса тазалай, къыз кибик.
Жашауда бар кёреме ол да!..
Суу тазасын ичеди кийик.

Хау, сен энтта да къыз кибиксе,
Жылла баргъанлыкъгъа уа оза,
Сен манга, жулдузча, бийиксе,
О, къыз кибик, къыз кибик тазам!..

16

Сен болмасанг, бу затла да жазылмайын
Къалыр эдиле, къайытмай жазым-майым.

Мени сёзлеримсиз да жашаялырла
Адамла, иш этерле, ашаялырла.

Алай мен бу сёзлени айтмасам эди,
Къууанчымы къояр эдим кёп кем этип.

Къалай къууандым быланы жазгъаныма,
Кёп сагъатым илхам бла озгъанына.

Мен, ёлюп кетерик бир инсан, къууандым
Зауугъума. Бу затланы жаздым андан.

Ахшам жулдуз жарыкъ бергенча ингирде,
Бу затланы жазаргъа сен илхам бердинг.

Туумай тургъан айны туудургъанча этдинг,
Кёлюмю, кюн тыякъча, жарытып, ётдюнг,

Сёзлерими толтурдунг жулдуз жарыкъдан,
Кёлюм кётюрюлюп, назму отун жакъдым.

Сен ызынгдан элтип, чыкъдым бийиклеге,
Илхамны кюню жарытхан бийликлеге,

Жалан насыплыла чыкъгъан бийиклеге,
Зауукълукъ къушлары учхан бийиклеге.

Мен, жыл санымдан да къоркъмай, къышхы чакъда
Сюймекликни къыйын акъ таууна чыкъдым.

Андан къарап, жангыча кёрдюм жашауну,
Жангыча ангылап къууанчны, бушууну.

Жюрегими къызыл гюллерине тийдим,
Къууанч берген, акъ жамычымы да кийдим.

Билмесем да кюнюм азын-кёбюн алда,
Ханым, сени сюйгеним – насыбым болду.

Бети бар сёз эталмаз, уялмай, базып,
Билир сюймеклик бергенин бизге насып.

Бети жокъланы уа мен да эсге алмам,
Не дауур этселе да, ауара болмам.

Не болса да, терек аугъунчуннга чагъар,
Ат да, жыгъылып къалгъынчы, барыр, чабар.

Тилчиле не деселе да, алмам эсге –
Сюймеклик – жомакъ тереги, азат ёсген.

Къууанчны бийикледе суундан ичип,
Этдим назмуланы. Сау бол ала ючюн!

Жашлыкъ, илхам суундан энтта да ичдим, –
Ийнагъым, сау бол берген жарыгъынг ючюн!..

Бетими буруп ахшамны аязына,
Секирдим сюймекликни тик къаясындан, –

Жаш кюнледеча, кёп болгъан кибик кючюм,
Сау бол сюймекликни жангы жазы ючюн!..

Декабрь, 1979 –
январь, 1980
Чегем

ТУУГЪАН ЖЕРИМЕ
КЪАСЫДА

Мен, къул болуп, бугъоу шынжыр жюрютдюм,
Манга кёп кемлик, кёп зорлукъ да жетип.
Алай, жауларынгы къаргъай минг кере,
Кюйсюзлюкге, терсликге налат бере,
Бир заманда да къаргъамадым сени.
Гыты жер хурттагыма урлукъ себип,
Алгъыш этдим мирзеу бергенинг ючюн,
Къууандым, таза сууларынгдан ичип,
Булутунгу кёрдюм таула башында,
Гыржынынгы, кёгетинги ашадым,
Атам барыучу жолларынгда бардым
Жулдузларынг жаннган кече арада.
Бардым кырдыгынгда, бардым къарынгда,
Ай жарытхан ташларынга къарадым.
Жаным сени бла бир болду, жерим,
Къыйынлыкъда сенден кюч алдым, жерим.
Мен сабанчынг болдум да, сабан сюрдюм,
Малчынг болуп, тауларынгда жюрюдюм.
Сенден узакъда турдум, къара кийип,
Ёлсем, сен боллукъса ёмюрлюк юйюм, –
Болурма мен кырдыгынг, топурагъынг.
Жаланда сенсе жетмезлик бир багъа.
Батырынг болдум да, къазауат этдим,
Душман чабып, санга тюшгенде ёртен,
Жанымы аямай, уруша келдим,
Ташларынгы къучакълап, алай ёлдюм
Сени ючюн, жараладан къан сие.
Жоюлдум, жанымдан да сени сюйюп,
О, жулдузлагъа жууукъ, бийик жерим,
Къыйын ёсдюрген анам кибик жерим!
Терим, кёз жашым да сингди жериме,
Зорчулагъа да чапдым, саут сермеп,
Кемликни къурутама деп къаст этдим,
Унукъдуруу жашаудан къуруп кетип,
Тенглик табама деп ариу жеримде,
Такъырлыкъны тайдырып жюрегимден,
Жокъ этеме деп къара азаплыкъны,
Болдум къазауатчысы азатлыкъны,
Къанатлылары бийик баргъан жерим,
Таулары насыпча агъаргъан жерим!..

Мен палахны хорлаялмагъан чакъда
Жилягъанма, ташларынгы къучакълап,
Къучакълап ауаналы терегинги,
Тилей жоюлуп къалмазын тёренги,
Суунг – анамы сютю кибик, жерим,
Не бек къара кюнде да бийик жерим!
Мухажир болуп, узакъда жюрюдюм,
Анда да таймай сабанынгы сюрдюм
Тюшюмде, эриклеринг акъ чакъдыла,
Жулдузларынг да алгъынча чыкъдыла,
Сенсиз ырахатлыкъ келмезлик жерим,
Сенсиз къууанч, насып кёрмезлик жерим!
Кёп кюйсюз душман кюреше келдиле
Сенсиз къояргъа. Ала да ёлдюле.
Мен а энтта да биргенгеме, жерим,
Андан уллу насып бар демем, жерим.
Энди айырылыу жокъ. Ол эсимде –
Ёлсем да, жатарыкъма, жерим, сенде.
Жырчынг болдум да, жюрегими атдым
Тёрюнге, къайгъырмай, кюйсе да отда,
Ол от болсун деп жалан сени отунг,
Манга жашау бла бир болуп атынг,
Жырчынг болгъанымы да этмедим тенг
Бир сыйгъа, хар сёзюм да алгъыш эте
Мирзеуюнге, ташынга, терегинге,
Бар палахда кюл болмагъан тёрюнге.
Сууларынгдан ичген эрттенлигимде,
Той баргъанда Чегемимде – юйюмде:
«Жаным санга къурманды!» – деп жырладым,
Азап кюн: «Къор болайым!» – деп жилядым,
Мен къайда да унуталмазлыкъ жерим,
Сенсиз юй, къабыр да болмазлыкъ жерим!..
Къар тюйюл, къууанчды тауларынгда къар,
Жаным-кёзюм – Холам, Бызынгы, Малкъар!
Бар хурметим – ёлгенинге, сауунга!
Ыспас, махтау ётмегинге, суунга!
Баш урама ёзенинге, тауунга,
Мирзеуюнге, ахшамынга, тангынга,
Мен дуния жарыгъын кёрген жерим,
Кюнюмю, сёзюмю да берген жерим!..

1980

ТАУЛАГЪА КЪАСЫДА

Тауларым, устазларымсыз мени.
Палах келгенде, бой бермейсиз сиз,
Не боранлы кюнюнде да жерни
Таукел турасыз, болмайсыз кючсюз.

Дайым да итинесиз бийикге,
Айгъа, жулдузлагъа да жуукъгъа,
Сиз нёгер боласыз таза кёкге,
Узакълада кюйдюм, сизни жокълап.

Сизге баш урдуралмады бир зат,–
Не къара кюн да акълай къалдыгъыз,
Ким къул болгъанында да, сиз – азат,
Бийиклей турдугъуз, агъардыгъыз.

Болуп ариулукъну да юлгюсю,
Сиз къууандыргъанланы жокъ саны.
Насыплы болдула эки кёзюм
Туугъанлы сизни кёргеним сайын.

Тауларым, устазларым болгъанлай
Турдугъуз, кем болмазгъа юйрете,
Муслийманла Меккагъа баргъанлай,
Булутла башыгъыз бла ёте.

Юйретдигиз мени игиликге –
Харам, изар, таржюрек болмазгъа, –
Дайым хурмет эте бийикликге,
Къыйын кюнде да апчып къалмазгъа.

Иги юйреналмадым эсем, терс
Кесимме, таула, сизде жокъ айып,
Дайым бердигиз бек аламат дерс.
Не ырахатды жерими айы!..

Тауларым – устазларым, агъарып
Турасыз, къара ниет тутма дей.
Мен хар кюн сайын да сизге къарап,
Юйренеме къолумдан келгенлей.

Осал сохта болдум эсем, манга
Ол уллу жарсыуду. Сиз кечирип
Къоюгъуз, таула. Жетмез бир багъа
Тургъаныгъызгъа бизге дерс берип.

Бийик тилигизни ангыларгъа
Кюрешдим, келгенича къолумдан,
Жауун тёппелеригизде къаргъа
Шыбырдагъанда, тынгылап къалдым.

Юйренирге къолундан келгенни
Адам болургъа юйретесиз сиз.
Батырла сизни ючюн ёлгенни
Сайлап алдыла тургъандан сизсиз.

Аланы кишиликге юйрете,
Устазлары болгъанлай къалдыгъыз,
Ала тургъанда къазауат эте,
Эрликлерине да къууандыгъыз.

Къара кюн, алагъа болалмай тенг,
Сизни ючюннге ёлалмай къалдым!
Аны кечигиз, халаллыкъ этип!
Аны ючюн кёп ауара болдум.

Ариулугъугъузгъа жаным къурман
Болсун! Жокъ сизден уллу къууанчым,
Акълыгъыгъыз – жаныбызгъа дарман, –
Сизни кёрсек, хорлаялмаз ачыу!..

Къарайдыла бу акъ тау башлагъа
Жерибизни къышлары, жазлары.
Насыпды сизни кёре жашагъан,
Тауларым – акъылман устазларым!..

1980

УШБАГЪА КЪАСЫДА

Ушамайса тюнде кёргеннге,
Мен сени тюшюмдеми кёрдюм,
Тюнюмде къарамай ёргенге
Къышхы тангда неда эрттенде?

Алай акъса сен, акъса алай,
Насыпсыз адамгъа къууанчны
Сыфаты кёрюнюп тургъанлай,
Манга да акъ юсюнгю ачдынг.

Къалай тиксе сен, тиксе къалай,
Башынг чууакъ кёкге тирелип,
Жомакъчы жомакъ айтханынлай,
Ол да сени тюшюнде кёрюп.

Минги тау бла да эрише,
Ушба, не бийиксе, не бийик,
Кёк жомакъ айта, сен а эште
Тургъан кибик, къалкъыгъан кибик.

Жулдузла да санга шыбырдай,
Сен эште тургъанча аланы,
Кече манга кёрюндю алай
Арасында уллу тауланы.

Жомакъчы манга хапарынгы
Насыплы кюнюнде айтханлай,
Жылтырата чиммакъ къарынгы,
Сюелесе аллымда алай, –

Азатлыкъгъа кёргюзтгенча жол,
Ёлмезлик затла бардыла дей,
Не кюйсюзлюк этсе да ажал,
Къалырса, бюгюнча, бийиклей.

Санга къарап, энтта къууандым
Ёлмезлик затла барларына,
Ёмюрлюкню сууундан къандым
Энтта да, къарап къарларынга.

Аланы бир зат къара этмез
Де да, ийнандыр энтта мени,
Тау да ёлмез, тенгиз да ёлмез,
Ёлмез деп ариулугъу жерни.

Быллай сейирлик жомакъчыны
Эсине келлик эди жалан.
Сагъышларым тёппенге чыгъа,
Ётдюле кюнле, айла, жылла!

Быллай акълыкъ, тиклик, бийиклик –
Жашауну саугъасыды бизге.
Къадар, сау бол быллай игилик
Бергенинг ючюн жерибизге.

Сау бол быллай ариулукъ туугъан
Жерибизде болгъаны ючюн.
Бу таза кёкге жетген таугъа
Къууанып къарайбыз кюн-кече.

Минги таугъа, Ишхилди таугъа
Къарайды Ушба, башы – чууакъ,
Юсю бла акъырын аугъан
Булутла да, къары кибик, акъ.

Бу бийикликни, ариулукъну
Аллында жыгъылып жиляргъа
Боллукъду да, бу уллулукъну
Аллында жыгъылып жиляргъа.

Сени ёмюрледе кёрдюле
Кёп ахлум, сен турдунг былай бек.
Ол ахлула бары кетдиле.
Мен да кетерме, ала кибик.

Ушба, сен а тур тургъанынглай,
Ёлмез жомагъыча насыпны,
Кёп ёмюрлени тие кюн, ай,
Бюгюнча, акъ къарынг басып тур,

Башынг бла ёте кёп ёмюр,
Бюгюн ётгенча булутларынг,
Сюел, агъар, болмайын кёмюр,
Кюл этмей телиле отлары!

Байрамды манга – сени кёрсем,
Бийиклигинг тюшюме кире.
О, ахыр сагъатымда да сен,
Бюгюн кибик, кёзюме кёрюн!

Ансы мен кетсем къайытмазгъа,
Сени кёрюрча амал къалмаз,
Сууларым жырларын айтмазла,
Минги тау да манга агъармаз!..

Кеси насыбымча жюрютдюм
Кёлюмде санга ёлюм жогъун.
Былай тур, агъар, кёкге жете,
Ушба – жерими акъ жомагъы!

1980

* * *

Жау келди, кёпле къырылдыла, ёлдюле,
Сауланы жесирле этдиле, къуудула.
Бир киши да къалмагъанда да элледе,
Ташла къалдыла, таула туруп турдула.

Душман юйлени кюйдюрдю, сабанланы
Малтады, жесирле сытыла, къалтырай,
Ёлгенлени киши билмеди санларын,
Элде киши къалмады, таула къалдыла.

Болмай сабан сюрюр, мирзеу жыяр адам,
Мен да жилядым бу бийикле аллында,
Мында сабанчы, малчы да къалмагъанда,
Бу таула, терекле, бу ташла къалдыла.

Ала сакълап турдула эллим, къайытып,
Мында жангыдан кесине юй салырын,
Ёлген усталары жатсала да къайда,
Таула бери сакълап турдула сауларын.

Сау устала къайытдыла, юйле салып,
Бу акъ тауларына жиляй къарадыла.
Къыйынлыкъны, азапны болмады саны,
Таула да, халкъым да гунч болмай къалдыла.

Ыспас, махтау таулагъа ёмюрге дери –
Бийикликге, бекликге белги болдула!
Элле адамсыз къалгъанда, палах кирип,
Сабанчы, малчы болуп, таула турдула.

1980

* * *

Мен кёп жерлени да кёрдюм,
Бардым тюзде, чыкъдым ёрден,
Кёрдюм черек шорхаланы,
Уллу узакъ шахарланы
Къалаларына къарадым,
Орамларында да бардым.
Токио, Варшава, Париж,
Манга кёп зат айтдыгъыз сиз.
Кёрдюм бек ариу жерлени
Тюбюнде жылы желлени,
Алгъыш да этдим барына
Мен кюндюз, кече арада.
Алай бу малкъар таулары,
Биргеме баргъанча бары,
Айырылмайын турдула,
Аязлары бурулдула,
Агъардыла тёппелери,
Хаталаны къууа кери.
О, жерим, тауларым, юйюм!
Энтта турама, баш ийип,
Аллыгъызда. Тола кёлюм…
Энтта да узакъдан келип,
Сизни кёргенимде, менден
Азат жокъду жер юсюнде.
О, таула, таула!..

1980

* * *

Ажашхан турнала, ажашхан булутла!
Турмадыла таулула сизни унута,
Кетселе да не узакъгъа, не узакъгъа,
Тюшселе да не тузакъгъа, не тузакъгъа.

Сизге къарай, сабанларын да сюрдюле,
Малы азлагъа сиз болдугъуз сюрюуле,
Умутун тас этгенлеге умут бола,
Жолда жыяулай къалгъаннга да ат бола,

Ётдюгюз жолла, бахчала башларындан,
Сагъышсызла сагъыш эте башладыла.
Таулада ажашхан туманла, булутла,
Кёк жашнауу сюрюп баргъан азат атла!..

Ажашхан булутла, ажашхан туманла,
Сизге къарап, кёп сагъыш этдим туугъанлы.
Тауда туманла, булутла – кёпден бери
Таулу поэтлени да жол нёгерлери!

Кёп тауларым, жаным-тиним акъ тауларым,
Алагъа чулгъана баргъан туманларым,
Сизге нёгер болуп баргъан умутларым,
Таулада ажашып баргъан булутларым!..

1980

* * *

Одиссей Итакасына къайытхан
Кибик, къайытдым мен да Чегемиме,
Хар жерден да иги жылындым отха,
Жеримде суу татлыракъ, ичгенимде.

Ётмек татлыракъ, кёк да чууагъыракъ,
Тау ауанасы да алай ырахат,
Буу ёкюреди, бузоуун чакъыра,
Сабийлигимдеча отлай ийнек, ат.

Одиссей, Итакасына къайытып
Киргенча, кирдим юйюме Чегемде,
Жашау манга кёп ачы жомакъ айтып
Ётдюрсе да къыйынлыкъла чегинден.

Одиссей Итакагъача, къайытдым
Чегемге. Ётмегини татлылыгъы!
Танг да жангыдан манга алай атды,
Эртте атханча жолда атлылагъа.

1980

* * *

Таула! Сизни къайсы жомакъчы кёрдю
Тюшюнде бек насыплы кюнлеринде?
Бир кёрген унуталмайды ёмюрде.
Таулула, чыкъгъанлайын юйлеринден,

Акълыгъыгъыз – чинг алгъа кёргенлери,
Бийиклигигиз кёкге жете тургъан.
Аузуму ачып къалдым ненча кере,
Сизни кёрюп, сёз табалмай айтыргъа!

Ненча кере тилсиз болуп, сюелип
Къалгъанма мен акълыгъыгъыз аллында!
Минги тауум, къулунг болсам да сени,
Менсинир эдим, ийменмейин андан.

Сени аллынгда бугъоуда – шынжырда
Турсам да, насыпсызма демез эдим.
Сакъ жауун акъ къарларынга шыбырдай,
Башынг бла нечик кёп ёмюр ётдю.

Сен а алай бийиклей, акълай къалдынг,
Не къарангы болгъанында да кече,
Бир залимни да келмеди къолундан
Сени къара этерча къара кючю.

О таула! Къайсы насыплы суратчы,
Сиз жаратылгъынчы, тюшюнде кёрдю
Сизни? Анга бу ариулукъну ачып,
Жашау сизни жаратыр онгму берди?

1980

* * *

Одиссей Итакасына
Кибик, къайытдым мен сизге,
Тауларым. Энди уа сизсиз
Тургъандан эсе, Чегемни
Ташларындан бири болуп,
Ауанагъызда топуракъ
Болуп, ёмюрге да сизни
Бла къалыргъа сюйдюм мен.
Таула, сизни, сизни бла,
О, жаланда сизни бла!
Къылкъынг, терек бутакъчыгъынг
Окъун болуп да турайым,
Чегем, сени, сени бла,
О, жаланда сени бла!..

1980

* * *

Жерим, сени ючюн бугъоу,
Шынжыр да сынаргъа хазыр
Эдим хар заманда да мен.
Аны санга эртте айтдым.

Бугъоу, шынжыр да сынаргъа
Хазыр эдим да, мен андан
Уппа этеме ташынгы,
Сабанда топурагъынгы.

Андан, андан жилядым мен,
Таулагъа къарап, кюн бата
Башлагъанда, акъ тёппеле
Къары, буу къаны тёгюлген

Кибик, къызарып тургъанда.
Бугъоу, шынжыр да сынаргъа
Хазыр эдим сени ючюн,
Аталаны сыйлы жери!

1980

* * *

Жерибизни хар ташы,
Жолу, тереги да – дерс,
Хар чёбю, хар ауушу,
Череги, кёгю да – дерс.

Хар къаясы дерс бере,
Хар бахчасы, сабаны.
Хар кюн сайын беш кере
Баш ур, насыпха санап.

Беш кере баш ур жерге,–
Сени жарлы анангы
Бу жердеди жюреги,
Беш кере баш ур анга.

Тилсиз сунмагъыз жауун,
Терек, таш, суу, сабан, жол.
Жериме къурман жаным –
Андан уллу устаз жокъ.

Анга сохта болмасакъ,
Барын анга жоралап,
Жерден дерс алалмасакъ,
Жарлы болурбуз, жарлы!..

1980

ЭНТТА АЙ ТИЙГЕНДИ

Энтта ай тийгенди, къарны жарыта,
Татлы сагъышлы да эте кёплени.
О, энтта да ай тийип тургъан журтум!
Насыбым – сени жангыдан кёргеним.

Ай, сау бол сен жерими жарытханынг
Ючюн – аны тауларын, аулларын,
Сен бюгече да жарытып тургъанынг
Ючюн сюйгеними бетин, къолларын.

Башларындан тауланы къарларыны
Минг-минг жылла чыгъып тургъан айыбыз,
Тийдинг сабанчыны берч къолларына,
Санга ыразы къышыбыз, жайыбыз.

О, терезеден бешиклеге тийген,
Сабийине эмчек берген ананы
Бетин жарытхан жарыгъынгы тёге,
Ай, дайым жапсараса саусузланы.

Мен сюйген тиширыу санга сюйюнюп,
Къарап тургъаны ючюннге да сау бол,
Дайым да чомарт тиесе юйюне,
Санга къарап, татлы сагъыш эте ол.

Сени ариу жарыгъынга ёлюм жокъ
Эсе, ёмюрде айлай къаллыкъ эсенг,
Сени жоюугъа кесиллик эсе жол,
Къууанама, ёлмей къаллыкъча кесим.

О, анамы бетине тийиучю ай!
Ийнандыр дунияда ёлмезлик затла
Болгъанларына, жоюлмазына жай,
Къанатлы да къалырына азатлай!..

1980

* * *

«Тау» деген, «танг» деген сёзле,
Нечик кёпдю сизде жарыкъ!
«Терек», «кырдык» деген сёзле,
Сизде уа – кёп огъурлулукъ.

«Ат», «къанатлы» деген сёзле,
Сизде – эркинлик, азатлыкъ.
«Шаудан», «къар», «жаз» деген сёзле,
Не кёпдю сизде тазалыкъ!

Сизсиз мени жауум къалсын,
Ангыламай, сезмей сизни,
Ол ангыламаз сабийни
Ышаргъанын, тазалыгъын.

Сизсиз мени жауум къалсын,
Жашауу темир тауушдан
Толуп, жерни темир басып
Турур, аумаз акъ ауушдан.

Сезмез устаны къолларын,
Будай баш къуса тургъанын,
Ангыламаз жауун тилин,
Анасыны къолун, бетин!..

1980

* * *

Кюнбатышха барама мен.
О терекле!
Кюнбатыш а, бишген чумлай,
Къызыл бола.

Кюнбатышха барама мен.
О акъ таула!
Кюнбатыш а, муркку эзген
Кибик, къызыл.

Кюнбатышха барама мен.
О черек!
Кюнбатыш а, бёрю аузу
Кибик, къызыл!..

1980

* * *

Чегемде чагъады эрик –
Мен насыплы.
Юйюм башында – жулдузла.
Ол да – къууанч.

Бахчам башында кёк – чуакъ.
Ол да – иги.
Тауну акълыгъы аллында –
Сары чёплеу.

Онг да, сол да – жашау.
Жаз арбазда
Сабий ойнайды, къоз чагъа,
Кюн да жылы.

1980

* * *

Къарт болдунг, Бойнакъ, парийим,
Мудах къарайса къаргъа.
Сени къарнынг токъ, бар юйюнг,
Ол жай да, къыш да – къургъакъ.

Алай мудах къарайса сен
Къар жаугъанына, манга.
Мен бюгюн да этдим эсеп:
Жашлыкъгъа жетмез багъа!..

Эсимде – алгъын къыш кюнде
Сени женгил чабыучунг,
Къар да жауа, чыкъсам юйден,
Манга жарыкъ къараучунг.

Мудах болгъанса. Не этгин?
Акъырын жауады къар.
Къартлыкъ адам бла итге
Угъай, тенгизге да бар.

Къарт болдунг, Бойнакъ, къарт болдунг! –
Талашмадынг алай аз.
Аз эсе да кюнюнг алда,
Энтта да хайт дерге баз!..

1980

* * *

Бойнакъ, сени къубултдум,
Кюнюбюз бирге оза,
Кёп да тойдунг къолумдан
Чегемдеги арбазда.

Кёкге бирге къарадыкъ,
Танг атханын да кёрдюк,
Бирден къарадыкъ къаргъа,
Терек бахчагъа кирдик.

Жаз, къыш кюню да ётдю,
Кюннге бирден жылындыкъ,
Бир бирге къуллукъ этдик
Экибиз бёлек жылны.

Мен ары-бери кетсем,
Таймай сени жокъладым,
Сен къаруллукъ этсенг,
Юйде татлы жукъладым.

Бирге кёп кюнню кёрдюк,
Къарт да болабыз бирге,
Къоркъмайма деп бёрюден,
Кюрешсенг да юрюрге.

Сен юр, мен да ишими
Этейим, жашайыкъ биз.
Жалынмазча кишиге –
Арбазыбыз, юйюбюз.

Турайыкъ биз Чегемде,
Къууана айгъа, кюннге,
Жетгенинде чегине,
Къартлыкъ келмеди кимге?

Юйрене ахшыладан,
Турдукъ Чегем элинде,
Къоркъмабыз башхаладан
Артыкъ биз да ёлюмден.

Бойнакъ, жашауду саугъа,
«Энтта жашарбыз!»– дейик.
Сен манга, мен а – санга
Узакъ ёмюр тилейик.

1980

* * *

Кечеги жауун уятды да мени,
Тынгыладым эски болмаз тилине.
Жылы жауун жибитеди юйлени,
Ийнандыра жер эски тюйюлюне.

Жашил тереклеге шыбырдай жауун,
Арбазгъа жауа, нартюхге шыбырдай,
Жибите Чегемни бахчасын, жолун,
Чинарлагъа хапар айта, шууулдай.

Кече уяндым, терекле жауунда
Жибий тургъанда, жерге тынчлыкъ тилей.
Ангыларгъа кюрешеме жангыдан
Жауунну буруннгулу татлы тилин.

1980

АУРУП,
УЗАКЪДА ЖАТАМА

Узакълада жатама, энтта ауруп,
Мухажирча термилеме таулагъа.
Къайытырмамы, къайытмаммы ары? –
Азмыды иги тилеги толмагъан!

Болмай къайытыр амалым жериме,
Тургъан ачы кюнлеримдеча, алай
Термилеме, къоркъама, ары жетмем
Деп, энтта журтума жол жокъ болгъанлай.

Бек алгъа мен дунияны жарыгъын
Хар ахлум къарагъан таулада кёрдюм,
Бек алгъа анда къарадым жауунга,
Суугъа, къаргъа да алгъа анда кирдим.

О, тауланы манга агъаргъанлары,
Башларында чыкъгъанлары жулдузла!
Сууланы да жай жарыкъ баргъанлары,
Кёк жашнауундан толу тау ауузла!

Эрттенликде таулада чапдым, атлы
Болуп, ахшамда таш юсюне чёкдюм,
Къойла жашил къабыргъалада отлай,
Татлы, не татлы жукъладым Чегемде!..

Таула бийиклиги. Кёк чуакълыгъы.
Кырдык жашил бола, чёплеу саргъала.
Анам анда мени къучакълагъаны,
Жашау жарыкъ соруулары соргъаны!

Ол артда уа кёп ачы соруу сорду,
Аякъларым уча палах бузунда.
От жагъабызны кюлю да сууду,
Алай дагъыда от этдик биз анда.

Ётмек татыуу, суула тазалыгъы,
Кече къарангысы, тангны жарыгъы,
Сабийликде туман кюнню азлыгъы,
Анда мен миннген эшегим да жоргъа.

Къошунбаш юйле, тынч эшекле, жолла,
Танг жарытхан, ахшам келген арбазла,
Орамны, бурууну да кюн жылыта,
Къар акъ эте, жауун жибитип оза.

Эгечим ырахат бахча къазгъаны,
Эки къолунда да – мылы топуракъ.
Той баргъан юйню къайнагъан къазаны,
Юйле аллында тау тёппелери – акъ.

Мен термилген таула, кюн тийген жолла,
Жауун бла шыбырдашхан чинарла.
Тауларым къыш да къалдыла жылылай,
Энтта да тангнга агъара чыгъарла.

Ай жарыкъда аладан ариу къайда?
Ол ариулукъну жашау манга берди!
Акъ тёппеле саргъала сары айдан,
Алагъа къарап, жер къууанчын кёрдюм.

Чегемде танг, кюн да анамы бетин
Жарытдыла, тау ауанасы жатды.
Бар аналача, дуниядан кетди
Анам, тауда къабырын ай жарытды.

Кесими сын ташымы да жарытып
Турурла, таула, кюнюгюз, айыгъыз,
Анга къаяны ауанасы жатар,
Келе, кете байрамыгъыз, къайгъыгъыз.

Келе, кете акъ къыш бла жашил жаз,
Юй башланы къошунлары къызара,
Бизгеча эштиле къанатлы ауаз,
Жашла да, бизлей, жыр эте къызлагъа.

Тауларымда туугъанымы къууанчха
Санап жашай келгенме ёмюрюмде,
Оюмларым тёппелерине чыгъа,
Акъ тауларыма къарадым элимден!..

Энди уа жатама, ары термиле,
Энтта къыйынлыкъ кёз жашымы сыгъа.
Быллай сагъатында инсан терк билир:
Жер да, кёк да бар – жалан жаны саугъа.

Башымы кётюралмагъанлай ёрге,
Амалсыз болуп къалсам, ахыр арып,
Анамы бет сыфаты бла бирге
Кёз юсюмде турурла акъ тауларым!..

1980

* * *

О Гамлет! Энтта да уулу къылыч
Турады, гунч болмай, жерни юсюнде.
Жашагъан а энтта да тюйюлдю тынч, –
Сени жойгъан уулу къылыч эсимде.

Дания патчахлыгъында хар бир зат
Иги болгъан сунма – бал да, уу да бар,
Кёп кюнле къыяма келир деп оза,
Кёп кече къара болуп жауады къар.

О Гамлет! Уулу къылычла салгъан
Жара не ачыды, ол жояр жара!
Кесим жаралы кюнюмде да санга
Жарсыдым мен, жауун къан къатыш жауа.

О Гамлет! Бюгюн да уулу къылыч
Кюсейди къан, сени таза къанынглай,
Жашагъан а энтта да тюйюлдю тынч, –
Уу къылыч энтта уулуду, алгъынлай!..

1980

* * *

– Бек иги зат неди жерни юсюнде?
– Жашау кеси, дуния.
– Бек сюйгенинг неди жерни юсюнде?
– Жашау кеси, дуния.
– Бек къоркъгъанынг неди жерни юсюнде?
– Дуния кюл болур деп,
Жашау гунч этилир деп!
Кёремисе бёрюлени от чакъгъан
Тишлерин къарангыда,
Къайгъылы кечеледе!..

1980

* * *

Эрттен ахшы болсун, сюймеклик!
Танг жарыгъы – сени жарыгъынг.
Жаз эрттенде чыкъдынг, сюймеклик,
Шаудан сууда бет-къол жууаргъа.

Кюнюнг ахшы болсун, сюймеклик!–
Дуниягъа сенсиз чыракъ жокъ.
Не суукъ келсе да, сюймеклик,
Саулагъа дайым да сен от жакъ.

Сен жылыталмаз кибик суукъ
Келир деп къалай ийнанайым –
Къурур деп жерни таза сууу,
Кёкню уа гунч болур деп айы?

Ингир ахшы болсун, сюймеклик!
Сен аякъларынгы жуу насып
Суунда, ёлмезлик сюймеклик –
Жазны бек азат къанатлысы!

Сен ёлюмсюзлюкню суунда
Жуу бет-къол, жаз кюйлю сюймеклик!
Кесими да ёлмезлик сундум,
Сен сау турсанг, гюллю сюймеклик!

Кече ахшы болсун, сюймеклик!
Сен саулукъдан, сау турур жашау.
Жаша бар аламда, сюймеклик,
Дуния болмаз кибик оу-шау.

О, танг ахшы болсун, сюймеклик!
Сен – бар да сауланы къууанчы.
Жаша, болсанг да татлы, ачы.
О, танг ахшы болсун, сюймеклик!

1980

ТАУ АУЗУНДА ЭКИ АУАЗ

– Гунч этерлеми бу ариу тауланы,
Къара кёмюр болуп къалырча ала?
– Жашау келди, жагъалары талана,
Ёмюрледе шахарлары кюл бола.
– Аны уа билеме. Энди жер кеси
Окъун кюл болур деп къоркъады жаным!
– Адам баласы тас этсе бар эсин,
Жер, тау, суу да кёмюр болурла, жанып!
– Жашау кеси гунч болур деп къайгъыдан,
Жукъу кирмейди кёзюме кёп кече!..
– Эс жыйып, къутулургъа кюреш андан,
Акъылманла ичиучю суудан ичип!
– Ол суу да къуруп къалса уа, сора не?
Тынч тюйюлдю акъылман болгъан бизге!..
– Къыяма кюн келмез деп жер юсюне,
Ийнан, элли ийнаннган кибик кюзге!
– Хиросиманы кёргенме мен кесим.
Бу таулада да ол бермейди тынчлыкъ!
– Суукъ кюл басмаз деп сау жерни юсюн,
Анга ийнанып, хар тангнга алай чыкъ!
– Аталарыбыз бу таулагъа ёлюм
Жокъ деп жашадыла, ийнанып алай.
– Не бек урса да къара кючню жели,
Къал бу жерни кючюне ийнаннганлай.
– О, ол нечик къыйынды, нечик къыйын,
Алай кёпдюле жашауну жаулары!..
– Угъай, кюл болмазла бу тау, бу къая,
Бу суула, бу агъачланы журлары!
– Ийнандыр, жаным, алай боллугъуна,
Биз ёлгенликге, жашау ёлмезине!
– Мен ийнанама да уллулугъуна
Жарыкъ кючню, къыяма келмезине!
– Бурун адам кеси ёлюр деп къоркъду.
Биз а къоркъабыз – жашау да ёлюр деп.
– Не бек жандырсала да къара отну,
Ийнанмам къыяма кюню келир деп!..
– Бишгенликге бу жай да дугъум, наныкъ,
Нечик мудах къарайдыла къая, жар!
– Не къыйын болса да, турдум ийнанып:
Жерде – чыракъ, кёкде уа – жулдуз жанар!

1980

* * *

Суучукъ барады.
Кырдык
Къууанады суучукъгъа.
Кырдык жашилди.
Суучукъ
Къууанады кырдыкга.
Суучукъну тазалыгъын,
Кырдыкны жашиллигин
Кёреме. Экисине
Къууанама бир кибик.
О, алайлай туругъуз сиз,
Терк суучукъ, жашил кырдык!..

1980

* * *

Къыш, манга, атамача, келесе,
Мен тауда эртте
Эштген жомагъымча кёрюнесе,
Жомакъса керти!

Къыш, къалай акъса, тамаша дерча,
Сен къалай акъ!
Келсенг, сени энтта да кёрюрча,
Сау къалайыкъ!..

1980

* * *

Энтта къыйынлыкъ келди,
Ёлюм жаный жангыдан,
Къара къайгъы кёлюнгде, –
Къоркъаса сен жанынга.

Энтта ауруу – нёгеринг
Бу къарлы къыш чагъында.
«Жаз келир, жер кёгерир,
Эрикле акъ чагъарла», –

Дейсе, жанынга къоркъа,
Тауларынгдан узакъда
Къарайса орус къаргъа.
Ким къоркъмады азападан?

«Чегемде тереклерим
Чакъгъанларын кёрмейин
Къалсам а мен, кюнлерим
Бошалып, онг бермейин?» –

Дей жатаса, таулагъа
Термиле, сабий кибик.
Жолгъа, сыртха, талагъа
Къарап тургъан тау – бийик.

Кёл этгенден деу кючюнг
Жокъ бюгюн жер юсюнде.
Беклик сууундан ичип,
Айт бюгюн да кесинге:

«Тюнгюлмей тур, жуума къол,
Ийнан чагъар деп эрик,
Къыйын кюнде къаты бол!
Олду санга онг берлик.

Олду сени адамлай
Къалдырлыкъ къыйын кюнде.
Аталарыбыз алай
Юйрендиле бир бирден».

1980

* * *

Мен хар эрттеннге да алай чыгъама,
Хар эрттен бола багъа жетмез саугъа,
Хар терек да манга алай чагъады,
Мен аны кёрмезликча андан сора.

Мен алай къарайма хар чинаргъа да,
Къарагъан кибик сюйген эгечиме,
О, бийик жулдузларым чыгъарла да
Акъ таулагъа, тереклеге, кечеге,

Аланы мен жаратханча, къарарма,
Дуния ариулугъу насып бере,
Шошлугъун келтирир кече ара да
Эрттеги узакъ заманладан бери.

Тауларымы кёрюрме, танг атар да,
Энтта ол ариулукъгъа бола жесир.
Жанынг саудан, иги умут да барды,
Къоркъма, энтта умутла сабанын сюр!..

1980

* * *

Бушуу, сен – къап-къара тау,
Жолларынг – къарангы, тар,
Сен – кюйген терек кюлю.
Сюйген нёгеринг – ёлюм.
Бюгюн да манга келдинг:
Билмей тургъанлай ёлдю
Къарт эгечими жашы,
Ачыгъа ачы къошуп.
Ол хапар жетди элден –
Музафар жашлай ёлдю!
Саусузланы юйюнде,
Жарсый кечеде, кюнде,
Жаным къалай инжилди,
Юшюдю къара желде.
Эгечим къалды сарнай,
Жарлылыкъларын санай.
Къарт эгечим Гошепез,
Кёпге тёздюнг, энтта тёз!..

1980

* * *

О, поэтле – Дон-Кихотла!
Жараларыгъыз – кёп, ачы.
Жыгъып кетдиле кёп атла,
Алдады жашау къууанчы.

Сизни керти пелиуанла,
Жалгъан пелиуанла да кёп
Жаралы этдиле, жолла
Къаныгъызны жутсунла деп.

Жыгъылдыгъыз, иймей къолдан
Къылычланы, кёп жарала
Тюшгенде да. Насып алдап,
Болгъаныгъызда да жарлы, –

Тюзлюк, адамлыкъ барына
Ийнаннганлайын къалдыгъыз,
Жер къырдыгына, къарына
Сабийлеча къарадыгъыз.

Жалан сабийле ийнаннган
Жомакълагъа ийнандыгъыз,
Жашау халаллыкъсыз къалгъан
Кюнде халаллай къалдыгъыз.

Терслик сизни буугъанлыкъгъа,
Тюзлюк бар деп ийнандыгъыз,
Кюйсюзлюк бий болгъанлыкъгъа,
Анга къул болмай къалдыгъыз.

О, ол а къыйынды нечик –
Хурмет да жокъ, тынчлыкъ да жокъ!
Къачаргъа излемей кечиу,
Эр болдугъуз, чапханда жау.

Садакъачы ёлгенинде,
Анга да сиз жарсыдыгъыз,
Адамлыкъ къалмагъан кюнде
Адамлай да сиз къалдыгъыз.

Кёп иги умутугъузну
Кюйдюрдюле къара отла,
Ёлмедигиз антыгъызгъа,
Дон-Кихотла, Дон-Кихотла!

Къыйынлыкъ, ачлыкъ не жаныу
Тайдыралмайын тюз жолдан,
Сиз болдугъуз тюзле жанлы,
Къоркъмагъан кибик ажалдан!..

Мен жашайма, ыразылыкъ
Сёзлерими энтта къатлай:
Тап келсе да сизге азлыкъ,
Гунч болмагъыз, Дон-Кихотла!..

1980

* * *

Таула да, сен да узакъда.
Сиз бир хатасыз турсагъыз,
Рахат, жарыкъ болсагъыз,
Къыйналмагъанча бир затдан, –

Мен мында турурма алай,
Къалгъанча аурумай – эсен.
Мында да асыу болгъанлай
Къалдынг, эслим, халалым, сен.

Таула, сабий кюнлеримде
Кибик, агъара болурла.
О, менсиз ингирлерингде
Сен къарап тургъан акъ къарла!..

Мен таулагъа бла санга
Бирча тансыкъ болгъанымда,
Кюсеуде ёте хар сагъат,
Сизге баш урама мындан.

Мында агъара къайынла,
Умут терегим да ёсе.
Энтта, келгенде къыйынлыкъ,
Ханым да – сен, жаным да – сен!

Мындагъы къыш – суукъ, къарлы.
Анга къарай, этдим эсеп,
Мени ёлюмден къутхарлыкъ
Суна тауларым бла сен!..

1980

* * *

Къара къар жауа юсюме,
Къайгъы кёпюрюнден ётюп,
Мен къыйынлыкъны тюрсюнюн
Бу жол толу кёрдюм бютюн.

Ёлюмню ёкюлюдю окъ,
Къарангыды кече ара.
Къууанч – жаратылгъанлы акъ,
Палах – хар заманда къара.

Энтта саусузла юйюнде
Айтдым, ёлюм жаныгъанда:
«Бу бийик кёкню тюбюнде
Тоймагъанма мен жанымдан!

Къууанч, жазгъы байрагъынгы,
Бийик тутуп, мен да элтдим,
Ачыу, къышхы байрагъынгы
Алып, къара жолну келдим.

Къыйынлыкъ, бюгюн да манга
Азап келтирдинг биягъы
Сен. Алай чыгъама тангнга,
Кюсей къууанчны байрагъын!..»

1980

* * *

Бу къышда ёлюм жаныды,
Кече тереземи къакъды,
Умут жаууну да жауду,
Шыбырдады: «Бол бек къаты!»

Къаты болургъа кюрешдим,
Ырахатлайын къалыргъа,
Анамы ёнюн да эшитдим:
«Тюнгюлмей къара сен къаргъа!»

Энтта да къыйын кюнлерим
Жесир этгенде да мени,
Эштдим тауланы ёнлерин:
«Къойма бизден юйреннгенни!»

Къыйынды ырахат къалгъан
Къарангы жаныгъанында,
Жойдуртама деп къанлынга,
Санга къара от жаннганда.

Сора не къалады санга?
«Буйрукъдан озмаз», – деу, беклик,
Сен умут ийнегин сауа,
Санга къалады кёллюлюк.

Ары да бур, бери да бур,
Тёзгенден башха онгунг жокъ, –
Кечеги жолоучу барыр,
Не къарангы болса да жол.

Санга къалгъан – тёзюм, умут,
Беклигинг болуп нёгеринг, –
Къан жауса да, барады ат
Жыгъылып къалгъынчы дери!..

1980

* * *

Юйюбюзге къайгъы кирген
Кюнде ангылайбыз иги:
Не къыйынды аны кёрген,
Келсе да ол башха юйге!

Сен сахнагъа чыкъгъанынгда,
Ётгенча тик къаяладан,
Жюрегинг ачыгъанында
Башхала къыйынлыгъындан,

Мени къайгъым да къошулсун
Рольда къайгъыларынга, –
Мында мен кёп болама сын,
Къарай орус къарларына.

Къарла – акъ, къыйынлыкъ – къара,
Чек жокъ адам жарсыууна, –
Файгъамбарла да ауара
Бола, ичдиле сууундан.

Ол суугъа жокъду таркъайыу,
Ол черек тохтамай бара,
Уулайын къалып къалды уу,
Ачыу, бушуу – дайым къара.

Сен сахнагъа чыкъсанг, мени
Жарсыуум да тюшсюн эсге.
Юсюнде бу эски жерни
Жарсыу къалды, болмай эски!..

1980

* * *

Таукелликни тыякъ этип,
Къаллай чынгылладан ётдюм!
Бу аурууну чынгылындан,
Къаясындан, чунгурундан
Къутулалмагъанлай къалып,
Ёмюрге тыйылып аллым,
Тунчугъурмамы мен алай,
Менсиз келе кюнле, айла?!
Ахыр чынгылыммыды бу?

О, азатлыкъда баргъан буу!
Нечик сукъланама санга,
Саулугъунгу этчи саугъа!
Сени кёреме хар кюнде
Бу саусузланы юйюнден!..
Мен кёп да къутула келип,
Бу жолму жетеди ёлюм?
Бек кёп къарадым бетинге,
Кёп да къутулдум итингден,
Ёлюм – инсанла къанлысы!
Ташынг къоямыды басып
Бу жол, тауусулуп жолум,
Къарангылыкъ къалып жалан?

Жашау! Мен бу жер юсюнде
Сени сюйдюм, сени сюйдюм,
Къуллукъ этерге кюрешдим
Мен санга урушда, ишде!..
Мен сау чыгъарча кёп тангнга,
Жашау, энтта болуш манга!
Бу жол да тюшмезча отха,
Жашау, къутхар, энтта къутхар!..
Урушдан саулай чыгъардынг,
Жукъланмай къалып чырагъым,
Мухажирликден къутхардынг,
Юшютмейин къара къарда,
Жашау. Энтта манга келди
Къыйынлыкъ. Къайгъым кёлюмде –

Къара къая. Ол ауурдан,
Инжийме. Къутхар ауруудан!
Палах сормагъанлай келип,
Жолгъамы чыкъгъанды ёлюм?
Жарты жолда тый ёлюмню,
Урушдача, къутхар мени!
О къадар, кючю кёп къадар,
Энтта къутхар, энтта къутхар!..

1980

* * *

Бойнакъ юре болур Чегемде,
Манга тансыкъ болуп, тапмайын мени.
Чакъыра болур мени кечегиде,
Ай жарытханда орамны, юйлени.

Бойнакъ, юре болурса, мени жокълап,
Эштеме мында, кёзлерими къысып,
Кёрюнеди юргенча сен жуукъда.
Инсанча жилярса, къайытмай къалсам!..

Кече. Чегемде юйюмю башында
Жулдузла болурла, алгъынча, жарыкъ,
Сакъ къарай юйчюгюмю къошунуна,
Ала, мени сакълап тургъанча, жаныр.

Терек бахчама да тийген болур ай –
Къозлагъа, алмалагъа, шапталлагъа.
Орамым, арбазым, юйюм, мен къалай
Кюсейме сизни! Къара шауданлагъа

Тансыкъ болдум, чинарлагъа, жоллагъа,
Таулада жаз акъ сыбызгъысын согъа,
Сабан да къууана болур жауннга.
Акъбаш тауум, тансыкъ болгъанма санга!..

Ай жарытхан акъ тауларыма къарап,
Бойнакъ итим юре болур бюгече...
Юр, тиле кюнюм болмасын деп къара,
Бойнакъ, таркъайып къалмасын деп кючюм!

Кече. Эштеме Бойнакъны юргенин.
Терекле чагъа болурла Чегемде!
О, мен тангла атханларын кёргеним
Къыш да, жаз да къошунбаш юйчюгюмде!..

1980

* * *

Бойнакъ, мени унутмай
Турамыса Чегемде?
Къалмам дейме къайытмай
Хар кюнюмде, кечемде.

Инсан эсинг болгъанча,
Жолугъа эдинг, келсем,
Сен, жарсып, юрме анча,–
Къайытырма сау-эсен.

Бойнакъ, Бойнакъ, сынсыма,
Келирме, болуп иги!
Мен мында къаллыкъ сунма,
Къайыталмайын юйге.

Чегемге къайытырма,
Къууанырса жангыдан.
Бу назмуну айтырма,
Чёгюп сени жанынгда.

Сен, къууанып, юрюрсе,
Ангылап назмуланы.
Умутумду – кёрюрсе
Деп биргеме жазланы.

Башыбызда уа энтта
Кёп жулдузла жанарла,
Къууандыра жер, кёк да,
Къар, жауун да жауарла!..

Жаз – кюннге жылынырбыз,
Къышхыда – жаннган отха,
Энтта бирге турурбуз
Кёре тангла атханын.

Кязим назму этгенча
Къара итине эртте,
Кюнюм зыраф кетгинчи,
Санга назмуму этдим,

Бойнакъ. Къоркъма, келирме,
Насып терегим ёсе,
Худур, эт да берирме,
Энтта къууанырса сен.

Биз кёрюшмезлик сунма,
Арбазны сакъла иги.
Бойнакъ, къоркъма, мен саума,
Къоркъма, келирме юйге!..

1980

* * *

О, кюнле узун саусузла юйюнде!
Онг жокъ тауда сууладан ичер кибик,
Жапсарырча бу къыйынлы кюнюмде,
Анам жокъду къатымда чёгер кибик.

Кюн кетеди, жарсыу эте, сытыла,
Ахшам къарангысы жатады къаргъа.
Азап чёкген, термилген сагъатымда
Мени анам жокъ кёзюме къараргъа.

Чегемде ахлула жокъларла кенгден,
Мен хайт деген, иги тургъан сунарла.
Мени бу ёлюм жаныгъан кюнюмде
Анам жокъ талгъан башымдан сыларгъа.

Мен къайытсам, къайытмасам да ары,
Жаз жауунла тау жолланы жууарла.
Манга келсе къарангы кече арам,
Анам жокъду кёзлерими жумаргъа.

Жатама, саулукъну, тауланы кюсей,
Жашауну, ёлюмню да бирча тергей,
Жатама, жиляууму эте кесим, –
Анам жокъду, ёлсем, жиляу этерге!..

1980

* * *

Ауруу бла эте къаты къазауат,
Къарайма, жашау, тынч жаугъан къарынга.
Мен хорлатып, манга къалмайын бир зат,
Къарангы къалырмы, жангыз къарангы?

Бир чёп, бир терек да къалмайын манга,
Кёк чууагъы, танг жарыгъы, таш, суу, жол,
«Хар нени кёргени боллукъду мынга!» –
Деп, барысын да сыйырырмы ажал?

Къалырмамы кёрмей черек баргъанын,
Шаптал чакъгъанын, чёплеу сарылыгъын,
Юйлени башында къар агъаргъанын,
Къыш бла жаз келгенлерин саулагъа?

Ханым, кёрмей къалырмамы бетинги,
Кёзлеринги, орамда баргъанынгы?
Бу къара кюнюм, тар кебинин тигип,
Ахыр жукълатырмы, арыгъанымда?

Сюеме кюн жарыгъын, ай жарыгъын,
Ышара тургъан сабийге къараргъа.
О, ёлюм манга къара отун жагъып,
Къарангымы къалыр, жалан къарангы?!

1980

* * *

Къар жаугъан кече. Жатама мен, ауруп.
Жер юсюнде да, жюрегимде да – къыш.
Бюгюн жюгюм – къая ташынлай, ауур.
О, башымы хайран этген кёп сагъыш!

Бу къыш кечеге тынгылай, мен эштдим,
Анамы ауазын эштдим тышындан!
«Манга къайгъы этип келип, юшюдюнг,
Къыйналдынг, анам, къыяма къышхыда, –

Дедим. – Жарлы анам, туура къабырда
Окъуна да санга бирда тынчлыкъ жокъ!
Нек айланаса бу суукъда, къарда,
Бузлап тургъанда къалмайын орам, жол?!»

«Сабийликде аурусанг, багъа эдим,
Энди уа менсиз ким къарайды санга,
Жарлы балам? Мен къайытмазгъа кетдим.
Анда да жиляйма, сени сагъына!

Келдим, къыйынлыкъ кёргенинги билип.
Кёп чыдагъанса, балам, энтта чыда!»
«Кюрешеме, анам. Жаныйды ёлюм.
Кюрешеме, тангнга дерт этип чыгъа».

Къар жаугъан кече – къыяма кечелей.
Эшикде – суукъду, къышды, къарангы.
Умутларым – жылтырай да, ёчюле,
Кюрешеме ары таукел къараргъа.

Жатама, азаплыкъ келип, тер тёге,
Къазауатдача, къургъакъ эрним, аузум.
«Къыйынлы балам, чыда, жаша!» – деген
Ауаз келеди – анамы ауазы!..

1980

* * *

Онгсуз болуп, сагъатларымы санай,
Жатама, тауланы кёрюрге сюе.
«Ах, не болгъанды, жарлы балам, санга?» –
Деп, анам харип къапланды юсюме.

Сора, кёз жашларым бетими жууа,
Сабий кюнлерим келе, бола себеп,
Жаулукъ къанаты да бетими жаба,
Ёлген анам къапланады юсюме.

Бетими жууадыла кёз жашларым,
Анама, кесиме да ауруп жаным.
Айтама: «Анам, ёлюм аушларын
Хорлап, къалай келдинг, хорлап ажалны?»

Къыйын кюн манга келди ёлген анам,
Айтды: «Къоркъма, сау къайытырса юйге!»
Бетиме тамгъан кёз жашлары аны –
Дунияда бар дармандан да иги.

Тауланы да, анамы да бюгюнден
Бек бир заманда излемем, кюсемем.
Амалсызлыкъ алып тургъан кюнюмде
Анам харип къапланады юсюме.

«Сау къайытырса!» – деди манга анам.
Гитчелигимдеча, ийнандым анга, –
Жалгъан айтып киши эштмеди аны.
Анам айтды– башым къалмаз аманнга!..

1980

* * *

Ёлмесем да бу ауруудан,
Алда кюнюм къалды аз, –
Ишими этдим, арыдым,
Ауур жюкге бола баз.

Къоркъама, къоркъгъан кибик хар
Инсан, мен да ёлюмден! –
Менсиз жауарла жауун, къар,
Танг да атар элледе.

Не да болсун, кюн аз алда,
Танг жашадым, ишледим,
Кёп иги умутла алдап,
Кёрдюм ачы тюшлени.

Къутулсам да бу ауруудан,
Энди жашар кюнюм – аз.
Талсанг да жюгюнг ауурдан,
Энтта да жашаргъа баз!..

Ахыр кюнюнг, кёз жаш сыгъа,
Келген эсе да жууукъ,
Кёл эт, ишле! Энди санга
Башха акъылманлыкъ жокъ!..

1980

* * *

Биз энтта бир жайны кёрдюк,
Анга къууана жангыдан,
Ахшамларына да кирдик,
Жибидик биз жауунундан.

Жай келди, тыялмай бир жукъ,
Заман да, садакъ атханлай,
Ашыгъады. Бирле уа жокъ,
Акъылман эртте айтханлай.

Биз кёпледен айырылдыкъ,
Бизден да айырылырла,
Биз кёпледен да дерс алдыкъ,
Бизден да бирле алырла.

Жаз да келир, къыш да келир,
Кырдык – жашил, къар – акъ бола.
Жаны сау аланы кёрюр,
Ушакъ этер кюз, жай бла.

Жай дайым жанлагъа жуукъ,
Жашил байрагъын тутханлай.
Биз энтта сау, бирле уа жокъ,
Акъылман эртте айтханлай.

1980

* * *

Жашай келдим кёп жылланы,
Ишледим, турсам да арып.
Бюгече мында жилядым
Мен, кесиме жаным ауруп.

Мында, саусузла юйюнде,
Жангызлыкъда кёп кюн жатдым,
Мен бу къыйынлы кюнюмде,
Бирда уялмай, жилядым.

Кече бла мен. Жангызлыкъ.
Ауруу. Сагъышларым – ачы.
Къарлада къалгъан къан ызла,
Сизден къутулуу жокъ, къачып!..

Къыйнап менден кючлю ачыу,
Кесиме ауруду жаным.
Жан татлыды, ёлюм – ачы.
Мен, сабий кибик, жилядым.

Дуния жарыгъы – насып,
Ёлюм – ёмюрлюк къарангы.
Тауда къалгъан жаш ауазым,
Кёмюлгенсе куртха-къаргъа!..

Къарайма кече арагъа,
Таула кёрюне кёзюме.
Ёлюм – кетмезлик къарангы.
Андан жилядым кесиме.

Къурчдан этилген адам жокъ,
Къыйналды, арыды жаным,
Энди манга къысхады жол.
Кесиме кесим жилядым.

1980

* * *

Жюз жашасанг да, аз кёрюнюр,–
Жашау жашха, къартха да татлы,
Къар да, жауун да къууанч берир
Жаны саугъа, учар къанатлы.

Жарсы-жарсыма– жокъ амалынг, –
Ахыр кюнюнг келмейин къалмаз.
Иги кюнлеринг артда къалып,
Алда кюнюнг болса да не аз,–

Кёл эт! Айта келдиле алай
Тауда бизден эсе эслиле.
Анангы татлы ауазынлай,
Ол сёзле турсунла эсингде.

Алай жаны сау адам нечик
Тёзсюн, жарсымай къыйынлыкъда?
Чексиз тюйюлдю аны кючю, –
Ол кёп кюнледе да ыйлыкъды.

Не этгин? Кюреш бек болургъа.
Жюз жашасанг да, аз кёрюнюр.
Амал болмай артха бурургъа,
Не да эт, ахыр кюнюнг келир!..

Алай, жыгъылып къалгъынчыннга,
Кёлсюзлюкге бой салгъан – осал.
Ийнан – энтта санга кюн чыгъар
Деп, болурса деп энтта да сау!..

1980

* * *

Ёлюм къоркъууун эсге
Алмагъан батыр къайда?
Къоркъууну жашау эски
Эталмай, къоюп къойду.

Не кёп къыйынлыкъ кёрюп
Турса да жер юсюнде,
Жаратылгъанлы бери,
Инсан жашаргъа сюйдю.

Эрлик сау тургъан кибик,
Къоркъуу да турады сау, –
Жолунг болгъанында тик,
Ол имбашынгдан басар.

Не да де, ажал жаный
Тургъан кюн да – махтаум
Бекликге! Турур жарып
Беклик – адамлыкъ тауу.

Къоркъмайма деп
махтанмам, –
Бек сюеме жашаргъа.
Алай бюгюн да турмам,
Кёлсюзлюкге баш ура.

Жарсымам деп махтанмам,
Келди бек къыйын кюнюм,
Къоркъакълыкъны махтамам,
Не жаныса да ёлюм.

Кетерме алай айта,
Кёрсем да не кёп азап,
Не къыйнаса да хата,
Жюрегим къалыр азат.

1980

* * *

«Бир кюн туугъанбыз, бир кюн
Ёлюрбюз», – деген сёзню
Айтханла, бола ёкюл,
Бюгюн махтайма сизни,

Бюгюн, ажал жаныгъан
Кюнюмде, къыйналгъанда,
Таукеллик да жаныма
Артыкъ керек болгъанда.

«Ёлмебиз эки кере», –
Дегенлеге – ыспасым,
Энтта азаплыкъ кёре
Тургъанымда, таш басып!..

Бетсизликден ёлюмню
Сайлап алгъан батырла,
Бошалып жылы, кюню,
Жерге кирген батырла!

Таукел жашагъаныгъыз
Бюгюн да – манга юлгю,
Эрлейин къалгъаныгъыз,
Баш урмайын ёлюмге.

Тёземе мен, къаст эте,
Сизни сала эсиме.
Насыпды – жетсе ётюнг,
Таш аугъанда юсюнге.

«Бир кюн туугъанбыз, бир кюн
Ёлюрбюз», – дей кетгенле,
Ёхтем кийгенлей бёркюн,
Кёп палахдан ётгенле!

Узун сёзню къысхасы, –
Юлгюдю эрлигигиз.
Сизге энтта ыспасым,
Къыйын кюн дерс бердигиз!..

1980

* * *

Жарырны аллында кече урушха
Кирирни аллында кечеге ушап,
Билмейсе – тамбла санга не болур –
Акъ желми урур, къара желми урур?–
Хорлапмы чыгъарса не уа хорланып?
Унутурса дунияда жаз барын.
Терезеден къарайма да, шахарны
Саны жокъ чыракълары жарыкъ жанып,
Иги умутларыма ушап ала.
Мен, кёлсюзлюк эте, таукел да бола,
Турама уллу шахарда бюгече.
Къайгъыма, жарсыуума да жокъду чек,
Саулай жашауум кёзюме кёрюне,
Энтта чыгъа ныхытланы ёрюнден,
Жашау бла ёлюм къазауат эте,
Бир бирине: «Энтта мен хорларма!» – деп,
Жарырны аллында кече урушха
Кирирни аллында кечеге ушап,
Этеме мен къыйын сагъышларымы,
Оюмларым кете тау башларына.
Солдат кече урушха киририни
Аллында кёз аллыма келди мени.
Мен да ол солдат кибикме бюгече,
Къыйынлыкъны ачы сууундан иче.
О, солдатны урушха кирлик чагъы!
Ким билсин – ол ёлюрмю, сауму чыгъар?!

1980

* * *

Атам къоркъмады жерге бла кёкге –
Гунч болурла деп этмеди ол эсеп,
Тынч къарады жулдузлагъа – бийикге,
Мирзеу бите, мал отлай, къырдык ёсе.

Жер кюл болур деп келмейин эсине,
Ол сабанын сюрдю, малын да кютдю,
Къая оюлгъанында да юсюне,
Бу жер ёмюрге сау турур деп кетди.

Ол тюшюнде да кёрмеди таш кюйюп,
Жер ёмюрлюкдю дегенлей ишледи,
Ол бир да кёрмеди не кече, не кюн
Энди биз кёрген бу ачы тюшлени.

Атам угъай, Лев Толстой окъуна
Билмеди жашау жоюлгъан дегенни,
Адам ёле келди жауну огъундан,
Тюшде да кёрмеди жоюлуп жерни.

Не дейим да Хиросиманы кёрген
Мен а бюгюн? Жерге, кёкге да къоркъа
Жашайма, заман энди бизге берген
От болмаз дей жерни кюлге бурургъа.

Жер, кёк, агъач, таш, жулдуз, суу да – бары
Гунч этилирле деп эштмеди атам.
О, бюгюн къалай къыйынды къадарынг,
Жашауну кесине да къоркъгъан адам!..

1980

* * *

Бек мажал назмуларымы тюшюмде
Этдим. Ала жазылмайын къалдыла.
Мен бар халкъны сёзюме тюшюндюре,
Тюшюмде манга бары къууандыла.

Кёп иги сёзюмю тюшюмде айтдым,
Кёп иги ишими тюшюмде этдим,
Урушдан тюшюмде алай къайытдым,
Анам жилямады, сибирге кетип!..

Тюнюмде мен кёп жерледе юшюдюм,
Тюшюмде уа – хар хата кете кери,
Насыплы да бола келдим тюшюмде,
Терслик, ачлыкъ да кёрмей эллилерим!..

О, тюшюмде айтхан иги сёзлерим,
Тюшюмде жырлагъан азат жырларым,
Тюшюмде фикирлерим, сезимлерим –
Акъ тауладан аууп кетген журларым!..

1980

* * *

Жилягъан а къыйын тюйюлдю. Тёзсенг, –
Олду багъалы, адам борчу тола.
Къара кюнде, къыйынлыкъда хайт десенг,
Санга къууанырла биз туугъан таула.

Тёзюмлюкге багъа жокъ. Алай бола
Келди жерибизде жаратылгъанлы.
Сен хайт десенг, сенден юйренир баланг,
Ёсер, азыракъ болур жартылыгъы.

Тауда алай айта келдиле бизден
Эслиле, алай эте да келдиле.
Къыйынлыкъ жетген кюнде – тауда, тюзде,
Ол бютюнлюкню тас этмей ёлдюле.

Унутма – ол дерс болмагъанды эски,
Тишлеринги къыс да, сен энтта чыда!
Атала къойгъан дерсни тюшюр эсге,
Бу къыйын кюнюнгде кёл эт да, чыда!

Къыйынлыкъ, азап, жара да кёп кёрдюнг,
Арыдынг къара жол узакълыгъындан,
Къан сийдирген урушлагъа да кирдинг,
Алай ахыр сагъатын сакълагъандан

Къыйын зат жокъду жаны сау инсаннга,
Келе ол бир да кёрмеген суукъла.
Ауруу къан сийдире эсе да санга,
Ахыр сагъатынгы адамча сакъла!..

1980

* * *

Узакъ заманладан бизни таулада
Къойчула согъа туруучу сыбызгъы!
Ол эштилип турду агъач талада,
Аны эштгендиле жол, къая, сызгъа,

Болдунг малчыны нёгери, жубанчы,
Жапсардынг жарсыулу кюнюнде аны,
Кёп ачыу сынагъан жюрегин ачып,
Тауда санга тынгылагъанды анам.

Анам тынгылады, бахчасын эте,
Сени эштсе, къайгъылары сел бола.
Къайда болсам да – шахарда не элде, –
Эсимде турдунг, тургъан кибик таула.

Сабийлигим ышарады узакъдан,
Санга тынгылай булутла тюбюнде,
Мени тапмай, эки къолун узата,
Барады жауун кюнде, къызыу кюнде.

Тауда жайлыкъ кырдыгы дайым шатык.
Эштеме тауушларын терк сууланы.
Ёлюр къалкъыу эте тургъанда, жатып,
Мында эштдим сыбызгъы согъулгъанын, –

Сыбызгъы согъулгъанын тауларымда –
Холамда, Бахсанда неда Мухолда!
Ёрге чыгъып къаяла тарларындан,
Къойчу сыбызгъы согъа сыртда, къолда, –

Жашил сыртда, жашил къолда – жайгъыда,
Ол сабий кюнлерими къайытара,
Къойла жашил къабыргъада жайыла,
Жюрегиме жашил жырла айтыла!..

Жайлыкъ – жашил, тёппеле – акъ, кёк – чууакъ.
Сыбызгъы ёмюрлени узагъындан
Эштиле тургъан кибик, согъулгъан чакъ,
Жангыз атлы баргъаны – узайгъаны!..

...Мында азап чеге тургъанда жаным,
Санларымы къыйынлыгъым юшютюп,
Ёлюр къалкъыу эте тургъанда, жатып,
Къойчу сыбызгъы согъулгъанын эштдим!

1980

* * *

Къууанчны аз, къайгъыны уа кёп бердинг,
Жашау, инсаннга ариу жер юсюнде.
Мен да къаллай азаплыкъланы кёрдюм!
Ала, къара тюшле кибик, эсимде.

Дуниягъа быллай ариулукъ берип,
Адам жашауун а бек къысха этдинг,
Да, инсан, таш жаратылгъанлы бери,
Жашау къысхалыгъына жарсый келди.

Дунияны бу ариулугъу ючюн,
Кюнюм аз эсе да, мен сау бол дедим,
Жашау! Чокъуракъ сууларынгдан ичип,
Азат тауларынгы да кёре келдим.

Къууанчынгы, шаудан суунлай, ичдим,
Жашау, азабынга да тёзе келдим.
Арысам да къыйынлыкъладан, ишден,
Сенден сора затым да жокъду – билдим.

Жазынгы, кюзюнгю, къышынгы кёрдюм,
Ай жарыгъынг бла танг жарыгъынгы,
Тенгизлеринге уа буу кибик кирдим,
Жулдузларынга къарадым жайынгда.

Аз болса да, жашагъаным ючюннге
Сау бол дейме, жашау, энтта да санга.
Сенсе жарыкъ чагъырынгы ичирген,
Багъа жетмез – мен жашагъан хар сагъат!

1980

* * *

Къыйынлыкъ бла тюбей бетден-бетге,
Ыразыма ичген таза суума.
Суукъ кюнлерими да жылы этген
Эгечлерим бардыла, насыбыма.

Аланы бетлерин кёрюр амалым
Бар, кёргенча анам харипни бетин,
Эштеме мен ауазларын аланы,
Не узакъда турсам да, юйден кетип.

«Къайсын ёлмесин!» – дегенлерин эштип
Турама, ала къаргъаннганларында,
Не суукъда да къоймазла юшютюп,
Беш эгечим саулай тургъанларында.

Эгечлерибизни сюймекликлери,
Жашил жайлыкъны хауасынлай, таза, –
Урушда, палахда да ол кюч берип
Турду, бизге тынчыракъ бола азап.

«Къайсын сау келсин!» – дегенлерин эштдим,
Жыгъылгъанымда да, болуп жаралы!..
Мен, талмагъанча къыйынлыкъда, ишде,
Эгечлерим саулукъдан, болмам жарлы.

Кёп жыл болду ёлгенли анам жарлы,
Ахыратда жаннет барды деп тергеп.
Сени жауунг къалсын болмай жиляры! –
Ёлсем, эгечлерим жиляу этерле.

О, эгечлени сюймеклиги! Санга
Ана жюрегинден башха жокъду тенг.
Манга болдунг бир багъа жетмез саугъа,
Къарыусуз кюнюмде къарыулу этдинг.

Бу дуния къала келди хар кимден,
Жиляры болмасын мени жаууму!
Ёлмезлик жокъду да, ёлген кюнюмде
Эгечлерим этерле жиляууму.

1980

* * *

Жашдан туугъанны сураты – аллымда.
Ол къагъанакъ, дуниягъа ышара,
Нёгерди саусузла юйюнде – мында,
Анга къарайма, кюнлени ашыра.

Жарыргъа элтирни аллында анга
Къарадым да, манга таукеллик келди.
Жарсый чыкъгъан эсем эди да тангнга,
Энди кем болду къоркъгъаным ёлюмден.

Кюч береди, ышарып, манга къарап,
Бютюнда бек келеди жашарыгъым.
Мен бирда унуталмам, заман бара,
Юл кюн ол сабий мени ашыргъанын!

Жардырыргъа кете, мен оюм этдим,
Ол жашчыкъны ышаргъанына къарап:
Жашла къаладыла, атала кете,
Кеси жолунда жашау алгъа бара.

Къарап жашчыкъны жарыкъ сыфатына,
Туудукъла сау жашарла деп базындым,
Ийнандым мен бек къыйын сагъатымда
Жашау бизни бла бошалмазына.

Ийнандыр, балам, энтта да ийнандыр,
Биз кетгенликге, жашау ёлмезине!
О, балам, былай ышара, кюле тур,
Ийнандыр къыяма кюн келмезине!

Ышар, балам, ышар, къоркъма бир затдан,
Жашау санга кенг жолланы къурасын!
Санга жырларыкъ къанатлы – азатлай,
Сен ичерик суу да тазалай къалсын!..

1980

НАЗМУ ОКЪУУЧУГЪА

Иги билеме – сенсиз болмаз эдим,
Болмагъанча терексиз ауанасы.
Мен санга кёп кере да ыспас этдим –
Сенсизлей эштилмез эди ауазым,

Жер тюбюнде баргъан сууну тауушу
Эштилмегенча. Сен барда – мен да бар:
Ауш да болмайды тауну ауушу,
Адам болмай къалса алайтын ауар.

Мен сенден жашырмадым бир затымы,
Санга айтдым бар ётгенни башымдан,
Мени юсюме ахыр сагъатымда
Сен къапланырыкъча, къарындашымлай.

Мен санга кесими да акъыллыракъ,
Игирек кёгюзтюрге да кюреше
Келмедим да, кюрешдим мен акъгъа – акъ,
Къарагъа уа – къара дерге, – ол ишим.

Кючюмю да аямадым – мен назму
Къаясындан ёталгъанымча ётдюм,
Жашауум анга къаст этгенлей озду.
Айып этме – къолдан келгенни этдим.

Болсада, сени аллынгда гюняхым,
Терслигим а кёп болур, не этейик!
Осал жазама деп кетеди ахым,
Алай эталгъанымы этдим дейим.

Сенлай китап окъуучу жокъ бир жерде.
Ыразылыкъ сёзюбюзню ал бизден.
Къыйын кюн да биргебизге жюрюдюнг,
Аурусакъ, сен олтурдунг юйюбюзде.

Къарыусуз сёзюме да бердинг къарыу,
Ишими эталырча кёл этдирдинг,
Къум басып жатмаз кибик китапларым,
Алдынг, окъудунг, онг бере эрттеден.

Къыралымы китап окъуучусу, сен –
Бир къыралда да болмагъан окъуучу.
Аны юсюнден кёп да этдим эсеп,
Эсим кёп жерлеге да кете-уча.

Санга ыразылыгъымы чеги жокъ,
Къанатлы кёкге ыразы болгъанлай,
Жауннга ыразы болгъаныча жол,
Мен дайым ыразыма санга алай.

Экибизни арабызда жокъду чек,
Къарыусуз сёзюм жылынды юйюнгде.
Огъурлу болсунла дей кюнюнг, кеченг,
Сёзлерими къарылгъачлача ийдим –

Аланы санга ийдим, жаздан хапар
Келтирсинле деп, сени къууандыра,
Терек чакъгъанда, агъаргъанда да къар.
Сёзлерим къанатлылача къондула

Арбазынгда, къыстамадынг аланы.
Андан айтама санга бу сёзлени.
Жаным-кёзюм, окъуйса назмуланы,
Бир ахлум кибик кёреме мен сени.

Къарлы къышда чыпчыкъларыма мени
Мирзеу бердинг, ач этмединг, жылытдынг.
Кёрдюк бек суукъларын да кюнлени,
Биз бирге къутулдукъ кёп къыйын жылдан.

Къанатлы да къууана болур чексиз,
Жаз эрттенликде, учуп, кёкге чыкъса.
Отунсуз от болмаз, мен болмам сенсиз,
Танг ахшы болсун, назму окъуучусу!..

1980

Б А Ш Л А Р Ы

НАЗМУЛА
1970–1980

«Энтта да къууандым жангы...» 7
«Танг, мен бу дунияда бек сюйген кезиу!..» 8
«Ол акъылман не батыр болмагъанлыкъгъа...». 9
«Адам кёп машина чыгъарды...» 10
«Мен кёп затлагъа къууандым...». 11
«Жазым чагъып тургъанында...» 12
«Пушкинни майданына келип...». 13
«Энтта тиширыуну кёлюне тийдим!..» 14
«Тенглерим ачыуландыргъанларында...». 15
«Кюлмегиз гитче шахарчыкълагъа сиз...» 17
«Ол суратчы тиширыуладан башха...». 18
«Сюеме Кавказны бла сени...» 20
«Мени Шекспирге, Гётеге да тенг...» 22
«Биреуню акъылманнга санадыла...». 23
«Къаллай къууанчды – кёзлеринги ачып...» 24
«Дунияда хар аягъынг басхан жерге...» 25
«Уллу шахарда орамда...» 26
Къыш 27
Къыш келди 28
Умут жырчыгъы 29
«Ракетле кетелле кёкге...» 30
«Манга жашауну душманлары...» 31
«Бу дуниягъа жиляй келдим...» 33
«– Санга бек уллу саугъа неди?..» 34
Къызгъа 35
«Башындан сары жар оюлду...» 36
«Суу барады, башында кёкге...» 37
«Эрик терекни акъ чакъгъаны...» 38
«Бал чибин жашайды ёлетден бери...». 38
«Жаз келди да, тереклени кёгертип...». 39
«Жаун, тау башларындан шуулдап жетип...» 40
«Суу нечик терк барады тау тарында!..» 41
«Жаун тынч жауады танг аласында...». 42
«Таула дайым къарайдыла узакъ жары...» 42
«Терек да аламатды, жулдуз да аламатды...». 43

Жолда айтылгъан назму 44
«Кахетияда бир кече ёмюрге...» 46
«Акъылманды – мирзеу битдирген...» 47
«Чегем ташыча, бек болургъа...» 48
«Бата баргъан кюн тауланы башларын...» 49
Жай кюн 50
Машукъ тауну къатында ингир 53
«Ингир келди. Кёк чинар бутакълары...». 57
Тереклеге бешик жыр 59
«Бу дуниягъа жаланлайын келдим...» 60
Македонияда Скопле шахарда этилген назму 61
«Мен жашадым. Жерни, кёкню да кёрдюм...» 63
«Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула...». 64
«Жангы дефтеринги ачдынг. Биринчи...» 35
«Жашагъан тынчды деп санга...» 66
Ахшам 67
«А-а, къыйынлыкъ – эски нёгерим...» 69
«Хар инсан жашауунда...». 70
«Ёлмесенг да, къарт болурса...» 71
«Мени жаш кюнюм кетгенча...» 71
«Сен сёлеше биле эдинг...» 72
«Терекле къалгъанча чапыракъсыз...» 72
«Бетховен этгенча, къыйынлыгъынгдан...» 73
«Не кёп жара сынагъанса, жер!..» 73
«Билеме мен саусузну жангызлыгъын...» 74
«Жашау толуду къайгъыдан...» 75
Ахшам, арыгъан ёгюз кибик...» 76
Кюн тийген къаяла 77
«Угъай, аллай намыс тийишли...» 79
«Мен тюшюмде кёрдюм къапланны...» 81
«Жаун, сабанла кюйгенден...» 82
«Жулдузлагъа къарап турама. Ала...» 83
Арбаздагъы терекге айтама 84
«Кесими тюшюмде кёрдюм...» 86
Аругъанда жазылгъан назмула 88
Жукълайдыла сабийле 93
«Гитче да, уллу да болдум...» 95
«Манга жашауну тиширыу бергенди...» 96
«Кече бек къарангы...». 98
«Сабийлигимден бери юйрендим...» 99
«Кавказ» деген поездда жазылгъан назму 100
«Ёлдюле эки къызыбыз...» 102

«– Аламатды жер...» 103
«Юйюмю ташлап да кетдим...» 104
«Ашыкъгъан суу тенгизге жетмез!» – деген...» 105
«Танг атар, ахшам да келир. Ырахат...» 106
«Сабан сюрюрбюз, жангы баразаны...» 108
«Ташны ёмюрлюк сууукълугъун жылытды...» 109
«Кюн кетди. Алай биргеме...» 109
«Чинаргъа къысарма да жыягъымы...» 110
«Къар жауады» деген сёзге бир тынгыла...» 111
«Саусузла юйюне эрттенлик келди...» 112
«Эштемисе? Ма, кукук къычырады!..» 114
Жаннагъа 115
«Юй кюйюп, кёмюр болса да, кюлюню...» 117
«Расул Гамзатовха жазылгъан къагъыт...» 118
«Кёп ауруп жатып, къайытдым юйюме...» 120
«Мында менден алгъын жашап кетгенле...» 121
«Булутла башында барады самолёт...» 122
«Къыз ышарады. Саулай жерни...» 123
Чегемли сабанчыгъа сын 124
«Сабан сюредиле, къууанады жер...» 126
«От жанмагъан юйде гыржын этилмез...» 127
«Тарыкъма, жаланда санга...» 128
«Сени, адам къыйналгъаны...» 130
Таулагъа ахшам келди 131
«Адамла, жоймагъыз шошлукъну: анда...» 133
«Биз музыкагъа тынгылагъанда...» 134
«Насыплыды жырлагъан адам...» 135
Тенгиз 136
«– Бек татлы зат неди?..» 143
«Къолдан келгенча, ишими...» 144
«Эри къарт, юй бийчеси да къарт. Ала...» 145
«Билгеним аз. Алай оюм кёп этдим...» 146
«Белгили болмам деп къоркъма, белгililикден...» 147
«Къууанч, бушуу да ажашмай келирле...» 148
Расул Гамзатовха 149
Латвияда жазылгъан назмула 151
«Сабийлени къууандыргъандан...» 156
«Аз жашап, кёп кёрдюк», – деучю эдиле...» 157
«Жер нечик жылыды, гюлле къызара...» 158
«Дунияны оту бизни жылыталмаз...» 158
«Тиширыу ариулугъу – бек жарыкъ чыракъ...» 158
«Тиширыу ариулугъусуз – жаз келмей...» 159

«Бек ариу тиширыу – сени сюйгенингди...» 159
«Ачыу, къайгъы кетерле, къууанч келир...». 159
«Тау кечелени, кюнлени да кёрюр...». 160
«Акъ къыш кетип, жашил кырдык чыкъгъанда...» 160
«Ташла дайым тынгылайдыла, жолча...». 160
«Адам бар къыйынлыкъгъа да чыдаялды...». 161
«Тиширыу, сен менден – эр кишиден – эсе...» 161
«Тиширыу, жюрегинг мени жюрегимден...» 161
«Игиликни унутхан – анасыны...» 162
«Манга бир зат да болмаз деген телиди...» 162
«Менден эсли жокъду», – демез акъыллы...» 162
«Игилик – адамла аны кёрсюнле...». 163
«Игилик этдим деп къычыргъан – аманлыкъ...». 163
«Апрель жылы кюню, кырдыгы бла...» 163
«Сен кёпню кёргенликге, сенден аз кёрген...» 164
«Ёлгенни жиляуун этген – ма кесини...» 164
«Хар жангы тёлю, жангыдан ангыларгъа...». 164
«Гумулжукла, кётюрюп ауур жюклерин...». 165
«Жалгъан акъылман айтыр: «Мен хар затны да...» 165
«Биреуню бёркюн алсанг, сен бёркюнге сакъ...» 165
«Кёп билеме деп, къууанады тели...». 166
«Жюз жылла айтыла тургъан акъыллы...». 166
«Тилсизликден – ачы сёз иги», – деди...» 166
«Бир нарт сёз айтхан – уллу поэт эди...» 167
«Кёрчю, кёбю жокъ болду мен билгенледен...» 167
«Жулдузла, тауланы башында жанасыз...» 167
«Мен гитче заманымда кёрюп тургъан...». 168
«Тенгиз эски болмагъанча, адамлыкъ...». 168
«Терек аугъанлыкъгъа, агъач жокъ болмайды...» 168
«Хар ким да сюеди сууну тазасын...» 169
«– Телиге адетди махтагъан кесин...» 169
«Ёлгенле ёлгенликлерине уа, саула...». 169
«Огъурлулукъ, бетлилик да жокъ болсала...» 169
«Къанатлы да туралмайды уясыз...». 170
«Юйсюз да къалдым, къанай жараларым...». 170
«Къыйын кюн манга шуёхум болушур...». 170
«Бир башкес келди да, жашынгы...» 171
«Таугъа бешик жыр этген эдим...» 172
«Жашы анасындан, анасы жашындан...». 173
«О, таула! Сизни...» 174
«Таула, сизден айырылыргъа...» 174
«Тереклени кесерле...». 175

«Угъай, таш, мен санга аман...» 176
«Алай къыйын болады бирде...». 177
«Иссиде терек ауанасын...» 178
«Сабан агъач – жерге...» 179
«Ахлу, тенг да кёп думп бола, арыдым...» 179
«Эски бахчада, бир терек...» 180
«Жаланда къар акълыгъын, чумла...» 181
«Тауланы сюйдюм – алада...» 182
Чегем тюзюнде баргъан атлыгъа айтама 183
«Жулдузланы, буруннгулу жолоучу...» 185
«Тау ёледи, машинала кемире...» 186
Тенгими бети 188
«Бек эски жыр – зурнукла учханлары...». 192
«Тюйюлме мен бек кючлюледен...» 193
«Элде жашла, къызла да тепсей...» 194
«– Ах, сылхыр башым, кёп телилик...» 195
«– Жашау! Адамны поэт нек этдинг...» 196
«Мен не игилик этдим?..» 197
«Къанатлыны ёлтюрген, атып...» 198
«Аталарыбызны урушдан...». 200
Омар Хайямгъа айтама 201
«Къая тынгылайды жол башында...» 203
«Хар жолдан, санга къыйын...» 204
«Ёлюмден къутхармазла китапларым...». 205
«Къууанчым, жарсыуум – эсгериулерим...» 206
Мен сюйген тиширыулагъа. 207
«Чырагъым, кезиуюнг келсе, ёчюлюп...» 209
«Санга жарыкъ жырладым...». 211
«Къазбек алай жуукъдады бюгече...». 212
«Не аз эсенг да, кёп жашарса менден...» 213
«Махтауну, ёлюмсюзлюкню юсюнден...» 214
Бийик терекле. 215
«Манга игилик этерге сюе эсенг...» 216
«Тургъанса кёзюмде, кёлюмде...». 217
«Энди мен анга телефон...». 217
«Ол машинаны жюрютген...» 218
«– Къайсы къолладыла бек огъурлу?..» 218
«Къанатлыгъа – уясы...» 219
« – Дунияда бек иги неди?...» 219
«Санга дери да минг жылланы ётмек...» 220
Терекле бла юзмез 221
«Тенгизге да жалан кюч бла ёмюрлюк...» 222

«Бизге къууанч, бушуу да келедиле...» 223
«Озгъан кюнден жарсымай айырылыргъа...» 224
«Жайгъа сау жетдик, гюллерин...» 225
«Жашау, энтта бир аламат...» 226
«Терк, жарыкъ тепсеу – /От жылытды къыш...» 227
Жукъусуз кече жазылгъан назму 228
«Ыз къоймайын, бир зат да бола болмаз тас...» 230
Эдуардас Межелайтисге 231
«Манга жулдузла да жандыла...» 233
Бир жангылыгъы да жокъ назму. 234
Киштик балачыкъ. 236
«Къайытмаздагъыланы эсингде тут...». 238
«Тереклеге, жулдузлагъа къараргъа...» 238
«Сени ауазынг манга – бутакълары...». 239
«Агъачла болуп сары...» 241
Москвада къыш кюн жазылгъан назму 242
«Кир мени юйюме, кир...». 244
Сабыр назмула 245
Хайт демекликни жырчыгъы 249
«Терк, жарыкъ тепсеу – /Отдан этилген...» 250
«Жерге ийнанама, анам Аллахха...». 251
«Энтта жашаум болду жарыкъ...». 252
«Не иги эди тёзгеним хар неге...». 253
«Нек жашадым? Кимге не хайыр бердим?..» 254
«Сабийле ёседиле да, насыплы...» 255
«Жай кече. Кёзюме кирмейди жукъу...». 256
«Этгенме кёп ахлуларымы жиляуун...» 257
«Ёлюмсюзлюкге этмей артыкъ къайгъы...». 258
«Тенгизге, тереклеге да ай тийди...» 258
«Арыгъан сабанчыгъа солуу берлик...» 259
«О, къалай кюрешдим сабыр болургъа...». 260
«Тереземи аллында къынгыр болгъан...» 261
«Насыпны, насыпсызлыкъны юсюнден...» 262
«Январь акълыгъы, май жашиллиги...» 263
Чегемде этилген тёрт жырчыкъ 264
Женгил жырчыкъ 267
Таукеллик жырчыгъы 268
Бабаланы Ибрахимге 269
Китабымы аягъына жазыу 271
«Кюн тийди да, къырпакъ бек терк эриди...» 273
Къыпчакъ айы. 274
«Сыртында, мюйюзлеринде да тангны...». 280

«Энди анам бешигиме къапланмаз...» 281
Чегем аузунда къышхыда жазылгъан назмула 282
«Манга уа тиширыула тюрт сёзлерин...» 285
«Тепсеу ёлюм бла къазауат...» 287
Кырдык бла къар 288
«Бир чегемли налат бермеди ишге...» 289
«Къыш келди. Мен, олтуруп от жагъада...» 290
«Анам мени бёлеген...» 291
«Ёмюрле къарай суу баргъанына...» 291
«Биз бир бёлек жашадыкъ...» 291
«Бар эсе да не омакъ машинанг...» 292,
«Констанца шахарда жауады жауун...» 293
«Алда кюнюнг аз къалгъанда...» 294
«Иги айтхандан тынчды аман айтхан...» 295
«Къызгъанма сен бар игиликни...» 296
«Адамланы арасында...» 297
«Не къадар къыйын болса, ол къадар...» 297
«Мен жашадым адамла бла...» 298
«Тиширыуну ариулугъуна...» 299
«Таугъа, тереклеге, санга...» 300
«Бахсанда жауун жауады...» 301
«Тау кёп жашарын тюшюреди эсине...» 302
«Эслилик – тюнгюлмейин, ишинги этген...» 302
«Булбул жырлады кёк терекле ичинде...» 303
«Дунияны ариулугъун биргесине...» 303
«Жолунгу ахыры жокъча, бардынг, жолунг...» 304
«Жол аз къалды деп жиляп, не табарса сен?..» 304
«Учуп, кёкге чыкъгъан къанатлы ашынга...» 305
«Тау да кеси жеринде, терек да кеси...» 305
«Жашил жаз, жай къанатлы жырламай къалса...» 306
«Жокъ этилирге деп жаратылмады тау...» 306
«Мен бар эдим. Мен жокъ болдум. Жер а къалды...» 307
«Жангылычларымы ачылыгъы къалды...» 307
«Мен жашадым, кёп жангылычла да этдим...» 308
«Келгеним кибик кёп ишимде жангыла...» 308
«Жашау, сен черекча бараса, жагъангда...» 309
«Къанатлыла, сау кюнню учуп айланып...» 309
«Атамы атыны жалкъасын тарагъан...» 310
«Акъ тауланы башларындан чыкъгъан жулдуз...» 310
«Чинар, Чегемде жолну жанында чакъгъан!..» 311
«Тереземе ырахат къарап чиммакъ тау...» 311
«Булбулну ёнюнден иги къайда ауаз?..» 312

«Тау ауанасы, терекни ауанасы!..» 312
«Бар зауугъунг, къыйынлыгъынг да – адамла...» 313
«Бештауну башында булутла...» 313
«Адамда аманлыкъ жокъ деп айтмадым мен...» 314
«Къанатлы, таза кёкге чыгъа...» 315
«– Терек, сен манга кёгетинги...» 316
Сокъур жырчыны жырлары 317
Къарт жырчыны жырлары. 321
«Поэзия сёзле тюйюл...» 326
«Быллай къызла жашагъан жерде...» 327
«Ол кече жау чыракъ жана...» 328
Чегемде къаягъа айтама. 329
«Къыйналсам, арысам...» 330
«Жашчыкъ, нечик жарыкъ къууаса топну...» 331
«Жаш кюнледе эрттенлик...» 322
Тиширыугъа айтама. 333
«Къызла хар къайда да жашауну...» 336
«Мен энтта да, Кавказдан кетип, жюрюдюм...» 337
«Ат арыр, ёгюз да арыр...» 337
«Тикле башында жулдузум мутхуз бола...». 338
«Жаун. Акъ таула...» 339
«Къарылгъач, узакъ кетип, келдинг...». 340
«– Кечегиде баргъан черек...». 341
«– Жашчыкъ, жиляма, тохта...» 341
«Чегемиме келип, жазгъа...» 342
«Эрикни акъ бутагъы...» 342
«Энтта эски журтума келдим...». 343
«Къанатлы уясын къалай...» 344
«Жаш кюнлеримде, ол заманда...» 345
«Тиймегиз къанатлыны уясына...» 346
«Жаз жарыгъы – таула къарында...». 347
«Къая жуху! Къар жаугъанда...». 348
«Адай аягъында чинар, ауанангда...». 349
«Бу кёзле жаланда жарыкъ...». 350
«Сюймеклик кеси – жаз жарыгъы...». 350
«Балам, бу жерге, бу кёкге...» 351
«Къышхыда, жазны эсге тюшюрсем...». 352
«Ауур къар юзюлгенини тюбюнден...» 353
«Не тюрлю хапар да жетсин...» 354
«Тауланы башлары – акъ...» 355
«Кюнюнг алда угъай, артда...» 356
«Тиширыуну ариулугъу – кёзню ачып...» 357

«Терекни чапыракълары...». 358
«Жырларым, жырлагъан жырларым...» 359
«Юзмезни суу жаратханды...» 360
«Не тели эдим мен, не тели...» 360
«Къууанч! Жайгъы кёк тюбюнде...» 361
«Къадар берген кюнюм озар, кечем озар...» 362
«Къууанч! Мен сени изледим...» 363
«Биягъынлай, терезени...». 364
«Бюгюн къууанама мен...» 365
«Биягъынлай, жылы жай...» 366
«Жашаудан къыш кёп тилей келдим...» 367
«Энтта жолоучума. Арып...». 368
«Аламат зауукъду жалан аякълай...» 369
Эски жазыу 370
Ауушну аллында эки ауаз 370
«Иссиде арысанг, терек ауанасы...» 371
«Жукълагъан сабий, жукълагъан къанатлы...» 372
«Анам, къарындашым, кече къарангыдан...» 373
«Эшталмайма мен ауазынгы!..» 373
«Кече келди огъурсуз бораны бла...» 374
«Мирзеу, кёп махтау, ыразылыкъ да эштдинг...». 375
«Жер, сени не къадар башкес малтады!..». 376
«Кечени тенгиз да, къую да...» 377
«Жалан къан ичгенле бла къан тёкгенле...». 378
«Кёк жулдузларын тенгизге бермез...» 379
«Турукъ да ёлюрге сюймейди, кёрдюм...». 380
«Талауму тиерикди ташха!..» 381
«Жокъ къыйынлыкъ кёрмезлик...». 381
«Терек, дайым да айтама мен санга...» 382
«Сени бла бу бир жерде жашагъан...» 383
«Башха игилик кёрмесем да анда...» 384
«Не игисе!» – дейме санга...» 385
«Мен ахшамгъа къарап турама. Алай...» 386
«Сени намысынга тауда от жакъдым...» 387
«Къыйындымы дединг?..». 388
«Быйыл да жай иги ётдю...» 389
«Кюз артыны кюнлери...» 390
«Музыкагъа тынгыладыкъ храмда...» 391
«Танг алада, сен жукълап тургъан юйню...» 392
«Биз тенгиз жагъасында баргъанда...». 393
«Акъ къайыкъ кёрюндю бюгюн тенгизде...». 394
«Сен – тиширыу, ариу туугъан анасына...» 395

«Сен кёпге дери жашлай къалырынгы...» 396
«Жарсып, къыйналып, арып, санга келсем...». 397
«Сен барда, жарыкъ да бар...» 398
«Санга жалан булбул жырла жырларгъа...». 399
«Насып кёрмедим демем бир заманда...» 400
«Жашаудан да, замандан да тиледим...» 401
«Жаун жауады. Татлыды алай...» 402
«Сен – жазгъы жарыгъымса мени...». 403
«Тауда жулдузлагъа къарадым...». 404
«Тенгиз. Кёк. Наратла. Юзмез. Сен...». 405
«Манга жангы жулдузла жандыргъанынг...». 405
«Мен бирда унутмам бу жайны...». 406
«Билеме жылланы къыйматын...» 407
«Заман, кетиучюсю кибик, кетер...». 408
«Мени кёрюр, эштир амалым барда...» 409
«Эштеме сюймекликни сёзлерин...» 410
«Дуния халал адамласыз къалмаз!..». 411
«Мен къарайма ёмюрлюк жулдузлагъа...». 411
«Бизден сора сабийлерибизге не...». 412
«Бизден кетген къанатлыла уа къайытып...». 412
«Къыйынлыкъ келгенде, азаплыкъ жетгенде...». 413
«Танг ата башлагъанын...» 414
«Къышхыда адетди къар жаугъан...». 415
«Ёлсенг да, къалырса ариулай...». 416
«Таулагъа кюн тийгенди...». 416
«Биягъыча, танг атды...» 417
«Ёлюм кёрлюк бир инсан...». 417
«Къарт болурун, ёлюрюн билип тургъанлай...» 418
«Жаш заманым къайытмазын билеме...». 419
«А-а, танг, сенмисе тереземден кирген...». 420
«Жерни мамыр сабанларын...» 421
«Терек кесилсе, ауанасы да ёлюр...» 422
«Къартлыкъ кибик ауурса, бушуу кечеси...». 422
Чегем жомагъы 423
«Танг атханы...» 424
«Къыйынды сабийледен...». 424
«Бир жол жаз келир...». 425
«Мен жалан аякъ баргъан...». 425
«Жашла, къызла бир бирлерин...» 426
«Юйсюз, жерсиз къалгъанны да сынадым...». 426
«Туугъанлы бери ичген суум тауда...». 427
«Терек къууанады бийиклигине...» 427

«Келди кюз арты жайдан сора...» 428
«Кёпмю болду кёгергенли жаз бла жай...» 429
«Кёп къанатлы узакъ кетедиле бизден...» 430
«Кюз арты кюнлеринде...» 430
«– Къыш жетип келеди. Кюнлери – сууукъ...» 431
«Сууукъ келди, сууукъ...» 431
«Бу китап – сюймеклигими китабыды...» 432
«Кимни къышы келсе да, жазны жарыгъы...» 433
«Бу терекге ингир сайын...» 433
«Неге къоркъаса? – Эрттенлик...» 434
«Нечик шуулдайды тенгиз...» 434
«Кече тенгизге тынгылай...» 435
«Насып узун...» 435
«Бизге дери тургъанлары...» 436
«Ёлген жырчыны ауазын...» 437
«Тарда баргъан терк суу жырлайды...» 438
«Бу таш юсюнде олтурдула...» 439
«Манга жукка ичире, анам...» 440
«Къанатлы къонар терекге...» 441
«Нечик тазады бу суу!..» 442
«Балконунда къанатлыланы...» 442
«Жокъду бир къыйынлыкъ кёрмезлик...» 443
«Къанатлылагъа сейир этдим...» 444
«Къургъакъ юзмезде жалан аякъ барама...» 445
«Ёле туруп жырлагъан къанатлы...» 445
«Къанатлы уясына, адам юйюне...» 446
«Бушууум – сабийлерим къарт боллукълары...» 447
«Сен къатымдаса, – манга дуния жангы...» 448
«Ариулукъ да, жазны жарыгъынлай...» 448
«Дунияда биринчи танг атханын кёрген...» 449
«Бу юй менден сора да турур...» 450
«Тиширыу ташлы жолда...» 451
«Ийнансам таула ёлмезликлерине...» 451
«Ахыр кюнюм келирине...» 452
«Кёп къыйынлыкълада чыныкъдыкъ биз...» 453
«Столда къагъытны акълыгъы...» 453
Шимал балладасы 454
Шимал къарларында 455
«Суула тазалай къалсынла...» 457
«Жауады къар...» 458
«Экибиз кёрмеген не къалды...» 459
«Чегем тарында къаяда...» 461

«Къанатлыланы бла тереклени...» 463
Дубулты 464
«Алгъын ол жокъ эди мында...» 466
«Энтта эрттенлик келди, наратлагъа кюн...» 467
«Чегемге келеди энтта бир ингирлик...» 468
«Кюн бузулуп, суукъ болуп кёп турду...» 469
Михаил Дудиннге 470
Къарындашларыма айтама 471
«Жашадым да, ангыладым...» 473
Эки газель 474
«Хар къайда да эсимде...» 475
«Ай жарыгъында чакъгъан терекле...» 476
«Кёп тюрлю болдула кюнлерим...» 476
«О, нечик къайгъылыдыла бетле!..» 477
«Хар арбазгъа ахшам кирди...» 477
«Чегемде юйюмю башында ай...» 478
«Ол дуния билген музыкант эди...» 479
«Узакъда кёзюме кёрюне...» 480
«Мен Варшавада жаннган чыракълагъа...» 481
Сокъур жашчыкъ 481
Къар кезиусюз тюшдю 482
Суукъ къыш кече жазылгъан назму 484
«Къалай къыйынды, къыйын!..» 486
«Палах келмесе эди...» 486
«Кёп къыйынлыкъла кёрдюнг...» 487
«Чегемни башында – уллу ай...» 487
«Таулагъа ай тийген кечеге...» 488
«Насыплы адамма дедим бюгече...» 489
«Кюн аманды, аман, – балчыкъ, боран, къар!..» 490
Холамда этилген назму 491
«Ыспас эм махтау бу жерге...» 494
Ленинградда жазылгъан назму 496
Мирзо Турсун-задени эсгерип 498
Сюймекликни биринчи жырчысына къасыда 500
Ёлюмсюзлюк къасыдасы 502
Беш жулдуз 504
1. Шахмырзаланы Саид 504
2. Хочуланы Салих 506
3. Теммоланы Хамит 509
4. Кацийланы Хабу 510
5. Къулийланы Хажимуса 512
«Бу жауа тургъан къар бла тау къалай...» 514

Учуп баргъан къанатлыла 515
«Къайытмазгъа кетсем, къайыталмам...». 516
Эки сонет 517
«Ол чегемли, бюгюн бери...» 518
«Энтта да жангыдан кёрдюм бетингде...» 520
«Башында жашил монгол дуппурланы...» 520
«Монголияда турабыз тау жерде...» 521
«Юйсюз ит, ач бёрю да болгъан кюнлерим...» 522
«Кюн тийди да, сени жылытды...» 522
Тиширыугъа къасыда 523
«Не татлыса, не татлыса, ана тилим!..» 526
Анамы сураты 528
«Биз да – учуп баргъан къанатлыла...» 530
Таулу тиширыулагъа къасыда 531
«Юйюмю башында – къар...» 535
«Бу къарлы кюн Чегемде...» 536
«Къаллай шошлукъ барды мени бахчамда...» 537
«Жангы жылны аллында...» 538
Кеч чыкъгъан жулдузум 539
Туугъан жериме къасыда 554
Таулагъа къасыда 556
Ушбагъа къасыда 558
«Жау келди, кёпле къырылдыла, ёлдюле...» 561
«Мен кёп жерлени да кёрдюм...» 562
«Ажашхан турнала, ажашхан булутла!..» 563
«Одиссей Итакасына къайытхан...» 564
«Таула! Сизни къайсы жомакъчы кёрдю...» 565
«Одиссей Итакасына...». 566
«Жерим, сени ючюн бугъоу...» 566
«Жерибизни хар ташы...» 567
Энтта ай тийгенди 568
«Тау» деген, «танг» деген сёзле...». 569
«Кюнбатышха барама мен...» 570
«Чегемде чагъады эрик...». 570
«Къарт болдунг, Бойнакъ, парийим...». 571
«Бойнакъ, сени къубултдум...» 572
«Кечеги жаун уятды да мени...» 574
Ауруп, узакъда жатама 575
«О Гамлет! Энтта да уулу къылыч...» 578
«– Бек иги зат неди жерни юсюнде?..» 578
«Эрттен ахшы болсун, сюймеклик!..» 579
Тау аузунда эки ауаз 580

«Суучукъ барады...». 581
«Къыш, манга, атамача, келесе...» 581
«Энтта къыйынлыкъ келди...» 582
«Мен хар эрттеннге да алай чыгъама...» 583
«Бушуу, сен – къап-къара тау...» 584
«О, поэтле – Дон-Кихотла!..» 585
«Таула да, сен да узакъда...» 587
«Къара къар жауа юсюме...» 588
«Бу къышда ёлюм жаныды...» 589
«Юйюбюзге къайгъы кирген...» 590
«Таукелликни тыякъ этип...». 591
«Бойнакъ юре болур Чегемде...» 593
«Бойнакъ, мени унутмай...» 594
«О, кюнле узун саусузла юйюнде!..» 596
«Ауруу бла эте къаты къазауат...». 597
«Къар жаугъан кече. Жатама мен, ауруп...». 598
«Онгсуз болуп, сагъатларымы санай...» 599
«Ёлмесем да бу ауруудан...» 600
«Биз энтта бир жайны кёрдюк...». 601
«Жашай келдим кёп жылланы...». 602
«Жюз жашасанг да, аз кёрюнюр...» 603
«Ёлюм къоркъуун эсге...» 604
«Бир кюн туугъанбыз, бир кюн...». 605
«Жарырны аллында кече урушха...» 606
«Атам къоркъмады жерге бла кёкге...» 607
«Бек мажал назмуларымы тюшюмде...» 608
«Жилягъан а къыйын тюйюлдю. Тёзсенг...» 609
«Узакъ заманладан бизни таулада...» 610
«Къууанчны аз, къайгъыны уа кёп бердинг...» 612
«Къыйынлыкъ бла тюбей бетден-бетге...». 613
«Жашдан туугъанны сураты – аллымда...» 614
Назму окъуучугъа 615

Литературно-художественное издание

Кулиев Кайсын Шуваевич

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ
В 6 ТОМАХ

Том 3

Стихотворения

На балкарском языке

Редактор *А. Т. Додуева*
Художник-редактор *Ю. М. Алиев*
Технический редактор *Н. М. Мокаева*
Корректор *Ж. Х. Занукоева*
Компьютерная верстка *М. С. Хульчаевой*

Подписано к печати 08.05.09. Формат 84x108 1/32. Бумага офсетная №1.
Гарнитура литературная. Печать офсетная. Усл.печ. л. 33,18. Уч.-изд. л. 20.
Тираж 1000 экз. Заказ № 74

ГУ «Издательство «Эльбрус»
Нальчик, ул. Адмирала Головко, 6

ГП КБР «Республиканский полиграфкомбинат
им. Революции 1905 года»
Министерства по информационным коммуникациям,
работе с общественными объединениями
и делам молодежи КБР
Нальчик, проспект Ленина, 33

ISBN 978-5-7680-2244-0

9 785768 022440

Кулиев К. Ш.

К 903 Собрание сочинений: В 6 т. Т. 3. Стихотворения. 1970–1980. – Нальчик: Эльбрус, 2009. – 632 с.

ISBN 978-5-7680-2244-0 (Т. 3.)
ISBN 978-5-7680-2141-2

В третий том Собрания сочинений народного поэта КБР К. Ш. Кулиева вошли стихотворения, написанные с 1970-го по 1980-й год, в том числе из сборников «Книга Земли» (1972), «Вечер» (1975), «Вчера и сегодня» (1977), «Птицы в полете» (1980), «Ночь и рассвет» (1985).

УДК 821.512.142-1
ББК 84 (2Р-Балк)